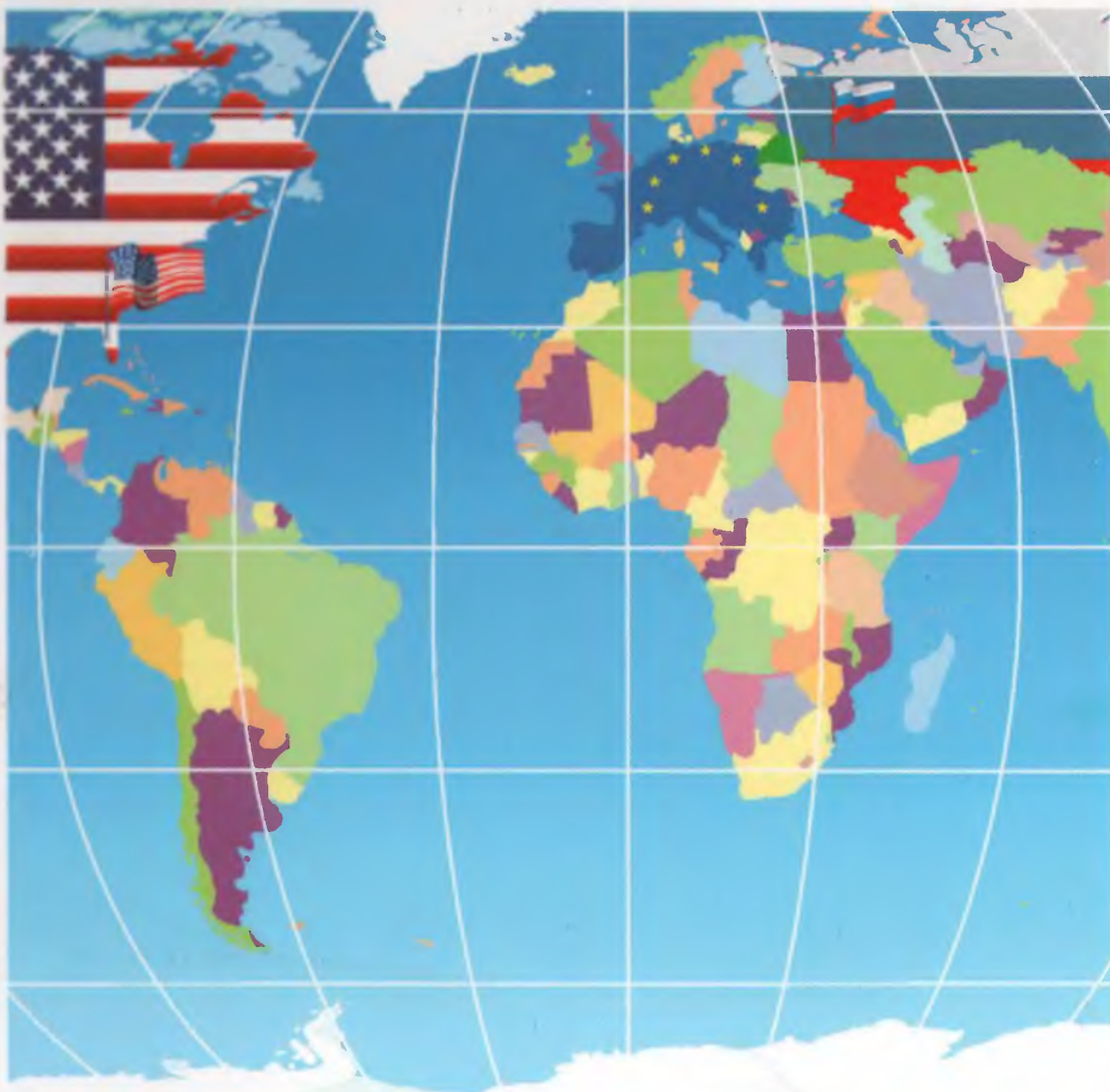

**Relații
internationale**

Kenneth N. Waltz

TEORIA POLITICII INTERNATIONALE

**Collegium
POLIROM**

Seria *Collegium. Relații internaționale* este coordonată
de Lucian-Dumitru Dîrdală și Andrei Miroiu.

Kenneth N. Waltz este profesor la University of California, Berkeley, și membru al American Academy of Arts and Sciences. A fost președinte al American Political Science Association (1987-1988). Dintre volumele publicate, menționăm: *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis* (1959), *Foreign Policy and Democratic Politics: The American and British Experience* (1967), *The Use of Force: Military Power and International Politics* (coord. împreună cu Robert J. Art, 1971), *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate* (în colab. cu Scott Sagan, 1995).

Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, The McGraw-Hill Companies, Inc., 1979

Copyright © 1979 by McGraw-Hill, Inc. All rights reserved.

© 2006 by Editura Polirom, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4, P.O. Box 266, 700506

București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37; P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

WALTZ, KENNETH N.

Teoria politicii internaționale / Kenneth N. Waltz; trad. de Nicoleta Mihăilescu;
studiu introd. de Lucian-Dumitru Dîrdală. – Iași: Polirom, 2006

ISBN (10) 973-46-0447-3

ISBN (13) 978-973-46-0447-0

I. Mihăilescu, Nicoleta (trad.)

II. Dîrdală, Lucian-Dumitru (pref.)

32(100)

Printed in ROMANIA

Kenneth N. Waltz

TEORIA POLITICII INTERNATIONALE

Traducere de Nicoleta Mihăilescu

Studiu introductiv de Lucian-Dumitru Dîrdală

POLIROM
2006

Cuprins

<i>Kenneth Waltz sau despre continuitate în teoria politică internațională</i> (Lucian-Dumitru Dîrdală)	7
<i>Prefață</i>	25
Capitolul 1 – Legi și teorii	27
Capitolul 2 – Teorii reducționiste	47
Capitolul 3 – Abordări și teorii sistemice	71
Capitolul 4 – Teorii reducționiste și sistemice	97
Capitolul 5 – Structuri politice	119
Capitolul 6 – Ordini anarhice și balanțe de putere	147
Capitolul 7 – Cauze structurale și efecte economice	181
Capitolul 8 – Cauze structurale și efecte militare	221
Capitolul 9 – Managementul afacerilor internaționale	261
Apendice	283
<i>Bibliografie</i>	301
<i>Indice</i>	315

Kenneth Waltz sau despre continuitate în teoria politică internațională

În disciplina Relații internaționale, clasicii joacă adesea feste ce-i pun în dificultate pe afini și critici, deopotrivă. De la distanțe de decenii, uneori chiar secole, ei intervin în dezbaterile la modă, se lasă cu grație recitiți sau reinterpretați, inspiră sau descurajează noile discursuri. Nu li se mai poate cere să-și apere propriile contribuții, iar criticile sunt aproape întotdeauna învăluite de respectul și reverența datorate pionierilor. În cazul autorilor contemporani ale căror contribuții s-au „clasicizat” deja, misiunea este mult mai dificilă. Toată lumea se așteaptă ca ei să țină steagul sus, să-și susțină teoriile, să le adapteze, atunci când e cazul, să participe activ la făurirea propriei posterități științifice. Iar popularitatea lor, într-o disciplină a cărei dezvoltare datorează mult spiritului critic, este mult mai greu de apărut. Clasicul Hans Morgenthau a avut parte, în ultimii zece ani, de un spectaculos și binemeritat *comeback* intelectual, și nu este singurul vechi magistru care a reușit o astfel de performanță. Contemporanul nostru Kenneth Waltz, în ceea ce-l privește, continuă să-și apere cu încăpățănare demersul teoretic, devenit deja clasic – și, spre binele disciplinei, nu este singurul care o face.

Autorul volumului *Teoria politicii internaționale*¹ este considerat un integrator al (sub)disciplinei, ceea ce nu e surprinzător: el a fost pus în situația de a se raporta, de-a lungul anilor, la întreaga literatură pe care obișnuim să o subsumăm astăzi Relațiilor internaționale. Lucrările sale au fost, la rândul lor, intens comentate, salutate și criticate din toate unghiurile teoretice posibile. Studiul de față nu-și propune să treacă în revistă nenumăratele raportări critice la adresa realismului waltzian în dezbaterile dintre Kenneth Waltz și colegii săi – nu acesta este cadrul potrivit pentru un asemenea exercițiu. Obiectivele mele sunt mai degrabă descriptive și, în mod cert, mult mai modeste. În primul rând, voi încerca o „desfășurare” a teoriei neorealiste (structural-realiste) expuse în *Teoria politicii internaționale*. Ulterior, mă voi îndrepta către problema „numelor” teoriei, ceea ce va presupune o succintă discuție despre caracterul său individualist sau holist. În continuare, se va încerca o localizare intuitivă a realismului structural waltzian în cadrul teoretizărilor mai recente din spațiul realist. În fine, în ultimele secțiuni vor fi trecute în revistă – fără pretenția de a oferi o imagine fidelă a dezbaterilor – câteva argumente formulate de Waltz în texte mai recente, cu scopul de a ilustra o serie de teme aflate în ultimii ani pe agenda neorealistă.

¹ În continuare vom utiliza sigla *TPI*. Trimiterile se vor face la ediția de față.

Nevoia de teorie sistemică și structurală

Ca domeniu de studiu, consideră Waltz, politica internațională este caracterizată de „legi”, adică enunțuri care evidențiază relații – invariante sau probabile – între variabile (mărimi care pot lua diferite valori). Teoriile, pe de altă parte, sunt construite intelectuale menite să explice legile: „O teorie este un tablou, mintal alcătuit, al unui tărâm sau domeniu de activitate limitat. O teorie este o prezentare a organizării unui domeniu și a conexiunilor dintre părțile sale” (*TPI*, p. 35).

În cadrul unei teorii se combină enunțuri descriptive și enunțuri non-factuale (asumpții) teoretice, rolul acestora din urmă fiind acela de a da sens datelor. Asumpțiile trebuie judecate nu după corespondența lor cu realitatea, ci pornind de la capacitatea teoriei care le include de a explica domeniul cercetat. Un demers strict inductiv, concretizat prin emiterea de ipoteze pornind de la observarea realității, este inefficient: el va pune în evidență legi, însă nu va genera teorii. Teoria presupune îmbinarea inducției cu deducția, pornind de la o idee novatoare, care ar trebui să se refere, sub o formă sau alta, la conexarea părților dispartate din cadrul tabloului simplificat, în așa fel încât să se poată spune lucruri noi și relevante despre acel domeniu.

În domeniul politicii internaționale, conchide Waltz, teoriile analitice – care tind să studieze elementele ansamblului și relațiile dintre ele – nu sunt adecvate. Domeniul trebuie abordat într-o manieră sistemică, pentru că „rezultatele sunt afectate nu doar de proprietățile și interconexiunile variabilelor, ci și de modalitatea în care ele sunt organizate” (*TPI*, p. 72). Discuțiile din volumul *Omul, statul și războiul*¹, la care se adaugă noua direcție de critică a teoriilor imperialismului, formulată în *TPI*, sugerează nevoia de construcție a unei astfel de teorii. „Acolo unde similaritatea rezultatelor prevalează, în pofida schimbărilor produse în factorii care par să le producă, suntem înclinați să bănuim că abordările analitice vor da greș. Ceva acționează constrângător asupra agenților sau este interpus între ei și rezultatele la care acțiunile lor contribuie” (*ibidem*, p. 73).

Structura sistemului este cea care „acționează constrângător” asupra agenților. Sistemul trebuie definit prin trei elemente: unitățile componente, interacțiunea dintre ele, respectiv structura. Unitățile componente sunt statele (sistemul politic internațional este înțeles ca sistem de state), iar structura este definită drept un set de condiții constrângătoare care afectează comportamentul unităților, modelând astfel procesul politic din sistem. Waltz definește structura sistemului pe trei eșaloane: principiul organizator al sistemului, specificația funcțiilor unităților, respectiv distribuția capabilităților între unități.

Principiul organizator al sistemului internațional este anarhia. Nu există nici o autoritate deasupra statelor – nimeni nu este îndreptățit să comande, nimeni nu este obligat să se supună. Caracterul anarhic al vieții politice internaționale distinge acest domeniu de cel al politicii interne, caracterizat de ierarhie. O schimbare la nivelul principiului organizator – și numai la acest nivel – ar semnifica o transformare de sistem.

În privința specificației funcțiilor unităților, în cadrul sistemului internațional statele se află în relații de coordonare, între ele neexistând o diferențiere funcțională – statele sunt unități similare sau „asemenea”. Prin contrast, în domeniul intern, relațiile de supraordonare – subordonare încurajează diferențierea dintre unități, fiecare specializându-se în îndeplinirea anumitor funcții.

1. În continuare vom utiliza sigla *OSR*. Trimiterile sunt la ediția în limba română, Editura Institutul European, Iași, 2001.

În fine, cel de-al treilea eșalon al structurii se referă la distribuția capabilităților între unități. Statele au capabilități diferite de a-și îndeplini sarcinile (similare), iar capabilitățile sunt subsumate conceptului de *putere*. Însă cel de-al treilea eșalon se referă la putere nu ca atribut al unităților, ci ca o caracteristică la nivel de sistem : polaritatea, înțeleasă „distribuțional” și definită prin numărul marilor puteri din sistem. Polaritatea va condiționa acțiunile statelor în arena internațională, la fel cum, în politica internă, un anumit sistem de partide (definit prin numărul de partide relevante) condiționează acțiunea unui partid politic oarecare.

Astfel definită, structura se comportă ca un selector : fără a determina comportamentele actorilor, ea le constrânge, recompensându-le pe unele și pedepsindu-le pe altele. Această influență se exercită prin intermediul a două mecanisme : socializarea actorilor (statele) și competiția dintre ei.

O teorie leagă, în principiu, un set de variabile independente de un set de variabile dependente : variația la nivelul primelor contribuie la explicarea variației celor din urmă. Problema diferențierii unei teorii sistemice de una non-sistemică presupune o discuție despre localizarea celor două seturi de variabile : la nivel de sistem sau la nivelul unităților (Wendt, 1999, p. 11). Într-un prim sens, o teorie este sistemică dacă variabilele dependente sunt plasate la nivelul sistemic. În domeniul internațional, o astfel de teorie „internațional-politică” ar fi sistemică dacă și-ar propune să explice *pattern*-uri ale comportamentului statelor la un nivel agregat, la nivelul întregii „populații de state” (*ibidem*). Prin contrast, nu ar fi sistemică o teorie a politicii externe care și-ar propune explicarea comportamentului unui stat oarecare. Teoria lui Waltz este, din acest punct de vedere, una sistemică.

„O teorie internațional-politică”, afirmă Waltz, „este menită, înainte de toate, să explice rezultatele internațional-politice. De asemenea, ea ne spune câte ceva despre politica externă a statelor și despre interacțiunile lor economice sau de altă natură. Însă a afirma că o teorie despre economia internațională ne spune ceva și despre politică sau că o teorie despre politica internațională ne spune ceva despre economie nu înseamnă că vreuna dintre aceste teorii poate sta în locul celeilalte” (*TPI*, p. 71). Așadar, o teorie a politicii internaționale, deși „ne spune ceva” despre politica externă a statelor, nu trebuie considerată (și evaluată ca și cum ar fi) o teorie a politicii externe. În acest sens, trebuie menționată remarca lui Wendt : „Este important faptul că în Relațiile internaționale se realizează ambele tipuri de teoretizare, însă variabilele dependente respective, comportamentul agregat *versus* comportamentul unității, se află pe niveluri de analiză diferite, și astfel explicațiile referitoare la ele nu sunt comparabile. Relația dintre ele este mai degrabă de complementaritate, decât de concurență” (Wendt, 1999, p. 11).

Din perspectiva variabilelor independente, o teorie este considerată sistemică (sau structurală) dacă evidențiază potențialul causal al structurii sistemului, în explicarea comportamentului unităților. În cazul teoriei internațional-politice, acesta este criteriul ce diferențiază teoriile sistemice de cele „reducționiste”, care localizează variabilele independente la nivelul unităților (factori precum politica internă sau psihologia conducătorilor). Teoria lui Waltz, întrucât explică politica internațională prin referirea la structură, are un caracter sistemic. Prin contrast, teoriile „reducționiste” oferă explicații prin referire la agenți (statele). Din nou, este relevantă observația lui Wendt : „Relația dintre cele două tipuri de teorii este concurențială, sub aspectul ponderii relative a forțelor cauzale situate la niveluri diferite de analiză” (*ibidem*, p. 12). În ceea ce-l privește, Waltz a afirmat în permanență ponderea causală superioară a nivelului sistemic, deși a recunoscut că, în privința politicii externe, demersul trebuie completat prin luarea în considerare a nivelului unității.

„Cum poate fi, eventual, construită o teorie a politicii internaționale, care trebuie să clarifice un comportament nedefinit? Aceasta este celebra întrebare din studiile internațional-politice căreia nu i s-a dat un răspuns – și mulți cred că nici nu i se poate da.” (*TPI*, p. 107)

Teoria waltziană desfășurată

Intrarea intempestivă a lui Waltz în prim-planul dezbaterilor din disciplina Relații internaționale se produce în 1959, odată cu publicarea volumului *Man, the State, and War*. El formula o întrebare fundamentală pentru domeniu: „Unde se află cauzele majore ale războiului?”. Răspunsurile erau ordonate pe trei niveluri de analiză, pe care le-a numit „imagini”: cauze ce țin de om (natura umană și comportamentul uman), de structura internă a statelor, respectiv de starea anarhică a sistemului de state (*OSR*, p. 20). Aceasta deschidea calea către un demers critic-constructiv de istorie a ideilor, similar, dintr-un anumit punct de vedere, celui întreprins de Karl R. Popper în *Societatea deschisă și dușmanii ei* (apud Mouritzen, 1997).

În ciuda stilurilor foarte diferite de abordare, există o evidentă continuitate între cele două volume, publicate la un interval de două decenii¹. Și în acest caz, demersul critic îl precedă pe cel constructiv. Dacă facem abstracție de evidentele diferențe de scop și abordare, tratamentul aplicat teoriilor „reducționiste” în *TPI* este similar celui rezervat majorității concepțiilor criticate în lucrarea anterioară. Impresia de continuitate este sugerată și de existența unei ținte vizate în ambele lucrări – teoretizările lui Hobson și Lenin asupra imperialismului. Pe de altă parte, comparația între cele două abordări critice evidențiază turnura științifică pe care a luat-o realismul waltzian.

Analiza teoretizărilor sistemiste ale lui Richard Rosecrance, Stanley Hoffmann și Morton Kaplan sugerează pericolele de care trebuie să se ferească teoria waltziană. În discuția modelului lui Rosecrance, se argumentează că a plasa cauzele la nivelul unităților, iar efectele la nivelul sistemului anulează orice potențial explicativ al teoriei. Abordarea lui Hoffmann ilustrează nevoia ca sistemul (văzut ca *pattern* de relații) să fie conceput ca abstract și, în plus, să îi fie clar individualizată structura. Aceasta trebuie să fie cât mai redusă în conținut, pentru simplitate teoretică, și trebuie să lase în afara ei tot ceea ce ține de unitățile care compun sistemul. Altfel, potențialul ei cauzal va fi drastic redus, chiar dacă, în aparență, teoria capătă o mai mare acuratețe descriptivă. În fine, discuția pe marginea abordării sistemiste a lui Kaplan conduce la ideea că structura ar trebui să se refere la aranjamentul unităților, nu la interacțiunile dintre ele. Și – foarte important pentru demersul ulterior al lui Waltz – modul de concepere a sistemului trebuie să se potrivească, într-un mod fundamental, domeniului studiat.

1. Pentru Hans Mouritzen, spre exemplu, această continuitate este evidentă: „La prima vedere, ar putea părea că Waltz s-a hotărât, în intervalul care separă *OSR* de *TPI*, astfel că numărul imaginilor s-a redus de la trei, la una: imaginea structurală. Însă nu este cazul. Viziunea asupra lumii din *TPI* este, substanțial, aceeași cu cea din *OSR*. Enigma fundamentală, în ambele cărți, ține de explicarea secolelor de continuitate în privința rezultatelor politicii internaționale, în ciuda puternicelor presiuni către schimbare” (Mouritzen, 1997, pp. 68-69). Dar există și puncte de vedere diferite. Astfel, Martin Griffiths apreciază că *TPI* continuă o serie de idei prezentate în *OSR*, respingându-i concluziile: „În loc să exploreze relația dintre nivelurile de analiză pe care le-a identificat în lucrările anterioare, Waltz se concentrează [în *TPI* – n.n.] asupra autonomiei și influenței componentei structurale a sistemului internațional” (Griffiths, 2003, p. 92).

Punctul de pornire este elaborarea unei definiții a structurii prin abstragere din realitatea concretă, excluzând atributele și interacțiunile unităților pentru a putea distinge între variabilele la nivelul unităților și variabilele la nivelul sistemului (*TPI*, p. 120). Această exigență, consideră el, a fost îndeplinită. S-a obținut tabloul strict pozițional al colectivității de unități, prin care se lasă la o parte profilul actorilor, comportamentul și interacțiunile lor¹. Aceasta permite să se obțină un beneficiu important: „O definiție structurală se aplică unor domenii având naturi foarte diferite atât timp cât aranjamentul părților este similar... Teoriile menite unui domeniu anume pot fi aplicabile, cu unele modificări, și altor domenii” (*ibidem*). Aceasta îi permite lui Waltz să utilizeze în mod productiv analogia cu un domeniu similar din punct de vedere structural, dar mult mai dezvoltat din punct de vedere teoretic, decât Relațiile internaționale: teoria economică neoclasică.

La nivelul principiului organizator, atât sistemele internațional-politice, cât și piețele economice sunt anarhice. Analogia cu piața din teoria economică neoclasică îi permite lui Waltz să explice că sistemele internațional-politice sunt spontan generate și nonintenționate, structurile luând naștere din coacțiunea unităților. De asemenea, ca și în microeconomie, sistemele sunt formate și menținute în virtutea unui principiu de autoajutorare, care se aplică unităților (*ibidem*, p. 133). Motivația actorilor este considerată a fi supraviețuirea – o asumție simplificatoare, dar care trebuie judecată după utilitatea ei în dezvoltarea teoriei, precum și după caracterul ei practic. Waltz argumentează că asumția este practică, deoarece supraviețuirea este condiția esențială pentru ca statele să-și poată atinge orice alte scopuri.

Tratarea celui de-al doilea eșalon al structurii, care se referă la specificarea funcțiilor unităților, derivă dintr-o altă implicație a anarhiei: unitățile rămân asemănătoare, deoarece anarhia generează raporturi de coordonare – spre deosebire de ierarhie, care încurajează specializarea și, implicit, diferențierea și interdependența unităților. La fel cum în teoria microeconomică piața este definită pornind de la firme, pentru Waltz, sistemul internațional-politic este definit ca sistem de state. Există, desigur, și actori internaționali „non-statali”, după cum pe o piață există și actori „non-firmă”. Însă în definirea sistemului se pot ignora actorii nestatali, deoarece, argumentează el, statele sunt actorii principali. „Politica internațională este o expresie a unităților similare, care-și imită reciproc activitățile” (*ibidem*, p. 140). Statele diferă considerabil între ele ca mărime, avuție și putere, dar se aseamănă prin faptul că au de îndeplinit aceleași sarcini.

Distribuția capabilităților este cel de-al treilea eșalon al structurii, ea creând un tablou pozițional asupra sistemului. Capabilitățile de a-și îndeplini sarcinile ce derivă din lumea „autoajutorării” constituie un atribut al unității, însă distribuția capabilităților ține de ansamblul sistemului. Important pentru înțelegerea vieții politice internaționale este numărul de mari puteri existente la un moment dat. După cum, într-un sector oligopolist al unei economii, firmele își vor adapta deciziile în funcție de numărul de firme dominante, și statele din sistemul internațional-politic – interesate de supraviețuire – se vor vedea constrânse de numărul de mari puteri existente într-o anumită epocă. În domeniul internațional, distincția importantă este aceea între sistemele bipolare și sistemele multipolare, în timp ce sistemele unipolare nu reprezintă decât faze tranzitorii, iar logica lor se aseamănă, într-o anumită măsură, cu cea din sistemele multipolare.

1. Termenul „relație” (inerent abordării sistemice) este folosit pentru a desemna pozițiile fiecărei părți, în raport cu cealaltă (*TPI*, p. 120).

Toate cele trei eșaloane ale structurii își exercită influența asupra unităților. Receptarea acestor stimuli și adaptarea comportamentelor nu face necesară vreo asumptie de raționalitate din partea statului sau vreo ipoteză maximizatoare, afirmă Waltz. Influența structurii se realizează prin intermediul mecanismelor de socializare și competiție aferente procesului politic internațional. Socializarea și competiția reduc diversitatea de comportamente la nivelul unităților, în sensul că practicile eficiente vor fi imitate, iar cele ineficiente, sancționate.

Astfel definită, structura permite conceptualizarea politicii internaționale : este posibilă diferențierea între schimbările la nivel de unitate și cele la nivel de sistem. În cazul acestora din urmă, unicul eșalon la care pot să apară este cel de-al treilea (polaritatea). Cel de-al doilea este, prin definiție, închis, în timp ce o variație la nivelul primului ar semnifica sfârșitul politicii internaționale.

Evident, polaritatea se bazează pe o definiție a puterii formulată în termeni de capabilități. Waltz respinge tendința, larg răspândită în știința politică, de a defini puterea prin controlul asupra comportamentului altcuiva – a-l determina pe celălalt să-și modifice comportamentul în funcție de propria ta dorință. Această definiție, derivată din teoria weberiană și formulată influent de politologul american Robert Dahl, este, în viziunea sa, eronată, deoarece ar implica faptul că doar puterea i-ar putea servi cuiva (în Relațiile internaționale, unui stat) spre a-și impune voința. „Puterea este doar o cauză între altele [în schimbarea comportamentului altui stat – n.n.], de care ea nu poate fi izolată. Definiția relațională obișnuită a puterii omite să ia în considerare modul în care actele și relațiile sunt afectate de structura acțiunii” (*ibidem*, p. 258). Este nevoie, în viziunea lui Waltz, de o definiție care să precizeze cine influențează mai puternic pe cine, într-o relație diadică, iar pentru aceasta este nevoie de formularea ei în termeni de capabilități. Aceasta se realizează pornind de la următorii determinanți : mărimea populației și a teritoriului, înzestrarea cu resurse, capabilitatea economică, forța militară, stabilitatea politică și competența politică (*ibidem*, p. 183). Fiind vorba de o putere agregată, vor exista întotdeauna dificultăți în a compara puterile altor state, mai ales că ponderile diversilor determinanți variază în timp. În plus, în dezbaterile ulterioare s-a pus problema măsurii în care puterea este fungibilă. Problema fungibilității este importantă din perspectiva analogiei cu teoria economică, pentru care banii reprezintă mijlocul pentru atingerea scopurilor actorului. În Relațiile internaționale, puterea este mijlocul pentru asigurarea supraviețuirii (securității). În lipsa acestei analogii, comportamentul maximizator (de putere) este greu de teoretizat, după cum statelor le va veni greu să interpreteze corect evoluțiile balanței de putere. În orice caz, statele vor căuta, în aceste condiții, îmbunătățirea poziției relative de putere, în comparație cu potențialii adversari, sau, oricum, evitarea unei înrăutățiri în această poziție relativă. Acest raționament are relevanță directă asupra înțelegerii mecanismului balanței de putere – mecanism care, în fapt, este încorporat în teoria sistemică waltziană.

În acest punct, poate fi enunțată teoria : constrângerile structurale vor face ca statele să adopte comportamente de tip „balansare”, iar la nivel de sistem se vor forma balanțe de putere (*ibidem*, p. 167), nu în sensul că o balanță, odată creată, va fi menținută, ci în acela că, odată perturbată, va fi refăcută (*ibidem*, p. 179). Teoria se bazează pe asumptia că statele sunt actori unitari aflați într-un mediu de tip autoajutorare și care, la nivel minim, doresc să supraviețuiască, dar pot avea și alte scopuri, mergând până la dominația universală. Pentru aceasta, statele (conducătorii lor) vor încerca să valorifice toate mijloacele posibile, interne – sporirea capabilităților militare, economice și de altă natură – și externe – întărirea alianței din care fac parte și slăbirea celei sau celor adverse (*ibidem*,

p. 167). Sporirea puterii nu înseamnă neapărat maximizarea ei, întrucât puterea nu este un scop în sine, ci un mijloc – e drept, cel mai important – pentru atingerea securității.

Alternativa la balansare este „aliniera” de partea statului sau alianței mai puternice. Cum rezultatul la nivel de sistem derivă din comportamentul actorilor, independent de acțiunea conștientă a unui stat sau a altuia (la fel cum în teoria economică rezultatele la nivelul sistemic al pieței derivă din acțiunea similară a firmelor), teoria trebuie să explice de ce este prescrisă balansarea, și nu alinierea. Alinierea la statul mai puternic nu este o soluție, întrucât, mai târziu, acesta se poate întoarce împotriva actualilor parteneri, iar statul în cauză va rămâne descoperit în fața amenințării. Balansarea unui potențial agresor va lua în calcul exclusiv capacitățile acestuia. Ea se poate realiza prin diverse combinații de eforturi interne (sporirea propriilor capacități) sau externe (crearea de alianțe).

Waltz pornește de la premisa că orice teorie trebuie să treacă proba falsificabilității, însă recunoaște că, „deoarece se prezice doar o condiție de echilibru vag definită și inconstantă, este dificil de afirmat că vreo distribuție dată a puterii falsifică teoria” (*ibidem*, p. 174). De asemenea, în ceea ce privește comportamentul statelor, Waltz susține că adoptarea alinierii în locul balansării, frecventă în istoria sistemului internațional, nu face parte dintre preocupările teoriei sistemice, ci ține de resortul teoriilor la nivel de unitate (teorii ale politicii externe). Waltz arată că teoria sa este parcimonioasă – este simplă și explică lucruri importante cu ajutorul a puține variabile, ceea ce compensează caracterul ei parțial.

Mai multe nume pentru o teorie

Teoria waltziană se încadrează, evident, în spațiul realist. Delimitările lui Waltz și ale altor teoreticieni de orientări apropiate față de realismul tradițional au suscitat mult mai mult interes decât continuitatea, aceasta însă pentru că nu s-au ridicat semne de întrebare cu privire la apartenența lor: realismul lor științific rămâne, într-o manieră cât se poate de convingătoare, realism. Se poate considera că statismul (considerarea statului ca principal actor), supraviețuirea și autoajutorarea sunt elementele comune tuturor formelor de realism (Dunne și Schmidt, 1995, p. 172) și este incontestabilă centralitatea lor în cadrul diverselor tradiții mai vechi sau programe de cercetare mai noi. Teoria lui Waltz este, din acest punct de vedere, solid înrădăcinată în tradiția realistă.

Mai interesantă este inventarierea altor calificări menite să identifice realismul profesat de Waltz și alți cercetători care împărtășesc viziuni similare. De-a lungul timpului, pentru teoriile lui Waltz s-au folosit – de multe ori interșanjabil – termeni sau sintagme precum neorealism, realism structural, realism sistemic, realism al balanței de putere. Sau pur și simplu, realism, fără nici o calificare. Utilizarea lor – sau a altora – de către un comentator creează demarcații cu care cercetătorii vizați pot să nu fie de acord. Waltz și-a asumat, în primul rând, identitatea de neorealist și pe cea de realist structural. Acești doi termeni redau cel mai bine elementele de noutate aduse de el în spațiul realist și, în același timp, adecvarea lor nu este contestată.

Nu același lucru se poate spune despre etichetarea teoriei sale drept „structurală”. În sens ontologic și metodologic, se pune problema dacă structura contează cu adevărat în teoria waltziană. Doar în acest caz, demersul lui Waltz merită atributul de „structural”. Această chestiune face trimitere la dezbaterea agent – structură, așa cum s-a reflectat ea în Relațiile internaționale, și poate fi tratată prin prisma matricii metateoretice elaborate de Wendt.

Punctul de pornire al lui Wendt este acela că o teorie ce conferă forță explicativă structurii trebuie să fie, din punct de vedere ontologic și metodologic, holistă. „Holismul susține că

efectele structurilor sociale nu pot fi reduse la agenți existând independent și la interacțiunile lor, iar aceste efecte includ construcția agenților în sens atât cauzal, cât și constitutiv” (Wendt, 1999, p. 26). Structura trebuie să influențeze puternic agentul, ceea ce, arată Wendt, este discutabil în teoria waltziană. Deși mecanisme de socializare și competiție prin care structura sistemului transformă statele în „unități asemănătoare” le modifică, în fapt, acestora proprietățile (argument holist), efectele respective sunt tratate de Waltz drept cauzale, nu constitutive (abordare individualistă). Întrucât, în teoria lui Waltz, structura nu are nici caracter generativ (nu generează agenții, ci este generată de aceștia prin interacțiune spontană, la fel cum actorii economici generează piața), Wendt înclină să plaseze teoria lui Waltz în zona individualistă, pe axa holism – individualism (*ibidem*, p. 29).

În alte analize metateoretice, teoria lui Waltz este însă plasată în aria holistă (Guzzini, 2000, p. 368 ; cf. Wendt, 1999, p. 28), ceea ce reprezintă o validare a caracterului structural al teoriei și, implicit, a ambițiilor sale predictive.

Termenul „neorealism” a suscitat mult mai puține probleme : deși a fost folosit pentru prima dată de un critic (și aceasta, într-un sens mai larg decât cel care avea să se impună ulterior, pentru programul de cercetare waltzian), Waltz însuși l-a adoptat pentru a marca diferența între vechea „gândire” realistă și „teoria” neorealistă (Waltz, 1991a). Vechiul realism, reprezentat de Hans Morgenthau sau Raymond Aron, a eșuat în încercarea de a construi o teorie științifică a politicii internaționale pentru că nu a început prin delimitarea intelectuală a unui domeniu abstract, a unui sistem politic internațional, în raport cu celelalte sfere ale interacțiunilor sociale (*ibidem*, p. 26). Waltz enunță, apoi, trei puncte în care neorealismul se desparte de vechiul realism. „Neorealismul afirmă că politica internațională nu poate fi înțeleasă decât dacă explicațiilor la nivel de unitate ale realismului tradițional li se adaugă efectele structurii” (*ibidem*, p. 34). În al doilea rând, în situațiile-limită, preocuparea fundamentală a statelor nu vizează puterea, ci securitatea” (*ibidem*, p. 36). În fine, dacă vechii realiști se concentrau asupra eterogenității statelor, întrucât apreciau că diferențele în privința comportamentului și rezultatelor se datorau diferențelor din compoziția unităților, neorealiștii tratează statele ca pe niște unități similare și pun diferențele în comportament și rezultate pe seama structurii (*ibidem*, p. 37).

Neorealismul waltzian în cadrul școlii realiste : repere teoretice

„Mai este cineva Realist ?”¹, se întrebau acum câțiva ani, polemic, autorii unui studiu ce pune în evidență inevitabila criză de identitate a venerabilei școli de gândire, pe fondul expansiunii agendelor de cercetare și a dezbaterilor cu oponenții teoretici. Cei care ar înclina către un răspuns afirmativ ar putea fi, astăzi, întrebați : „Mai este cineva waltzian ?”. Probabil că nu puțini își vor asuma deschis această influență, chiar dacă aria lor de cercetări s-a desprins, între timp, de realismul structural al lui Kenneth Waltz.

Diversificarea agendei neorealiste și, în general, a celei realiste s-a realizat, în mare măsură, prin raportare la abordarea structurală a lui Waltz. Nu este locul aici pentru o discuție critică elaborată asupra explicațiilor și predicțiilor derivate din teoria lui Waltz sau din alte variante ale neorealismului. Eforturile de segmentare a spațiului realist contemporan se raportează însă și la programul de cercetare realist structural și la reacțiile pe care le-a generat.

1. „Is anybody still a Realist ?” (Legro și Moravcsik, 1999).

Astfel, o taxonomie interesantă este cea elaborată de Dunne și Schmidt (2005, pp. 165-171), care identifică o distincție durabilă între realismul clasic (întemeiat pe natura umană) și realismul structural (întemeiat pe sistemul internațional), precum și două reacții contemporane la realismul structural – realismul neoclasic și realismul alegerii raționale. Realismul structural, reprezentat în primul rând de teoriile lui Waltz și John Mearsheimer și, într-o altă epocă, de cea a lui Rousseau, nu este o categorie omogenă, diferențele provenind din implicațiile diferite ale anarhiei. Realismul neoclasic – reprezentat de cercetători precum Randall Schweller și Fareed Zakaria – tinde să completeze programul realist-structural prin luarea în considerare a variabilelor la nivel de unitate, concentrându-se asupra percepției puterii și exercitării *leadership*-ului la acest nivel. La rândul lor, realiștii alegerii raționale, printre care Stephen Krasner și Joseph Grieco, utilizează aceste abordări pentru a se angaja în dezbateri cu neoliberalii pe tema cooperării internaționale și a impactului instituțiilor, pornind de la asumptii privind urmărirea de către stat a câștigurilor relative, în condiții de anarhie.

În subdomeniul studiilor de securitate, am asistat, în ultimii ani, la o segmentare mai accentuată a agendelor de cercetare, emergența realismului neoclasic suprapunându-se mai vechii diviziuni dintre realiștii ofensivi și cei defensivi. Astfel, tipologia lui Jeffrey Taliaferro (2000/2001) se bazează pe două variații esențiale. Prima se referă la continuum-ul neorealism – realism neoclasic, în sensul în care neorealismul tinde să explice rezultatele la nivel de sistem, iar realismul neoclasic, comportamentul de politică externă al statelor. Cea de-a doua axă (realism defensiv – realism ofensiv) se referă la asumptiile privind anarhia : realiștii defensivi consideră că doar în anumite condiții sistemul internațional furnizează statului stimulente în vederea expansiunii ; prin contrast, realiștii ofensivi apreciază că sistemul oferă întotdeauna asemenea stimulente. Tabăra neorealistă apare, așadar, împărțită în două cadrane : unul ofensiv, celălalt defensiv. Analizând cadrantul ofensiv, observăm un continuum de la varianta „pur” structurală a lui Waltz (teoria balanței de putere) până la un grup de realiști defensivi axați pe explicarea cooperării între marile puteri, grup care îi include pe Robert Jervis și Charles Glaser. Prin urmare, este vorba de teoreticieni asociați așa-numitului „realism al alegerii raționale”, din tipologia anterioară.

În cadrantul neorealismului ofensiv, sesizăm, la extremitatea structurală, teoria lui Gilpin asupra războiului hegemonic, iar teoria lui Mearsheimer se află în apropierea graniței cu cadrantul realismului neoclasic „mai ofensiv”. Mearsheimer se apropie de realiștii neoclasici prin aceea că proclamă ambiția teoriei sale de a fi și o teorie a politicii externe (ca variabilă dependentă), dar rămâne în spațiul neorealist, în sensul că variabilele independente derivă din structura anarhică a sistemului.

Schimbarea polarității în sistemul internațional

Probabil că, pentru relevanța teoriei lui Waltz, unul dintre cele mai importante teste l-a constituit modul în care ea a putut explica transformarea la nivelul polarității sistemului internațional, pe fondul încheierii Războiului Rece. Distribuția capabilităților (polaritatea) fiind unul dintre cele trei eșaloane ale structurii sistemului internațional, era de așteptat ca schimbarea să genereze consecințe demne de luat în seamă. Prăbușirea puterii sovietice trebuie privită ca o schimbare structurală, cu efecte la nivel de sistem. Am asistat astfel la cea mai spectaculoasă mutație dintre cele – nu foarte numeroase – la care ne lăsa să sperăm teoria lui Waltz.

Într-o primă fază, Waltz pare a sugera că bipolarismul se menține, pentru ca, ulterior, să accepte că lumea a devenit unipolară. Însă, pentru el, unipolarismul nu poate reprezenta decât o fază tranzitorie, astfel că, în ultimii ani, Waltz și alți neorealiști au încercat să discearnă semnele unei noi transformări, de data aceasta către multipolarism.

Pentru Waltz, „structura unui sistem se modifică odată cu schimbările care se petrec în privința distribuției capabilităților între unitățile sistemului” (*TPI*, p. 141). Aceasta reprezintă o schimbare la nivel de sistem, dar nu o transformare, în sensul trecerii de la un sistem la altul : așa ceva s-ar produce doar dacă anarhia ar fi înlocuită de ierarhie, ca principiu organizator (*ibidem*, p. 145) – și Waltz ne asigură că nu este și nici nu va fi cazul.

Într-un articol al cărui titlu face referire la o „nouă ordine mondială”, Waltz contestă sfârșitul bipolarității (vorbind, e drept, de o bipolaritate modificată), iar argumentul său esențial – după părerea lui Mouritzen – este acela că Rusia își menține capabilitățile de contralovitură nucleară. Observația lui Mouritzen se referă la faptul că, până atunci, prezența armelor nucleare, deși importantă în contextul teoriei, se situase constant pe un plan secund în raport cu distribuția capabilităților, pentru ca în articolul susmenționat să devină un factor decisiv în stabilirea polarității. Aceasta ar pune în cauză, evident, teoria waltziană asupra puterii și ar reclama o revizuire a întregului său demers (Mouritzen, 1997). Nici primatul determinantilor militari asupra celorlalți, nici rolul important pe care l-au jucat armele nucleare în preservarea păcii și stabilității internaționale pe durata Războiului Rece nu pot justifica promovarea lor ca principal determinant al puterii. Iar în ceea ce privește analiza perspectivelor de management al afacerilor internaționale, armele nucleare (cauză, la nivelul unității) nu pot rivaliza în importanță cu constrângerile structurale ale polarității : teoria waltziană afirmă clar că decisive sunt acestea din urmă.

Într-un studiu ulterior, Waltz pune întrebarea : „Cum este afectată structura politicii internaționale de starea de slăbiciune a Rusiei?”. Iar răspunsul este, practic, același : „Bipolaritatea se menține, dar într-o stare modificată. Bipolaritatea continuă deoarece, din punct de vedere militar, Rusia își poate purta singură de grijă și pentru că încă nu s-au ridicat alte mari puteri” (Waltz, 1993a, p. 52). Însă, observă Mouritzen, Waltz evită termenul „unipolar”, deși admite că puterea este „sever dezechilibrată” în sistemul internațional. Pentru Mouritzen, „este bizar, deoarece nu există nici o contradicție între prezența în sistem a unei puteri superioare și formarea de către majoritatea celorlalte a unei alianțe care să reușească să o contrabalanseze. Primul aspect ține de structură, cel de-al doilea, de comportament” (Mouritzen, 1997, p. 86, n. 25).

Mai târziu, Waltz se va referi la inegalitățile crescânde între state și la sfârșitul bipolarității (Waltz, 1999, pp. 699-700) și va admite că, „după prăbușirea Uniunii Sovietice, sistemul politic internațional a devenit unipolar” (Waltz, 2000d, p. 27). Iar titlul unui alt studiu, care apare tot în 2000 și reia, în mare măsură, aceeași argumentație, sugerează ceea ce realismul structural waltzian afirmă cu tărie : unipolaritatea nu va dura mult, locul ei urmând a fi luat de o structură multipolară. China, Japonia și, într-o mai mică măsură, Germania sunt candidații naturali la statutul de mare putere (Waltz, 2000a), în timp ce șansele Uniunii Europene par în 2000 mai îndepărtate decât în 1993, când emergența Europei Occidentale era menționată ca alternativă la cea germană – evident, cu condiția ca UE să evolueze către o organizare etatică (Waltz, 1993, p. 50). Procesul de tranziție către o lume multipolară, sugerează în mod constant neorealiștii, ar trebui să fie unul destul de rapid, ceea ce face ca presiunea timpului să fie tot mai mare, spre exemplu în sensul observării empirice a unor procese care să meargă în direcția multipolarității.

În orice caz, Waltz abordează problema balansării puterii într-o lume unipolară. Admițând frecvența neașteptată, din perspectiva propriei teorii, a comportamentelor de aliniere, Waltz afirmă că „teoria structurală și teoria balanței de putere care derivă din ea nu conduc la expectativa că statele se vor angaja, întotdeauna sau măcar de regulă, în comportamente de balansare... Dacă statele se aliniază mai frecvent decât balansează este o chestiune interesantă. A considera că un răspuns afirmativ ar infirma teoria balanței de putere ar reprezenta însă o interpretare eronată a teoriei și comiterea a ceea ce s-ar putea numi «eroarea numerică» – a trage o concluzie calitativă dintr-un rezultat cantitativ” (Waltz, 2000d, p. 38). Strategia alinierii poate deveni mai atrăgătoare decât cea a balansării, în condițiile în care ar presupune eforturi mai puține, costuri mai mici și recompense mai mari. Statele care nu au resurse suficiente pentru balansare și dispun de puțin spațiu de manevră pot fi silite să adopte alinierea. În orice caz, afirmă Waltz, „teoria... nu prezice uniformitate de comportament, ci doar o puternică tendință a statelor majore din sistem sau din subsistemele regionale de a recurge la balansare atunci când trebuie” (*ibidem*).

Managementul afacerilor internaționale și problema interdependenței

În lumea bipolară care a reprezentat, dintr-un anumit punct de vedere, matricea multora dintre teoretizările waltziene, cele două superputeri, tocmai în virtutea statutului lor distinct, erau puse în situația de a exercita o serie de atribuții „manageriale”, dintre care cele mai importante vizau: menținerea sistemului, conservarea păcii, rezolvarea problemelor comune, economice sau de altă natură (*TPI*, p. 267). Departate de a semnifica o apropiere de teoriile organizării internaționale, activitatea de management internațional era descrisă drept una pur concurențială: cooperarea poate apărea, dar numai din interesele egoiste ale managerilor. Ei își fac uneori concesii reciproce, inclusiv în domeniile cele mai sensibile, pentru a micșora riscul războiului. Astfel, arată Waltz, „cu toate că am prefera ca est-europenii să-i aleagă în mod liber pe cei care să-i guverneze, putem totuși înțelege că managementul Uniunii Sovietice, într-o parte a lumii tradițional instabilă, are și părțile lui bune. Prin intermediul testelor și încercărilor, în Europa de Est și pretutindeni, o diviziune a muncii manageriale este mai corespunzător reglementată în cadrul lumilor bipolare, decât în cele multipolare” (*ibidem*, p. 279).

Cu cât interdependența internațională este mai pronunțată, cu atât crește nevoia unui management internațional. Aceasta, arată Waltz, din cauză că în astfel de condiții „fiecare stat este constrâns să trateze acțiunile celorlalte state ca și cum ele ar constitui evenimente ce se petrec în interiorul propriilor granițe. Reciprocitatea dependenței determină fiecare stat să le supravegheze pe celelalte, cu precauție și suspiciune. O scădere a interdependenței scade nevoia de control” (*ibidem*).

Definiția dată de Waltz interdependenței, în acest context, este aceea de vulnerabilitate reciprocă (*ibidem*, p. 199; Waltz, 1970). Definiția alternativă, cea formulată în termenii senzitivității, „duce la o interpretare economistă a lumii. Pentru a înțelege implicațiile de politică externă ale unei interdependențe ridicate sau scăzute, este necesară concentrarea asupra politicii economiei internaționale, nu asupra economiei politicii internaționale” (*TPI*, pp. 197-198). Pornind de la definirea interdependenței ca vulnerabilitate, Waltz arată că, în sistemele politice internaționale, interdependența dintre state este scăzută, întrucât ele sunt unități similare, iar marile puteri se află într-o poziție net mai avantajoasă decât celelalte, fiind mult mai puțin vulnerabile în raport cu terții. Iar în ceea ce privește

comparația între mai vechile sisteme multipolare și cel bipolar, se poate observa că „Statele Unite și Uniunea Sovietică sunt, din punct de vedere economic, mai puțin dependente reciproc și de alte țări, decât au fost marile puteri din perioadele anterioare” (*ibidem*, p. 200). Iar întrucât caracteristicile nivelului sistemic sunt definite de situația marilor puteri, se poate concluziona că sistemul bipolar era caracterizat de o interdependență mai slabă decât înainte de sau între cele două războaie mondiale (*ibidem*).

Și după încheierea Războiului Rece, ideea că interdependența – înțeleasă de „tabăra” adversă ca sensibilitate – ar servi cauza păcii este întâmpinată de Waltz cu același scepticism (Waltz, 2000d). Literatura interdependenței tinde să mascheze inegalitățile evidente de pe arena internațională, apreciază el (*ibidem*, p. 16). Un instrument util în acest sens este postularea lipsei de fungibilitate a puterii și, în consecință, dezagregarea ei pe arii tematice, astfel încât tablourile parțiale par adesea mai echilibrate decât sunt în realitate (*ibidem*). De fapt, sistemul este caracterizat de un dezechilibru, fără precedent în istoria ultimelor secole, între puterea Statelor Unite și cea a competitorilor lor. Și, de asemenea, tendința contemporană este ca statele puternice să-și mențină mult mai ușor controlul asupra afacerilor externe, prin comparație cu cele slabe (*ibidem*, p. 17). În ceea ce privește legătura cauzală dintre interdependență și pace, Waltz arată că perioada de accentuată interdependență sub dominația britanică, din secolul al XIX-lea, a fost urmată de un război devastator, iar „actualul sistem economic, construit sub auspicii americane după cel de-al doilea război mondial și amendat, ulterior, în conformitate cu scopurile [Americii – n.n.], ar putea dura mai mult, dar nu există nici o certitudine” (*ibidem*, p. 18).

Problema globalizării

Dacă în momentul publicării *TPI* realismul trebuia să reacționeze, printre altele, la provocările adresate de teoriile interdependenței, ultimii ani au marcat o reeditare a acestei dezbateri, pe fondul pronunțatei ascensiuni a teoriilor globalizării. Deși interdependența și globalizarea sunt concepte diferite, nu este nevoie de prea multe argumente pentru a sugera continuitatea între cele două viziuni. Desigur, ambele pun în cauză relevanța realismului. Nu este surprinzătoare nici continuitatea argumentelor lui Waltz. Dintre numeroasele puncte de coliziune între realiști și teoreticienii care accentuează efectele globalizării, două par a fi extrem de relevante. În primul rând, așa cum s-a menționat în secțiunea anterioară, Waltz nu este dispus să conceedă că statul, ca actor al relațiilor internaționale, se află în criză; dimpotrivă, cel puțin unele dintre state (de fapt, cele care contează) și-au întărit semnificativ capacitatea de a face față noilor provocări venite dinspre economia mondială. În al doilea rând – și aici defensiva lui Waltz este și mai interesantă din punct de vedere teoretic –, chiar în condițiile atât de pronunțatei superiorități de care se bucură în prezent pe plan mondial, Statele Unite nu au resursele pentru a gestiona singure, într-un mod eficient, afacerile internaționale: problema centrală este, până la urmă, unipolaritatea.

Pentru Waltz, nu încapă nici o îndoială că între interdependență și globalizare există o legătură semnificativă. „Mulți dintre susținătorii interdependenței, în anii '70, se așteptau ca statul să se disipe și să dispară... Globaliștii anilor '90 cred că, de data asta, chiar se întâmplă” (Waltz, 2000b). Ca fenomen, globalizarea trebuie admisă: este o puternică forță în direcția schimbării. Din punct de vedere teoretic însă ea nu aduce prea multe elemente noi: „Globalizarea înseamnă omogenizare” (Waltz, 1999, p. 694). Deși pare a

aproba ideea că trebuie luate în calcul și alte dimensiuni ale acestui proces de omogenizare, Waltz pune accentul tot pe dimensiunea economică, intrând astfel pe terenul favorit al „globaliștilor”¹.

Contribuțiile lui Waltz nu fac obiectul unor trimiteri abundente în literatura consacrată globalizării, probabil tocmai din cauza tendinței sale de a explica politic, iar nu economic, relațiile internaționale: „Explicațiile politice cântăresc greu în explicarea evenimentelor internațional-politice. *Politica* națională, nu piețele internaționale, explică multe dintre evoluțiile *economice* internaționale” (*ibidem*, p. 698, subl. în orig.). Însă, din multe puncte de vedere, concluziile sale sunt foarte asemănătoare cu cele ale „scepticilor” (Held *et al.*, 2004, pp. 29-31) – școală de gândire asupra globalizării care include și o serie de figuri importante din sfera teoriei politice internaționale (realiste), precum Robert Gilpin, Stephen Krasner sau Paul Hirst. În orice caz, Waltz este de acord cu cei care resping mitul potrivit căruia suveranitatea statelor sau puterea guvernelor naționale ar fi subminate de globalizare (Held *et al.*, 2004, pp. 30-31). Waltz susține ideea că succesul în afacerile internaționale contemporane aparține statelor care își dezvoltă o „capacitate transformativă” (Waltz, 1999, p. 696; Weiss, 2002, p. 11). Desigur, teoria waltziană poate furniza o explicație structurală, întrucât unul dintre modurile prin care structura își face simțite efectele este competiția (*TPI*, p. 116). Comportamentele de succes vor fi imitate, astfel că ar trebui să ne așteptăm la o mai pronunțată convergență a răspunsurilor statelor la provocările globalizării.

Mutațiile invocate de globaliști trebuie recunoscute, însă, potrivit teoriei lui Waltz, ele țin de nivelul unității, adică de procesul politic internațional. Cum teoria sa pune accent pe cauzele permissive la nivel structural, Waltz apreciază că procesele descrise de globaliști trebuie înțelese pe fondul unipolarității sistemului internațional. Iar „cu cât este mai interdependent sistemul, cu atât mai mult este nevoie de un surogat de guvern. Cine îl poate oferi?” (Waltz, 1999, p. 699). Interdependența – în sensul folosit de Waltz: ca vulnerabilitate – este astăzi mai pronunțată decât în timpul vechiului sistem bipolar, iar managementul este mai dificil. Evident, în actuala configurație unipolară, toată lumea se așteaptă ca responsabilitatea managementului internațional să fie asumată de către Statele Unite. Însă „capabilitățile fizice și voința politică a țării nu pot susține pe termen nedefinit această povară. În al doilea rând, altor țări s-ar putea să le displacă locurile din spate. Atât prietenii, cât și dușmanii vor reacționa așa cum reacționează întotdeauna țările în cazul predominanței reale sau al amenințării că un stat va predomina și vor încerca să corecteze balanța” (*ibidem*, p. 700). Această concluzie trebuie să derive însă mai mult din percepția asupra diferențelor de putere, decât din aceea privitoare la vreun rol specific asumat de către America, la nivel internațional. Așa cum argumentează, de pe poziții neorealiste, Christopher Layne, în sistemele unipolare statele balansează într-adevăr împotriva puterii necontrolate a hegemonului, neputându-se vorbi de o diferență netă între balanța de putere și „balanța amenințărilor”, potrivit căreia statele au tendința de a-și modela comportamentul de balansare în funcție de percepția (subiectivă) asupra amenințărilor (Layne, 1993, p. 13).

1. În original *globalizers*. Nu există nici o legătură cu tabăra „globaliștilor” (marxiști sau afiliați la alte programe de cercetare) implicați în „cea de-a treia dezbateră” din cadrul disciplinei Relații internaționale, alături de realiști și pluraliști.

Critica teoriilor „păcii democratice”

Enunțurile recente care evidențiază impactul globalizării nu reprezintă, pentru realiști, singurul asalt venit din câmpul liberal al reflecției internaționale. În plan teoretic, liberalismul – asemenea realismului, de altfel – a luat, în ultimele decenii, forme diverse, generând destule controverse identitare. Dacă instituționalismul (neo)liberal este considerat, uneori, prea instituționalist și prea puțin liberal, în cazul teoriilor păcii democratice apartenența la *mainstream*-ul liberal aproape că nu este contestată.

După prăbușirea comunismului sovietic și încheierea Războiului Rece, procesele de transformare din Europa de Est au readus în prim-plan legătura dintre democrație și pace. Din perspective diferite, mulți filosofi și cercetători în domeniul științelor sociale s-au raportat, cu entuziasm, la această corelație. În termenii relațiilor internaționale, Jack Levy opina că este corelația care „se apropie cel mai mult de o lege empirică” (cf. Waltz, 2000d, pp. 6-7). Pentru Waltz însă, raportarea la argumente de acest tip este ușoară; din interiorul taberei realiste, reacțiile critice mai elaborate au venit din partea unor cercetători dispuși să intre mai adânc pe terenul adversarului, deschizând „cutia neagră” a politicii interne.

Astfel, Waltz se poate întoarce ușor la vechea și perena sa discuție asupra cauzelor războiului și a soluției kantiene a federației de republici (*OSR*; vezi, de asemenea, Waltz, 1962), și conchide: „În interiorul, ca și în exteriorul cercului statelor democratice, pacea depinde de o precară balanță a forțelor. Cauzele războiului nu rezidă doar în state sau în sistemul de state; ele se găsesc în ambele. Kant a înțeles acest lucru. Adepții tezei păcii democratice îl trec cu vederea” (Waltz, 2002, p. 13). Evident că discuția nu se poate limita la această reluare, împotriva exponenților teoriei păcii democratice, a argumentelor formulate în urmă cu patru decenii contra antecesorilor lor intelectuali. Waltz identifică și alte puncte din argumentația oponentilor pe care le consideră deficitare. Spre exemplu, probleme ce țin de definirea conceptului de *democrație* sau chiar cazuri care, în opinia sa, ar tinde să falsifice teoria. Însă este evident că principala direcție de critică ține de orientarea acestora către cea de-a doua imagine sau, în termenii folosiți în *TPI*, către reducționism. Pentru Waltz, chiar dacă numărul de democrații la nivel mondial ar crește considerabil, nu ar fi posibilă, nici măcar parțial, „depășirea” anarhiei și a dilemei securității, așa cum speră un proeminent teoretician al păcii democratice, Bruce Russett (*ibidem*, p. 8). Waltz încearcă să pună sub semnul întrebării tezele păcii democratice și într-un studiu axat pe modul în care politica externă americană se încadrează în așteptările teoriei păcii democratice. Deloc surprinzătoare, concluzia sa este aceea că, în relațiile internaționale, puterea nebalansată este o sursă de pericol, chiar dacă aparține unei democrații liberale incontestabile, cum este America (Waltz, 1991b, p. 670).

Supraviețuirea și extinderea NATO – o replică la adresa teoriilor instituționaliste

În studiul consacrat „stării” realismului structural, la un deceniu de la încheierea Războiului Rece (Waltz, 2000d), Waltz revine asupra predicției neîndeplinite, formulate cu șapte ani în urmă, referitoare la diminuarea și dispariția NATO. Argumenta atunci că Europa nu va mai avea nevoie de prezența americană și că anii (nu zilele) organizației NATO erau numărați (Waltz, 1993a). Predicția a fost contrazisă, cu atât mai mult cu cât NATO nu

numai că nu dispăruse, ci parcursese deja primul val al extinderii. Teoreticienii instituționaliști interpretaseră acest eveniment ca o confirmare a teoriei lor despre importanța instituțiilor internaționale.

În contextul dezbaterii pe această temă, reconfigurată după sfârșitul Războiului Rece, neorealismul trebuie să răspundă argumentului instituționaliștilor privind importanța și adaptabilitatea instituțiilor internaționale. Odată create, instituțiile capătă – conform acestui argument – o existență proprie, devenind mai puțin dependente de voința membrilor lor. În replică, realiștii susțin că instituțiile sunt create și persistă în scopul satisfacerii intereselor statelor care le domină și le controlează. Discuția este cu atât mai relevantă, cu cât alianțele militare reprezentaseră un domeniu privilegiat al teoretizărilor realiste.

Waltz începe prin a observa că, întrucât NATO își pierduse funcția majoră, Statele Unite au folosit organizația pentru promovarea propriei viziuni despre securitatea europeană (Waltz, 2000d, p. 20). Pe fondul preocupărilor de securitate generate de criza bosniacă și în perspectiva alegerilor legislative din 1994, administrația Clinton ia decizia de a declara deschise porțile Alianței pentru statele central-europene avansate în procesul de reformă și o speculează intens din punct de vedere electoral. Waltz consideră că motivațiile extinderii erau fragile: „Se creează noi linii de divizare în Europa, sunt lezați cei rămași pe dinafară... Sunt slăbiți rușii înclinați către democrația liberală și întăriți cei de orientare opusă. Scad speranțele în perspectiva unor noi reduceri ale armamentului nuclear. Rusia va fi împinsă către China, în loc de a o atrage către Europa și America” (*ibidem*, p. 22). Europa Centrală și de Est nu este amenințată, iar sarcinile de promovare a democrației nu sunt potrivite pentru o alianță militară.

Din punctul de vedere al lui Waltz, decizia de extindere a NATO este o dovadă că singura mare putere mondială, neconstrânsă, tinde să se comporte necugetat. Predicția eronată a realiștilor derivă nu din slăbiciunile teoriei, ci poate fi explicată prin cauze de politică internă americană. Supraviețuirea și extinderea NATO evidențiază nu defectele, ci limitările teoriei neorealiste: structurile condiționează, însă nu determină comportamentele statelor (*ibidem*, p. 24).

Semnificația zilei de 11 septembrie 2001

Atentatele teroriste din 11 septembrie 2001 au reprezentat o provocare pentru ansamblul disciplinei Relațiilor internaționale, generând o veritabilă competiție între diversele școli teoretice, în planul explicației, al evaluării consecințelor și al prescripțiilor de politică externă. Așa cum era de așteptat, evenimentele au generat o serie de provocări la adresa teoriilor realiste, astfel că exponenții acestora au fost puși în situația de a reacționa. Nu a făcut excepție nici Waltz, care a argumentat de ce atentatele teroriste de la 11 septembrie nu pot reprezenta un moment de ruptură majoră, din perspectiva neorealismului (Waltz, 2002). Proclamarea „războiului împotriva terorismului” i-a ridicat pe teroriști la demnitatea unor soldați și a trasat forțelor americane sarcina de a învinge militar un „ism” (*ibidem*). Este adevărat că Administrația Bush s-a reorientat rapid, „de la un unilateralism strident, la un multilateralism urgent” (*ibidem*, p. 348). Alianța Nord-Atlantică, invocând, pentru prima dată, capitolul V din tratatul constitutiv, referitor la apărarea colectivă, a luat decizia de a crea un cadru instituțional care să ofere Rusiei un statut similar celui de membru în chestiunile legate de combaterea terorismului. Însă victoria militară rapidă în Afghanistan a făcut ca noul climat din relațiile ruso-americane să lase loc, cu repeziciune, vechilor divergențe.

Ceea ce rămâne și după 11 septembrie, arată Waltz, sunt cele trei elemente de bază ale politicii internaționale. În primul rând, disparitatea dramatică de putere între Statele Unite și restul lumii, ceea ce poate incita America să se comporte nechibzuit în politica externă – o mai veche preocupare a lui Waltz, după sfârșitul Războiului Rece. Terorismul nu schimbă acest fapt. În al doilea rând, rămâne problema nucleară: terorismul nu modifică faptul că armele nucleare guvernează relațiile dintre statele care le posedă (*ibidem*, p. 352). După 1990, Waltz a pledat pentru răspândirea controlată (dar nu și pentru proliferarea rapidă și necontrolată) a armamentului nuclear (Waltz, 1995b, p. 12), ceea ce i-a atras destule critici. Dintr-un alt punct de vedere însă Waltz rămâne un „conservator”, continuând să se pronunțe în favoarea descurajării și împotriva proiectelor de apărare nucleară. Din acest punct de vedere, el apreciază că noua politică americană dezvoltată după 11 septembrie 2001 – aceea de a folosi pretextul amenințărilor teroriste pentru a se retrage din tratatul de interzicere a rachetelor antibalistice (ABM) – va provoca temeri în alte capitale și va accelera cursa înarmărilor. În fine, cel de-al treilea element de bază al politicii internaționale, pe care ascensiunea terorismului nu îl schimbă, este implicarea directă sau indirectă a Statelor Unite într-o multitudine de crize regionale, pe care nu le poate gestiona corespunzător. Atacurile teroriste, consideră el, nu au făcut decât să grăbească o tendință deja sesizabilă în politica externă americană, aceea de implicare în și mai multe părți ale lumii, care până atunci nu fuseseră incluse în agenda de politică externă americană. Polaritatea sistemului internațional și consecințele sale rămân, așa cum era de așteptat de la realismul structural al lui Kenneth Waltz, preocupările esențiale.

Continuitatea în teoria politicii internaționale

Una dintre intuițiile fundamentale ale lui Kenneth Waltz este continuitatea politicii internaționale, înțeleasă, așa cum s-a precizat anterior, la nivel sistemic. Lumea waltziană se schimbă greu, în mijlocul agitației lumii reale. Kenneth Waltz, ca mai toți realiștii, a spus destule lucruri care au descurajat optimismul adesea nejustificat al opiniei publice sau, uneori, al decidenților politici. Este, desigur, drama tuturor realiștilor, pe care, așa cum se exprima caustic Robert Gilpin, „nimeni nu-i iubește”. Kenneth Waltz este, probabil, un savant care a știut, de-a lungul a mai bine de jumătate de secol de activitate științifică, să cucerească respectul tuturor. El ne poate oferi, cu siguranță, unul dintre cele mai convingătoare argumente despre continuitate în teoria politică internațională.

Bibliografie

Kenneth N. Waltz - monografii, articole
și studii incluse în volume colective (selecție)

- (2004), „Neorealism: confusions and criticism” (Guest Essay), *Journal of Politics and Society*, XV, primăvara.
- (2002), „The continuity of international politics”, în Ken Booth și Tim Dunne (ed.), *Worlds in Collision. Terror and the future of global order*, Palgrave-Macmillan, Houndmills, Basingstoke.
- (2000a), „Intimations of multipolarity”, în Birthe Hansen și Bertel Heurlin (ed.), *The New World Order*, Macmillan, Londra.
- (2000b), „Globalization and American power”, *The National Interest*, primăvara.
- (2000c), „On interdependence”, *The Bologna Center Journal of International Affairs*, 3, 1.

- (2000d), „Structural realism after the Cold War”, *International Security*, 25, 1, vara.
- (1999), „Globalization and governance” (James Madison Lecture), *PS: Political Science & Politics*, 32, 4, decembrie.
- (1997), „Evaluating theories”, *American Political Science Review*, 91, 4, decembrie.
- (1996), „International politics is not foreign policy”, *Security Studies*, 6.
- (1995a) (coautor, alături de Scott Sagan), *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate*, W.W. Norton & Co., New York.
- (1995b), „Peace, stability, and nuclear weapons”, The University of California Institute for Global Conflict and Cooperation - Policy Paper, nr. 15, august.
- (1993a), „The emerging structure of international politics”, *International Security*, 18, 2, toamna.
- (1993b), „The new world order”, *Millenium*, 22, 2.
- (1991a), „Realist thought and neorealist theory”, *Journal of International Affairs*, 44.
- (1991b), „America as a model for the world: a foreign policy perspective”, *PS: Political Science & Politics*, 24, 4, decembrie.
- (1990), „Nuclear myths and political realities”, *American Political Science Review*, 84.
- (1988), „The origins of war in neorealist theory”, *Journal of Interdisciplinary History*, 18, 4.
- (1986), „Reflections on the *Theory of International Politics*: response to my critics”, în Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York.
- (1981a), „The spread of nuclear weapons: more may be better”, *Adelphi Paper*, 171, International Institute for Strategic Studies, Londra.
- (1981b), „A strategy for the rapid deployment force”, *International Security*, 5, 4, primăvara.
- (1979), *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, Boston.
- (1975), „Theory of International Relations”, în Fred Greenstein și Nelson W. Polsby (ed.), *Handbook of Political Science*, vol. 8: *International Politics*, Addison-Wesley, Reading, Massachusetts.
- (1971) (în colaborare cu Robert J. Art), *The Use of Force: International Politics and Foreign Policy*, ediția I, Little Brown, Boston [edițiile ulterioare prezentînd variații ale subtitlului].
- (1970), „The myth of national interdependence”, în Charles P. Kindleberger (ed.), *The International Corporation*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- (1967a), *Foreign Policy and Democratic Politics. The American and British Experience*, Little Brown, Boston.
- (1967b), „International structure, national force, and the balance of world power”, *Journal of International Affairs*, 21.
- (1967c), „The politics of peace”, *International Studies Quarterly*, 11, 3, septembrie.
- (1964), „The stability of a bipolar world”, *Daedalus*, 43, 3.
- (1962), „Kant, liberalism, and war”, *American Political Science Review*, 56.
- (1959a), *Man, the State, and War: A theoretical analysis*, Columbia University Press, New York. Ediția în limba română, *Omul, statul și războiul*, Editura Institutul European, Iași, 2001.
- (1959b), „Political philosophy and the study of International Relations”, în W.T.R. Fox (ed.), *Theoretical Aspects of International Relations*, University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- (1959c), „Reason, will and weapons”, *Political Science Quarterly*, 74, 3, septembrie.

Alte surse consultate

- (2003a), „Conversations with history: theory and international politics, with Kenneth N. Waltz”, Institute of International Studies, University of California, Berkeley. UCTV, fișier audio și transcript disponibile pe pagina de web <http://globetrotter.berkeley.edu/people3/Waltz/waltz-con0.html>. Copyright 2003, Regents of the University of California.
- (2003b), „Spread of nuclear weapons nothing to fear, says Waltz”, *Columbia News*.
- (2000/2001), „The neorealist and his critic”, schimb de replici cu Robert O. Keohane, *International Security*, 25, 3, iarna.

- (1994), „International politics, viewed from the ground”, schimb de replici cu Elizabeth Pond, *International Security*, 19, 1, vara.
- (1985), recenzie publicată în *Political Science Quarterly*, 100, 4, iarna [volumul recenzat: Robert Jervis, *The Illogic of American Nuclear Strategy*].
- (1982), „Letter to the Editor”, *International Organization*, 36, 3, vara [în urma recenziei publicate de Richard Rosecrance la volumul *Theory of International Politics*].
- (1976), recenzie publicată în *American Political Science Review*, 70, 1, martie [volumul recenzat: Richard W. Sterling, *Macropolitics: International Relations in a Global Society*].
- (1965), „Contention and management in international relations”, recenzie publicată în *World Politics*, 17, 4 [volume recenzate: F. H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace: Theory and Practice in the History of Relations between States*; Inis L. Claude, Jr., *Power and International Relations*].
- (1959c), recenzie publicată în *American Political Science Review*, 53, 2, iunie [volumul recenzat: Hans J. Morgenthau, *Dilemmas of Politics*].

Recenzii la volumul *Theory of International Politics*

- John Gerrard Ruggie (ianuarie 1983), „Continuity and transformation in the world polity: towards a neorealist synthesis”, *World Politics*, 35, 2 [text republicat ulterior în Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986].
- Richard Rosecrance (toamna, 1981), *International Organization*, 35, 4.
- Robert F. Randle (primăvara, 1980), *Political Science Quarterly*, 95, 1.
- William T.R. Fox (iunie 1980), *American Political Science Review*, 74, 2.

Alte lucrări citate

- Dunne, Tim și Schmidt, Brian C. (2005), „Realism”, în John Baylis și Steve Smith (ed.), *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*, ediția a III-a, Oxford University Press, Oxford.
- Griffiths, Martin (2003), *Relații internaționale. Școli, curente, gânditori*, Editura Ziua, București.
- Held, David, McGrew, Anthony, Goldblatt, David și Perraton, Jonathan (2004), *Tranformări globale*, Editura Polirom, Iași.
- Layne Christopher (primăvara, 1993), „The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Arise”, *Security Studies*.
- Legro, Jeffrey W. și Moravcsik, Andrew (toamna, 1999), „Is anybody still a Realist?”, *International Security*, 24, 2.
- Mouritzen, Hans (1997), „Kenneth Waltz: a critical rationalist between international politics and foreign policy”, în Iver B. Neumann și Ole Wæver (ed.), *The Future of International Relations. Masters in the Making?*, Routledge, Londra-New York.
- Steven L., Lamy (2005), „Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neoliberalism”, în John Baylis și Steve Smith (ed.), *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*, ediția a III-a, Oxford University Press, Oxford.
- Taliaferro, Jeffrey S. (iarna, 2000/2001), „Security Seeking under Anarchy. Defensive Realism Revisited”, *International Security*, 25, 3.
- Weiss, Linda (2002), *Mitul statului lipsit de putere*, Editura Trei, București.
- Wendt, Alexander (primăvara, 1992), „Anarchy is what states make of it. The social construction of power politics”, *International Organization*, 46, 2.
- Wendt, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.

Prefață

Teoria este fundamentală pentru știință, iar teoriile sunt întemeiate pe idei. Fundația Națională pentru Știință (National Science Foundation) își propunea să parieze pe o idee, înainte ca ea să poată fi satisfăcător explicată. Paginile care urmează justifică, sper eu, raționamentul Fundației. Alte instituții m-au ajutat în demersul fără de sfârșit pe care îl presupune elaborarea unei teorii. În ultimii ani, Institutul pentru Studii Internaționale (Institute of International Studies) și Comitetul pentru Cercetare (Committee on Research) de la Universitatea California, Berkeley, au contribuit la finanțarea lucrării mele, așa cum procedase mai înainte Centrul pentru Afaceri Internaționale (Center of International Affairs) de la Harvard. Echipele de cercetare ale Fundației Guggenheim și cele ale Institutului pentru Studierea Politicii Mondiale (Institute for the Study of World Politics) mi-au oferit posibilitatea de a duce la bun sfârșit o schiță a manuscrisului, dar și de a pune în legătură chestiuni ce țin de teoria politică internațională cu abordări mai cuprinzătoare din câmpul filosofiei științei. În ceea ce privește ultimul obiectiv, London School of Economics mi-a asigurat, prin intermediul departamentului de filosofie, un mediu stimulat și ospitalier.

Robert Jervis și John Ruggie mi-au citit penultima variantă a textului, cu o atenție și un spirit de pătrundere care ar putea surprinde pe oricine nu ar fi familiarizat cu abilitățile lor critice. Robert Art și Glenn Snyder au făcut, de asemenea, comentarii la obiect. John Cavanagh a adunat cantități însemnate de date preliminare; Stephen Peterson a realizat tabelele care se găsesc în Apendice; Harry Hanson a adunat bibliografia, iar Nadine Zelinski a analizat cu profesionalism un număr enorm de casete. După un lung șir de discuții, în special cu soția și cu studenții care au absolvit la Brandeis și Berkeley, au fost dezvoltate câteva dintre chestiunile pe care le-am tratat.

O mare parte a capitolelor 2 și 3, precum și unele aspecte care apar în capitolele 1 și 6 sunt prezente în eseul din 1975; ele erau incluse în planul inițial al acestei cărți. Pe alocuri, am înglobat pasaje din alte eseuri și dintr-o lucrare anterioară. Acestea, precum și alte surse apar în bibliografia de la sfârșitul cărții.

Întrucât o teorie nu este niciodată încheiată, am avut rezerve în a declara manuscrisul terminat. O fac acum, fără sentimentul unei misiuni împlinite, însă cu o mare ușurare și o profundă recunoștință față de numeroasele organizații și persoane care m-au sprijinit.

K.N.W.
Harborside, Maine
iulie 1978

Capitolul 1

Legi și teorii

Scriu această carte propunându-mi trei obiective : mai întâi, să examinez teoriile referitoare la politica internațională și abordările acestei teme ce au pretenția că sunt importante din punct de vedere teoretic ; în al doilea rând, să construiesc o teorie a politicii internaționale care să corecteze defectele teoriilor actuale ; în al treilea rând, să cercetez unele aplicații ale teoriei nou construite. Condiția preliminară pentru îndeplinirea acestor sarcini e de a preciza ce sunt teoriile și de a specifica cerințele testării acestora.

I

Cei care studiază politica internațională utilizează cu larghețe termenul „teorie”, adesea cu referire la orice lucrare ce se abate de la o descriere specifică și arareori pentru a indica strict una care întrunește standardele filosofiei științei. Obiectivele pe care intenționez să le urmăresc impun ca definițiile termenilor-cheie *teorie* și *lege* să fie atent selectate. În timp ce două definiții ale teoriei concurează pentru întâietate, o definiție simplă a legii e larg acceptată. Legile stabilesc relații între variabile, variabilele fiind concepte care pot avea diferite valori. Dacă a , atunci b , unde a se referă la una sau mai multe variabile independente, iar b , la variabila dependentă ; formal, aceasta este afirmarea unei legi. Dacă relația dintre a și b este invariantă, legea este absolută. Dacă relația este foarte constantă, deși nu invariantă, atunci legea ar fi exprimată în următorii termeni : dacă a , atunci b cu o probabilitate x . O lege nu se fundamentează pur și simplu pe o relație care a fost descoperită, ci pe una descoperită în mod repetat. Repetiția determină așteptarea potrivit căreia, dacă-l descopăr pe a în viitor, atunci, cu un anumit grad de probabilitate, să-l aflu și pe b . În cadrul științelor naturii, chiar legile probabilistice

dau impresia unui puternic caracter de necesitate. În științele sociale, a afirma că persoanele având un anumit venit votează cu Partidul Democrat din SUA cu o anumită probabilitate aduce cu un enunț similar unei legi. Cuvântul *similar* denotă o semnificație mai scăzută a necesității. Totuși, afirmația nu ar trimite la o lege decât în cazul în care relația ar fi fost atât de des și temeinic identificată în trecut, încât să existe o expectanță ridicată ca ea să se mențină și în viitor cu o probabilitate comparabilă¹.

Conform uneia dintre definiții, teoriile sunt colecții sau seturi de legi trimițând către un anumit comportament sau fenomen. Pe lângă variabila *venit* mai pot fi stabilite, de pildă, asocieri între variabile precum *nivelul de educație al votanților*, *religia acestora*, *angajamentul politic al părinților lor*, pe de o parte, și variabila referitoare la *maniera în care votează*, pe de altă parte. Dacă legile probabilistice astfel determinate sunt luate împreună, se obțin corelații superioare între caracteristicile votanților (variabilele independente) și alegerea partidului (variabila dependentă). În felul acesta, teoriile se dovedesc a fi mai complexe decât legile, însă doar din punct de vedere cantitativ. Între legi și teorii nu intervine nici o diferență de natură.

Această primă definiție a teoriei încurajează tendința acelor numeroși cercetători ai științelor sociale care ar urmări să „construiască” teoria adunând ipoteze minuțios verificate și interconectate. Relatarea care urmează relevă modul în care majoritatea politologilor concep teoria :

Homer descrie zidurile Troiei ca având o grosime de opt picioare. Dacă relatarea e autentică, peste mii de ani cineva ar putea, săpând atent, să descopere aceste ziduri. Această idee i-a venit lui Heinrich Schliemann încă de când era copil, iar ca adult a supus teoria testului empiric. Karl Deutsch se folosește de această relatare ca de un exemplu al modului în care teoriile sunt testate (1966, pp. 168-169). O teorie ia naștere printr-o conjectură, și este validă în cazul în care conjectura se confirmă. Deutsch consideră teoriile de tipul simplu *dacă..., atunci* drept „teorii speciale”, care au posibilitatea „ca mai apoi să se înglobeze într-o mare teorie”. El continuă apoi cu alte exemple, iar procedând astfel face un salt „de la întrebarea de tip *da-sau-nu* la una de tip *cât-de-mult*”. Ar trebui să

1. Aici trebuie atenție. Afirmația de mai sus poate trimite la o lege doar dacă poate fi verificată în moduri diferite. Condițiile contrafactuale, spre exemplu, ar trebui formulate în termenii următori: persoana *b* se înscrie în categoria de venit care s-ar potrivi Republicanilor; dacă venitul lui *b* s-ar reduce până la un anumit nivel, el ar deveni probabil un Democrat. Mai precis, din propoziția cu statut de lege sunt derivate aceste așteptări: dacă *b* este un *R* cu o probabilitate *x* și dacă *a* este un *D* cu o probabilitate *y*, atunci, dacă *b* devine *a*, prin consecință, devine un *D* cu o probabilitate *y*.

încercăm să aflăm gradul în care „diferitele variabile” conduc către un rezultat dat (Deutsch, 1966, pp. 219-221).

Ce ne poate, eventual, fi de folos și ce nu într-un astfel de *pattern* de gândire? Oricine știe că un coeficient de corelație, chiar unul ridicat, nu justifică afirmația că ar exista o relație cauzală. Ridicarea la pătrat a coeficientului ne permite totuși, din punct de vedere tehnic, să afirmăm că am obținut un anumit procent de variație. Astfel, nu mai este decât un pas până la a crede că o conexiune cauzală reală a fost identificată și măsurată, că relația dintre o variabilă independentă și una dependentă a fost constituită, și până la a uita că, dacă a fost afirmat ceva, s-a făcut doar în legătură cu fragmente de realitate, în timp ce continuitatea dintre ele rămâne doar teoretică. Vorbim despre o corelație artificială? Aceasta dă în mod implicit naștere la o întrebare îndreptățită. Corelațiile nu sunt nici artificiale, nici naturale; ele sunt doar niște numere pe care cineva le obține, efectuând simple operații matematice. O corelație nu e nici artificială, nici naturală, însă relația pe care o inferăm din ea poate fi privită și într-un fel, și într-altul. Să presupunem că cineva, de exemplu, propune o lege, determinând cu atenție relația dintre cantitatea de efort necesară împingerii unui cărucior și cantitatea de mișcare. Relația care rezultă, dacă sunt menținute constante condițiile și dacă măsurătoarea este făcută cu grijă, este pur și simplu un fapt de observație, o lege care rămâne validă în mod constant. Totuși, *explicația* dată acelei relații de împingere și de mișcare este radical diferită, ea depinzând de autorul pe care-l consultăm: Aristotel, Galilei sau Newton. Acceptarea necritică a unui număr, ca dovadă ultimă a faptului că o relație este menținută, e primul pericol de care trebuie să ne ferim. Iar a acest lucru e destul de ușor. Este mult mai important și mai dificil să rezolvăm problema care urmează.

Chiar dacă ne-am convins în felurite chipuri că o corelație conduce către o legătură pe care ne putem baza, tot nu am spus suficient despre cea din urmă, în sensul de a o fi explicat. Am explicat-o în felul – și doar în felul – în care fizica aristotelică a descris relația dintre impuls și mișcare. Dintr-un punct de vedere practic, cunoașterea gradului ridicat de corelație dintre impuls și mișcare este foarte utilă. Acel tip de cunoaștere descriptivă poate sugera indicii legate de principiile mișcării. Însă ne poate și induce, în mod flagrant, în eroare, așa cum realmente s-a și întâmplat. Numerele pot să descrie cum se petrec lucrurile în lume. Însă, indiferent cât de sigure ar fi sursele pe baza cărora am emite în mod categoric o descriere cu ajutorul numerelor, tot nu am ajuns să explicăm ceea ce am descris. Datele statistice nu ne arată modul în care vreun lucru funcționează sau se potrivește cu un altul. Datele statistice sunt doar descrieri în formă numerică. Forma este economică, întrucât datele statistice descriu un întreg

univers, manipulând fragmente de realitate. Datele statistice sunt utile datorită varietății de operații ingenioase care pot fi executate, dintre care unele pot fi utilizate în verificarea importanței altora. Cu toate acestea, rezultatul rămâne în continuare o descriere a anumitor părți ale lumii, și nu o explicare a acesteia. Operațiile statistice nu pot depăși granița care există între descriere și explicație. Karl Deutsch ne recomandă „să formulăm sau să reformulăm o propoziție în termeni de probabilitate și să spunem *cât de mult* dintr-un rezultat ar putea fi justificat pe baza unui element și *cât de mult* din rezultat ar putea fi derivat din alte elemente sau dacă este autonom și liber” (Deutsch, 1966, p. 220). Dacă îi vom urma sfatul, ne vom asemăna fizicienilor aristotelieni. Vom trata o problemă în același mod în care cineva ar încerca să lămurească în ce măsură mișcarea unui cărucior rezultă din impuls și gradul de înclinație și în ce măsură mișcarea acestuia e îngreunată de coeficientul de frecare. Vom continua să gândim în termeni secvențiali și corelaționali. Procedând astfel, pot fi obținute rezultate folositoare din punct de vedere practic, deși cei care studiază politica internațională au foarte puțin de câștigat de pe urma unor astfel de eforturi, chiar dacă ar fi să ne exprimăm în termeni practici. Și, chiar dacă informația utilă ar fi descoperită, sarcina mai dificilă a descifrării semnificației ei teoretice ar persista.

„Iluzia inductivistă”, așa cum o denumesc antropologul structuralist Lévi-Strauss, este credința conform căreia adevărul este cucerit – și explicația dobândită – prin acumularea din ce în ce mai multor date și prin examinarea din ce în ce mai multor cazuri. Totuși, chiar dacă acumulăm din ce în ce mai multe date și identificăm din ce în ce mai multe asocieri, tot nu vom afla, în cele din urmă, că știm ceva. Pur și simplu, vom sfârși prin a avea din ce în ce mai multe date, și seturi mai cuprinzătoare de corelații. Datele niciodată nu vorbesc prin ele însele. Observația și experiența nu conduc niciodată în mod direct către cunoașterea cauzelor. Așa cum spunea odată filosoful pragmatist C.S. Peirce, „experiența directă nu este nici certă, nici incertă, întrucât nu afirmă nimic – ea, pur și simplu, *este*. Nu implică eroarea, întrucât nu furnizează dovezi în afara propriei sale evidențe. Din același motiv, nu oferă nici o certitudine” (*apud* Nagel 1956, p. 150). Date, fapte aparente, asociații iluzorii, toate acestea nu se constituie în cunoaștere certă a unui lucru. Ele pot fi enigme care vor fi într-o bună zi dezlegate; ele pot fi banalități care nu au deloc nevoie să fie explicate.

Dacă mergem pe calea inductivistă, putem lucra doar cu părți ale problemelor. Convingerea că piesele pot fi puse cap la cap, că pot fi tratate ca variabile independente, ale căror efecte însumate vor fi răspunzătoare pentru o anumită porțiune a deplasării unei variabile dependente, nu se bazează pe nimic altceva decât pe credință. Nu cunoaștem ce trebuie pus laolaltă, și nu știm dacă însumarea

este cea mai adecvată operație. Numărul pieselor care ar putea fi considerate drept părți ale unei probleme este infinit ; la fel și numărul modalităților în care piesele pot fi combinate. Nu poate nimeni lucra – nici observațional, nici experimental – cu o infinitate de obiecte și combinații. În exemplul care urmează, Ross Ashby ne oferă un avertisment pertinent. Astrofizicienii caută să explice comportamentul constelațiilor cu 20.000 de aștri. Începătorul, observă Ashby, „va spune, pur și simplu, că dorește să afle cum se manifestă constelația, ceea ce înseamnă că vrea să cunoască traiectoriile componentelor. Dacă totuși această informație i-ar putea fi oferită, ea ar fi inclusă în numeroase volume pline de tabele numerice, în timp ce el ar putea realiza că nu le dorea cu adevărat pe toate”. Problema, conchide Ashby, e cum putem să ne dăm seama de ceea ce dorim cu adevărat să știm, fără „a fi copleșiți de detalii inutile” (Ashby, 1956, p. 113). Vechiul dicton, „cunoaștere de dragul cunoașterii”, este unul seducător, probabil datorită faptului că cineva poate, în același timp, să-și facă de lucru și să evite dificila chestiune a cunoașterii a ceva. Întrucât faptele nu sunt evidente prin ele însele, întrucât asocierile nu conțin sau nu sugerează niciodată în mod concludiv propria lor explicație, chestiunea trebuie abordată frontal. Ideea „cunoașterii de dragul cunoașterii” își pierde farmecul și chiar semnificația odată ce se realizează că posibilele obiecte ale cunoașterii sunt infinite.

Cei care se ocupă astăzi cu studiul politicii manifestă totuși o puternică tendință către inducție. Ei examinează numeroase cazuri, nutrind convingerea că vor ieși la iveală conexiunile și *pattern*-urile și că acele conexiuni și *pattern*-uri vor da sens frecvent utilizatei expresii „realitatea care este chiar aici”. Speranța se sprijină, în aparență, pe convingerea conform căreia cunoașterea începe cu certitudini și pe aceea că inducția le poate dezvălui. Însă nu putem spune niciodată cu siguranță că o stare de lucruri atinsă în mod inductiv a ajuns să corespundă cu ceva real în mod obiectiv. Ceea ce considerăm a fi realitate este ea însăși o concepție elaborată, construită și reconstruită de-a lungul secolelor. Realitatea ia naștere din selectarea și organizarea de către noi a materialelor care se găsesc într-o cantitate infinită. Cum putem decide ce materiale să selectăm și cum anume să le ordonăm ? Nici o procedură inductivă nu poate răspunde așteptărilor noastre, întrucât chestiunea centrală constă în a descifra criteriile pe baza cărora inducția să poată continua în mod util demersul.

Cei care, în mod curios, nutresc convingerea că procesul cunoașterii pornește din start cu certitudini, privesc teoriile drept edificii ale adevărului, pe care le-ar putea construi în mod inductiv. Aceștia definesc teoriile ca ipoteze care sunt confirmate și conectate. Însă cunoașterea empirică este întotdeauna problematică. Experiența ne induce adesea în eroare. Așa cum formula Heinrich Hertz, „ceea ce este derivat din experiență poate fi din nou anulat de către experiență” (Hertz, 1894, p. 357). Nimic nu poate fi vreodată simultan empiric și adevărat în mod

absolut – o axiomă postulată de Immanuel Kant și actualmente larg acceptată, cel puțin de către cercetătorii științelor naturii. Și cum cunoașterea empirică este, potențial, infinită ca întindere, în lipsa unui îndrumar potrivit nu vom putea ști nici ce informații trebuie să culegem, nici cum să le îmbinăm, astfel încât ele să devină comprehensibile. Dacă am înțelege de la sine universul care ne interesează, n-am mai avea nevoie de teorie. Nu ne putem însă dispensa de ea. Se poate răzbate cu încredere prin infinitatea materialelor doar prin intermediul îndrumării de către o teorie definită într-un al doilea mod.

În loc de a fi seturi de legi, teoriile sunt, mai degrabă, propoziții care le explică (cf. Nagel 1961, pp. 80-81 ; Isaak 1969, pp. 138-139). Teoriile sunt calitativ diferite față de legi. Legile identifică asocieri invariante sau probabile. Teoriile demonstrează de ce se obțin acele asocieri. Fiecare noțiune descriptivă dintr-o lege este într-o legătură directă cu proceduri observaționale și de laborator, iar legile sunt stabilite doar dacă trec cu succes testele observaționale sau experimentale. Teoriile conțin, pe lângă termeni descriptivi, și noțiuni teoretice. Teoriile nu pot fi construite doar prin intermediul inducției, întrucât noțiunile teoretice pot fi doar inventate, nu și descoperite. Pe Aristotel l-a preocupat mișcarea reală, adică raportul efort – mișcare, chestiuni ce țin de experiența comună. Galilei a îndrăznit să depășească lumea reală, tocmai pentru a o explica. Aristotel credea că obiectele se află în mod natural în repaus și că, pentru a le mișca, este necesară forța ; Galilei a presupus că atât repausul, cât și mișcarea circulară uniformă sunt naturale și că, în absența unor forțe exterioare, un obiect rămâne într-una din aceste stări. Newton și-a imaginat o mișcare rectilinie uniformă. Teoria pe care a inventat-o pentru a o explica a introdus noțiuni teoretice precum punct material, accelerație instantanee, forță, spațiu absolut și timp absolut, dintre care nici una nu poate fi observată sau determinată experimental. Cu fiecare pas, începând cu Aristotel și continuând cu Galilei și Newton, conceptele teoretice au devenit mai îndrăznețe, adică mult mai îndepărtate de experiența noastră senzorială.

O noțiune teoretică poate fi un concept, cum ar fi forța, sau o asumție, precum aceea conform căreia masa se comprimă într-un punct. O noțiune teoretică nu explică sau prezice ceva. Noi știm, ca și Newton, că masa nu se concentrează într-un punct. Însă nu era nepotrivit pentru el să presupună contrariul, deoarece asumțiile nu sunt propoziții de fapt. Ele nu sunt nici adevărate, nici false. Noțiunile teoretice își găsesc propria justificare în reușita teoriilor care le instrumentează. Despre presupusele legi ne întrebăm : „Sunt ele adevărate ?”. În legătură cu teoriile, ne întrebăm : „Cât de mare este puterea lor explicativă ?”. Teoria newtoniană a gravitației universale a furnizat o explicație unificatoare a fenomenelor celeste și terestre. Forța ei constă în numărul de legi și generalizări empirice anterior disparate, care ar putea fi subsumate într-un sistem explicativ,

precum și în numărul și domeniul noilor ipoteze desprinse din teorie sau sugerate de ea, ipoteze care, la rândul lor, trimit către noi legi experimentale.

Aristotel a concluzionat că, în anumite limite, „un corp dat poate fi deplasat într-un interval stabilit pe o distanță proporțională cu efortul depus” (Toulmin 1961, p. 49). Indiferent de opțiune – pentru mecanica antică sau modernă – corelația strânsă dintre impuls și mișcare se menține validă. Însă cum ar trebui ea explicată? Astfel de fapte au rămas constante; teoriile acceptate ca adecvate pentru explicarea lor sunt cele care s-au schimbat în mod radical. Legile sunt „fapte de observație”; teoriile sunt „procedee speculative introduse în vederea explicării lor”. Rezultatele experimentale sunt permanente; teoriile, oricât de solid întemeiate, pot să nu dureze (Andrade 1957, pp. 29, 242). Legile rămân, teoriile apar și dispar.

De vreme ce nu văd nici un motiv pentru care să denaturez sensul cuvântului „teorie”, definindu-l ca pe un set de două sau mai multe legi, voi opta pentru cel de-al doilea sens al termenului: teoriile explică legi. Acest sens nu este în acord cu utilizarea noțiunii de către majoritatea lucrărilor tradiționale de teorie politică, concentrate mai mult pe interpretarea filosofică, decât pe explicația teoretică. El corespunde însă întocmai definirii termenului în cadrul științelor naturii și în al unora dintre științele sociale, cu precădere al celor economice. Definiția îndeplinește, de asemenea, și cerința ca un termen să acopere activitatea explicativă în care ne angajăm în mod stăruitor. Urmărind să trecem dincolo de „faptele de observație”, vădind o dorință irezistibilă în acest sens, trebuie să abordăm cu seriozitate problema explicației. Imboldul de a explica nu a luat naștere doar din pură curiozitate. Mai degrabă decât doar din dorința de a prezice, el este determinat și de dorința de a controla sau, cel puțin, de a ști că un astfel de control este posibil. Predicția decurge din cunoașterea regularității asocierilor încorporate în legi. Răsăriturile și apusurile pot fi prezise în mod întemeiat doar pe seama constatărilor empirice, fără aportul teoriilor menite să explice de ce se petrec astfel de fenomene. Predicția poate, cu siguranță, să fie utilă: forțele care propulsează două corpuri ce tind să intre în coliziune pot fi inaccesibile, însă, dacă avem posibilitatea de a prezice coliziunea, putem, cel puțin, să nu fim acolo. Totuși, adesea ne-am dori să fim capabili să exercităm un anume control. Deoarece o lege nu explicitează de ce o asociere anume rezistă, ea nu ne poate spune dacă putem exercita controlul și nici cum am putea demara acest lucru. Pentru ultimele obiective avem nevoie de o teorie.

O teorie, deși afiliată în legătură cu lumea despre care sunt revendicate explicații, rămâne întotdeauna distinctă de aceasta. „Realitatea” nu va fi congruentă nici cu teoria, nici cu un model care ar putea-o reprezenta. Întrucât politologii gândesc adesea că cel mai potrivit model este acela care reflectă cel mai bine realitatea, se impune o discuție suplimentară.

Cuvântul *model* este utilizat cu două sensuri de bază. Într-un prim sens, un model reprezintă o teorie. În celălalt sens, un model ilustrează realitatea simplificând-o, să spunem, prin omisiune sau prin reducere la scală. Dacă un astfel de model se îndepărtează prea mult de realitate, el devine nefolositor. O machetă de avion ar trebui să arate ca un avion real. Totuși, forța explicativă este dobândită prin desprinderea de realitate, nu prin apropierea de ea. O descriere completă va fi de o forță explicativă minimală ; adică, cel mult, o teorie frumoasă. Cel de-al doilea tip ar trebui să antreneze o smulgere radicală de realitate ; să luăm exemplul fizicii. Depărtarea de realitate nu este bună întotdeauna, însă, exceptând cazul în care reușești să faci acest lucru într-un mod inteligent, vei sfârși prin a descrie, nu și prin a explica. Astfel, James Conant definea odată știința ca pe „un angajament dinamic, direcționat către scăderea gradului de empirism implicat în rezolvarea problemelor” (Conant, 1952, p. 62). Un model al unei teorii va fi cam tot atât de desprins de realitate, pe cât este și teoria pe care o reprezintă. În construirea modelului unei teorii, se caută moduri sugestive de a descrie teoria, iar nu realitatea cu care operează. În consecință, modelul prezintă teoria, omițând în mod inevitabil noțiunile teoretice, sub forme precum cea organicistă, mecanică, matematică sau altele.

Unii politologi scriu despre modelele teoretice ca și cum acestea s-ar încadra în aceeași categorie cu descrierea machetei de avion. Spre exemplu, ei încep prin a critica modelul etatocentric al politicii internaționale, deoarece ar fi devenit din ce în ce mai depărtat de realitate. Apoi încearcă cu toată convingerea să creeze modele care să oglindească realitatea cât mai desăvârșit. Dacă eforturile lor ar fi încununate de succes, modelul și lumea reală ar deveni unul și același lucru. Eroarea comisă ar însemna contrariul celei asupra căreia Immanuel Kant ne-a adresat un atât de serios avertisment, și anume, acela de a realiza că ceea ce e adevărat în teorie se poate să nu se verifice și în practică. Din avertismentul său, așa cum ni l-a adresat Kant, nu reiese că teoria și practica sunt identice. Teoria explicitează un anumit fragment de realitate și este, prin urmare, distinctă de realitatea pe care o explică. Dacă distincția este păstrată, devine limpede că inducția din date observabile nu poate da naștere din ea însăși unei teorii care explică ceea ce este observat. „O teorie poate fi testată de experiență”, așa cum Albert Einstein a spus odată, „însă nu există nici o cale care să ducă de la experiență la alcătuirea unei teorii” (*apud* Harris 1970, p. 121). A pretinde că e posibil să se ajungă la o teorie pe calea inducției e totuna cu a pretinde că putem înțelege fenomenele înainte de a inventa instrumentele menite să ne ajute în înțelegerea lor.

Ideea nu e să respingem inducția, ci să ne întrebăm ce poate aceasta realiza și ce nu. Inducția e întrebuințată mai degrabă la nivelul ipotezelor și legilor decât la cel al teoriilor. Legile diferă de teorii, iar diferența se reflectă în distincția dintre modalitatea prin care pot fi descoperite legile și cea prin care trebuie construite

teoriile. Ipotezele pot fi inferate din teorii. Dacă sunt confirmate într-un grad suficient de convingător, ele sunt numite legi. La ipoteze se poate ajunge și pe cale inductivă. Din nou, dacă sunt confirmate destul de satisfăcător, ele se numesc legi. Fluxurile și refluxurile au fost prezise de vechii babilonieni cu o precizie care n-a fost depășită decât la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cunoașterea extrem de fidelă a mișcării cu regularitate logică a fluxurilor și refluxurilor nu ne-a îndreptățit să le explicăm. Ipotezele privitoare la asocierea unui lucru concret cu un altul, oricât de solid confirmată, nu dau naștere teoriilor. Niciodată asocierile nu conțin sau nu sugerează în mod convingător propria lor explicație.

Deși, prin ea însăși, inducția conduce către o fundătură teoretică, avem totuși nevoie de o descifrare a încâlcitelor legături dintre lucruri și evenimente, înainte de a ne face griji cu privire la construirea teoriilor. În același timp, avem nevoie de o teorie – sau de câteva teorii – pentru a ști ce tip de date și conexiuni să căutăm. Cunoașterea, se pare, trebuie să preceadă teoria ; și totuși, prima poate să decurgă doar din ultima. Aceasta seamănă destul de mult cu dilema sugerată de afirmația platoniciană că nu putem cunoaște nimic până nu știm totul. Dacă înțelegem literal acest sofism, ne lăsăm cuprinși de disperare. Dacă-l înțelegem, în schimb, ca pe o relatare a chestiunii strategice de obținere a cunoașterii, el nu va însemna mai mult decât indicarea dificultăților întâmpinate în orice domeniu, de a ne înscrie pe făgașul intelectual care promite să ne conducă spre un anumit progres.

Dacă nu inducția e calea de a ne înscrie pe făgașul corect, atunci care e aceea? Saltul de la lege la teorie, de la schițarea ipotezelor la dezvoltarea explicațiilor cu privire la ele, nu poate fi făcut luând informația drept probă și căutând mai multă informație. Saltul nu poate fi făcut continuând să ne întrebăm ce este asociat cu ce, ci mai degrabă încercând să răspundem unor întrebări ca acestea : De ce se întâmplă asta? Cum se manifestă acel lucru? Ce cauzează ce? Cum se mențin toate?

Dacă o teorie nu este un edificiu al adevărului și nici o reproducere a realității, atunci ce este ea? O teorie este un tablou, mental alcătuit, al unui tărâm sau domeniu de activitate limitat. O teorie este o prezentare a organizării unui domeniu și a conexiunilor dintre părțile sale (cf. Boltzman 1905). Materialele infinite ale oricărui tărâm teoretic pot fi organizate în moduri nesfârșit de diferite. O teorie arată că unii factori sunt mai importanți decât alții și specifică relațiile dintre ei. În realitate, orice este legat de orice, iar un domeniu nu poate fi separat de celelalte. Teoria izolează un fragment de realitate de celelalte, pentru a-l analiza teoretic. Izolarea unui domeniu este o condiție a dezvoltării unei teorii care să explice ce se petrece în interiorul acelui domeniu. Dacă nu se respectă condiția, și aceasta e, desigur, o posibilitate, atunci construcția unei teorii cu privire la chestiunea supusă cercetării devine imposibilă. Problema care intervine – așa cum se întâmplă întotdeauna în cazul teoriilor – nu este dacă izolarea unui

domeniu e realistă, ci dacă e utilă. Iar utilitatea este apreciată în funcție de forța explicativă și predictivă, aparținând, potențial, teoriei care poate fi schițată.

Teoriile, deși nu s-au separat de universul experimentului și observației, sunt doar indirect conectate la el. De aici și afirmația făcută de mulți că teoriile nu pot fi niciodată dovedite ca fiind adevărate. Dacă „adevărul” este problema, atunci ne situăm pe terenul legii, nu pe al teoriei. Avem, în acest sens, afirmația făcută de James B. Conant, chimist, anume că „o teorie poate fi detronată doar de o alta mai bună” (Conant, 1947, p. 48). La fel e și opinia împărtășită de John Rader Platt, fizician, conform căreia „presiunea exercitată de determinismul științific își pierde din amploare și din siguranță, pe măsură ce ne apropiem de marile sinteze unitare. Pentru că ele nu sunt simple descoperiri. Ele sunt și creații artistice, pe care și-au pus amprenta priceperea și stilul unei personalități” (Platt, 1956, p. 75). Aceste relatări pot fi, toate, înțelese drept tălmăciri ale celebrei dovezi aduse de matematicianul Henri Poincaré faptului că, dacă unui fenomen îi poate fi dată o explicație de natură mecanică, atunci i se pot aduce, la fel de bine, o infinitate de alte explicații¹. De fapt, teoriile contruiesc *o realitate*, însă nimeni nu poate vreodată să spună că ea e, cu adevărat, *realitatea*. Suntem, prin urmare, confrunțați atât cu o infinitate de date, cât și cu o infinitate de posibile explicitări ale acestora. Problema este una dublă. Faptele nu determină teoriile; oricărui set de fapte i se poate asocia mai mult de o singură teorie. Teoriile nu explică în mod definitiv faptele; nu putem fi niciodată siguri că o bună teorie nu va fi înlocuită de o alta, mai bună.

Am convenit asupra a ceea ce sunt și ce nu sunt teoriile, dar și mai nu am spus cum sunt ele construite. Cum se petrece acest demers? Cel mai potrivit, dar și mai nefolositor răspuns concis este acesta: „în mod creativ”. Termenul stabilește problema, fără însă a ne spune cum să o soluționăm. Cum se poate cineva orienta, pe de o parte, printre observații și experimente și, pe de alta, printre teoriile care le explică? Cel mai lung proces, al chinuitoarei metode prin încercare și eroare, nu va conduce către construirea unei teorii decât în cazul în care, într-un anumit punct al cercetării, apare o sclipitoare intuiție, se naște o idee creatoare. Nu se poate spune cu precizie cum anume apare intuiția sau cum a luat naștere ideea. Se poate spune doar la ce se vor referi teoriile. Se vor referi la organizarea materialului supus cercetării. Vor da un sens relației neobservabile dintre lucruri. Se vor referi la conexiunile și cauzele în baza cărora se dă sens lucrurilor supuse observației. O teorie nu e totuna cu fenomenele observate sau cu asocierile înregistrate, în schimb e o explicare a acestora. Formula accelerației unui corp în cădere liberă nu explică în ce fel anume se petrece căderea. Pentru

1. Dovada este clar prezentată de Nagel (1961, p. 116n). S-ar putea adăuga faptul că explicațiile nu sunt la fel de limpezi și utile.

găsirea explicației se apelează, prin intermediul fizicii clasice, la întregul sistem newtonian – un pachet de concepte interrelaționate, o manieră de organizare a lumii fizice în care evenimentele pertinente devin naturale sau necesare. De îndată ce sistemul este înțeles, odată ce principiul său de organizare este priceput, ne aflăm în posesia unei explicații a fenomenelor. Toate acestea pot fi corect sintetizate în cuvintele pe care Werner Heisenberg i le atribuie lui Wolfgang Pauli: „«A înțelege» nu înseamnă probabil nimic mai mult decât a avea oricât de multe idei și concepte ar fi necesare recunoașterii faptului că un important număr de fenomene distincte sunt părți ale unui sistem coerent” (Heisenberg, 1971, p. 33).

Prin intermediul unei teorii, semnificația celor supuse observației este făcută vizibilă. O teorie aranjează fenomenele în așa fel încât acestea sunt percepute ca reciproc dependente ; ea pune în relație fapte de altminteri disparate ; arată cum modificările apărute la unele fenomene atrag după sine, în mod necesar, schimbări în altele. A da formă unei teorii impune proiectarea unui *pattern* în care nimic nu e vizibil cu ochiul liber. *Pattern*-ul nu este suma faptelor cotidiene. Faptele științifice sunt de o natură aparte și relativ puțin numeroase, în comparație cu totalitatea lucrurilor care ar putea alcătui în mod potențial sistemele explicative. În consecință, o teorie trebuie construită prin simplificare. Acest lucru este evident dacă ne gândim la orice teorie, fie că e vorba de cea a lui Isaac Newton sau de cea a lui Adam Smith, sau dacă ne gândim la cealaltă opțiune – de a nu urmări explicitarea prin simplificare, ci reproducerea cât mai precisă prin descriere exhaustivă. Simplificările dezvăluie elementele esențiale puse în joc, indicând relațiile necesare de cauzalitate și interdependență sau sugerând unde le-am putea căuta.

Chiar și pentru cei care și-au asumat responsabilitatea pentru ele, apariția teoriilor nu poate fi descrisă decât în moduri nesigure și subiective. Elemente ale teoriei pot fi totuși identificate. Dificultatea de a trece de la speculațiile cauzale bazate pe studii factuale către formulări teoretice, care să ne determine să vedem faptele în moduri particulare, este experiențiată în orice domeniu. Pentru a depăși dificultatea, se impune simplificarea. La ea se ajunge în principal în următoarele patru feluri : (1) prin izolare, care presupune observarea acțiunilor și interacțiunilor unui număr restrâns de factori și forțe, ca și cum, între timp, alte lucruri ar rămâne neschimbate ; (2) prin abstragere, care înseamnă lăsarea deoparte a unor lucruri pentru a ne concentra asupra altora ; (3) prin agregare, care presupune adunarea laolaltă a elementelor disparate conform criteriilor care decurg din intenția teoretică ; (4) prin idealizare, care înseamnă să acționăm ca și cum am putea atinge perfecțiunea sau depăși o limită, chiar dacă nu se întâmplă așa. Cu orice metodă de simplificare am avea de-a face, obiectivul principal e de a încerca să descoperim firul călăuzitor printre confuzia de tendințe, de a selecta principiul

propulsor chiar și atunci când funcționează și alte principii, de a căuta factorii esențiali acolo unde alți nenumărați factori sunt prezenți.

În completarea simplificărilor sau ca forme ale acestora, teoriile încorporează asumptii teoretice. Imaginarea faptului că masa se concentrează într-un punct, inventarea genelor, a mezonilor și neutronilor, postularea sintagmei *interes național* și definirea națiunilor ca *actori unitari și intenționali* – acestea sunt exemple de asumptii obișnuite. Teoriile sunt combinații de afirmații descriptive și teoretice. Expunerile teoretice constituie elementele nonfactice ale unei teorii. Ele nu sunt introduse în mod gratuit sau la întâmplare. Ele nu sunt încorporate în teorie în manieră antică sau medievală, ca ficțiuni inventate să o salveze. Ele intervin doar atunci când fac posibilă explicația. Valoarea unei noțiuni teoretice este judecată în funcție de utilitatea teoriei din care face parte. Noțiunile teoretice ne dau posibilitatea să acordăm semnificație datelor ; acestea limitează libertatea cu care sunt inventate noțiunile teoretice. Teoreticienii își creează propriile presupoziii. Dacă ele sunt sau nu acceptate, asta depinde de meritul structurii științifice din care fac parte.

Construcția teoriilor presupune mai mult decât o aplicare a operațiilor logice admise asupra datelor observate. Prin intermediul deducției nimic nu poate fi explicat, întrucât rezultatele acesteia decurg logic din premisele inițiale. Ea poate oferi anumite răspunsuri, însă nimic nou ; ceea ce este dedus e deja prezent fie în premisele teoretice majore, fie în premisele empirice minore referitoare la chestiuni observate anterior. Inducția poate furniza noi răspunsuri, însă nimic cert ; multiplicarea observațiilor particulare nu poate servi niciodată drept fundament al unei propoziții universale. Teoria dă roade întrucât pășește dincolo de inevitabila sterilitate a abordării ipotetico-deductive. Atât inducția, cât și deducția sunt indispensabile în construirea unei teorii, însă utilizarea lor combinată dă naștere unei teorii doar dacă apare o idee creativă. Sarcina construirii teoriilor devine, deopotrivă, mai apropiată de domeniul logicii, dar și mai complicată, la fel stând lucrurile și în cazul verificării lor. Relația dintre teorie și observație sau dintre teorie și fapt, devine problematică.

Drept exemplu al acestei relații încâlcite, să luăm problema definirii termenilor folosiți într-o teorie. Să medităm asupra semnificațiilor diferite pe care concepte precum spațiu, energie, impuls, timp le au în cadrul diferitelor teorii fizice. E limpede că astfel de noțiuni nu au nici o semnificație, desprinse de teoria în care ele apar (Nagel, 1961, pp. 17, 127 și urm.). Faptul că noțiunile teoretice sunt definite de teoria în care apar e lesne înțeles. Dacă luăm domeniul politicii internaționale, să ne gândim la semnificațiile diferite asociate în mod obișnuit termenilor de pe lista care urmează : putere, forță, pol, relație, actor, stabilitate,

structură și sistem. Semnificația unor astfel de termeni variază în funcție de modul de abordare a subiectului de către cel care-i întrebuințează. Lucrurile stau în mod necesar astfel în orice registru în care teoriile se contrazic. Contradicția dintre teorii creează diferențe de semnificație a termenilor din cadrul lor. În politica internațională, așa cum, în general, stau lucrurile în științele sociale, teoriile se dovedesc, în cele din urmă, a fi slabe. Slăbiciunea teoriilor creează confuzia sensurilor, chiar și în cadrul unei singure teorii. În politica internațională, fie pentru că teoriile sunt contradictorii, fie pentru că sunt slabe, discuția și argumentul legate de numeroase chestiuni importante – creșterea interdependenței naționale, stabilitatea configurațiilor particulare de putere, utilitatea forței – sunt îngreunate sau inutile, pentru că participanții vorbesc despre lucruri diferite în timp ce le denumesc cu aceiași termeni. Efortul de a găsi un remediu este împiedicat din pricina aversiunii de a aborda chestiunea sensului ca pe o problemă ce poate fi rezolvată doar prin articularea și rafinarea teoriilor. Tendința, în schimb, e de a transforma problema sensului într-una tehnică, făcând termenii operaționali. Aceasta nu va ajuta cu nimic. Oricare dintre termenii de mai sus pot fi făcuți operaționali în cazul majorității semnificațiilor pe care discursul nostru li le atribuie. Noțiunea „poli”, fie definită ca blocuri, fie ca mari puteri, are clari referenți empirici. Conform oricărei definiții, „polii” pot deveni termeni descriptivi în formularea legilor. Utilizabilitatea tehnică a termenilor este, din nefericire, un criteriu slab.

Deși e ușor de observat că noțiunile teoretice sunt definite de teoriile în care acestea apar, e la fel de simplu să trecem cu vederea faptul că până și termenii descriptivi dobândesc înțelesuri diferite, pe măsură ce teoriile se schimbă. Stephen C. Pepper se referă la „strânsa interdependență dintre fapt și teorie” (Pepper, 1942, p. 324). Thomas S. Kuhn specifică exact ce se întâmplă, referindu-se în termeni de schimbare a „relației de similaritate”, atunci când abordează chestiunea tranziției de la o teorie la următoarea. Obiecte din aceeași categorie sau din categorii diferite – conform unei teorii – pot fi grupate în seturi diferite sau în același set, conform unei alte teorii, așa cum se întâmpla cu Soarele, cu Luna, cu Marte și cu globul pământesc înainte și după Copernic. Așa cum observă Kuhn, dacă două persoane sunt implicate în teorii diferite, „nu putem spune deloc cu certitudine dacă cei doi văd măcar același lucru, [dacă ei] se află în posesia acelorași date, însă pe care le identifică sau interpretează în mod diferit” (Kuhn, 1970, pp. 266-276). Cunoaștem doar ceea ce vedem, s-ar putea întreba cineva, sau vedem doar ceea ce știm? Mințile noastre nu pot înregistra și produce ceva din toată avalanșa de lucruri pe care, într-un anumit fel, o vedem. Suntem, prin urmare, înclinați să vedem ceea ce deja căutăm, să descoperim ceea ce intuiția noastră cu privire la cauzele lucrurilor ne determină să considerăm a fi semnificativ.

Schimbarea teoriei produce modificări în semnificația termenilor, atât a celor teoretici, cât și a celor factuali. Teoriile nu doar definesc termenii ; ele precizează, de asemenea, și operațiile care pot fi corect desfășurate. Într-un sens utilizat puțin mai sus, chestiunea operațională este de o importanță fundamentală. Teoriile indică ce anume se conectează la ce anume și cum se face conexiunea. Ele dezvăluie un sens al modului în care funcționează lucrurile, al manierei în care se mențin laolaltă și a ceea ce ar putea fi structura unui domeniu de cercetare. Dacă organizarea domeniului afectează interacțiunile variabilelor din interiorul său, nu are nici un sens ca datele să fie manipulate înainte de a se răspunde la întrebarea referitoare la cum pot fi conectate variabilele. Cu toate acestea, eforturile de a stabili corelații continuă, ca și cum în domeniul internațional variabilele sunt direct conectate, fără constrângeri structurale care să opereze asupra lor – de parcă fenomenele de care ne ocupăm sunt toate la același nivel. Coeficienții de corelație sunt strânși laolaltă fără a se pune întrebarea ce teorii ne îndreptățesc să ne așteptăm la un *anume tip* de conexiune și între *care* variabile.

Se depune mult efort în zadar din pricina faptului că trei întrebări, care ar trebui puse la începutul unei cercetări, sunt adesea ignorate. Ele sună astfel :

- Obiectul de investigație permite folosirea metodei analitice din fizica clasică, anume examinarea atributelor și interacțiunilor a două variabile, în timp ce celelalte sunt menținute constante ?
- Permite el aplicarea metodelor statistice, așa cum sunt ele utilizate de obicei, atunci când numărul variabilelor devine foarte mare ?
- Nu cumva obiectul de studiu nu permite nici una dintre cele două abordări, însă o reclamă pe cea sistemică ?

Răspunsul la ultima întrebare va fi „da”, în caz că obiectul supus cercetării este, în egală măsură, complex și organizat. Complexitatea organizată, pentru a folosi sintagma lui Warren Weaver, exclude folosirea stilurilor tradiționale de investigație (Weaver, 1947, pp. 6-7). Trebuie optat pentru o abordare care să se potrivească subiectului în discuție. „Procesul autentic de cercetare”, așa cum a spus Martin Landau, presupune respectarea procedurilor logice pe care le prescrie o anumită metodologie (Landau, 1972, pp. 219-221). Majoritatea celor care studiază politica internațională nu au realizat care este „procesul autentic de cercetare”. Ba și mai grav, nu au fost în stare să-și imagineze care ar putea fi procesul adecvat cercetării lor. Ei s-au concentrat mai mult asupra metodelor și mai puțin asupra logicii utilizării lor. Aceasta pervertește adevărata prioritate a preocupării, deoarece, odată ce se adoptă o metodologie, alegerea metodelor devine doar o chestiune de ordin tactic. Nu are nici un sens să pornești pe drumul

menit să te ducă la înțelegerea fenomenelor, fără a te întreba care sunt căile metodologice care ar putea, eventual, conduce acolo. Înainte de a trece la lucru, trebuie să ne întrebăm care sunt diferitele hărți teoretice ale subiectului supus cercetării care ni s-ar putea dezvălui. Dacă nu vrem să irosim timpul nepunându-ne problema dacă nu cumva exercițiul nostru e unul strict de natură fizică, întrebările teoretice trebuie ridicate la începutul cercetării.

II

Examinând în următoarele două capitole teoriile politicii internaționale, vom adopta concluziile discuției de mai sus, referitoare la semnificația teoriei. Dacă vrem să descoperim constructe similare teoriilor, vom dori, desigur, să știm cât de bune pot fi explicațiile pe care le oferă. Prin urmare, voi încheia acest capitol analizând chestiunea testării teoriilor.

Dacă vrem să testăm o teorie, trebuie să respectăm următorii pași :

1. Să formulăm teoria care urmează să fie testată.
2. Să inferăm din ea ipoteze.
3. Să supunem ipotezele la teste experimentale sau observaționale.
4. În efectuarea pașilor doi și trei, să folosim definițiile termenilor aflate în teoria supusă testării.
5. Să eliminăm sau să controlăm variabilele perturbatoare neincluse în teoria de testat.
6. Să reținem un număr de teste distincte și severe.
7. Dacă un test nu este trecut, să ne întrebăm dacă teoria este complet compromisă, dacă are nevoie de ajustări și reformulări, sau dacă necesită o îngustare a gamei intențiilor sale explicative.

Aparentul eșec al unei teorii poate decurge din efectuarea improprie a unuia dintre acești pași. Câțiva dintre ei necesită o lămurire specială. De vreme ce este supusă testării o ipoteză derivată dintr-o teorie (neexistând nici o cale de a testa direct o teorie), una care se dovedește greșită ar trebui să ne determine să reexaminăm operațiile a doua și a șaptea. A fost ipoteza corect inferată din teorie? Cum, și în ce măsură invalidarea unei ipoteze derivate corect pune teoria sub semnul întrebării? Rezultate nefavorabile ale testelor n-ar trebui să conducă la respingerea pripită a teoriilor. Și nici rezultatele favorabile n-ar trebui să ducă la acceptarea facilă. Chiar dacă sunt trecute toate testele, trebuie să se rețină că o

teorie devine credibilă doar proporțional cu varietatea și dificultatea testelor și că nici o teorie nu poate fi vreodată dovedită ca fiind adevărată¹.

Eforturile făcute de politologi, de a infera ipoteze din teorii și de a le testa, au devenit un loc comun. O mare parte a testării este făcută, în linii mari, la fel. Unul dintre eforturile de a testa propozițiile, efectuat mai minuțios decât majoritatea, poate, prin urmare, servi ca ilustrare a modului în care cerințele de mai sus trec neobservate. Singer, Bremer și Stuckey (1972) au început prin a evalua „un număr de formulări teoretice la fel de plauzibile, însă incompatibile sub aspect logic”, despre anumite condiții în legătură cu care se spune că trebuie asociate cu pacea și stabilitatea sau, la pol opus, cu războiul și instabilitatea. Consolidând „punctele de vedere” ale „școlilor” contrare, ei oferă „modele predictive”, în care concentrarea capabilității în cadrul unui set de mari puteri, schimbările acelei concentrări și modificările capabilității între puteri constituie cele trei variabile independente. Ei au tras apoi concluzii dacă – și când – modelul „paritate-fluiditate” sau modelul „preponderență-stabilitate” ar produce predicțiile cele mai pertinente. Întrebarea ridicată este următoarea: Politica internațională va fi mai mult sau mai puțin pașnică și stabilă dacă puterea este mai mult sau mai puțin strâns concentrată și dacă clasificarea marilor puteri se modifică mai mult sau mai puțin rapid? Ce se poate face cu răspunsurile date? Foarte puțin. Deficiențele care sunt răspunzătoare pentru acest răspuns dezamăgitor sunt scoase la iveală de trecerea în revistă a listei de reguli pe care am propus-o pentru testarea teoriilor.

Mulți dintre cei care testează teoriile par să fie de părere că dificultățile majore constau în selectarea testelor. Trebuie, în schimb, să se insiste asupra faptului că prima mare dificultate rezidă în a găsi sau formula teorii cu o precizie și plauzibilitate suficiente pentru a face rentabilă testarea. Puține teorii ale politicii internaționale definesc termenii și precizează conexiunea variabilelor cu claritatea și coerența necesare dovedirii teoriilor ca fiind demne de luat în considerare. Înainte de a se emite pretenția ca ceva să fie testat, trebuie să ai, într-adevăr, ceva de testat. Verificându-și modelele, Singer, Bremer și Stuckey nu reușesc să examineze teoriile pe care au încercat să le modeleze. Teoriile la care autorii se pare că se gândesc sunt contradictorii și incerte cu privire la faptul dacă soluțiile alternative care sunt așteptate sunt redacte de perechile de termeni război – pace, conflict – armonie sau instabilitate – stabilitate. De pildă, cineva poate concepe un sistem stabil drept unul care supraviețuiește perioadelor de război. Totuși, Singer și colaboratorii săi evită chestiunea delicată a tipului de rezultat ce ar putea fi obținut prin identificarea războiului cu instabilitatea, abandonând-o. Ei nu reușesc să explice cum concordă așteptările proprii cu cele derivate din orice teorie particulară.

1. Pentru studierea procedurilor de testare și explicarea importanței lor, vezi Stinchcombe, 1968, capitolul 2.

Autorii pretind a evalua în mod sistematic și cantitativ „formulările teoretice” contradictorii. În culegerea datelor, ei sunt în mod necesar concentrați asupra anumitor definiții ale variabilelor implicate. Aleg drept variabilă independentă cheie concentrarea puterii sau a capabilităților. Ei nu menționează nici o teorie care să angajeze realmente o astfel de variabilă, iar eu nu știu dacă există o astfel de teorie. Binecunoscutele teorii care tratează aceste chestiuni se referă la numere de mari puteri sau la polarități. În plus, termenul „polaritate” este variat definit, în termeni precum *țări* sau *blocuri*. Cuvântul „poli” este uneori înțeles ca fiind în concordanță cu capabilitățile fizice ale națiunilor sau alianțelor, alteori prin luarea în considerare a modelului interrelațiilor naționale, iar alteori prin aprecierea sau negarea poziției de vârf a acelor care și-au atins sau nu scopurile. Până când definițiile confuze, vagi și fluctuante ale variabilelor nu vor fi remediate, ele nu vor putea antrena nici o testare, a nici unui lucru, în mod corespunzător. Cu toate acestea, autorii au introdus în mod arbitrar noile lor variabile, fără măcar a lua în considerare cum anume ar putea ele modifica așteptările cuiva cu privire la rezultate. Deși această chestiune crucială nici măcar nu este pusă în discuție, Singer și colaboratorii săi declamă că acele corelații dintre variabilele *putere* și *concentrare*, pe de o parte, și *război*, pe de altă parte, confirmă sau infirmă predicțiile celor două școli la care fac atât de vag referire.

Prima, a doua și a patra regulă sunt, prin urmare, ignorate cu seninătate. Teoriile supuse testării nu sunt formulate. Modul în care din ele ar fi putut fi inferate ipoteze nu este descris. Realizarea observațiilor și generarea datelor sunt făcute în lipsa oricărui efort de a defini variabilele, așa cum erau ele definite în teoriile cu care se presupune că s-a lucrat. Se poate ca autorii să fi ajuns la unele rezultate, însă acele câteva rezultate nu înseamnă confirmarea sau infirmarea așteptărilor nici unei școli.

În fața unor astfel de eșecuri, putem considera că e greu de crezut că nici în acest caz, așa cum se întâmplă atât de des în eforturile de stabilire a unor corelații asumate de cercetătorii politicii internaționale, nu e acordată vreo atenție specială posibilei prezențe a variabilelor perturbatoare. O excepție nu demonstrează o regulă sau o teorie, însă dacă se poate demonstra că ceva este excepțional, teoria nu este contrazisă. Ne-am putea aștepta ca variația în rezultatele obținute să demareze o căutare a posibilelor surse de perturbație omise din modele. În exemplul de față, „descoperirile” valabile pentru secolul al XIX-lea diferă de cele din secolul XX. Discrepanța nu îi conduce pe autori decât spre cea mai elementară speculație asupra a ceea ce s-ar fi putut omite, însă nu apare absolut nici una cu privire la ce ar fi putut merge prost în maniera în care variabilele au fost inițial definite și interconectate. Regulii a cincea nu i se dă mai multă importanță decât celor precedente.

Regula a șasea face trimitere la un număr de teste diferite, precum și la unele severe. Acestei instrucțiuni i s-ar fi putut acorda o importanță mai mare decât de obicei, de vreme ce modelul se bazează doar pe trei variabile, extrem de similare și arbitrar alese, și de vreme ce rezultatele testelor sunt neconcluzive. Cu toate acestea, calitatea îndoielnică a rezultatelor nu i-a determinat pe autori să elaboreze sau să sugereze teste suplimentare, care să fi pus la încercări mai grele propriile modele.

Regula a șaptea cere atenție în desprinderea concluziilor de pe urma rezultatelor negative ale testelor. Înfrâng ele teoria, revendică îmbunătățirea ei sau pretind o restrângere a intențiilor ei explicative? În loc de asta, ei raportează pur și simplu corelațiile diferite dintre concentrarea puterii și război în secolele al XIX-lea și XX. Concluziile lor sunt destul de modeste, însă oare ar mai fi putut ei adăuga ceva?

Un avertisment general ar trebui invocat în plus față de numeroasele semnale de alarmă pe care tocmai le-am tras. Am putea fi satisfăcuți în cel mai înalt grad din punct de vedere științific, dacă ar fi efectuate teste riguroase, experimentale. Totuși, dacă o teorie este formulată în termeni generali și dacă aceasta dă naștere unor așteptări care se înscriu într-un domeniu identificabil, însă din nefericire larg, atunci, a obține inferențe precise și a încerca să le verificăm experimental înseamnă a cere teoriei mai mult decât poate ea spune. Testarea riguroasă a unei teorii vagi reprezintă mai degrabă un exercițiu de folosire a metodelor, decât un efort util de a testa teoria. Pe deasupra, aplicarea timpurie a testelor severe poate determina ca teoriile insuficient dezvoltate să fie abandonate, înainte ca potențialul lor să fie dezvăluit (*cf.* Rapoport, 1968).

Atunci, ce se poate face? Să se ebordeze, pur și simplu, cei șapte pași stabiliți mai sus, în maniere care să se potrivească teoriei supuse discuției. Să ne întrebăm ce așteptări ne induce teoria, mai degrabă decât să postulăm în mod arbitrar ipoteze cărora datele și metodele cuiva să le facă față. Să verificăm ipotezele pe baza evidenței observațiilor (adesea de ordin istoric), înainte de a emite speculații și de a utiliza metode elaborate. Dacă o teorie nu se dovedește a fi logică, plauzibilă și coerentă, e absurd să o supunem la teste elaborate. Dacă o teorie e percepută ca fiind logică, plauzibilă și coerentă, rigoarea și gradul de complexitate al testelor pot fi adaptate preciziei sau gradului de generalitate al ipotezelor inferate din teorie¹.

1. Vezi capitolul 6, partea a III-a, pentru lămuriri suplimentare referitoare la chestiunea testării.

III

Până acum am abordat chestiunile legate de semnificația teoriei și de cea a construirii și testării ei. Teoriile nu apar în urma eforturilor de stabilire a legilor, chiar când acestea sunt încununate de succes. Construcția teoriei este o sarcină prioritară. Trebuie să ne decidem asupra căror lucruri să ne concentrăm, dacă vrem să avem șansa de a elabora explicații ale *pattern*-urilor și evenimentelor din domeniul internațional care ne interesează. A crede că putem proceda altfel e totuna cu a adopta opinia extrem de neștiințifică, conform căreia orice variază e o variabilă. Fără a avea măcar o teorie sumară, nu putem spune ce anume trebuie explicat, cum ar putea fi explicat și ce date – și în ce formulare – trebuie acceptate ca evidențe pentru sau împotriva ipotezelor (*cf.* Scheffler 1967, pp. 64-66; Lakatos 1970, pp. 154-177). A proceda la căutarea de asocieri, fără a avea, cât de cât, o intuire a teoriei, e ca și cum am ochi aiurea o țintă invizibilă. Nu numai că va fi irosită o grămadă de muniție înainte de a nimeri ceva, dar, chiar dacă, în cele din urmă, am reuși, nici n-o va găsi nimeni !

Artificiul constă, evident, în a lega conceptele teoretice de câteva variabile, în scopul inventării de explicații, din care, ulterior, să poată fi inferate și testate ipoteze. Problema de care ne vom ocupa în următoarele două capitole e să vedem în ce măsură și cât de bine s-au achitat de sarcină cercetătorii politicii internaționale.

Capitolul 2

Teorii reducționiste

Printre descurajantele trăsături ale studiilor dedicate politicii internaționale se numără și câștigul redus – privind puterea explicativă – al numeroaselor eforturi teoretice depuse în ultimele decenii. Nimic nu pare să se acumuleze, nici măcar critica. În schimb, se fac la nesfârșit același gen de critici sumare și superficiale, și sunt reluate aceleași și aceleași erori. În loc să contribui la creșterea numărului de studii de acest gen, îmi voi concentra atenția, în secțiunea critică a acestei lucrări, asupra câtorva teorii care ilustrează abordări diferite. Acest demers ne va îndrepta atenția mai degrabă asupra potențialităților și limitărilor diferitelor tipuri de teorii, decât asupra forței sau slăbiciunii teoretice a anumitor teoreticieni.

I

Teoriile politicii internaționale pot fi selectate în mai multe moduri. Am distins, în altă lucrare, explicațiile date politicii internaționale, zăbovind mai ales asupra eforturilor de a localiza cauzele războiului și de a defini condițiile păcii, în funcție de nivelul la care sunt plasate cauzele – în om, în stat sau în sistemul de state (1954, 1959). Poate fi făcută o clasificare încă și mai simplă, una care împarte teoriile luând în considerare dacă acestea sunt reducționiste sau sistemice. Teoriile politicii internaționale care concentrează cauzele la nivel individual sau național sunt reducționiste; cele care înțeleg cauzele ca operând și la nivel internațional sunt sistemice. În acest capitol, îmi voi concentra atenția asupra teoriilor reducționiste.

Conform unei abordări reducționiste, întregul este înțeles prin cunoașterea atributelor și interacțiunilor dintre părțile sale. Încercarea de a explicita comportamentul unui grup prin intermediul studiului psihologic al membrilor săi este una

de factură reducționistă, ca și efortul de a înțelege politica internațională prin prisma studierii birocrațiilor și a birocrațiilor din plan intern. Probabil exemplul clasic de reducționism a constatat în răspândirea, odinioară, a obiceiului de a înțelege organismele prin descompunerea lor și prin aplicarea cunoștințelor și metodelor fizice și chimice în examinarea părților acestora. Esențial pentru abordarea reducționistă este deci faptul că întregul va fi cunoscut prin studierea părților sale. De asemenea, se întâmplă adesea ca autorii reducționiști, pentru a înțelege propriul obiect de cercetare, să se găsească în situația de a utiliza metode aparținând altor discipline. *A priori*, nimeni nu poate spune dacă va fi suficientă reducția. Întrebării cu privire la adecvare trebuie să i se răspundă examinând materialul de explicat și observând rezultatele obținute.

Obsesia de altădată pentru reducție a biologilor s-ar putea să fi fost una nefecundă¹. Poate fi totuși de înțeles modul în care succesul și prestigiul de care s-au bucurat fizica și chimia au făcut ca alternativa reducționistă să pară ademenitoare. În domeniul nostru, pasiunea reducționistă pare să derive mai mult din eșecurile eforturilor depuse la nivelul internațional-politic, decât din succesele altor discipline potențial pertinente. Mulți au încercat să explice evenimentele internațional-politice în termeni de factori psihologici sau de fenomene socio-psihologice sau de caracteristici politice și economice interne. În cel puțin unele dintre aceste cazuri, posibili factori relevanți sunt explicați de teorii de o forță oarecum mai mare decât au dat dovadă teoriile politicii internaționale. În nici unul dintre cazuri însă, acele teorii non-politice nu s-au dovedit suficient de puternice încât să furnizeze explicații sau predicții solide.

Tentația pozitivă către reducție este slabă, dar, cu toate acestea, în politica internațională tendința de a reduce a fost proeminentă. Această pasiune poate fi mai amănunțit explicată prin adăugarea, la rațiunea teoretică pe care tocmai am prezentat-o, a unui motiv practic. Se pare că, adesea, deciziile și acțiunile naționale sunt răspunzătoare pentru majoritatea evenimentelor de pe plan mondial. Cum ar putea explicațiile la nivel internațional-politic să rivalizeze în importanță cu răspunsurile de o mare putere persuasivă la întrebări precum: Ar trebui să se cheltuiască mai mult sau mai puțin pentru apărare? Ar trebui fabricate arme nucleare, sau nu? Se impune fermitate și luptă sau retragere și căutare a păcii? Deciziile și activitățile naționale par a fi de o importanță copleșitoare. Această condiție practică, alături de eșecul teoriilor internațional-politice de a furniza fie explicații convingătoare, fie o îndrumare utilă cercetării, a alimentat tentația corespunzătoare de a adopta abordări reducționiste.

1. Cel puțin așa credea Alfred North Whitehead (1925, p. 60).

Teoria economică a imperialismului, dezvoltată de Hobson și Lenin, este cea mai reușită dintre aceste abordări¹. Spunând „cea mai reușită”, nu o înțeleg corectă în mod necesar, ci mai degrabă cea mai grăitoare ca teorie. Teoria este rafinată și are forță. Simplu formulată și încorporând doar câteva elemente, ea pretinde să explice cele mai importante evenimente internațional-politice – nu doar imperialismul, ci, de asemenea, și cea mai mare parte a războaielor moderne, chiar dacă nu pe toate – și chiar să indice condițiile care ar permite să prevaleze pacea. Teoria oferă explicații și, spre deosebire de majoritatea teoriilor ce țin de științele sociale, chiar predicții. Pe deasupra, ea a îndeplinit cu succes și celelalte obiective la care ar trebui să ajungă o bună teorie, și anume, stimularea și îndrumarea cercetării și provocarea contra-teoriilor care se pretind a fi interesate de aceleași fenomene. Una peste alta, literatura care s-a scris pe seama teoriei Hobson-Lenin a imperialismului, atât în vederea susținerii, cât și a criticării ei, e la fel de întinsă și sofisticată ca și cea asociată oricărei alte școli din câmpul politicii internaționale. Pentru aceste motive, teoria poate folosi la ilustrarea abordărilor reducționiste.

II

Am reținut din primul capitol că teoriile conțin asumptions teoretice (nonfactice) și că trebuie apreciate în funcție de ceea ce ele pretind că explică sau că prezic. Din ceea ce am afirmat despre abordările reducționiste reiese că presuposițiile teoriei Hobson-Lenin sunt economice, nu politice. Poziția sa, ca explicație a imperialismului și a războiului, se justifică în funcție de următoarele condiții: (1) dacă teoria economică este validă, (2) dacă cerințele prefigurate de teorie s-au confirmat în majoritatea țărilor imperialiste și (3) dacă majoritatea țărilor în care s-au îndeplinit cerințele erau, de fapt, imperialiste. M-am referit la majoritatea țărilor, și nu la toate, nu neapărat ca să fac mai facile testele pe care trebuie să le treacă teoriile economice ale imperialismului, ci pentru că excepțiile eșuează în invalidarea unei teorii, dacă ivirea lor poate fi explicată cu temei. O pală de vânt care poartă o frunză în cădere nu pune sub semnul întrebării teoria newtoniană a gravitației universale. La fel trebuie privite și teoriile lui Hobson și Lenin; cauzele amintite pot opera, însă alte cauze le pot denatura sau acoperi. Teoriile lui Hobson și Lenin pot explica imperialismul, atunci când el apare, ele neputând totuși fi dezmințite, chiar dacă în nici o țară capitalistă avansată imperialismul nu s-a manifestat fără întrerupere.

1. Teoriile lui Hobson și Lenin nu sunt identice, însă sunt extrem de asemănătoare și foarte compatibile.

Lucrarea lui Hobson, *Imperialismul*, publicată prima dată în 1902, merită încă un studiu aprofundat. Într-adevăr, studenții vor economisi mult timp și efort cunoscând bine cel de-al șaselea capitol al părții I, unde vor găsi toate elementele explicațiilor economiste ulterioare ale imperialismului, de la Lenin la Baran și Sweezy. „Supraproducție”, „surplus de capital”, „distribuirea defectuoasă a capacității de consum”, „surplusuri recurente”, „depresiuni în lanț” : Hobson umple din abundență paginile cu asemenea concepte, pe care le dezvoltă și le combină în mod sistematic. Mai mult, procedând astfel, se întâmplă să descopere noțiuni pe care autorii de mai târziu le-au preluat – rolul publicității și importanța trusturilor, spre exemplu, și chiar una care azi e cunoscută sub numele de „imperialismul liberului schimb”.

Argumentația economistă a lui Hobson e impresionantă. Ca și Malthus, îl anunță pe Keynes, punând sub semnul întrebării convingerea economiștilor de orientare tradiționalistă, conform căreia doar în cazul în care guvernul ar lăsa economia să funcționeze liber tendința cererii efective ar înclina puternic către suficiență, și pe aceea după care cererea de bunuri va goli piața de tot ceea ce se produce, oferind astfel furnizorilor stimulente pentru a utiliza factorii de producție la capacitate maximă, prin intermediul investițiilor continue. Mergând mai departe decât a făcut-o Malthus, Hobson a reușit să explice de ce cererea efectivă ar putea fi deficitară, și să furnizeze astfel argumente pentru aprecierea formulată ulterior de Keynes, și anume, că o economie bazată pe liberă inițiativă se poate opri din creștere într-un punct care să marcheze o utilizare incompletă a factorilor de producție.

Din pricina concentrării avuției în mâinile câtorva, argumentează Hobson, capacitatea de consum nu poate ține pasul cu creșterile capacității productive, întrucât „cei bogați nu vor fi niciodată atât de abili, astfel încât să cheltuiască suficient pentru a preveni supraproducția”. La un nivel al prețului care să aducă profit, cererea nu va fi suficientă pentru a goli piața. Există, în consecință – în termenii lui Hobson –, „bunuri care nu ajung să fie consumate, sau care nici măcar nu pot fi produse, tocmai pentru că e limpede că nu ajung să fie consumate”. Ca și pentru Keynes, proasta funcționare a economiei este cauzată de o distribuție deficitară a avuției. Ca și pentru Keynes, soluția practică e ca guvernul, prin autoritatea pe care o are de a impune taxe și de a asuma cheltuieli, să impună o distribuție mai echitabilă a venitului, în scopul de a face să apară o cerere agregată care să susțină economia într-o situație de completă ocupare a forței de muncă. Ca și pentru Keynes, abordarea este una macroeconomică, examinând relațiile dintre agregate la nivelul sistemului în ansamblu, pentru a explica starea economiei ca întreg¹.

1. Cele trei paragrafe de mai sus sunt un rezumat al părții I, capitolul 6, din lucrarea lui Hobson (1902). Keynes îi recunoaște lui Hobson deplinul merit de a fi anticipat elementele majore ale teoriei sale generale, deși manifestă rezerve în privința lipsei unei teorii hobsoniene a ratei dobânzii și a consecvenței și exageratei sale insistențe

Avem acum în față elementele de sorginte economică ale teoriei hobsoniene a imperialismului. Confrunțați, la ei acasă, cu o rată a profitului în scădere și cu resurse subutilizate, potențialii investitori pornesc în căutarea unor posibilități mai mari peste graniță. Acele oportunități sunt descoperite acolo unde au fost cel mai puțin exploatate la maxim – adică, în țările rămase în urmă din punct de vedere economic. În alți termeni, a afirma că o țară este subdezvoltată din punct de vedere economic înseamnă a afirma că îi lipsește capitalul. Acolo unde capitalul este insuficient, el generează și cea mai mare recompensă. Confrunțându-se cu impulsuri similare de a investi în străinătate din partea actorilor din diferite țări capitaliste, guvernele sunt cu ușurință convinse să susțină revendicările cetățenilor privind un tratament corect sau anumite privilegii din partea conducătorilor din țările în care operează. Dacă un guvern își susține proprii oameni de afaceri în străinătate, alte guverne pot proceda diferit? Dacă un anumit guvern impune restricții tarifare în jurul coloniilor sale, pot alte guverne să stea pasive și să privească cum sunt discriminați negativ propriii cetățeni în cadrul piețelor mondiale din ce în ce mai numeroase? Guvernele statelor capitaliste au simțit forța raționamentului din aceste întrebări retorice. Și astfel, presiunea de a investi în străinătate, precum și competiția dintre actorii din diferitele țări care au dat curs acestui impuls au condus în mod firesc, după cum se credea, la declanșări ale activității imperialiste. Astfel, Hobson a tras concluzia că imperialismul „implică manevrarea mecanismului guvernamental de către interese private, în special de către capitaliști, în vederea garantării de câștiguri economice în afara țării lor”. Operează, e adevărat, și alți factori: de exemplu, patriotismul, zelul misionar, spiritul de aventură. Însă factorul economic reprezintă „rădăcina” din care pleacă toate, cauza determinantă, fără de care întreprinderea imperialistă dispare. Forțele economice reprezintă „adevăratul factor determinant în interpretarea politicii concrete”. Pe deasupra, direct sau indirect, imperialismul a fost considerat a fi răspunzător pentru majoritatea, dacă nu chiar pentru toate războaiele moderne (Hobson, 1902, pp. 94, 96, 126; cf. pp. 106, 356 și urm.). Așa cum a spus-o Harold J. Laski, „principalele cauze [ale războiului] se găsesc în domeniul economic. Obiectivul său principal este căutarea bogăției ce poate fi obținută prin astfel de mijloace și pe care cei care împing statul să facă război o consideră mai mare decât cea pe care ar obține-o dacă se menține pacea” (Laski, 1933, p. 501).

mai mult asupra surplusului de capital, decât asupra lipsei cererii. Vezi Keynes (nedatată, pp. 364-370) și referințele date acolo. Într-un articol, de altfel, excelent, Boulding și Mukerjee (1971) remarcă faptul că e posibil ca teoria lui Hobson asupra surplusului de capital să capete coerență prin interpretarea ei într-o lumină keynesiană. Ei pot fi de părere că aceasta reclamă o interpretare specială, doar pentru că n-au sesizat strânsa asemănare dintre Hobson și Keynes.

Deși imperialismul promovează angajarea, prin exportul surplusului de capital și al forței de muncă, pierderile suferite de o țară imperialistă depășesc de departe câștigurile. În parte, câștigurile sunt insignifiante, pentru că cea mai mare parte a lor merge către oameni de afaceri și investitori, o minoritate neînsemnată din cadrul națiunii. Ei culeg roadele imperialismului ; națiunea, în ansamblu, îi suportă costul imens. În termenii pe care Hobson i-a împrumutat de la James Mill, imperialismul este „un vast sistem de relaxare în aer liber a claselor superioare”. Redistribuirea venitului ar determina o utilizare mai profitabilă a factorilor de producție. Dacă, mai mult decât atât, activitatea imperialistă generează toate războaiele, și nu doar pe cele direct cauzate de competiția imperialistă, atunci costurile întregului „sistem de război”, costurile necesare atât pregătirii, cât și purtării războaielor, trebuie puse pe seama întreprinderii imperialiste. Conform unui asemenea raționament, costurile trebuie să depășească într-o enormă măsură câștigurile¹. Pe lângă costurile în bani, punerea în aplicare a politicilor imperialiste produce efecte nefericite de ordin social și politic pe plan intern. Ea conduce fie la dezvoltarea militarismului în Anglia, fie la dependența sa de trupe autohtone din diversele regiuni ale imperiului ; pune în funcțiune forțe care sunt contrare reformei sociale și economice și care subminează guvernământul reprezentativ ; încurajează și mărește numărul unei aristocrații decadente, dependentă de tributul luat Asiei și Africii, și poate, în ultimă instanță, să-i transforme pe vest-europeni într-un popor parazitar (Hobson, 1902, pp. 51, 130-152, 314-315).

Acestea, în opinia lui Hobson, definesc o parte majoră a pierderilor suferite de o țară imperialistă. Cealaltă parte majoră a pierderii vine din partea efectelor imperialismului de peste granițe. Națiunea imperialistă, exportând bunuri de capital și expertiză, încurajează țările slab dezvoltate să-și dezvolte resursele. După aceea, nimic nu mai poate împiedica, să spunem, China, să utilizeze capitalul străin și, tot mai mult, propriul capital alături de propria forță de muncă, pentru a produce bunuri care ar putea înlocui „producția britanică pe piețele neutre ale lumii”. Ea ar putea, în cele din urmă, să „inunde” chiar și piețele occidentale cu „mărci chinezești” ieftine, să inverseze cursul investițiilor, și să obțină „control financiar asupra foștilor săi patroni și civilizatori” (1902, pp. 308 și urm., 313). Propriile acțiuni ale unei țări imperialiste îi subminează poziția de superioritate.

1. Conform unui sistem de calcul mai restrictiv, câștigurile și pierderile relative sunt încă problematice, chiar și pentru Marea Britanie la apogeul său imperialist din epoca modernă. Vezi calculele pertinente făcute de Strachey (1960, pp. 146-194); cf. Brown (1970, p. x). Mai ales Brown scrie despre imperialism dintr-un punct de vedere marxist. Vezi, de asemenea, Boulding și Mukerjee (1971).

Lenin a preluat masiv din opera lui Hobson, diferențiindu-se de acesta doar în două puncte esențiale. Hobson credea că tendința către imperialism ar putea fi împiedicată prin politici guvernamentale create în vederea redistribuirii bogăției (Hobson, 1902, pp. 88-90). Lenin era de părere că actorii capitaliști care dețin controlul asupra guvernelor n-ar permite niciodată astfel de politici. Imperialismul devenea astfel, inevitabil, o politică a statelor capitaliste ajunse în faza de monopol (Lenin, 1916, pp. 88-89). Hobson credea că întrecerea imperialistă constituia cauza majorității conflictelor dintre țările imperialiste însele și principala justificare a imenselor cheltuieli destinate înarmării. Cu toate acestea, Hobson a întrezărit, într-adevăr, respingătoarea posibilitate ca statele capitaliste să coopereze în vederea exploatării popoarelor sărace (Hobson, 1902, pp. 311 și urm., 364 și urm.). Lenin considera că aranjamentele în vederea cooperării nu vor rezista niciodată, date fiind soarta schimbătoare a statelor capitaliste și *pattern*-ul variabil al oportunităților de investiții externe. Capitalismul duce în mod inevitabil la imperialism. Acest lucru conduce, în schimb, în mod cert, la războaie între statele capitaliste, o idee care ulterior a întărit convingerea că socialismul ar putea supraviețui într-o singură țară (Lenin, 1916, pp. 91-96, 117-120).

Folosind analiza lui Hobson, Lenin a încercat să demonstreze că rezultatele pe care Hobson le eticheta drept probabile erau produse necesare ale capitalismului. Pe deasupra, lui Lenin nu i-a displicut ceea ce Hobson a prevăzut și deplâns, anume că imperialismul face parte din dialectica ce generează decesul lumii capitaliste, sugând energiile statelor avansate și ascuțind antagonismele dintre ele, pe de o parte, și promovând dezvoltarea economică a zonelor subdezvoltate, pe de alta¹. Lui Lenin i se potrivește aici cu ușurință tiparul marxist. În *Manifestul Comunist*, Marx și Engels au compus o odă capitalismului, care ar fi părut penibil de nepotrivită, dacă ar fi venit din partea unui apologet al burgheziei: „Diferențele naționale și antagonismele dintre popoare [au scris ei] se spulberă pe zi ce trece, din ce în ce mai mult, grație dezvoltării burgheziei, libertății comerțului, pieței mondiale, uniformității stilului de producție și a condițiilor de trai corespunzătoare lor” (Marx și Engels, 1848, p. 39).

Adaptând explicația lui Hobson teoriei imperialismului, Lenin a reușit să păstreze atât viziunea lui Marx despre un viitor luminos, cât și convingerea acestuia că societățile capitaliste îl conțin virtual.

Putem acum să verificăm teoria economică a imperialismului, confruntând-o cu cele trei chestiuni ridicate la începutul părții a II-a. Mai întâi, cât de coerentă este însăși teoria economică? Aici, trebuie să distingem între meritele generale

1. Lenin argumentează primul punct citându-l, printre alții, pe Hobson, iar pe cel de-al doilea citându-l pe Rudolf Hilferding (Lenin, 1916, pp. 102-104, 121).

ale teoriei de orientare keynesiană a lui Hobson și capacitatea acesteia de a explica tendința către export de capital, care se presupune că dă naștere imperialismului. Atât Hobson, cât și Lenin pun imperialismul pe seama impulsului care-și are originile în subconsumul de pe plan intern, combinat cu tentația oferită de goana după profituri mai mari, prin investiții în străinătate. Sunt țintite profiturile mai mari, oricum ar fi ele obținute, așa cum ar spune-o cu ușurință Hobson și Lenin. Teoria economică a lui Hobson nu poate, prin ea însăși, să conducă la concluzia că este absolut necesară construirea de imperii. Capitalul poate ieși din țară în căutarea unor profituri mai mari, însă fie că intervine întrecerea între imperii, fie se presupune că intervine, garantarea lor depinde, în egală măsură, de condiții politice și economice, atât în țară, cât și în străinătate. Din demonstrarea modului în care statele capitaliste pot genera surplusuri, nu decurge și explicația privitoare la modul în care vor fi acestea folosite. Raționamentul economic nu poate face mai mult decât să explice apariția unor anumite surplusuri, în anumite condiții date. Întrebarea își schimbă forma și, în loc de a ne întreba dacă teoria economică explică surplusul de capital, ne întrebăm dacă situația economică internă determină comportamentul politic extern. Acestei întrebări nu i se poate răspunde printr-o teorie despre funcționarea economiilor naționale. În ciuda acestei dificultăți majore, unii pot crede, ca și mine, că persuasivitatea raționamentului economic a contribuit la înțelegerea teoriei ca pe un tot unitar, cu tot eșecul ei de a trece de testul al doilea și în pofida dificultății întâmpinate cu cel de-al treilea.

Testele doi și trei pot fi luate împreună. Să ne reamintim că, pentru ca teoria economică a imperialismului să fie validă, majoritatea țărilor imperialiste trebuie să fie atât capitaliste, cât și producătoare de surplusuri și că majoritatea țărilor astfel descrise trebuie să fie imperialiste. De la aproximativ 1870 încoace, interval ce reprezintă perioada în care se spune că teoria ar fi validă, toate – sau toate statele care ar putea fi numite în mod rezonabil „capitaliste” – au fost realmente angajate în cel puțin un sector al activității imperialiste. Cu toate acestea, câteva dintre statele imperialiste au exportat puțin capital către propriile lor colonii; iar unele dintre ele nu au produs deloc surplusuri de capital. Mai mult, un număr de state imperialiste nu au fost state capitaliste. Diversitatea condițiilor interne ale statelor și a politicilor lor externe era impresionantă. Nu însă și conformitatea lor cu stipulările teoriei. Anglia, primul stat imperialist în rang, avea, la sfârșitul secolului al XIX-lea, aproximativ o jumătate din capital investită în afara coloniilor sale. Faptul că cel mai mare stoc de capital a fost investit în Statele Unite e cel puțin ușor deconcertant pentru adepții mai scrupuloși ai teoriei. Franța s-a plasat cu consecvență pe locul al doilea sau al treilea prin investițiile și comerțul în teritoriile pe care le deținea (Feis, 1930, p. 23). Japonia, în Asia, și Rusia, în Asia și Europa de Est, erau cu certitudine imperialiste, ele nefiind însă nici capitaliste, nici producătoare de

surplusuri. Aceste câteva cazuri ilustrează varietatea condițiilor asociate imperialismului, o varietate pe deplin suficientă pentru a dezminți teoria.

Aceste anomalii, privite din punctul de vedere al teoriei, au trezit și alte îndoieli. Imperialismul este cel puțin la fel de vechi ca și istoria scrisă. Este, cu siguranță, bizar să afli că, de fapt, capitalismul are o vârstă mult mai mică decât efectele pe care le produce imperialismul. Lucru de înțeles, Hobson și Lenin țin să explice imperialismul doar în era capitalismului avansat. Trebuie totuși să ne întrebăm ce a cauzat imperialismul în perioadele de altădată și de ce aceste cauze vechi nu mai funcționează, de ce au fost înlocuite, în calitatea lor de cauze, de capitalism. Dacă existau noutăți la sfârșitul secolului al XIX-lea, printre ele nu figura și imperialismul. Nu despre fenomen, ci numai despre cauze s-a spus că sunt noi. Asta e ca și cum Newton ar fi pretins că a descoperit căderea liberă a corpurilor doar din 1666 încoace, ca și cum ar fi lăsat pe seama altcuiva sarcina de a demonstra cum s-a întâmplat că astfel de corpuri au căzut și înainte de acea dată; la sfârșitul secolului al XIX-lea și ca și cum nou-descoperitul său efect gravitațional era ceva ce nu ar fi existat sau acționat și mai devreme.

Teoria lui Hobson și Lenin nu poate opera cu aceste probleme și nici nu a încercat în mod foarte serios să facă aceasta¹. Acceptarea teoriei, care s-a răspândit și a rezistat în mod curios, s-a sprijinit, în schimb, pe puterea de atracție a argumentului economic și pe răsunătorul adevăr că statele capitaliste avansate ale perioadei erau, într-adevăr, printre cele mai impresionante creatoare de imperii din întreaga istorie. Statele capitaliste avansate erau cât se poate de imperialiste. Atunci, de ce să nu se identifice capitalismul cu imperialismul? Identificarea era, în mod evident, ușor de făcut, astfel încât putem citi foarte des despre state capitaliste care-și impun bunurile și capitalul în surplus asupra băștinașilor naivi și despre lupta nebună a statelor capitaliste pentru colonii.

Dacă aserțiunile de mai sus cu privire la cauză sunt cât de cât convingătoare, ele rămân astfel doar până când se realizează faptul că, în vremea lui Hobson, ca și în zilele noastre, majoritatea statelor care se aflau în frunte erau capitaliste. Se ridică atunci întrebarea: Sunt țările avansate „imperialiste” pentru că sunt *capitaliste*, sau pentru că sunt *avansate*? Creșterea economiilor industriale în secolul al XIX-lea a creat condițiile unui imperialism extins pe tot globul. Hegemonia celor puțini asupra celor mulți a fost produsă de contradicțiile inerente capitalismului sau de dezvăluirea secretelor naturii, de transformarea științei în tehnologie,

1. O metodă mai puțin obișnuită e de a argumenta că „noul imperialism” era diferit de cel vechi din pricina capitalismului. Că ar fi existat câteva diferențe e, desigur, adevărat, însă insignifiant din punct de vedere teoretic. Pentru un exemplu al acestui argument, vezi O'Connor (1970).

și de organizarea forțelor tehnologice la scală națională? Este imperialismul stadiul cel mai înalt al capitalismului sau capitalismul și imperialismul sunt cele mai avansate stadii ale industrialismului? Pentru orice teorie care aspiră să ofere o explicație coerentă imperialismului, răspunsurile la aceste întrebări sunt stringente¹.

Unii vor răspunde spunând că izbucnirea activității imperialiste la sfârșitul secolului al XIX-lea poate fi explicată doar prin schimbările economice din cadrul țărilor imperialiste și că aceasta constituie o dovadă în susținerea teoriei lui Hobson și Lenin. Argumentul trece cu vederea esențialul. Respingând teoria, nu vreau să argumentez că nu există nici o legătură între capitalism și imperialismul britanic sau francez. Pentru că, făcând asta, ar fi la fel de ridicol ca și cum aș spune că autoritarismul nu a avut nici o legătură cu imperialismul rusesc și japonez. Actele particulare au cauze particulare, care contează în anumite aspecte ale rezultatelor ce prezintă interes pentru noi. Totuși, operând cu cauze particulare, ne confruntăm cu chestiuni care sunt mai interesante din punct de vedere istoric decât din cel teoretic. A pretinde că o teorie care meditează doar asupra condițiilor interne ale statelor nu explică în măsură suficientă comportamentul lor extern, nu e totuna cu a pretinde că ultimul poate fi explicat fără a face referire la condiția internă. Economiiile capitaliste erau generatoare eficiente de surplusuri. Prin urmare, guvernele statelor capitaliste dispuneau de largi posibilități de alegere și mijloace eficace de a acționa pe plan internațional. Totuși, cum anume decid ele să acționeze, nu poate fi explicat doar prin prisma condițiilor interne. Condițiile externe trebuie incluse în explicație, de vreme ce varietatea condițiilor interne ale statelor nu este egalată de varietatea comportamentelor lor externe.

De-a lungul istoriei, cele trei „surplusuri” celebre – privind oamenii, bunurile și capitalul – sunt asociate cu mișcările imperialiste. În diferite versiuni, ele sunt identificate, fiecare în parte, drept imperialismul aglomerărilor umane, imperialismul liberului schimb și imperialismul capitalismului monopolist. Trebuie făcute două precizări. Mai întâi, o țară care susține o mișcare imperialistă trebuie să producă unul sau o combinație de astfel de „surplusuri”, în sensul că țara imperialistă revendică o marjă de superioritate asupra poporului pe care îl domină. Cum altfel ar putea fi exercitat controlul? În al doilea rând, modul în care este produs „surplusul”, precum și natura statului care îl produce, par a fi destul de ne semnificative. Republicile (Atena și Roma), monarhiile de drept divin (Franța dinastiei Bourbon și Japonia dinastiei Meiji), democrațiile moderne (Marea

1. Wehler (1970) oferă un exemplu izbitor al modului în care se împotmolește analiza privitoare la cauze, atunci când industrializarea este echivalată cu capitalismul.

Britanie și America) au fost, toate, cândva, imperialiste. În mod similar, economii de o largă varietate – pastorale, feudale, mercantiliste, capitaliste, socialiste – au susținut acțiuni imperialiste. A explica imperialismul prin capitalism constituie un demers, în cel mai bun caz, mediocru. Mai degrabă decât să ne referim la imperialismul capitalist, cu mai multă îndreptățire am putea numi același fenomen drept *imperialismul unei mari puteri*. Acolo unde există dezechilibre flagrante de putere și unde mijloacele de transport permit exportul de bunuri și al instrumentelor de guvernare, poporul mai capabil exercită, de regulă, o influență considerabilă asupra celor mai puțin capabile de a produce surplusuri. Într-o secvență menită să-l critice aspru pe Joseph Schumpeter, Murray Greene îl acuză de a fi introdus în mod arbitrar această idee în teoria sa sociologică despre imperialism: ceea ce „pare să aducă a imperialism capitalist se întâmplă pur și simplu să apară în era capitalismului” (Greene, 1952, p. 64). Greene a avut în vedere exact punctul critic, chiar dacă l-a înțeles cu totul greșit. Din punct de vedere istoric, imperialismul este un fenomen obișnuit. Atunci când ne oprim asupra imperiilor, observăm că ele sunt construite de cei care s-au organizat și și-au exploatat resursele în mod eficient. Astfel, în zilele sale de apogeu, mercantilismul a constituit cauza imperialismului, în exact același sens îndoielnic în care constituit-o mai târziu capitalismul.

Dacă statele capitaliste, cele mai avansate state de pe atunci, nu le-ar fi afectat pe altele într-o măsură mai mare decât altele le-au afectat pe ele și dacă nu s-ar fi angajat, cel puțin ocazional, în activitatea imperialistă din exterior, ar fi fost într-adevăr bizar. În acest sens, absența imperialismului, în condițiile unui în dezechilibru de putere, ar trebui în mod imperios să reclame o explicație. Slăbiciunea duce către control; forța ne determină să acționăm, chiar dacă strict pentru „binele” celorlalți¹. Fenomenul este mai general – așa cum, de altfel, e și mai vechi – decât teoria care s-a oferit a-l explica. Fraza care exprimă cauza primă ce operează în cadrul unor economii organizate în mod diferit este „imperialismul marii puteri”. Organizarea economică ce va „cauza” imperialismul (în sensul de a permite unei țări să urmeze politici imperialiste) o constituie oricare dintre formele economice care se dovedește cea mai eficientă, într-un moment determinat și în interiorul unei arii adecvate. Pentru a veni în completarea comparației sugerate mai sus, să spunem că forța gravitațională newtoniană a acționat, într-adevăr, și înainte, chiar dacă nu fusese complet identificată; cauzele imperialismului, prezente în capitalismul avansat, existau și mai înainte, chiar dacă identificarea capitalismului cu imperialismul le-a ocultat.

1. Cf. avertismentul dat de Nkrumah africanilor, conform căruia slăbiciunea creată de lipsa de unitate duce la controlul de tip imperialist (Grundy, 1963, p. 450).

III

După primul război mondial, Lenin și discipolii săi și-au putut experimenta tezele în varianta lor cea mai solidă. Capitalismul naște imperialism, iar statul capitalist care se află în frunte se va constitui în cea mai puternică țară imperialistă. Astfel, Troțki a prevăzut că America va deveni cea mai imperialistă națiune din lume, precum și că dezvoltarea acesteia va aduce cu sine „coliziuni militare” de o „amplare fără precedent” (Troțki, 1924, p. 29). Nu numai că principalul stat capitalist va fi în mod necesar cel mai imperialist, dar politicile sale imperialiste vor constitui cauza majoră a războiului pe glob.

În aceeași perioadă, Joseph Schumpeter a scris binecunoscutul său eseu, oferind o explicație imperialismului, contrară celei economice. „Elementele precapitaliste, ceea ce a supraviețuit, reminiscențele, și factorii de putere” aruncă statele în aventurile imperialiste. Clasele militare, odată ce au fost necesare consolidării și extinderii propriilor state, după ce și-au îndeplinit misiunea nu dispar. Ele supraviețuiesc. Ele cer continuă angajare și prestigiu. Sunt susținute de alții care devin contaminați de ele. Asemenea forțe atavice dau naștere tendințelor imperialiste, care nu lipsesc nici măcar în Statele Unite. Însă, subliniază Schumpeter, „putem bănuși că, dintre toate țările, Statele Unite vor etala, probabil, cea mai scăzută tendință imperialistă” (Schumpeter, 1919, p. 72). Ca și Veblen, și chiar după un raționament similar, Schumpeter pune cauzele războiului pe seama popularității neîntrerupte a unui militarism depășit, considerând că Germania și Japonia – țări în care forțele capitaliste nu s-au substituit în totalitate elementelor feudale – vor constitui cel mai ridicat risc de război¹.

Se descompune imperialismul pe măsură ce capitalismul, inherent pacifist, asimilează în întregime elementele sociale anacronice, sau este el expresia malignă ultimă a capitalismului, anterioară sosirii socialismului? Dacă sunt apreciați după exactitatea predicțiilor, Veblen și Schumpeter reușesc să convingă. Însă predicția e un criteriu insuficient pentru acceptarea validității unei teorii, întrucât predicțiile pot fi corecte sau greșite din numeroase motive, diferite și aleatorii. Totuși, Veblen și Schumpeter au dat contur problemei cu care marxiștii moderni au fost nevoiți să se confrunte, și anume, cum să păstreze validă teoria lui Lenin despre imperialism când statele capitaliste nu promovează politici colonialiste – într-adevăr, când nici unul dintre ele nu mai are legătură cu coloniile sale.

1. Schumpeter omite să menționeze Germania, aparent din pricina constrângerilor venite din partea cenzurii din perioada războiului. Eseul lui Veblen a fost publicat prima oară în 1915.

Soluția a fost găsită odată cu conceptul de neocolonialism, așa cum a evoluat el de la începutul anilor 1950 încoace. Neocolonialismul separă noțiunea de imperialism de existența imperiilor. Lenin oferă câteva temeuri ale acestei separări. El a definit imperialismul mai degrabă drept o condiție internă a anumitor state, decât ca pe o politică, set de acțiuni sau rezultat produs. Imperialismul este, pur și simplu, „stadiul monopolist al capitalismului”. Însă, în viziunea lui Lenin, acea condiție a găsit, în mod necesar, expresie politică. Imperialismul s-a născut în secret, dar s-a manifestat public. O politică ce ține de imperialism ar putea fi pusă în aplicare doar dacă ar exista soldați și marinari capabili s-o implementeze. Imperii fără colonii și politici imperialiste ce ar necesita, ca sprijin, prea puțină forță sau chiar deloc erau de neimaginat pentru Lenin.

Prima mare diferență dintre vechile și noile teze marxiste despre imperialism este întâlnită în separarea imperialismului de politicile și acțiunile guvernamentale. Se poate sesiza cu limpezime această diferență în schimbarea rapidă a concluziilor de către Harry Magdoff, unul dintre exponenții de frunte ai perspectivei neocolonialiste. În cartea sa din 1969, el accentuează dependența Americii de resursele externe și de profiturile câștigate în afara granițelor. Dependența economică a națiunii implică, în consecință, acțiunea guvernamentală de a stabili o poziție de dominanță, care va securiza operațiile mondiale cu capital american. Într-un articol din 1970, el se alătură la ceea ce numin astăzi tendința predominantă în studiile neocolonialiste. Referințele la dependența Americii se estompează, iar afacerile private se substituie guvernului, ca motor ce pune în mișcare mașina imperială. Teza neocolonialistă conține explicația economică ultimă a politicii internaționale, afirmând, așa cum și este, că în statele capitaliste instrumentele economice private au devenit atât de avansate, încât folosirea lor neoficială e suficientă pentru a exercita controlul efectiv și pentru a exploata resursele altor țări (Magdoff, 1969, capitolele 1, 5; 1970, p. 27)¹. Corporațiile multinaționale operează acum la scale atât de largi și asupra unor arii atât de întinse, încât ele pot fie să-și construiască propriul avantaj strategic împotriva țărilor mai slab dezvoltate economic, dar și să-și pună în aplicare propriile lor strategii de compensare a riscurilor, distribuindu-și operațiunile în mai multe țări, ale căror guverne pot părea, în timp, mai mult sau mai puțin singure și stabile. Penetrarea piețelor externe de către

1. Având mai multe similarități decât diferențe, pozițiile pe care tocmai le-am analizat și cele care vor urma sunt proprii școlii neocolonialiste. Folosesc termenul „școală” în sens larg, pentru a sugera o asemănare a concluziilor la care autorii au ajuns în moduri diferite, fie ele abordări istorice, politice sau economice, și al căror angajament față de marxism variază. Unele dintre cele mai interesante surse, alături de Magdoff, sunt Baran și Sweezy (1966), Brown (1970), Galtung (1971), Hymer (1970), Williams (1962) și Wolff (1970).

domeniul afacerilor e atât de puternică și capacitatea acestuia de a se autoadministra e atât de extraordinară, încât și-au creat propriile „imperii invizibile”, de regulă fără sprijinul politicilor guvernamentale sau al forței naționale.

A doua mare diferență între vechile și noile teze marxiste asupra imperialismului se găsește în estimările cu privire la efectele imperialismului asupra țărilor slab dezvoltate. Marxiștii mai vechi credeau că reprezentanții capitalismului își sapă singuri groapa în felurite chipuri, unul dintre ele fiind contribuția adusă dezvoltării economice a imperiilor lor, prin investiții de tip capitalist peste granițe. O disperare deloc marxistă a înlocuit optimismul lui Marx și Lenin. Despre capitaliștii care operează în regiuni străine se spune acum fie că determină stagnarea dezvoltării economice la niveluri relativ scăzute, fie că deformează acel proces în mod dezavantajos. Țările subdezvoltate rămân furnizorii de materii prime pentru cele mai multe țări dezvoltate sau sunt ținute la un nivel brut de producție¹. În cel din urmă sens, este inclusă chiar și relația dintre cea mai avansată țară capitalistă, Statele Unite, și relativ mai puțin dezvoltatele economii ale Europei Occidentale.

Teoreticienii neocoloniști pretind să identifice și să explice chiar un alt „nou” imperialism. O examinare a gândirii neocoloniale va conduce la câteva concluzii importante privind teoria internațional-politică. Ele sunt sugerate de următoarele titluri: (1) teorii autovalidante, (2) fără lipsită de comportament sau dispariția funcției, (3) supraexplicație și problema schimbării.

1. Teorii autovalidante

Imre Lakatos utilizează sintagma „teorii auxiliare”, pentru a descrie teoriile care sunt elaborate „în urma faptelor” și nu au puterea de a anticipa alte fapte (Lakatos, 1970, pp. 175-176). Să presupunem, de exemplu, că pornim la drum având convingerea că anumite tipuri de state sunt imperialiste. Să presupunem că am convingerea că teoria mea explică de ce lucrurile stau așa. Să mergem mai departe, afirmând că vreau să-mi mențin teoria în mod substanțial intactă, chiar dacă activitatea explicată și cei care se angajează în ea s-au schimbat în mod simțitor de-a lungul timpului. Pentru a ajunge la acea finalitate, trebuie să fac două lucruri: mai întâi, să redefinesc vechiul termen pentru a se potrivi noii activități și, în al doilea rând, să revizuiesc vechea teorie pentru a face față noilor elemente. Evoluția teoriilor despre imperialism ilustrează foarte bine ambele proceduri.

1. Aceste poziții sunt susținute într-un influent articol timpuriu, al cărui autor nu aparține școlii pe care o examinăm. Vezi H.W. Singer (1950).

După Hobson și Lenin, dacă o țară construiește un imperiu în vederea controlării arenei externe a operațiilor sale economice, acest lucru se numește imperialism. Conform unei accepțiuni ulterioare, dacă o țară are capacitatea de a opera din punct de vedere economic peste graniță, *fără* a construi un imperiu, avem de-a face tot cu imperialism. Cea din urmă definiție este încorporată în ideea de „imperialism al liberului comerț”, asociată, cel mai adesea, cu opera non-marxistă, impresionantă din punct de vedere istoric, a lui Gallagher și Robinson. Ei pun accent pe folosirea liberului schimb ca manevră a expansiunii britanice, mai ales la mijlocul secolului al XIX-lea, argumentând că, indiferent de metoda utilizată, interesele britanice de-a lungul secolului au continuat să fie salvardate și extinse (Gallagher și Robinson, 1953, pp. 11, 13). E foarte posibil ca interesul Marii Britanii pentru imperiul oficial să se fi micșorat în anii de mijloc ai secolului al XIX-lea, tocmai din cauza faptului că dominarea piețelor lumii îi garanta că suficiente cantități ale bunurilor sale vor fi cumpărate de străini, fie că domnea sau nu asupra lor. În mod similar, se poate spune că operațiile economice externe ale Americii nu au implicat mecanismul tradițional asociat imperiului și, cu siguranță, nu-l implică nici acum¹.

Recunoașterea de către școala neocolonialistă a faptului că operațiunile economice americane de peste graniță presupun foarte puțin sau chiar deloc impunerea prin forță militară corespunde destul de fidel realității. Politicile imperialiste de modă veche au slăbit; imperiile aproape că au dispărut. Acum, ca întotdeauna, capabilitatea economică superioară a popoarelor bogate are totuși impactul său specific asupra celor care sunt sărace. A numi influența celor bogați asupra celor săraci „imperialism” reprezintă primul pas spre salvarea teoriei lui Lenin. A susține că ceea ce fac capitaliștii peste granițe *este realmente* imperialism – indiferent dacă acționează sau nu prin intermediul imperiilor și prin forță – contribuie la transformarea teoriei într-una autovalidantă. Teoria nu a anticipat faptele. Nu a determinat pe nimeni să se aștepte la declinul imperiilor vizibile. În schimb, definiția a ceea ce teoria a explicat în mod prezumtiv a fost modificată pentru a o pune în acord cu ceea ce s-a întâmplat de fapt. Gânditorii neocolonialisti, redefinind comportamentul pe care se așteaptă să-l manifeste statele capitaliste, demonstrează în mod frapant validitatea poziției expuse anterior, și anume, faptul că modul în care economiile naționale produc surplusuri, și cel în care surplusurile sunt folosite reprezintă chestiuni diferite și că la cel de-al doilea punct nu se răspunde printr-o teorie despre economiile naționale.

1. Cf. noțiunea lui William a ceea ce s-ar putea numi „imperialismul porților deschise” (1962). Cf., de asemenea, tentativa lui Michael Barratt Brown de a veni în completarea logicii neocolonialiste, argumentând că, ulterior secolului al XIX-lea, ca și în zilele noastre, controlul imperial depindea mai mult de dominația economică, decât de guvernământul politic (Brown, 1970, pp. xxxiv-xxxv).

2. Structură fără comportament sau dispariția funcției

Noua definire a imperialismului afectează puternic modul în care teoria economică tradițională a imperialismului a fost amendată pentru a acoperi practicile recente, așa cum se poate observa cu ușurință dacă aruncăm o privire asupra teoriei „structurale” a imperialismului elaborată de Johan Galtung. Ducând teoria neocolonialistă până la ultimele sale consecințe logice, Galtung îi demonstrează fără să vrea absurditatea. Imperialismul, în viziunea lui Galtung, este o relație între state mai echilibrate și mai bogate, pe de o parte, și, pe de alta, între state mai puțin echilibrate și mai sărace. El transformă imperialismul într-o chestiune structurală, însă teoria sa structurală este construită, parțial, prin reducere. În definiția dată de el structurii internaționale, combină un atribut național, *grad de echilibru*, cu o caracteristică structurală internațională, *distribuția capacității*. Primul este un element ce ține de structura națională, dacă este în vreun fel element structural. Deoarece Galtung include în structura sa internațională un atribut național, abordarea sa se apropie de reducere. Conceptul de structură este unul util, dacă este înțeles ca determinând comportamentul și ca afectând modul în care sunt efectuate funcțiile¹. Prin definirea structurii internaționale parțial prin intermediul atributelor naționale se identifică acele atribute cu rezultatele care se încearcă a fi explicate. Întrucât Galtung definește structura în acest mod, comportamentul și funcția dispar; o țară este numită imperialistă în virtutea atributelor sale și separat de actele pe care le comite. Observarea comportamentului, legătura sa cu evenimentele și problema rezultatelor alternative – toate aceste chestiuni complexe și dificile pot fi lăsate la o parte. Astfel, Galtung poate afirma despre influența Japoniei în Asia de Sud-Est și implicit despre Japonia că „nu e nici un dubiu în privința imperialismului [ei] economic, însă nu poate fi vorba nici de ascendență politică, nici militară, nici a mijloacelor de comunicare, și nici culturală”. Imperialismul, ajuns la desăvârșire, nu implică absolut deloc forță militară, nici forță directă, nici amenințare cu violența (Galtung, 1971, pp. 82-84, 101). Mai degrabă decât un set de activități greu de descifrat, imperialismul devine o condiție ușor sesizabilă: adâncirea decalajului privind condițiile de trai dintre țările echilibrate și bogate și cele sărace și dezechilibrate.

Eșafodajul teoretic al lui Galtung, servit drept teorie, afirmă numai că principala cauză a lărgirii prăpastiei în ceea ce privește nivelul de trai este exploatarea săracilor de către bogați. „Interacțiunea verticală”, enunță el, reprezintă „sursa majoră a inegalității din lumea aceasta” (Galtung, 1971, p. 89). De ce lucrurile

1. Pentru o discuție asupra acestor chestiuni, vezi capitolul 4, partea a III-a.

trebuie să stea așa, nu ni se explică, ci doar ni se repetă cele spuse mai înainte, în moduri diferite. Asimetria comerțului internațional, diferența poziționării dintre cei care produc bunuri și cei care doar furnizează materii prime, diferitele grade de prelucrare pe care le suferă exporturile diverselor națiuni – toți acești factori, în moduri neprecizate, se consideră că fac astfel ca interacțiunile națiunilor să îmbogățească statele avansate, cu prețul împovărării celor slab dezvoltate.

Pentru a vedea cum, în ce împrejurări și în ce măsură și-au dobândit statele bogate avuțiile împovărându-le pe cele sărace, ar necesita o analiză atentă, incluzând examinarea schimbărilor cu privire la comerț și la compoziția exporturilor și importurilor între țări și de-a lungul timpului¹. Astfel de examinări dezvăluie faptul că, din când în când, unii producători de materii prime se descurcă destul de bine. Se poate deci afirma că îi exploatează pe alții în manieră imperialistă? În 1974, exportatorii de petrol și de alimente au prosperat. Țărilor arabe subdezvoltate și celor nord-americeane extrem de dezvoltate le-a mers bine în comparație cu majoritatea celorlalte țări. Primele constituie exemplele cele mai notabile din categoria țărilor exploatare, expusă de Galtung. Ele se înscriu în clasa, desemnată de el, celor care „sunt ceea ce sunt”, mai degrabă decât în cea a celor „care sunt în devenire”, a țărilor care mai degrabă vând produse primare, decât le prelucurează pe cele proprii. În același timp, Statele Unite constituie principalul exportator mondial de alimente și modelul cel mai adecvat pentru Galtung al unei țări imperialiste. Nu numai că teoria lui Galtung oferă, într-adevăr, mai degrabă descrieri decât explicații, ba, mai mult, categoriile sale descriptive nu reușesc să corespundă realităților.

Apărent, Galtung a tras concluzii nejustificate dintr-o tendință a circumstanțelor privind comerțul, manifestată de la începutul anilor '50 până la începutul anilor '70, de a-și muta accentul în dezavantajul produselor primare și în favoarea bunurilor prelucrate. Însă astfel de tendințe nici nu se manifestă la fel pentru toate produsele și nici nu durează un timp indefinit. Pe măsură ce apar variații în termenii comerțului, unele țări câștigă mai mult de pe urma comerțului internațional, altele mai puțin. Acești termeni devin nefavorabili țărilor care oferă produse ce sunt deja din abundență furnizate de alții. Pe plan internațional, ca și pe cel intern, țările sărace sunt alienate și frustrate pentru că sunt atât de puțin solicitate. Cum poate să se spună despre un șomer că este exploatat? Cum poate să se spună

1. În loc să procedeze astfel, Galtung oferă exemple care adesea se dovedesc bizare. „Când o țară oferă tractoare contra petrol”, spune el, „ea își dezvoltă capacitatea de a fi producătoare de tractoare”, având posibilitatea de a fi producătoare de tancuri, ca pe o eventuală reprofilare (Galtung, 1971, p. 98). El omite faptul că o țară exportă tractoare contra petrol doar dacă și-a dezvoltat deja o industrie a materialului rulant. Se pare că el dorește să sugereze că săracii îi fac pe bogați să-și poată dezvolta industria.

despre țările care oferă materii care sunt furnizate din abundență că ar subsidia națiunile bogate, prin prețuri scăzute la mărfuri? Dacă țările bogate ar înceta să le cumpere produsele, țările sărace ar fi, cu siguranță, mai sărace.

Cu toate acestea, Galtung este convins că bogații îi exploatează și împovărează pe săraci, că le împiedică dezvoltarea economică, ținându-i dezbinați atât pe plan intern, cât și pe cel extern (Galtung, 1971, pp. 89-90). Concluzia sa, mai întâi introdusă în teorie și, ulterior, derivată din ea, este că relația de tip imperialist dintre bogați și săraci rămâne principala explicație a bunăstării câtorva și a suferinței celor mulți. Trebuie atunci să ne punem întrebarea dacă părțile nordice și vestice ale lumii le-au împovărat, într-adevăr, pe cele sudice și estice și dacă exploatarea celor din urmă le-a îmbogățit, în schimb, pe primele. A adus imperialismul exploatare economică, sărăcie și conflict asupra unor popoare care nu fuseseră deja dinainte afectate de astfel de nenorociri? Contribuie el în momentul de față la perpetuarea acestor rele? Exploatarea și conflictul nu sunt nenorociri ale prezentului, și nici sărăcia. Cei care pun dezbinarea pe seama imperialismului ar fi putut la fel de bine să-și aducă aminte de condiția de odinioară a majorității popoarelor coloniale. Pe lângă aceasta, până la mijlocul secolului al XIX-lea, aproape oricine, de pretutindeni, trăia la nivel de subzistență sau foarte aproape de el¹. Marx și marxiștii de dinainte par a se apropia de adevăr atunci când consideră că fără intervenția țărilor capitaliste dinamice cele non-vestice ar fi putut rămâne pentru totdeauna în situația lor de subdezvoltare².

Cauzele sărăciei sunt multiple și adânc înrădăcinate în timp; la fel sunt și cauzele care au dus la prosperitate. Cei care cred că imperialismul este profitabil într-o măsură atât de mare încât multe din avuțiile celor bogați să fie puse pe seama lui, fac o confuzie între câștigul privat și cel național, omit să considere costurile țării imperiale, incluzând și costul exportului de capital, și dau uitării faptul că, pentru majoritatea țărilor imperiale, orice câștig la nivel imperial este, în cel mai bun caz, scăzut, dacă este raportat la propria lor economie. Pe deasupra, în calitatea lor de piețe de bunuri și de locuri de investiții, alte țări bogate au fost mai importante pentru țările avansate, fie că erau sau nu imperialiste,

1. Cf. Arghiri Emmanuel (1972, pp. 48-52). Cartea avansează bizara teză conform căreia mărirea salariilor reprezintă cauza dezvoltării economice naționale.

2. Ambivalența lui Mao Tse-Tung asupra acestor chestiuni e interesantă. China nu a fost o colonie, ci o semi-colonie împărțită între câțiva stăpâni imperiali. Prin urmare, nu doar o singură țară imperială a fost motivată să promoveze dezvoltarea Chinei, iar acest lucru, remarcă Mao, vine în completarea explicării neuniformei sale „dezvoltări economice, politice și culturale” (1939, p. 81). Cu toate acestea, conflictul dintre stăpânii imperiali a încurajat conflictele naționale și revoluționare ale Chinei (1936, pp. 193-198).

decât au fost țările slab dezvoltate. A spune că imperialismul nu a returnat unele profituri ar fi greșit. Oricum, concluzia finală, atât de convingătoare încât poate fi formulată într-o singură propoziție, e următoarea : fără dubiu, motivele principale ale bunăstării materiale a statelor bogate se găsesc în interiorul granițelor lor – în folosirea de către ele a tehnologiei și în capacitatea lor de a-și organiza economiile la scară națională.

Totuși, pentru mulți care explică imperialismul din punct de vedere economic, ideea că săracii îi îmbogățesc pe bogați a devenit o opinie atrăgătoare. Dar și convingerea că bogații îi sărăcesc pe cei săraci, aducând numeroase rele asupra lor, este una, probabil, la fel de profund apreciată. Aceste gânduri descurajatoare, temporare pentru marxistii de modă veche, întrucât cauzele încorporate în sistem urmau să ducă la distrugerea acestuia, devin permanente pentru gânditorii neocoloniaști de astăzi, pentru motive pe care urmează să le formulez în secțiunea de mai jos.

3. Supraexplicitarea și problema schimbării

Efortul de a salva teza lui Lenin a condus la o astfel de lărgire a definiției date imperialismului, încât orice relație între părți inegale poate fi numită „imperialism”. Lărgirea a fost impusă pentru a acoperi respingerea succesivă – de către evenimente – a punctelor-cheie din teoria lui Lenin. Marxii obișnuiau să considere investițiile străine drept mijloace de a depăși stagnarea inevitabilă a economiei de tip *laissez-faire*. Însă, odată ce investițiile străine aduc țărilor capitaliste venituri mai mari decât suma totală a noilor lor investiții de peste granițe, nu se mai poate spune că ar mai opera principiul „propulsor”. Unii gânditori neocoloniaști subliniază acum că fluxul net al investițiilor se duce *către* Statele Unite, adăugând că o mare parte a noilor investiții ale corporațiilor care operează în străinătate provine din capitalul împrumutat pe plan local¹.

Atunci, cum evită statele capitaliste stagnarea economică ? Adesea se oferă un răspuns simplu : cheltuind mult pe apărare. Bugetele destinate apărării sunt absorbante ideale de capital în surplus, întrucât cheltuielile pentru apărare sunt sterile. Totuși, această explicație nu se potrivește Japoniei sau Germaniei de Vest, state capitaliste clasate pe locurile doi și trei în lume. Chiar aplicată Statelor Unite, explicația însăși admite că orice activități suplimentare destinate cheltuielilor pe

1. Vezi, de exemplu, Baran și Sweezy (1966, pp. 105-109) ; Magdoff (1969, p. 198). Marxii au susținut ambele variante : mai întâi, dependența țărilor mai bogate de cele mai sărace pentru a absorbi capitalul în exces ; mai târziu, exploatarea țărilor mai sărace de către cele mai bogate, prin repatrierea profiturilor obținute din investiții.

scară largă, de ordin public sau privat, s-ar comporta similar, așa cum subliniază chiar Baran și Sweezy (1966, pp. 146-153, 223). Pentru ceea ce ne-am propus, tot ceea ce trebuie remarcat este că investițiile în străinătate ale statelor sunt, de fapt, separate de analiza marxistă a economiilor capitaliste, de vreme ce investițiile în străinătate nu mai sunt privite ca un mod de compensare a subconsumului pe plan intern.

Astfel, unul dintre cele două elemente principale ale dezvoltării dialectice este eliminat. Cel de-al doilea element a încetat, de asemenea, să mai fie operațional, pentru că, așa cum am explicat mai sus, nu se mai consideră că țările subdezvoltate sunt susținute din punct de vedere economic prin direcționarea fluxului de capital străin către ele. Prin urmare, în viitor, ele nu-și vor forma capacitatea de a rezista la constrângerile impuse de statele capitaliste, în viitor. Capitalismul nu se autoreproduce în străinătate prin politicile sale imperialiste și, prin urmare, nu creează condițiile din care se presupune în mod obișnuit că ar apărea socialismul.

Ca explicație economică ultimă, neocolonialismul desparte imperialismul de politica guvernamentală. Acum, imperialismul, întemeindu-se pe un dezechilibru economic în favoarea statelor capitaliste, reprezintă o condiție care durează atât cât se menține dezechilibrul. Modul acesta de abordare dezvăluie importanta calitate pe care o au în comun „imperialismul liberului schimb”, de la mijlocul secolului al XIX-lea – specific Marii Britanii –, și recentul „imperialism al expansiunii afacerilor peste granițe”, specific Americii. Fiecare caz e o ilustrare a „imperialismului unei mari puteri”. Atunci când o țară produce o treime sau o pătrime din bunurile din întreaga lume, este obligată să-i afecteze pe alții mai mult decât alții o afectează pe ea. Pârghiile de influență – fie că e vorba de comerțul de mărfuri, de instrumente financiare sau de corporații multinaționale – își generează propriile efecte cu largă răspândire, datorită vastelor capabilități naționale care le susțin.

Unica recomandare de a pune capăt acestui așa-zis imperialism e cea care le cere săracilor să devină mai bogați sau bogaților să devină mai săraci¹. Și totuși, sistemul actual este înțeles ca producând, perpetuând și lărgind prăpastia dintre națiunile bogate și cele sărace. Cei care subscriu la analiza neocolonialistă trebuie fie să se lase cuprinși de disperare, fie să cadă pradă imaginației. Irealitatea propriilor prescripții pentru a nu se ajunge la imperialism e ușor de observat. Definind imperialismul ca exploatare a celor slabi de către cei puternici sau a celor săraci de către cei bogați, Galtung, de exemplu, poate să prevadă un sfârșit

1. Așa cum accentua Robert Jervis, comentând pe marginea acestui capitol, o depresiune economică în țările bogate, care ar atenua discrepanța, ar putea pune capăt imperialismului, așa cum a fost el definit de Galtung, cu condiția ca depresiunea să dureze !

al imperialismului doar prin unirea și cooperarea celor slabi și săraci pentru a deveni puternici și bogați, deși complicarea afirmației sale îi pune în umbră, într-o oarecare măsură, această prescripție (Galtung, 1971, pp. 107 și urm.). Fii puternic ! Să devii bogat ! Sfaturi de genul acesta sunt dificil de urmat. Ocazional, cei slabi și săraci pot avea ceva de câștigat unindu-se ; însă ocaziile sunt rare, iar câștigurile, dificil de obținut. Creșterea dramatică a prețurilor la petrol promovată de cartelul țărilor exportatoare la mijlocul anilor '70 indică faptul că doar circumstanțe extrem de speciale pot fi luate ca premise necesare ale succesului. Exemplul demonstrează îndeosebi faptul că prosperă, pe seama multora, aceia care sunt înzestrați cu o resursă pentru care se înregistrează o cerere masivă, cu atât mai mult în cazul în care ar fi posibilă o reglementare a ofertei. Exemplul confirmă proverbul familiar „cine-a adunat, adună”, mai degrabă decât să întrețină speranța că țările sărace își pot îmbunătăți condiția prin concertarea eforturilor proprii. Lipsurile necesită ajutor pentru a fi îndepărtate, însă când cel sărac și cel slab își dau mâna, ei câștigă puțin, dacă nu chiar deloc, în privința prosperității și puterii.

IV

Putem acum să reflectăm asupra teoriilor despre imperialism examinate mai sus. Hobson, Lenin și teoreticienii școlii neocolonialiste oferă explicații economice ale comportamentului extern al statelor, cu diferențe mai importante între școala neocolonialistă și Lenin, decât între Lenin și Hobson. Ultimii doi au înțeles expansiunea și consolidarea imperiilor ca desfășurându-se odată cu dezvoltarea capitalismului. Ei au argumentat că imperialismul a fost cauzat de capitalism, trăgând concluzia că adaptarea sau eliminarea capitalismului ar abolii imperialismul. Ei au comis eroarea, scuzabilă, de a-și închipui că soluția, chiar dacă ar fi arătat astfel, a problemei centrale a imperialismului de la sfârșitul secolului al XIX-lea și de la începutul secolului XX ar fi valabilă și pentru problema generală, cu rădăcini în trecutul imperialismului, și, de asemenea, pentru problema războiului. Marxiștii de mai târziu și alți gânditori neocolonialști au făcut erori de altă factură, mai puțin scuzabile. Ei reinterpretează lumea în așa fel încât aceasta să se potrivească interpretărilor eronate date de ei unei vechi teorii. „Teoriile” din categoria neocolonialismului pot fi respinse, demersul fiind justificat de faptul că ceea ce ele oferă nu sunt explicații, ci redefiniri mai puțin menite să descrie fenomenele decât să salveze o teorie.

Examinarea demersului scriitorilor neocolonialști ne avertizează asupra practicii comune de a pretinde construirea sau reconstruirea de teorii, în timp ce, de fapt, avem

de-a face cu angajări în exerciții definiționale, destinate să determine categoriile descriptive să corespundă schimbărilor produse în evenimentele observate. Examinarea teoriilor lui Hobson și Lenin duce la concluzii care să lămurească de ce abordările reduționiste pot fi inadecvate construirii teoriei internațional-politice.

Hobson și Lenin și-au concentrat atenția asupra unor atribute importante ale principalelor state imperialiste din vremea lor. Examinarea acelor atribute în lumina teoriei economice a lui Hobson ne dă, într-adevăr, unele indicii despre schimbările petrecute în cadrul politicilor naționale și internaționale, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea încoace. Însă ceea ce s-a pretins a fi o teorie generală s-a dovedit a fi doar una parțială. Așa cum strălucit a demonstrat Eugene Staley, deși teoria contribuie realmente la explicitarea unor politici imperialiste, totuși, ea induce în mod jalnic în eroare în cazul altora (1935). Considerațiile de ordin economic se potrivesc pentru majoritatea – dacă nu chiar pentru totalitatea – întreprinderilor imperialiste, însă cauzele economice nu sunt nici singurele cauze care operează și nici nu sunt întotdeauna cele mai importante. Toate tipurile de state au pus în practică politici imperialiste. Cine pretinde că tipuri particulare de state generează imperialismul ar trebui, pentru a fi convingător, să adauge că, în alte timpuri și în alte spații, tipuri destul de diferite de state erau, de asemenea, imperialiste. Totuși, teoriile pe care le-am examinat susțin că există o relație de tip imperial, tocmai deoarece statul imperial posedă anumite atribute economice. Asemenea teorii ne cer să considerăm că o situație de dezechilibru internațional pune în relație un anumit grad de influență cu un anumit grad de control, care este în mod convenabil descris drept imperialism, doar dacă părțile cele mai puternice posedă atributele prescrise. În felul acesta, în conformitate cu majoritatea teoriilor economice, influența tragică a celor puternici asupra celor slabi va trebui să existe doar acolo unde statele puternice sunt și capitaliste. Însă asta e greu de crezut. Cineva s-ar putea întreba, de pildă, dacă Mao Tse-Tung considera statele capitaliste ca fiind cauza unică a imperialismului, însă știm că Chou En-Lai nu gândea așa¹. Dimpotrivă, implicația necesară a teoriilor economice este aceea că cei puternici și cei slabi pot coexista, fără a face să se desfășoare o relație de tip imperialist, dacă cei puternici sunt constituiți în mod adecvat. Dacă sunt, atunci autonomia celor mai slabi va fi asigurată de abilitatea autointeresată a celor puternici.

Teoriile care vehiculează astfel de raționamente mai pot conține, cel puțin implicit, considerația cu spectru mai larg conform căreia nu există motive internațional-politice

1. În raportul susținut în cadrul celui de-al X-lea Congres al Partidului Comunist Chinez, Chou a identificat Statele Unite și URSS ca fiind cele două țări imperialiste „în luptă pentru hegemonie”, referindu-se la ultima ca la o „țară socialist-imperialistă” (Chou, 1 septembrie 1973, p. 6).

întemeiate ale conflictului și stării de război dintre state. Motivele războiului, ca și ale imperialismului, sunt localizate în unele dintre state sau în toate. Însă dacă sunt tratate cauzele, vor dispărea și simptomele? Se poate crede cu greu acest lucru. Deși teoriile economice desemnează cauze precise ale războiului, noi știm că toate tipurile de state caracterizate de orice imaginabilă variație a instituțiilor politice și sociale și a ideologiilor politice au purtat războaie. Pe plan internațional, state diferite au produs rezultate diferite, precum și similare. Aceleași cauze conduc uneori la efecte diferite și aceleași efecte decurg uneori din cauze diferite. Suntem constrânși să bănuim că explicațiile reducționiste ale politicii internaționale sunt insuficiente și că abordările analitice trebuie să facă loc celor sistemice.

Eșecul câtorva dintre abordările reducționiste nu dovedește, cu toate acestea, că altele nu ar fi avut succes. Defectele teoriilor economice despre imperialism și război, deși ar putea trimite cu gândul către probleme generale întâlnite în efortul de concentrare a explicațiilor cu privire la politica internațională la nivel național, sau la altele mai joase, nu pot fi luate drept probe care să indice că toate teoriile reducționiste ale politicii internaționale se vor dovedi defectuoase. Îndoielile cu privire la suficiența abordărilor reducționiste s-ar adânci dacă, unul câte unul, astfel de demersuri ar fi testate și găsite a fi inadecvate. Chiar și așa, nu am avea nici un motiv constrângător să nu mai sperăm că următoarea încercare va conduce către o teorie reducționistă validă. Vom fi mai temeinic convinși de deficiența reducției fie prin unul, fie prin ambele elemente care urmează: prin construcția unei teorii utile de tip non-reducționist sau la nivel de sistem – obiectiv inaugurat în capitolul 5 – sau printr-o explicație a motivului pentru care eșuează teoriile reducționiste, o sarcină care e mai bine să rămână amânată până când unele teorii, fără dubiu sistemice, vor fi examinate în capitolul care urmează.

Capitolul 3

Abordări și teorii sistemice

Scepticismul cu privire la adecvarea teoriilor reduționiste nu ne indică ce tip de teorii ale sistemelor pot cel mai bine fi de folos. Explicarea politicii internaționale în termeni non-politici nu înseamnă reducerea ei la politica națională. Trebuie făcută o atentă distincție între reducția dinspre nivelul sistemic către unitate și explicitarea rezultatelor politice, fie ele de ordin național sau internațional, cu referire la un alt sistem. Karl Marx a încercat să explice politica dusă de națiuni prin apel la economiile lor. Immanuel Wallerstein încearcă să explice politica națională și internațională făcând referire la efectele pe care „economia-lume de tip capitalist” le are asupra lor (septembrie 1974). Se sugerează, prin urmare, o chestiune utilă, deși una pe care Wallerstein o respinge cu putere, și anume, că sisteme naționale și internaționale diferite coexistă și interacționează. Sistemul interstatal nu e singurul sistem internațional care s-ar putea concepe. Wallerstein arată în numeroase și interesante moduri cum anume sistemul economic mondial afectează politica națională și internațională. Însă a pretinde că economia afectează politica nu înseamnă a nega și opinia conform căreia politica afectează economia, sau pe aceea după care unele rezultate politice au cauze politice. Wallerstein argumentează că „în secolele al XIX-lea și XX a existat doar un singur sistem mondial în funcțiune, economia-lume de tip capitalist” (*ibidem*, p. 390). Argumentul încurcă teoria cu realitatea, identificând un model de teorie cu lumea reală, erori semnalate în primul capitol. O teorie internațional-politică este menită, înainte de toate, să explice rezultatele internațional-politice. De asemenea, ea ne spune câte ceva despre politica externă a statelor și despre interacțiunile lor economice sau de altă natură. Însă a afirma că o teorie despre economia internațională ne spune ceva și despre politică sau că o teorie privind politica internațională ne spune ceva despre economie nu înseamnă că vreuna din aceste teorii poate sta în locul celeilalte. Atunci când ne oferă cunoștințe despre ființele vii, chimia nu înlocuiește biologia.

O teorie sistemică a politicii internaționale este necesară, dar se poate construi vreuna? Alan C. Isaak argumentează că știința politică nu dispune de teorii și nici de concepte teoretice (Isaak, 1969, p. 68). Discuția precedentă a întărit acest argument, luându-se în considerare doar teoriile economice și sociale, teorii care susțin că explică rezultatele politice fără a utiliza concepte sau variabile politice. „Dacă avem capitalism, atunci avem imperialism” reprezintă o pretinsă lege *economică* a politicii, o lege pe care felurite teorii economice ale imperialismului caută să o explice. Putem să descoperim legi *politice* ale politicii și teorii politice care să le explice? Cei care au încercat schițarea de teorii sistемice ale politicii internaționale pretind, implicit, că da, întrucât o teorie a politicii internaționale este sistemică, numai dacă descoperă o parte a explicațiilor cu privire la rezultate la nivelul internațional-politic.

Acest capitol examinează acele abordări ale politicii internaționale care sunt atât politice, cât și sistемice. Ce este o abordare sistemică? Un mod de a răspunde la întrebare este să se compare abordările analitice cu cele sistемice. Metoda analitică, fiind metoda precumpănitoare a fizicii clasice – pentru că a înregistrat un imens succes, a fost adesea privită drept *metoda* științei –, presupune reducerea întregului la elementele sale particulare și examinarea proprietăților lor și a conexiunilor dintre ele. Ansamblul este înțeles studiind elementele sale în simplitatea lor relativă și observând relațiile dintre ele. Prin experimente controlate, relația dintre fiecare pereche de variabile este separat examinată. După analiza similară a altor perechi, factorii sunt combinați într-o ecuație, în care apar ca variabile în postularea unei legi cauzale. Elementele, separate și înțelese în simplitatea lor, sunt combinate sau agregate pentru a recompune întregul, având adăugați timpi și mase drept coeficienți scalari, iar relațiile dintre distanțe și forțe sunt adaptate în funcție de legile vectoriale ale adunării (vezi, de exemplu, Rapoport 1968, Rapoport și Horvath 1959).

Aceasta este metoda analitică. Ea funcționează, și încă de minune, acolo unde relațiile dintre câțiva factori pot fi rezolvate prin relații între perechi de variabile, în timp ce „alte lucruri sunt menținute egale”, și unde se poate afirma că influențele perturbatoare neincluse în variabile sunt mici. Întrucât procedura analitică este mai simplă, ea este preferată unei abordări la nivel sistemic. Totuși, analiza nu este întotdeauna suficientă. Ea ar fi suficientă doar dacă efectele la nivel sistemic lipsesc sau sunt îndeajuns de slabe pentru a fi ignorate. Va fi insuficientă, caz în care va fi necesară o abordare sistemică, în situația în care rezultatele sunt afectate nu doar de proprietățile și interconexiunile variabilelor, ci și de modalitatea în care sunt ele organizate.

Dacă organizarea unităților le afectează comportamentul și interacțiunile, atunci, rezultatele nu pot fi prezise sau înțelese doar cunoscând caracteristicile, finalitățile

și interacțiunile proprii unităților sistemului. Eșecul teoriilor reduționiste trecute în revistă în capitolul 2 ne furnizează unele motive să considerăm că se impune o abordare sistemică. Acolo unde similaritatea rezultatelor prevalează, în pofida schimbărilor produse în factorii care par să le producă, suntem înclinați să bănuim că abordările analitice vor da greș. Ceva acționează constrângător asupra agenților sau este interpus între ei și rezultatele la care acțiunile lor contribuie. În politica internațională, par să fie active forțe care acționează la nivel sistemic. Prin urmare, am putea încerca să concepem sistemele politice în maniere compatibile cu procedura utilizată în teoria sistemelor și în cibernetică¹. În consecință, un sistem este definit ca un set de unități aflate în interacțiune. La un anumit nivel, un sistem constă într-o structură, unde structura reprezintă componenta de nivel sistemic care face cu puțință ca unitățile să fie înțelese ca alcătuind un set diferit de simpla alăturare. La un alt nivel, sistemul rezidă în unități aflate în interacțiune.

Finalitatea teoriei sistemelor e de a demonstra cum operează și interacționează cele două niveluri, acest demers presupunând delimitarea clară a unuia față de celălalt. Cineva se poate întreba cum se afectează reciproc *A* și *B* și poate porni la aflarea răspunsului doar în cazul în care *A* și *B* pot fi menținute distincte. Orice abordare sau teorie, dacă e întemeiat denumită „sistemică”, trebuie să demonstreze cum anume nivelul sistemic – sau structura – se distinge de nivelul unităților în interacțiune. Dacă nu se demonstrează acest lucru, atunci nu avem deloc de-a face cu o abordare sau teorie sistemică. Definițiile date structurii trebuie să omită atributele și relațiile proprii unităților. Doar procedând astfel se pot distinge schimbările de structură de schimbările care au loc în interiorul ei.

Care anume dintre teoriile sistemice trebuie scoase la lumină, rămâne adesea neclar pentru criticii lor. Unii susțin că teoria sistemelor caută doar să definească condițiile de echilibru și să demonstreze cum pot fi ele menținute, că ea analizează doar sistemele ca ansambluri. Alții pretind că teoria sistemelor tinde să demonstreze modul în care sistemele determină comportamentul și interacțiunea unităților lor, ca și cum cauzele ar funcționa numai în jos. Întrucât unii teoreticieni s-au limitat la primul obiectiv sau l-au adoptat pe cel de-al doilea, nu există nici un motiv de a limita sau condamna teoria sistemelor ca atare. În politica internațională, preocupările juste, dar și posibilele realizări ale teoriei sistemelor sunt de o dublă natură: mai întâi, de a schița traseele probabile ale diferitelor sisteme internaționale, de pildă, prin indicarea durabilității și caracterului lor pașnic; în

1. Am considerat următoarele lucrări care tratează chestiuni legate de teoria sistemelor și de cibernetică deosebit de utile: Angyal (1939), Ashby (1956), Bertalanffy (1968), Buckley (1968), Nadel (1957), Smith (1956 și 1966), Watzlawick *et al.* (1967), Wiener (1961).

al doilea rând, de a demonstra cum anume structura sistemului afectează unitățile aflate în interacțiune, dar și cum afectează acestea, la rândul lor, structura.

O abordare sistemică concepe sistemul internațional-politic după schema prezentată în figura 3.1. Având drept scop transformarea unei abordări sistemice într-o teorie, trebuie să ne deplasăm dinspre obișnuita identificare vagă a forțelor și efectelor sistemice către specificarea lor mai clară, să precizăm ce unități anume cuprinde sistemul, să indicăm ponderile comparative ale cauzelor sistemice și subsistemice și să demonstrăm modul în care forțele și efectele se modifică de la un sistem la altul. Voi examina lucrările a trei proeminenți teoreticieni sistemisti, pentru a vedea dacă – sau cât de bine – sunt îndeplinite aceste cerințe.

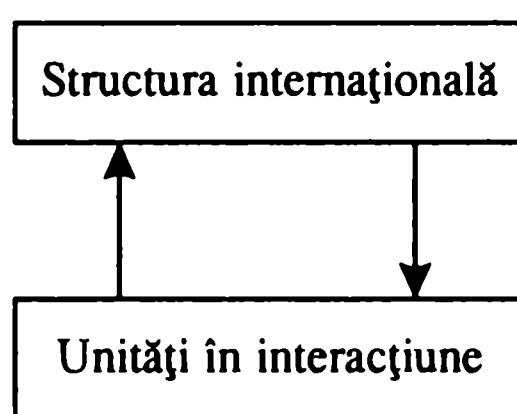

Figura 3.1

I

Schematic, pentru Richard Rosecrance, sistemul internațional-politic arată ca în fig. 3.2 (Rosecrance, 1963, p. 229). Schița sa cuprinde patru elemente: (1) o sursă perturbatoare sau *input*-ul, (2) un mecanism regulator, (3) un tabel al constrângerilor de mediu, care convertește fenomenele înregistrate de punctele (1) și (2) în (4) rezultate (Rosecrance, 1963, pp. 220-221). Statele constituie sursele perturbatoare: într-o mai mare măsură, dacă, de exemplu, elitele lor sunt revoluționare și nu posedă un control sigur asupra unei cantități mari de resurse disponibile; într-o mai mică măsură, dacă elitele lor sunt conservatoare și posedă un control sigur asupra unei cantități restrânse de resurse. Mecanismul regulator apare în diferite perioade istorice sub forma unei instituții, cum ar fi Concertul European și Liga Națiunilor, sau ca proces informal prin intermediul căruia unele state se împotrivesc acțiunii disturbatoare a altora, probabil prin alianțe și politica echilibrului de putere. Mediul este setul constrângerilor fizice care influențează politica – cantitatea de teritoriu colonizabil, spre exemplu, într-o eră a acțiunii imperialiste (Rosecrance, 1963, pp. 224-230). Unde se poate identifica, în această

formulare, o noțiune a ceva prezent la nivel sistemic care să condiționeze comportamentul statelor și să afecteze rezultatele interacțiunilor lor? Răspunsul este: „nicăieri”. Rosecrance nu a dezvoltat o teorie; el a conturat o schiță. Tot ceea ce pare să reprezinte cei mai importanți factori pentru un interval particular al istoriei corespunde acestei scheme. În consecință, limbajul sistemelor va fi folosit pentru a descrie interacțiunile și rezultatele.

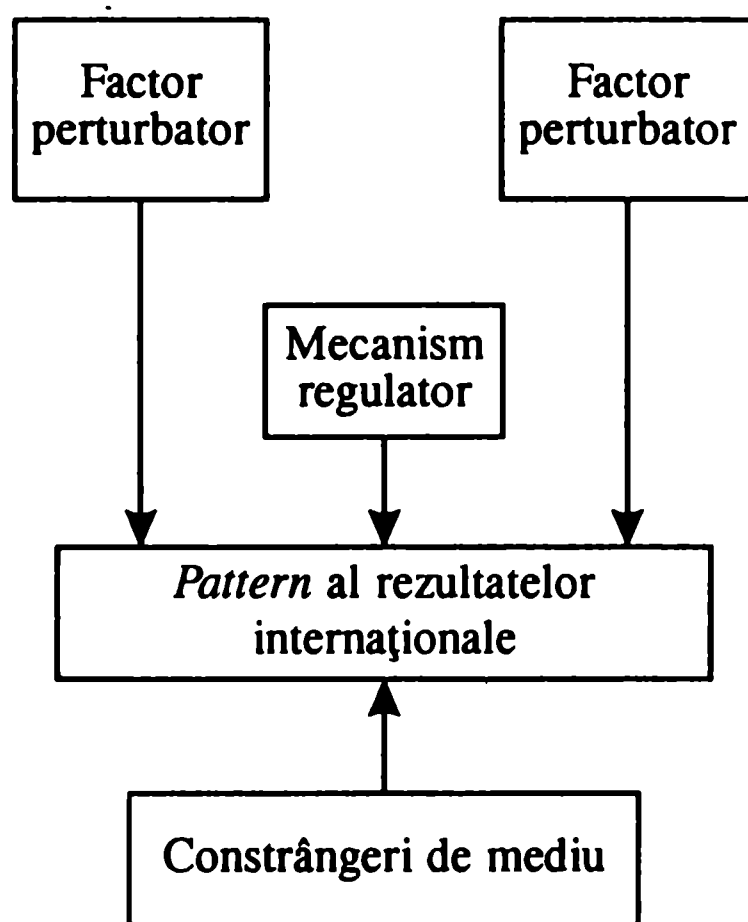

Figura 3.2

Mai mult, el și-a construit schema într-un mod care să-l ducă la tipul de concluzie obținut. El face cunoscută o „descoperire” pe care o consideră contradictorie atât cu pozițiile consacrate, cât și cu cele actuale asemănătoare, și anume, că insecuritatea internă a elitelor tinde să se coreleze cu instabilitatea internațională (Rosecrance, 1963, pp. 304-305). Aparent, corelația nu e una foarte ridicată. În opinia lui Rosecrance, nici Napoleon și nici Hitler nu se temeau de o „răsturnare a constituțiilor interne”, ei reprezentând totuși cei mai mari disturbatori ai întregului interval de 220 de ani pe care-l are Rosecrance în vedere. În perioada cuprinsă între 1945-1960, blocul neutru, cu elite nesigure, joacă, alături de Națiunile Unite, rolul regulatorului de sistem (Rosecrance, 1963, pp. 210-211, 266). Cu toate acestea, oricât de ridicată sau de scăzută ar fi presupusa corelație, Rosecrance nu poate trage o altă concluzie decât aceea că tipul de comportament al actorilor determină rezultatele internaționale. Cât privește statele, cadrul descris de el le atribuie rolul de „disturbator”; ele sunt, de asemenea, preponderent incluse printre regulatorii de sistem. De vreme ce mediul este strict de natură fizică și de vreme ce nu este identificat sau postulat nici un alt element

operând la nivelul sistemic, sistemele internaționale pot fi influențate doar de unitățile proprii, privite ca actori¹.

În cea mai mare parte a lor, remarcile de mai sus nu reprezintă critici aduse lui Rosecrance; ele sunt, în schimb, descrieri a ceea ce a făcut. El prezintă componentele sistemului său, iar apoi, în termeni proprii, caută să arate „în ce mod schimbările care au loc în aceste componente duc la schimbări în sistemul internațional”. El își denumeste demersul „analiză empirică sistematică”. Demersul este empiric și analitic, însă sistematic doar în măsura în care termenul e folosit numai pentru a sugera că este respectată o metodă riguroasă. Privită din orice alt punct de vedere, analiza nu este sistematică, întrucât componentele sale produc toate modificările, nesituându-se nici una la nivel sistemic. „Transformarea sistemului, stabilitatea și instabilitatea”, așa cum pune el problema, „nu sunt interdependente” (Rosecrance, 1963, pp. 220, 232). Sistemele, așa cum le descrie el, nu au nici un impact asupra acțiunilor și interacțiunilor statelor. Acest lucru iese la iveală în urma descrierii făcute de el sistemului internațional-politic din epoci diferite. Politica internațională din 1789 până în 1814 și din 1918 până în 1945, spre exemplu, este numită „bipolară”. Nimeni nu ar fi putut sau cel puțin nimeni nu ar fi trebuit să creadă că bipolaritatea a caracterizat în întregime acele perioade, căci de ce a fost Napoleon atât de încântat de perspectiva de a lupta împotriva coalițiilor? O mare parte a politicii din ambele perioade s-a concentrat pe efortul uneia dintre părți de a alcătui și menține coaliții, în vreme ce cealaltă a încercat să le împiedice sau să le năruie. Coalițiile au fost, în cele din urmă, remodelate în creuzetul războiului, dar chiar și așa s-au dovedit de o stabilitate îndoielnică, mai ales în perioada timpurie. Ceea ce Rosecrance consideră că reprezintă bipolaritatea acestor două sferturi de secole nu ne poate ajuta să explicăm politica dusă în acele perioade. Termenul *bipolaritate* este folosit pentru a descrie mai degrabă aliniamentul statelor la sfârșitul acestor ere, decât pentru a descrie o structură politică ce condiționează comportamentul statelor și influențează rezultatele. La nivel sistemic, avem rezultate; la cel subsistemic, cauze.

Abordarea lui Rosecrance este reduționistă, nu sistemică. Totuși, lucrarea sa indică, într-adevăr, una din principalele maniere în care trebuie înțeleasă o abordare sistemică în politica internațională, și anume, în calitatea sa de furnizoare de concepte și ca set de categorii menite organizării unui domeniu complex. Cât de utilă este taxonomia? Cât de reușit este demersul istoric? Lucrarea sa ar trebui evaluată mai degrabă în astfel de termeni, decât ca o teorie sistemică.

1. Într-o carte ulterioară (1973), un manual universitar, Rosecrance se bazează mai mult pe intuiție, urmărind într-o mai mică măsură inovația teoretică și rigoarea. Prin urmare, nu am comentat asupra acestui punct, însă ar trebui să menționez că el își modifică multe din concluziile sale anterioare.

II

În special în opera sa timpurie, Stanley Hoffmann pare să se deosebească în mod semnificativ de Rosecrance, fostul său student. Hoffmann definește „un sistem internațional” ca fiind „un *pattern* al relațiilor dintre unitățile de bază ale politicii mondiale”. Acest „*pattern* este în mare măsură determinat”, printre altele, „de structura lumii” (Hoffmann, 1961, p. 90). Suntem aici conduși către o teorie sistemică referitoare la o structură înțeleasă ca un cert element sistemic. Din nefericire, acea structură ajunge să fie atât de cuprinzător și vag definită, încât se pierde orice semnificație distinctă. Nu e vorba aici despre o nereușită întâmplătoare, ci despre o consecință necesară a obiectivelor și metodelor propuse de Hoffmann. Să fiu mai clar.

Mai întâi, în opinia lui Hoffmann, „sistemul internațional este, în egală măsură, o schemă analitică și un postulat”. În calitatea sa de „schemă analitică”, sau de „construct intelectual”, sistemul este un mod de a organiza date bogate și complexe. Sistemele sunt abstracții. Ca postulat, sistemul este o afirmare a faptului „că există *pattern*-uri distinctive ale relațiilor și variabilelor-cheie, care pot fi recunoscute fără artificialitate sau arbitraritate”. Prin urmare, sistemele sunt și realități, noțiune care va domina opera lui Hoffmann. Pasajul care urmează constituie un exemplu-cheie al metodei și finalității propuse de el : „O sociologie istorică a politicii internaționale trebuie să încerce să studieze sistemele internaționale care au apărut în istorie exact în aceeași manieră în care politologii studiază sisteme politice interne reale (în contrast cu cele imparate)”. El consideră certă existența sistemelor interne ; cea a sistemelor internaționale e „mai mult ipotetică”. Cel care studiază politica internațională trebuie, *a fortiori*, să pornească în mod sincer în căutarea realității. El trebuie să se uite după relații între unități care sunt „regulare” și care „ating un anumit grad de intensitate” după unități care au „un grad minimal de conștientizare a interdependenței lor” și după o componentă internațională particulară, care să fie distinctă și separabilă de preocupările interne ale unităților (Hoffmann, 1961, pp. 91-92 ; cf. Hoffmann, 1968, pp. 11-12).

Aceste cerințe scot la iveală componentele esențiale ale metodei lui Hoffmann. Atunci când el scrie că „existența” sistemului politic intern este „certă”, el presupune, în egală măsură, că o abordare sistemică a politicii pretinde celui care o studiază să definească și să descrie sistemul politic ca fiind „real” și adoptă o definiție particulară a sistemului. Însă ceea ce el afirmă că este evident, este, în schimb, problematic. Nu e în nici un chip evident că cineva ar trebui să înțeleagă existența sistemului politic intern ca fiind sigură. Guvernele există, însă am putea

foarte bine concepe sistemele politice interne ca fiind simple constructe intelectuale (cf. Manning, 1962, capitolul 3). Într-adevăr, doar dacă sunt gândite astfel, am avea motiv – și ar avea sens – să înțelegem sistemul ca un concept, ca o abordare sau ca o posibilă teorie.

Cu toate acestea, Hoffmann trece rapid de la descrierea teoretică a sistemelor politice ca edificii intelectuale la căutarea înverșunată a acestora ca realități. Într-adevăr, el zăbovește atât de puțin asupra cadrului teoretic, încât semnificația și noțiunea precisă atribuite sistemului-construct rămân evazive. Dacă cineva trebuie să urmărească sistemele internaționale reale, ce cale trebuie să urmeze? Din cunoașterea părților, trebuie desprinse inferențe cu privire la întreg. Doar părțile pot fi observate, cursul acțiunilor lor, trasat, scopurile lor, deslușite. Astfel, Hoffmann îl apreciază pe Raymond Aron pentru „respingerea [de către acesta] a oricărei științe care acordă formelor de comportament pe care le studiază explicații *contrare* față de – sau *desprinse* de – semnificația înțeleasă de participanți”. Și, adaugă Hoffmann, „trebuie să se înceapă cu agenți și cu forme de comportament caracteristice” (Hoffmann, 1963a, p. 25). Hoffmann se descrie pe sine ca discipol al lui Montesquieu, al lui Tocqueville și al lui Aron (1964, p. 1269). Metoda maștrilor săi este sociologia istorică, aceasta fiind o abordare inductivă.

Comentariile precedente ne permit să înțelegem atât modul în care Hoffmann concepe sistemele, cât și de ce anume le concepe în acest mod. Aceste comentarii mai explică și de ce abordarea sa eșuează. Pentru ca cineva să susțină o abordare sistemică, el trebuie să fie în stare să spună ce schimbări se înscriu în funcționarea normală a părților sistemului și ce schimbări marchează trecerea de la un sistem la altul. Hoffmann poate să distingă doar în mod arbitrar între acele diferite tipuri de schimbări, deoarece, în definiția dată de el structurii, a amestecat elemente de la nivelul unităților cu elemente de la nivel sistemic. Amestecul elementelor se produce în mod necesar, întrucât nu se pot crea în mod inductiv atât descrierea unui sistem, cât și criterii prin care schimbările din interiorul unui sistem să fie distinse de schimbările dintre sisteme. De vreme ce entitățile pe care le urmărește cineva și interacțiunile dintre ele *sunt* sistemul, devine imposibilă, din punctul de vedere al oricărei teorii sau raționament, separarea schimbărilor din interiorul sistemelor de schimbările dintre sisteme.

Cum poate atunci Hoffmann să deosebească un sistem de altul? El este de părere că, prin intermediul comparațiilor istorice, ies la iveală schimbări importante, și că se poate spune că orice schimbare importantă este o schimbare de sistem. Marile schimbări *din interiorul* sistemelor le consideră schimbări *de sistem*. Exemplele economice demonstrează cu ușurință de ce acest lucru nu va sta în picioare. Dacă economiștii ar confunda schimbările de la nivelul unităților cu cele de la nivel sistemic, ei ar trebui să declare că o economie competitivă sau un

sector oligopolist își schimbă caracterul, pe măsură ce apar progrese tehnologice majore sau pe măsură ce au loc revoluțiile manageriale din interiorul firmelor. Teoriile care se referă la economii competitive sau la un sector oligopolistic pot fi îmbunătățite sau înlocuite cu altele mai bune, însă aplicabilitatea unor asemenea teorii nu este contrazisă de schimbările economice sau de schimbările din interiorul firmelor. Numirea schimbărilor din interiorul sistemelor drept schimbări *de sistem* face cu totul imposibilă dezvoltarea noțiunii *sistem* într-o teorie de o anumită forță explicativă. Și totuși, Hoffmann exact asta face atunci când scrie despre politica internațională. El vede apărând un nou sistem, de fiecare dată când „unitățile aflate în potențial conflict” își schimbă forma, de fiecare dată când se ivește „o inovație fundamentală în tehnologia conflictului” și de fiecare dată când „raza de acțiune a intențiilor unităților” se restrânge sau se mărește (Hoffmann, 1961, pp. 92-93). Sistemele vor prolifera în mod absurd, dacă sunt aplicate aceste criterii. Aplicarea lor energetică este, în realitate, descurajată de complexitatea care ar putea rezulta. Totuși, generalitatea criteriilor lui Hoffmann permite, într-adevăr, cercetătorului să anunțe nașterea unui nou sistem în orice moment care-i convine. Noțiunea *sistem*, alături de un adjectiv – revoluționar, moderat, stabil, bipolar, multipolar, sau oricare ar fi el –, devine o emblemă sau o denumire atașată unei ere, după ce aceasta a fost în mod creativ analizată și minuțios descrisă. Atunci, noțiunea *sistem* nu explică nimic; există motive ca, mai degrabă decât să se realizeze o descriere exhaustivă a tot ceea ce definește sistemul și să se spună că apare un nou sistem de fiecare dată când există motive, să se modifice descrierea în privința oricărui aspect relevant. Sistemele se multiplică până în punctul în care se spune că există, concomitent și în cadrul unei arene unice, sisteme politice diferite (Hoffmann, 1968, pp. 356-357; cf. Rosecrance, 1966, pp. 320-325). Acolo unde fenomenele care au nevoie de explicații par a fi distincte, sunt făcute să apară diferite sisteme, ipotetic pentru a le explica. De fapt, sistemele doar reflectă variațiile care fuseseră observate și descrise.

În mod progresiv, Hoffmann reușește să direcționeze totul către structură. În „International Systems and International Law”, ceea ce par a fi statele pe plan intern, precum și tehnologia militară aflată la dispoziția lor, nu aduce cu elementele structurale (Hoffmann, 1961). În *Gulliver's Troubles*, ele au devenit astfel (de exemplu, pp. 17, 33). Câte o cauză structurală e inventată pentru orice efect, și aceasta într-un fel care face ca abordarea să fie, în mare parte, reduționistă. Întrucât se presupune că atributele și comportamentul unităților sunt elemente structurale, cauzele de la nivel sistemic ajung să fie încurcate cu cele de la nivelul unităților, cele din urmă tinzând să devină dominante. Deși Hoffmann nu ajunge la exagerarea lui Rosecrance, se apropie totuși destul de mult de ea. Hoffmann definește structura parțial în raport cu aranjamentul părților (*patternul* puterii) și

parțial în raport cu trăsăturile acelor părți (omogenitatea sau eterogenitatea statelor). Caracteristicile concrete ale statelor – ambițiile conducătorilor, mecanismele pe care aceștia le pun în mișcare, gradul de integrare națională, proprietățile instituțiilor politice – și tot ceea ce ține de ele sunt incluse în definiția dată de el structurii (Hoffmann, 1961, pp. 94-95 ; 1968, pp. 17-18). În practică, explicația dată de el politicilor naționale și evenimentelor internaționale se bazează aproape în întregime pe ceea ce par a fi în realitate statele și oamenii de stat.

De fapt, Hoffmann definește „structura” ca pe o colecție de factori, presupuși a avea, într-o oarecare măsură, o semnificație importantă asupra mersului politicii externe și asupra rezultatelor interacțiunilor din plan național. Procedând astfel, el face o confuzie a cauzelor și un amestec al cauzelor și efectelor. A include configurația de putere și omogenitatea sau eterogenitatea statelor într-o definiție unică a structurii înseamnă a combina elemente situate la niveluri de abstractizare diferite. „Configurația de putere” abstrage din toate caracteristicile statelor, cu excepția capabilităților lor. Includerea omogenității și eterogenității statelor printre elementele structurale conferă mai multă consistență definiției, scăzând astfel nivelul abstractizării. Ea ne determină să ne punem întrebări nu numai asupra a ceea ce statele sunt capabile să facă din punct de vedere fizic, ci, de asemenea, și asupra modului în care sunt ele organizate politic, precum și asupra ideologiilor și aspirațiilor pe care le-ar putea avea. Structura conține deci elemente aflate la nivelul unităților, care s-ar putea ca ele însele să fie afectate de caracteristicile structurii de la nivel sistemic.

Efectul concret al combinării diferitelor niveluri într-o singură definiție a structurii este că face imposibil să se răspundă și chiar împiedică formularea în cazul unor întrebări importante cum sunt următoarele : Cum afectează structura, definită drept configurație de putere, caracteristicile statelor – aspirațiile lor, maniera lor de alegere a mijloacelor și, eventual, chiar organizarea lor internă ? Și, în sens contrar, cât de sensibile sunt diferitele structuri internaționale la variațiile legate de organizarea internă și comportamentul statelor particulare ? Metoda lui Hoffmann îi permite doar să descrie sistemele internaționale sau, mai degrabă, să-și exprime părerea cu privire la ele. Dar nu-i permite să explice ce se întâmplă cu sistemele sau în interiorul lor. Și totuși, el pretinde că ar fi făcut asta. El stabilește o distincție, de exemplu, între sistemele „moderate” și cele „revoluționare”. Primele sunt multipolare în ceea ce privește distribuția puterii și omogene atunci când trimit la scopurile urmărite de state și la metodele pe care le implică. Ultimele sunt bipolare în ceea ce privește distribuția puterii și eterogene cu privire la calitățile statelor (Hoffmann, 1968, pp. 12-14 ; cf. Hoffmann, 1965, pp. 89-100). Dacă factorii cauzali au fost identificați cu grijă, atunci, categoriile s-ar putea dovedi de folos. Categoriile sunt utile dacă dau naștere unei game de așteptări

care să corespundă destinului istoric pe care l-au avut diferitele sisteme internaționale. Este, prin urmare, oarecum descurajant să citim că „sistemul actual este, de asemenea, unul de o relativă moderație” și să ni se spună mai departe că această „stabilitate este atinsă *în ciuda* scopurilor revoluționare și *în ciuda* aparentei bipolarități” (Hoffmann, 1968, pp. 20, 33, sublinierea autorului)¹.

Concluzia clarifică faptul că, în ceea ce privește structura gândită de Hoffmann, ca un concept înțeles la nivel sistemic, nu ne putem aștepta nici că va explica multe, nici că ne va spune că rezultatele internaționale se vor încadra, probabil, în categorii particulare, definite. Hoffmann are dificultăți în a considera că structurile bipolare și multipolare pot afecta, ele însele, aspirațiile și comportamentul statelor. El nu poate merge foarte mult timp – sau foarte sistematic – pe o astfel de linie de gândire, din motive dezvăluite într-un comentariu pe care el îl face asupra sistemelor internaționale anterioare: o „moderație sau o imoderație a sistemului”, scrie el, „ar putea fi măsurată examinând obiectivele principalelor unități” (Hoffmann, 1968, p. 33). E adevărat că el chiar acceptă uneori influențe sistemice, însă acestea par a fi întotdeauna ușor depășite de efectele tehnologiei nucleare, dacă nu de ambițiile conducătorilor. Sistemul său este atât de deficitar, încât îi dă libertatea să selecteze pe oricare din multele elemente ale structurii – dintre care cele mai multe se află la nivel subsistemic – și să afirme că, în *acest* caz, *acel* element este relevant pentru rezultat. Așadar, ceea ce contează sunt evocările lui Hoffmann cu privire la sisteme, întrucât efectele lor sunt stabilite în mod subiectiv și destul de arbitrar.

Hoffmann se prezintă ca discipol al lui Aron. Angajamentele lor teoretice sunt identice; ambii tind în mod insistent către explicații de tip *inside – out*. Așa cum afirmă Aron, „actorii principali au determinat sistemul mai mult decât au fost ei determinați de acesta” (Aron, 1966, p. 95). Pentru Hoffmann, ca și pentru Aron, rezultatele sunt mult mai mult afectate de unități decât influențate de sistem. Poate că au dreptate. Cu toate acestea, cineva ar putea considera că o chestiune fundamentală ce trebuie supusă analizei este mai ales aceea dacă sistemul și efectele unităților variază ca intensitate, de la un tip de sistem la altul. Aron și Hoffmann au dat în mod arbitrar un anumit răspuns la această întrebare. Doar oferind acel răspuns arbitrar sunt ei capabili să insiste asupra nevoii ca teoreticianul să păstreze o corespondență anumită între semnificația împărtășită de părți și formele comportamentului lor.

1. Replica evidentă, însă inutilă, ar fi aceea prin care s-ar afirma că armamentul nuclear e cel care face ca o lume bipolară să fie moderată, iar Hoffmann a afirmat uneori acest lucru. Însă răspunsul doar evită problema sau doar arată că o abordare teoretică a fost abandonată, întrucât cineva ar vrea automat să afle ce diferențe anume se așteaptă să apară în privința efectelor armamentului nuclear, pe măsură ce sistemul variază (vezi mai jos, capitolul 8).

Atât de profund este angajamentul lui Hoffmann față de explicațiile de tip *inside – out*, încât îl adaptează și pe Rousseau propriei imagini. Din rândul teoreticienilor politici, Rousseau se distinge prin aceea că a accentuat imposibilitatea de a infera rezultate din observarea doar a atributelor și comportamentului părților. Contextul acțiunii trebuie luat întotdeauna în considerare, indiferent dacă sunt analizați oameni sau state, întrucât contextul va afecta el însuși atribute, scopuri și comportamente, așa cum va altera și rezultatele. Totuși, Hoffmann crede că „soluția [propusă de Rousseau] la problema războiului și a păcii” este aceasta : stabiliți „state ideale peste tot în lume și va urma pacea – fără a fi nevoie de o ligă mondială *à la* Kant” (Hoffmann, 1963b, p. 25). În mod destul de interesant, Rousseau respinge acea convingere, ajungând aproape s-o ridiculizeze¹. La un autor care scrie profund și pe larg despre chestiuni complicate, se pot, totuși, găsi dovezi care să-și întărească aproape orice interpretare. Atunci când Rousseau indică o speranță de pace între țări cu un înalt grad de independență și care au puține contacte reciproce, Hoffmann îi atribuie lui Rousseau ideea conform căreia calitățile interne ale unor astfel de state – state „bune” – ar putea fi cauza păcii dintre ele. Rousseau dă, în schimb, o explicație ce ține de mediu : statele pot să nu intre aproape deloc în conflict, dacă sunt doar de la distanță în relații reciproce. Interpretarea lui Hoffmann este totuși consecventă cu propriile predilecții teoretice, ele determinându-l să-i atribuie lui Rousseau concluzii, privind politica internațională, care i-ar putea compromite ansamblul filosofiei sale politice.

Eseul referitor la Rousseau, scriitor în felul său, deși aflat în profundă contradicție cu filosofia acestuia, ilustrează forța pe care angajamentele teoretice o pot genera. O asemenea forță afectează interpretările date lumii, ca și pe ale altor teoreticieni. Scriind despre politica internațională în anii 1970, Hoffmann anunță depășirea lumii bipolare, declară că o lume formată din cinci puteri principale este pe cale să apară și argumentează că o astfel de lume ar putea conduce, ea însăși, către moderația și stabilitatea care au existat înainte și după Revoluția Franceză. Însă el caracterizase în prealabil și lumea bipolară ca fiind destul de moderată, dar și stabilă (Hoffmann, 6 martie 1972, p. 33 ; 7 martie 1972, p. 39 ; cf. Hoffmann, 1968, pp. 343-364).

Schimbările așteptărilor nu sunt deloc asociate consecvent cu schimbările sistemului. Neglijența cu care sunt deduse inferențele sistemice face casă bună cu imprecizia cu care este definit sistemul. Salutând sosirea unei lumi cu cinci puteri, Hoffmann adaugă imediat că cei cinci actori principali nu sunt comparabili

1. „Astfel, nu este imposibil”, așa cum se spune într-o formulare reprezentativă pentru operele lui Rousseau, „ca o Republică, deși în interior bine guvernată, să trebuiască să intre într-un război nedrept” (Rousseau, 1762, pp. 290-291 ; cf. Waltz, 1959, pp. 145-186).

în ceea ce privește capabilitățile. Dacă avem de gând să evaluăm, ar trebui să evaluăm lucruri similare. Hoffmann descoperă totuși că doi dintre principalii actori sunt „superputeri” ; ceilalți trei, nu. La numărul cinci se ajunge adunând categorii diferite de lucruri. Însă, din nou, acest lucru nu are prea mare importanță, pentru că ceea ce este sistemul, sau ceea ce el devine, depinde nu de configurația de putere între state, ci de politicile și comportamentul lor. Acest lucru e bine demonstrat de concluzia sa. Cu excepția cazului în care Statele Unite încep să urmărească obiective adecvate cu tactici eficiente, spune el, „am putea, în cel mai bun caz [sau în cel mai rău ?], avea o lume tripolară”. Ca întotdeauna, concluzia este obținută reductiv. Statutul altor țări și caracterul sistemului internațional sunt definite prin prisma politicii americane !

Statele își construiesc propria soartă. Cineva ar putea, bineînțeles, să fie de acord cu afirmația. Însă abordările sistemice examinate până acum, ajunse în acest punct, tind puternic să întrerupă evaluarea cauzelor. De vreme ce ponderea cauzelor de la nivelul sistemic și de la cel al unităților poate foarte bine să varieze de la un sistem la altul, tendința este una neinspirată. A spune că ar putea fi util să privim politica internațională din punctul de vedere al nivelului sistemic nu înseamnă a argumenta că sistemul determină atributele și comportamentul statelor, ci mai degrabă a menține deschisă întrebarea – interesantă din punct de vedere teoretic și importantă din punct de vedere practic – cu privire la care anume ar fi ponderea cauzală proporțională, în cadrul diferitelor sisteme, a factorilor de la nivelul unităților și de la cel sistemic.

Hoffmann însuși a chemat la o revoluție copernicană în politica internațională (Hoffmann, 1959, p. 347). O asemenea revoluție ar implica gândirea politicii internaționale dintr-o perspectivă a nivelului sistemic. Hoffmann – insistând că sistemele sunt reale, că actorii trebuie să fie conștienți de ele, că schemele teoreticienilor trebuie să corespundă cu aspirațiile oamenilor de stat – nu poate declanșa revoluția pe care a cerut-o. În absența unei revoluții copernicane, lui Hoffmann îi rămâne soluția ptolemeică. Astronomia ptolemeică a proiectat mișcarea pământului în corpurile cerești, compensând transferul prin ingeniozitate geometrică. Politica internațională de tip ptolemeic lasă în afara analizei sale efectele pe care le-ar putea avea sistemul în totalitatea sa, recaptând apoi în mod superficial acele efecte la nivelul atributelor și comportamentului național. De aceea, Hoffmann e nevoit să proclame apariția unui nou sistem ori de câte ori intervine o schimbare vizibilă în cadrul unităților care alcătuiesc sistemul internațional.

Abordarea lui Hoffmann are însă un merit considerabil, pe care criticii de mai sus nu ar trebui să-și îngăduie să-l pună în umbră. Concepția sa despre sistem și structură strânge laolaltă toți factorii de care cei care studiază politica internațională ar putea fi interesați ; ea concepe sistemul ca *pattern* de relații, sistemul

ca având o structură generală, iar structura ca fiind o colecție de elemente care influențează comportamentul conducătorilor și operațiunile statelor în raport cu care se formează *pattern*-ul de relații. Cu toate acestea, eșecul de a rezista tentației de a învălui aproape totul în interiorul structurii, face imposibilă utilizarea schemei de sistem a lui Hoffmann, ca fundament al unei teorii a relațiilor internaționale care să identifice elemente distincte, să definească diferitele niveluri de abstractizare, să încerce să stabilească relații cauzale și să caute să descopere *pattern*-uri ale comportamentului recurent și clasificări ale efectelor așteptate, care ar putea fi asociate cu diferite sisteme internaționale. Instrucțiunea dată celor care studiază politica internațională se apropie primejdios de mult de următoarea formă: Nu uitați că oricare factor dintre mulți alții poate afecta relațiile cu statele! În consecință, o cunoaștere a istoriei și a afacerilor publice le va permite, probabil, unor oameni inteligenți să depisteze care factori anume ar putea avea cele mai decisive efecte la un moment dat.

Hoffmann nu a dezvoltat o teorie, ci a manifestat, în schimb, un puternic angajament față de o abordare intelectuală particulară. Aceasta din urmă conferă consistență raționamentelor sale. Angajamentul său față de realitatea sistemului internațional și convingerea sa că oamenii de stat, pentru a acționa efectiv, trebuie să „vadă” sistemul așa cum este el au dat viață lucrării sale. Claritatea percepției și profunzimea conținutului sunt impresionante, însă orice intuiții ale teoriei rămân în stadiu incipient și neclare.

III

Orice abordare a politicii internaționale care este în mod întemeiat numită sistemică trebuie cel puțin să încerce să deducă unele predicții ale concluziilor privind comportamentul și interacțiunile statelor de pe poziția unei cunoașteri a elementelor de la nivel sistemic. Pentru Hoffmann și în special pentru Rosecrance, explicațiile importante sunt găsite la nivelul statelor și oamenilor de stat; nivelul sistemic devine astfel unul cauzat, el nefiind deloc cauzator. Într-adevăr, e greu să descoperi o abordare sistemică ce concepe structura ca pe un construct sistemic cu, de fapt, un anumit impact cauzal. Morton A. Kaplan s-ar părea că este unul dintre puținii teoreticieni importanți, care, în mod elaborat și argumentat, susțin o astfel de perspectivă. Deși își numește tentativa sa teoretică „sistem de acțiune”, caracteristicile distinctive ale celor șase sisteme ale sale par a consta în principiile lor organizatoare și în configurațiile lor de putere. Pe deasupra, el pare să derive

unele explicații privind rezultatele din diferențele dintre aceste elemente. Mai mult, lucrarea sa va fi de obicei descrisă – apreciată sau condamnată – tocmai ca făcând acest lucru. Robert J. Lieber, de exemplu, susține, în utila sa analiză sistematică făcută domeniului, că „modelele reale ale lui Kaplan reflectă asumția conform căreia structura unui sistem complex tinde să-i decidă modul caracteristic de manifestare” (Lieber, 1972, p. 134). Stanley Hoffmann, admitând acest lucru, îl condamnă pe Kaplan pentru că acesta a omis diversitatea statelor, pentru că le-a înzestrat cu tendințe proprii, pentru că a presupus că sistemele atribuie roluri actorilor, pentru a fi avut convingerea că structurile instituie nevoi și determină finalități și pentru că a neglijat forțele interne (Hoffmann, 1959, pp. 360-361).

E adevărat, într-o carte prin care încearcă dezvoltarea unei teorii a politicii internaționale, Kaplan enunță, în mod firesc și corect, unele asumții simplificatoare, omițând să scrie pe larg despre diversități naționale și forțe interne. Chestiunea teoretică relevantă rămâne totuși următoarea: Cum anume definește, localizează, apreciază și interrelaționează el forțele cauzale care operează în diferite părți și la diferite niveluri ale sistemului? În privința acestei chestiuni, descrierea lui Lieber și critica lui Hoffmann nu ating esențialul. Să aruncăm o privire asupra a ceea ce a reușit Kaplan.

Deși Kaplan nu emite nici o pretenție de a fi dezvoltat o teorie în întregime deductivă, ceea ce pretinde el este suficient de îndrăzneț încât să provoace uimire. În 1964, reflectând asupra lucrării așa cum o publicase mai înainte cu șapte ani, Kaplan a susținut că teoria sa prescrie comportamentul statal optim în anumite condiții date, că prezice comportamentul atunci când există oameni de stat raționali, complet informați, și că explică sau prezice rezultatele, pe măsură ce parametrii se îndepărtează de valorile lor de echilibru¹. Acestea sunt pretenții extraordinare. Din nefericire, performanța nu se ridică la nivelul lor. Explicarea motivului pentru care a eșuat efortul lui Kaplan de a construi o teorie sistemică a politicii internaționale ar putea facilita drumul care duce către încercări mai reușite.

Kaplan examinează șase sisteme, și anume: sistemul balanței de putere, sistemul bipolar flexibil, sistemul bipolar rigid, sistemul „unitate-veto”, sistemul universal și sistemul ierarhic². El identifică apoi cinci „variabile”, care ar fi suficiente pentru a descrie starea fiecărui sistem. Ele sunt: „regulile esențiale ale sistemului,

1. Vezi prefețele nenumerate la edițiile din 1957 și 1964. Ambele sunt incluse în ediția ulterioară, care, de altfel, este identică cu cea anterioară.

2. Deși le etichetează pe toate drept „internaționale”, ultimele două conțin subsisteme politice, nefiind astfel conforme cu propria sa definiție dată unui sistem internațional (Kaplan, 1964, pp. 14, 21, 45).

reguli de transformare, variabilele clasificatoare ale actorilor, variabilele capabilității, și variabilele informației” (Kaplan, 1964, p. 9). Importanța relativă și interacțiunile celor cinci variabile nu sunt indicate și, pentru acest motiv, despre abordarea sistemică a lui Kaplan nu se poate afirma că ar constitui o teorie¹. Cu toate acestea, dintre cele cinci variabile ale sistemului, reprezentând „regulile esențiale ale sistemului”, una pare a cântări cel mai mult.

Dintre toate cele șase sisteme ale lui Kaplan, cel al balanței de putere capătă cea mai mare atenție. El este definit în mod arbitrar, cu anumite referiri și la secolul al XIX-lea, ca având un număr minim de cinci actori principali². Regulile sale sunt următoarele :

1. Acționează pentru a-ți spori capabilitățile, dar negociază, mai degrabă decât să lupți.
2. Luptă, mai degrabă decât să sari peste o ocazie de a-ți spori capabilitățile.
3. Încetează să lupți, mai degrabă decât să elimini un actor național esențial.
4. Acționează astfel încât să te opui oricărei coaliții sau actor singular care tinde să-și asume o poziție de predominanță față de restul sistemului.
5. Acționează în direcția constrângerii actorilor care subscriu principiilor de organizare supranaționale.
6. Permite-le actorilor naționali esențiali înfrânți sau constrânși reintrarea în sistem ca parteneri rezonabili sau acționează în vederea includerii unui actor, considerat anterior neesențial, în clasa actorilor esențiali. Tratează-i pe toți actorii esențiali ca parteneri rezonabili.

În pagini diferite, Kaplan scrie că cele șase reguli au, toate, caracteristicile care urmează : sunt descriptive și prescriptive ; sunt esențiale, interdependente, și în echilibru unele față de altele și, ca prescripții pentru actori, ele sunt inconsistente și contradictorii (Kaplan, 1964, pp. 9, 25, 52-53). Ele au, într-adevăr, ultimele însușiri, așa cum a demonstrat în mod convingător William H. Riker. Pentru motive pe care le expune fără ocolișuri, „într-un anumit punct părțile se confruntă în mod necesar cu un conflict între reguli, caz în care ele trebuie să se hotărască să respecte o anumită regulă”. Și anume, supunerea față de regulile 1 și 2 în anumite circumstanțe va conduce către încălcarea regulii 4 și, foarte probabil, chiar la violarea regulii 3 (Riker, 1962, pp. 171-173).

Rescrierea regulilor în maniera următoare scoate la iveală sursa dificultății.

-
1. În legătură cu distincția dintre o abordare sistemică și o teorie sistemică, vezi Gregor, 1968, p. 425.
 2. Pentru o explicație a caracterului arbitrar al definiției, vezi, mai jos, p. 148.

- A. Acționează cât mai economicos cu putință pentru a-ți spori capacitățile (regulile 1 și 2 ale lui Kaplan).
- B. Protejează-te împotriva altora, acționând conform regulii A (regulile 4 și 5 ale lui Kaplan).
- C. Acționează astfel încât să conservi numărul de unități esențiale pentru sistem (regulile 3 și 6 ale lui Kaplan).

Așa cum subliniază Kaplan, regula A este „egoistă”, iar regula B este „rațională” – sau, s-ar putea spune mai bine, de bun simț. Totuși, regula C depinde, pentru a fi operațională, de integrarea statelor în sistem ; adică, de acceptarea de către ele a cerințelor sistemului ca ghid pentru propria lor activitate (1964, pp. 23-27). Regulile A și B își au propriile echivalențe în teoria microeconomică : caută profitul prin toate mijloacele permise și protejează-te împotriva altor firme care concurează împotriva ta. Dacă regula C ar fi fost tradusă în termeni economici, ar fi trebuit să arate astfel : să nu duci nici o firmă importantă la faliment. Asumpția conform căreia firmele s-ar conforma unei astfel de reguli nu-și are locul în teoria economică, pentru că este evident că o asemenea regulă ar intra în conflict cu asumpția că oamenii și firmele sunt maximizatori de profit. În politica internațională, un conflict similar este mai puțin vizibil. Acceptarea normelor internaționale sau socializarea statelor în sistemul internațional, pot, desigur, exista. Kaplan convertește acest prezumtiv rezultat într-o asumție a sistemului¹. El transformă o variabilă dependentă într-una independentă. Am putea foarte bine să căutăm regularități „legale” în treburile statelor. Totuși, dacă sunt găsite câteva, trebuie făcută cu grijă distincția dintre legi care exprimă un rezultat și reguli de acțiune care produc unul. Kaplan, ca și Hoffmann, scrie ceea ce scrie ca și cum actorii vor produce un anumit rezultat doar dacă sunt motivați în demersul lor. În cazul lui Kaplan, e foarte surprinzător, întrucât el pretinde că se încadrează în teoria generală a sistemelor, iar una dintre propozițiile de bază ale acesteia se referă la constrângerile structurale, care modifică efectul pe care o cauză l-ar putea produce în absența lor. Kaplan nu oferă nici un temei în baza căruia să se indentifice cauzele generatoare și consecințele. O ilustrare anecdotică a ceea ce rezultă dintr-un astfel de demers eronat se află într-un eseu scris de unul dintre foștii studenți ai lui Kaplan. Indus în eroare de o teorie, el este surprins să afle ceea ce, de altfel, ar fi trebuit să bănuiască – și anume, că orașele-stat italiene din secolele al XIV-lea și al XV-lea nu se conformau cu regulilor 1 și 4 ale lui Kaplan (Franke, 1968, pp. 427, 436, 439).

1. Weltman (1972) critică în mod incisiv derivarea arbitrară a regulilor de către Kaplan.

În feluritele sisteme ale lui Kaplan apar diferite probleme, însă cele la care m-am referit până acum sunt comune celor patru sisteme ale sale, care pot fi corect numite internaționale¹. Cum iau naștere problemele? Răspunsul general este că el nu a reușit să dezvolte concepte care i-ar putea permite să determine fondul recalcitrant al politicii internaționale să se muleze pe cadrul exact și pretențios ale unei abordări sistemice. Cerințele speciale ale unei abordări sistemice trebuie îndeplinite, dacă e ca abordarea să conțină posibilitatea de a se dezvolta într-o teorie, și nu pe aceea de a rămâne doar un dispozitiv taxonomic, care aduce după el un vocabular greoi.

Faptul că Morton Kaplan eșuează în respectarea acestor cerințe este vizibil încă de la început. El definește un sistem de acțiune ca pe „un set de variabile atât de înrudite, în contrast cu mediul său, încât relațiile interne reciproce ale variabilelor și relațiile externe dintre setul de variabile individuale și combinațiile variabilelor externe sunt caracterizate de regularități comportamentale descriptive”. Un sistem, adaugă el, „își dobândește o identitate de-a lungul timpului” (Kaplan, 1964, p. 4). Prin această definiție, care nu e una nereușită, el este, în primul rând, invitat să definească sistemul, să indice mediul sistemului și să contureze granița dintre ele; iar în al doilea rând, să definească structura sistemului, astfel încât identitatea sistemului să poată fi distinsă de variabilele din interiorul lui și de interacțiunile acestora. Aceste două probleme nu sunt rezolvate.

Mai întâi, Kaplan amestecă – sau confundă – sistemele internaționale cu mediile lor. Scriind despre modelele sistemului, el a afirmat următoarele: „Regulile de transformare pretind schimbărilor care apar în sistem ca *input*-uri ce traversează granița sistemului și care diferă de cele necesare echilibrului să încline sistemul fie către instabilitate, fie către stabilitatea unui nou sistem” (Kaplan, 1969, pp. 212-213). Însă unde se află granița dintre un sistem internațional și mediul său sau dintre sistemul internațional și alte sisteme și ce anume ar putea pătrunde din afară? Conform definițiilor lui Kaplan, toate lucrurile care prezintă importanță pentru sistemele internaționale se găsesc în interiorul acestora, el scriind totuși despre parametrii unui sistem internațional ca fiind „modificați de perturbările dinafara sistemului” (Kaplan, 1964, „Prefață”). Ce este mediul și care sunt celelate sisteme din partea cărora ar putea veni perturbările?

Cititorul este nevoit să descifreze singur un răspuns, întrucât Kaplan nu face descrierea vreunui mediu, nu-i fixează limitele și nici nu indică modul în care ar putea fi concepută coordonarea vreunui alt sistem cu un sistem internațional.

1. Ceea ce înseamnă că ele nu sunt valabile pentru sistemele ierarhice și universale. În ultimul caz, regulile sunt de tip diferit față de cele ale unui sistem internațional, întrucât există agenții pentru a le aplica (vezi Kaplan, 1964, pp. 45-50).

Două dintre „variabilele” sale par să opereze la nivel sistemic. Ele sunt regulile esențiale și regulile de transformare. Aici, Kaplan ne atrage într-o capcană. Dacă, deocamdată, considerăm regulile esențiale ca fiind coerente, atunci, după asumptiile și definițiile lui Kaplan, orice sistem dat va rămâne într-un echilibru continuu (adică într-un echilibru stabil) atât timp cât statele respectă aceste reguli. Se întâmplă așa, deoarece Kaplan a echivalat motivația și comportamentul actorilor cu consecințele acțiunilor lor sau cu rezultatele. Regulile de transformare intră în vigoare doar atunci „când condițiile de mediu sunt de așa natură, încât să se producă schimbări în comportamentul caracteristic, adică, în regulile esențiale” (Kaplan, 1964, p. 10). Însă, pentru orice sistem dat, nu vor apărea nici un fel de schimbări în condițiile de mediu, atât timp cât actorii continuă să respecte regulile esențiale. Așa și trebuie să stea lucrurile, de vreme ce sintagma „condiții de mediu” se referă aici la mediul propriu statelor, nu la mediul sistemului. Mediul în care funcționează statele este, desigur, sistemul internațional, care rămâne neschimbat atâta vreme cât statele se ghidează după regulile esențiale. Acesta este cercul.

Cum se poate ieși din cerc? Cum e posibilă schimbarea? Kaplan menționează că schimbările își pot avea cauza în stări anterioare ale sistemului, însă atunci când vorbește despre politica internațională, el nu tratează această posibilitate în termeni sistemici formali. De fapt, pentru el, sursa schimbării în sistemele internaționale rezidă în comportamentul actorilor, și anume în încălcarea de către ei a regulilor esențiale. Statele însele sunt surse ale „perturbărilor dinafara sistemului”. În consecință, pentru Kaplan, în privința unuia dintre aspectele lor, statele constituie mediul sistemului internațional¹! Nu e de mirare, atunci, că nu a fost în stare să conceapă, într-un mod util, sistemul internațional în relație cu mediul său sau să traseze o limită între cele două. Kaplan nu a fost capabil să facă față celei dintâi dintre cerințele menționate mai sus.

El consideră cea ce-a doua cerință – stabilirea identității sistemului internațional – la fel de incomodă. Dificultatea se poate vedea remarcând celălalt mod în care Kaplan înțelege statele: nu ca mediu al unui sistem internațional, ci ca subsisteme ale lui. Statele, fiind ele însele sisteme complete, dar și subsisteme ale sistemului internațional, pot fi considerate drept sistemele care originează perturbările. Tensiunile, disfuncțiile, evenimentele destabilizatoare trebuie, după definițiile lui Kaplan, să provină din actorii înșiși, fie că sunt văzuți ca medii, fie ca subsisteme. Sistemul internațional, în termenii lui Kaplan, „tinde către polul dominanței subsistemului”. El crede, de exemplu, despre propriul său sistem „al balanței de putere” că prezintă „dominanța subsistemului”, întrucât „regulile

1. Chestiunea este bine dezvoltată de Hessler, a cărui lucrare a fost, de asemenea, de ajutor în privința unui număr de alte puncte din această secțiune.

esențiale ale sistemului internațional al «balanței de putere» sunt subordonate regulilor proprii sistemelor naționale individuale” (Kaplan, 1964, pp. 17, 125, 129).

Aici, ca în atâtea alte locuri, limbajul lui Kaplan este vag și imprecis, până acolo încât îl induce în eroare pe cititor. Pe una și aceeași pagină, el scrie despre subsistemele care-și împart dominanța și despre subsistemele esențiale că s-ar înscrie „într-un echilibru aproximativ asemănător celui al pieței oligopoliste” (Kaplan, 1964, p. 17). Suntem copleșiți de uimire la gândul că subsistemele ar putea fi dominante, darămite la acela că ele și-ar împărți dominanța. Ce altceva ar putea *fi* dominanța subsistemelor, decât negarea unei abordări sistemice? Pe deasupra, o piață oligopolistă nu este una în care firmele domină piața, ci mai degrabă una în care, contrar noțiunii de dominanță, măsura în care firmele afectează piața, și cu care sunt, la rândul lor, afectate, este nedeterminată. În economie, întrucât conceptul unei piețe, ca mediu pentru firme, este bine definit, amploarea influenței venite din partea pieței și a celei venite din partea firmelor poate fi investigată. În teoria lui Kaplan, nu este dezvoltată nicăieri vreo definiție distinctă și operațională a mediului în care funcționează statele – vreo definiție a unui astfel de mediu, ca unul ce ar fi în relație cu statele, dar totuși distinct de statele care îl alcătuiesc. Prin urmare, el nu pune la îndemână nici un instrument prin care să fie investigate gradele de influență ale sistemului și ale subsistemelor. El trebuie, prin urmare, să se mulțumească cu afirmații ambigue, legate de faptul dacă sistemul sau subsistemele tind să devină sau sunt dominante.

Abia acum ies la iveală consecințele eșecului lui Kaplan de a veni în întâmpinarea celei de-a doua cerințe. Definirea unui sistem drept un set de variabile atât de înrudite și având toate însușirile deja menționate implică și lămurirea motivului pentru care o colecție dată de variabile alcătuiește un set. „De vreme ce”, așa cum spune el, „un sistem își dobândește identitatea de-a lungul timpului, este necesar să fim capabili să-l descriem în diferite momente din timp, adică să descriem stadiile lui succesive. Este, de asemenea, necesar să fim în stare să localizăm schimbările variabile care dau naștere unor diferite stadii succesive” (Kaplan, 1964, p. 4). Foarte bine, însă criteriile pe care le oferă pentru determinarea identității unui sistem sunt slabe și incomplete. În mod evident, nu avem de-a face cu un sistem, dacă nu suntem capabili să oferim o descriere a diferitelor sale stadii sau să precizăm variabilele care le produc. Însă a spune doar atât înseamnă a lăsa deoparte chestiunea anterioară, referitoare la ce anume face ca un set să fie tocmai un set, și nu o simplă colecție de variabile. Kaplan mai degrabă accentuează importanța întrebării, decât îi dă vreun răspuns. „Modelele” pe care el le dă fiecăruia dintre sistemele sale nu sunt propriu-zis modele, ci simple colecții de variabile prezumtiv relevante pentru înțelegerea politicii internaționale. Variabilele unui sistem îi alcătuiesc conținutul. După cum arată un alt Kaplan,

Abraham, „atunci când un sistem este un model al altuia, ele se aseamănă în *formă*, și nu în conținut”. Proprietățile structurale, adaugă el, sunt extrem de abstracte, „întrucât ele se referă doar la acele trăsături ale relațiilor care sunt în întregime independente de ce lucruri particulare anume se situează în acele relații” (Kaplan, 1964, pp. 263-264). Oricum, Morton Kaplan nu reușește nici măcar să se preocupe de problema formei. Această lipsă de interes decurge în mod firesc din abordarea sa în termenii „sistemului de acțiune”. El nu privește diferitele sisteme ca pe sisteme având structuri diferite, clasificându-le în schimb „de-a lungul unei scale a activității integrative” (Kaplan, 1964, p. 21). Acest lucru contribuie la explicarea afirmației sale – de altminteri derutantă – că „teoria – în particular, teoria sistemelor – permite integrarea *variabilelor* din diferite discipline” (Kaplan, 1957 „Prefață” ; sublinierea mea). Variabilele din diferite domenii se deosebesc, de obicei, în conținut. Chiar dacă în esență ele sunt diferite, împrumutul între discipline este legitim, doar dacă cele două câmpuri sunt omoloage. Asemănarea în privința formei este cea care îngăduie împrumutul reciproc – între discipline – de teorii și concepte. În acea modalitate de împrumut subzistă o posibilă contribuție importantă adusă de teoria sistemelor. Împrumutul de variabile – chiar dacă este posibil – nu contribuie în nici un chip la progresul unei întreprinderi teoretice, pentru că întrebarea dacă variabilele pot fi „împrumutate” rămâne, în principal, una empirică. Întrucât Kaplan nu a soluționat problema identității unui sistem – cea referitoare la definirea structurii sau formei sale – el nu poate obține unul dintre cele mai importante avantaje asigurate de o abordare sistemică, și anume, posibilitatea de a aplica teorii similare unor domenii diferite.

Eșecul lui Kaplan de a stabili identitatea unui sistem, care să fie în același timp distinctă atât de mediul, cât și de părțile sale componente, restrânge în mod drastic chestiunile cărora le-ar fi putut da un răspuns abordarea sa. El se întreabă frecvent care ar putea fi efectul pe care comportamentul statelor l-ar antrena asupra sistemului internațional. El nu poate formula întrebarea inversă, întrucât nu deține un concept care să redea structura sistemului ca acționând în calitate de constrângere organizațională asupra actorilor, constrângere care ar putea varia, în privința efectelor sale așteptate, de la un sistem la altul. De vreme ce nu poate spune cum sistemul va influența actorii, explicațiile sau predicțiile sale nu se pot referi decât la sistemul însuși – la condițiile sale de echilibru, la gradul său de stabilitate și la probabilitatea transformării sale (cf. Kaplan, 1964, „Prefață”).

O atentă explicație a inerentelor limite ale abordării lui Kaplan este de dorit, de vreme ce chestiunile implicate sunt unele de natură esențială pentru orice abordare sistemică. Prezentarea lor aici va ajuta la rezumarea și la reîntărirea a ceea ce deja am spus despre sisteme.

Deși pretinde că urmează o abordare sistemică, Kaplan, ca mulți alții, nu reușește să distingă între interacțiunea unităților și aranjamentul lor. El plasează relațiile dintre state, în sensul interacțiunilor lor, la nivel sistemic. Aceasta se poate vedea limpede în modul în care desparte sistemele bipolare rigide de cele flexibile, în cazul lor distincția depinzând de cât de strâns sunt fixate liniile de alianță (Kaplan, 1964, pp. 36-45 ; *cf.*, mai jos, pp. 93-94). Asupra unui alt punct fundamental, el pare, într-adevăr, să evite reducția dinspre nivelul sistemic înspre cel al unității, deși aparențele se dovedesc, din nefericire, înșelătoare. El declară că sistemele sale sunt valide pentru oricare dintre state, că, la nivel sistemic, identitățile particulare ale statelor nu prezintă importanță. Cu toate acestea, dacă sistemul însuși este atât de ambiguu conceput încât să ofere puține explicații sau chiar nici una, cu privire la comportamentul statelor, în acest caz răspunsul la întrebarea, care pentru Kaplan este crucială, dacă statele îi vor respecta sau nu regulile va depinde în mod covârșitor de ceea ce sunt acele state în realitate ! Dacă avem în vedere atributele statelor, ca și interrelațiile lor, abordarea se dovedește a fi reduționistă. Întrucât Kaplan se concentrează asupra funcțiilor și proceselor, el își direcționează atenția asupra comportamentului și interacțiunii statelor. Enunțurile pe care le oferă se referă la unitățile de luare a deciziilor și la regulile pe care acestea le urmează, mai degrabă decât la efectul pe care diferite sisteme internaționale îl au asupra unor astfel de unități (Kaplan, 1964, capitolele 5 și 6). Încă o dată, o abordare sistemică explicită se dovedește a fi reduționistă.

Metoda lui Kaplan este, de fapt, metoda clasică de examinare a caracterului și interacțiunilor dintre variabile, iar agregarea interacțiunilor este luată drept descriere a sistemului. Se poate, atunci, proceda în manieră analitică. Dacă metoda se dovedește validă, atunci au dreptate aceia dintre criticii lui Kaplan care au considerat construcțiile și procedurile sale elaborate ca nefiind necesare. Întrucât critica lor este validă, ea poate fi ilustrată în numeroase și diferite moduri. Mă voi opri doar asupra unuia singur : el privește noțiunea *feedback* în accepțiunea lui Kaplan. Conceptul este împrumutat din cibernetică, unde este definit după cum urmează : atunci când „dorim ca o mișcare să urmeze un anumit *pattern*, diferența dintre acest *pattern* și mișcarea ce s-a petrecut în fapt este utilizată ca un nou *input*, pentru a determina partea dirijată să se miște într-un astfel de mod încât să-și apropie mai mult mișcarea sa de cea imprimată de *pattern*” (Wiener, 1961, pp. 6-7). După o astfel de definiție, *feedback*-ul operează doar în interiorul unei organizări, ceea ce înseamnă că noțiunea *feedback* nu are o semnificație tehnică precisă și distinctă, în afara unei ordini ierarhice (Bertalanffy, 1968, pp. 42-44 ; Koestler, 1971, p. 204). Exemplul preferat al lui Kaplan, ca al multor alora – cel referitor la un termostat care reglează temperatura unui cuptor în așa fel încât s-o mențină într-un interval redus –, este compatibil cu definiția lui Wiener și cu ceea

ce implică ea – un element de control și unul supus controlului, producând un rezultat dat. Însă, în cazul relațiilor internaționale, ce ar corespunde unor astfel de noțiuni? Nimic! Kaplan folosește pur și simplu termenul fără a-și face probleme legate de adecvarea sa formală. În consecință, cuvântul *feedback* arată doar că, în anumite condiții, e probabil ca unele state să își modifice politicile, ca replică la manevrele altor state, ale căror decizii ulterioare vor fi, la rândul lor, afectate de acele modificări (Kaplan, 1964, p. 6). Însă acest raționament nu oferă nimic nou și nu necesită nici un concept distinct. Termostatul și cuptorul au fuzionat. Ele au devenit unul și același lucru. Nu există noțiune a factorului care exercită controlul separată de actorul supus controlului.

Cu tristețe, trebuie să cădem de acord cu Charles McClelland: în egală măsură, Kaplan a popularizat teoria sistemică, dar a și ocultat-o (McClelland, 1970, p. 73). Lucrarea sa e mai mult o abordare și o taxonomie, decât o teorie. Însă abordarea e atât de înțesată de neclarități, încât, din pricina contradicțiilor și a inadecvărilor conceptuale, cititorul nu o poate descifra. Din aceleași motive, taxonomia nu e de mare folos. În rezumat, și avansând în ordinea importanței, ies în evidență următoarele trei dificultăți:

1. Identificând principalul său sistem, cel al balanței de putere, cu circumstanțele istorice ale disputelor dintre mai mult sau mai puțin de cinci mari puteri, el ascunde faptul că teoria balanței de putere se aplică în toate situațiile în care două sau mai multe unități coexistă într-un sistem de tip autoajutorare. Într-un nou limbaj, Kaplan perpetuează persistentele interpretări greșite ale teoriei balanței de putere, îngreunând mai mult ca niciodată înțelegerea faptului că, în politica internațională, balanța de putere reprezintă doar o teorie privind rezultatul comportamentului unităților în condiții de anarhie (*cf.* mai jos, capitolul 6, partea a II-a).

2. Ar trebui urmată o abordare sistemică doar în cazul în care par să opereze cauze la nivelul sistemic. Prin urmare, atributele și interacțiunile specifice unităților sistemului trebuie atent ținute în afara definiției structurii sale. Dacă nu se procedează astfel, atunci nu pot fi oferite nici un fel de explicații la nivel sistemic. Nu ar trebui nici măcar să încercăm să spunem cât de mult afectează sistemul unitățile. Am menționat mai sus că atributele și interacțiunile se strecoară, în lucrarea lui Kaplan, la nivelul sistemic. Aici, ca în atâtea alte părți, el este incoerent. Refuzând în mod explicit să ofere atributelor un loc în cadrul structurii, el le introduce apoi ilicit printre regulile lui. În sistemul său al balanței de putere, relațiile nu sunt aparent incluse la nivel sistemic – de exemplu, el nu comite obișnuita eroare de a descrie politica de mare putere de dinaintea primului război mondial ca fiind de tip bipolar (Kaplan, 1966, pp. 9-10). Totuși, sistemele sale

flexibil bipolar și rigid bipolar își dobândesc identitățile lor speciale tocmai prin diferențele privind relațiile, adică prin diferențele privind caracteristicile blocurilor.

Se poate cu greu deriva o parte a explicației referitoare la formarea, importanța și durabilitatea blocurilor sau alianțelor din luarea în considerare a tipului de sistem care prevalează, atunci când sistemele sunt ele însele diferențiate, parțial, în funcție de caracteristicile relaționale. Pentru sistemul său al balanței de putere, Kaplan utilizează acest raționament; în cazul sistemelor flexibil bipolar și rigid bipolar, nu. Confuzia lui Kaplan asupra acestui important punct a contribuit, fără îndoială, la perpetuarea obiceiului predominant de a include configurațiile de alianță în structura sistemelor internaționale. Cu o frecvență supărătoare, lucrurile pe care dorim să le explicăm – forța predispozițiilor către formarea de alianțe, ușurința cu care sunt ele menținute sau modificate – se amestecă de-a valma cu ceea ce ar putea ajuta la explicarea lor. Putem bănuși că lucrarea lui Kaplan, fiind printre primele scrieri sistemice despre politica internațională, poartă o anumită responsabilitate pentru larg răspândita confuzie.

3. O abordare sistemică este necesară doar dacă structura sistemului și unitățile sale aflate în interacțiune se afectează reciproc. Ea este încununată de succes doar dacă efectele structurale sunt clar definite și expuse. În conformitate cu concepția lui Kaplan, sistemul internațional-politic este unul deschis. Într-un sistem deschis, structura sistemului poate determina rezultate separat de schimbările produse în variabile și în pofida dispariției unora dintre ele și apariției altora¹. Într-un sistem dat, „cauze” diferite pot să producă același efect; în sisteme diferite, aceleași „cauze” pot avea consecințe diferite. Pe scurt, efectul unui proces de organizare poate predomina asupra atributelor și interacțiunilor elementelor care îl alcătuiesc. Fără a predomina, structura unui sistem acționează ca un factor constrângător asupra unităților sistemului. Ea le dispune în așa fel, încât acestea să se comporte în anumite moduri, și nu în altele, iar întrucât procedează astfel, sistemul este menținut. Dacă forțele sistemice sunt insuficiente îndeplinirii acestor sarcini, atunci sistemul fie se dizolvă, fie este transformat. Cu toate acestea, Kaplan nu insistă asupra componentei sistemice distinctive a abordării sale sistemice. Așa cum se întâmplă în mod obișnuit în cazul politologilor, conceptul structural este slab sau absent, iar procesul și funcția trec în prim-plan. Kaplan, desigur, face vizibilă această limitare a abordării sale, prin descrierea sistemelor internaționale ca fiind caracterizate de dominanță subsistemelor. Un sistem marcat de dominanță nu mai este în nici un caz sistem. Ne confruntăm din nou cu cazul în care o abordare esențial reducăționistă este etichetată drept sistemică.

1. Aceasta este noțiunea *echifinalitate*, la care se ajunge dacă este obținut același stadiu final de pe pozițiile unor condiții inițiale diferite (Bertalanffy, 1968, pp. 131-149).

Cei care studiază politica internațională și care pretind că urmează calea unei abordări sistemice se înscriu în două categorii. Unii folosesc, pur și simplu, termenii „sistem” și „structură” ca noțiuni la modă din cadrul jargonului în continuă dezvoltare al domeniului. Analizele lor cu privire la evenimentele internaționale și la relațiile dintre state nu vor suferi nici o modificare, în cazul în care termenii ar fi, pur și simplu, omiși. Alții își orientează demersul după coordonatele modelului general al sistemelor. Totuși, prezența efectelor sistemice nu semnifică, prin ea însăși, că domeniul politicii internaționale poate fi definit ca un sistem, în sensul în care este utilizat termenul de exponenții teoriei generale a sistemelor. În sensul pe care ei îl dau, un sistem este o organizare deplin dezvoltată, ordonată ierarhic și în care părțile diferențiate îndeplinesc funcții specifice. Încercarea de a merge pe linia modelului general al sistemelor a fost una nefericită, întrucât subiectul nostru de discuție nu corespunde îndeajuns de mult modelului pentru a-l face să funcționeze. Domeniului politicii internaționale îi lipsesc ordinea integrată și organizarea ierarhică, ceea ce ar putea face adecvată o abordare de tipul celei menționate mai sus.

Capitolul 4

Teorii reducționiste și sistemice

Capitolele al doilea și al treilea sunt extrem de critice. Critica reprezintă o sarcină negativă, care se presupune a avea rezultate pozitive. Pentru a le obține, voi reflecta mai întâi, în cadrul acestui capitol, asupra defectelor teoretice dezvăluite în paginile anterioare și apoi voi spune ce presupune o teorie sistemică a politicii internaționale, ce poate ea realiza și ce nu.

I

Într-un fel sau altul, teoriile politicii internaționale, fie ele reducționiste sau sistemice, sunt interesate de evenimente care se petrec la toate nivelurile, de la cel subnațional la cel supranațional. Teoriile sunt reducționiste sau sistemice, nu prin raportare la obiectul lor de interes, ci în funcție de modul în care își organizează ele materialele. Teoriile reducționiste explică rezultatele internaționale prin intermediul elementelor și combinațiilor de elemente localizate la nivelurile național sau subnațional. Forțele interne produc rezultate externe – iată postulatul unor asemenea teorii. $N \rightarrow X$ este forma pe care o îmbracă *pattern*-ul lor. Sistemul internațional, dacă este în vreun fel conceput, este considerat a fi pur și simplu un rezultat.

O teorie reducționistă este o teorie care se referă la comportamentul părților. Odată ce teoria care explicitează comportamentul părților este schițată, nu mai este implicat nici un efort suplimentar. În conformitate cu teoriile despre imperialism examinate în capitolul al doilea, spre exemplu, rezultatele internaționale reprezintă, pur și simplu, suma rezultatelor produse de statele separate, unde comportamentul fiecăruia dintre ele este explicat prin prisma caracteristicilor lor interne. Teoria lui Hobson, luată ca una generală, este o teorie despre funcționarea

economiilor naționale. Date fiind anumite condiții, ea explică de ce cererea se micșorează, de ce scade producția și de ce resursele sunt subutilizate. Din cunoașterea modului în care funcționează economiile capitaliste, Hobson credea că ar putea deduce comportamentul extern al statelor capitaliste. El a comis eroarea de a prezice rezultatele din atribute. A încerca să procedezi așa, e ca și cum ai trece cu vederea diferența care ar exista între două afirmații precum : „El este un scandalagiu”, „El provoacă scandal”. A doua aserțiune nu decurge din prima, dacă atributele actorilor nu determină singure rezultatele. Așa cum făcătorii de pace pot eșua în a face pace, la fel, cei care provoacă conflict pot să nu reușească să declanșeze conflictul. Doar din atribute nu se pot prezice rezultate, dacă cele din urmă depind, în egală măsură, de circumstanțele în care se află actorii și de atributele lor.

Puțini, se pare, pot, în mod real, să nu cadă pradă convingerii că rezultatele internațional-politice sunt mai degrabă determinate decât, pur și simplu, afectate de ceea ce sunt statele în realitate. Eroarea lui Hobson a fost făcută de aproape toată lumea, cel puțin începând cu secolul al XIX-lea înapoi. În perioada istorică de început a politicii moderne de mare putere, toate statele erau monarhii, majoritatea lor fiind monarhii absolutiste. Jocul politic al puterii a fost jucat din pricina imperativelor internațional-politice sau, pur și simplu, din cauză că statele autoritare sunt orientate către putere? Dacă răspunsul la ultima parte a întrebării ar fi „da”, atunci schimbările naționale profunde ar transforma politica internațională. Foarte frecvent, schimbările de acest gen au început să se petreacă în Europa și America în 1789. Pentru unii, democrația s-a transformat în forma de stat care ar fi putut să facă o lume pașnică ; mai târziu, pentru alții, socialismul era cel care ar fi putut să schimbe mersul lucrurilor. Pe deasupra, nu numai pacea și războiul, ci însăși politica internațională, în general, urma să fie înțeleasă prin prisma studiului statelor și al oamenilor de stat, al elitelor și birocrațiilor, al actorilor subnaționali și transnaționali, ale căror comportamente și interacțiuni alcătuiesc substanța afacerilor internaționale.

Cercetătorii politicii, fie ei tradiționaliști sau moderni ca orientare, își reifică sistemele, reducându-le la părțile lor aflate în interacțiune. Analizarea laolaltă a tradiționaliștilor orientați către istorie și a moderniștilor orientați către știință poate părea nepotrivită pentru două motive. Mai întâi, diferențele dintre metodele pe care ei le utilizează pun în umbră similaritatea metodologiei lor, adică a raționamentului intern după care se orientează cercetarea lor. În al doilea rând, descrierile diferite pe care ei le fac obiectelor cercetărilor lor reîntăresc impresia că diferența de metode e și o diferență de metodologie. Tradiționaliștii accentuează distincția structurală dintre politica internă și cea internațională, distincție pe care, de obicei, moderniștii o neagă. Distincția se referă la diferența dintre politica

dirijată de pe pozițiile unor reguli instituite și politica exercitată într-o situație de anarhie. Raymond Aron, de exemplu, recunoaște trăsătura distinctivă a politicii internaționale în „absența unui tribunal sau a unei forțe polițienești, [în] dreptul de a recurge la forță, [în] pluralitatea centrelor autonome de decizie, [în] alternanța și continua interdependență dintre pace și război” (Aron, 1967, p. 192). Examinarea potențialităților descriptive, explicative și predictive, făcută de J. David Singer (1961) celor două niveluri diferite de analiză – cel național și cel internațional –, vine în contrast cu acest punct de vedere. În examinarea sa, Singer nici măcar nu reușește să menționeze diferența contextuală dintre politica reglementată din interiorul statelor și politica nereglementată oficial dintre ele. Dacă diferența contextuală este trecută cu vederea sau negată, atunci diferența calitativă dintre politica internă și cea externă dispare sau nu a existat niciodată. Și aceasta este exact concluzia la care ajung moderniștii. Diferența dintre sistemul global și subsistemele sale se spune că ar consta nu în anarhia celui dintâi și în organizarea formală a celor din urmă, ci în existența, așa cum afirmă Singer, a unui unic sistem internațional „de jur-împrejurul planetei Pământ” (Singer, 1969, p. 30). Dacă cineva ajunge să creadă acest lucru, atunci „problema nivelului de analiză în domeniul relațiilor internaționale” se rezolvă prin transformarea ei într-o chestiune ce ține de alegere, o alegere făcută în raport cu interesul celui care investighează (Singer, 1961, p. 90).

Tradiționaliștii continuă să insiste asupra caracterului anarhic al politicii internaționale, ca fiind cel care marchează distincția dintre domeniile intern și extern, în timp ce moderniștii nu o fac. Dacă ne oprim să ascultăm ceea ce *spun* membrii celor două tabere, ne dăm seama că prăpastia dintre ei este imensă. Lăsând la o parte metodele, dacă privim la ceea ce *fac* membrii ambelor tabere, vedem că prăpastia se micșorează și aproape dispare. Cu toții înclină către „polul dominant al subsistemului”. Atenția lor se focalizează asupra unităților în acțiune. Ei sunt concentrați să descopere cine și ce anume face pentru a produce rezultate. Atunci când Aron și alți tradiționaliști insistă asupra necesității de a pune de acord categoriile teoreticienilor cu motivele și percepțiile actorilor, ei pun în lumină logica preponderent behavioristă pe care o urmează cercetarea lor. Moderniștii și tradiționaliștii sunt croiți după același tipar. Ei împărtășesc convingerea că explicațiile date rezultatelor internațional-politice pot fi deduse examinând acțiunile și interacțiunile națiunilor și ale altor actori.

Similaritatea abordărilor tradiționaliste și moderne în studiul politicii internaționale este demonstrată cu ușurință. Analistii care se mulțumesc să se limiteze la a analiza unitățile aflate în interacțiune, fără a recunoaște că intră în joc și cauzele sistemice, își compensează omisiunile plasând în mod arbitrar acest tip de cauze la nivelul celor dintâi și distribuindu-le printre actori. Efectele retrogradării cauzelor sistemice la nivelul unităților aflate în interacțiune sunt de ordin atât

practic, cât și teoretic. Politicile interne sunt transformate în chestiuni exclusiv de interes internațional. Acest lucru a fost clar demonstrat în 1973 și după aceea, când destinderea a devenit o chestiune ce ținea de politica americană. Ar fi putut politica de destindere, s-au întrebat unii, să supraviețuiască presiunii americane asupra liderilor politici sovietici de a guverna într-un mod mai liberal? Hans Morgenthau, deloc surprinzător, a pus problema invers. Interesul american în ceea ce privește politica internă a Rusiei, susținea el, nu constă în „amestecul în chestiunile interne ale altei țări. Mai degrabă el reflectă recunoașterea faptului că o pace stabilă, instituită pe bazele unui echilibru de putere stabil, este construită în raport cu un cadru moral comun, care exprimă angajamentul tuturor națiunilor interesate de anumite principii morale elementare, printre care se numără și conservarea aceluși echilibru de putere” (Morgenthau, 1974, p. 39). Dacă rezultatele internațional-politice sunt determinate de ceea ce statele sunt în realitate, atunci trebuie să fim preocupați de – și, dacă este cazul, să facem ceva pentru a schimba – organizarea internă a statelor importante din punct de vedere internațional.

În calitate de membru al Administrației, secretarul de stat Henry Kissinger a respins argumentul lui Morgenthau. Totuși, ca politolog, Kissinger fusese anterior de acord cu Morgenthau, atunci când a crezut că menținerea păcii și a stabilității internaționale depinde de atitudinile și de caracteristicile interne ale statelor. Kissinger a definit o ordine internațională ca „legitimă”, dacă aceasta este acceptată de toate marile puteri, și ca „revoluționară”, dacă una sau mai multe dintre ele o resping. În contrast cu o ordine legitimă, ordinea revoluționară este cea în care unul sau mai multe dintre statele principale refuză să trateze cu alte state, în conformitate cu regulile convenționale ale jocului. Tipul de ordine depinde de dispozițiile statelor care o configurează. O ordine internațională legitimă tinde către stabilitate și pace; o ordine internațională revoluționară, către instabilitate și război. Statele revoluționare alcătuiesc sisteme internaționale revoluționare; un sistem revoluționar cuprinde unul sau mai multe state revoluționare (Kissinger 1957, pp. 316-320; 1964, pp. 1-6, 145-147; 1968, p. 899). Raționamentul este circular, și e și firesc să fie așa. Odată ce sistemul este redus la părțile sale aflate în interacțiune, traiectoria sa poate fi determinată doar de caracteristicile unităților lui principale¹.

1. Învățăturile pe care le-a tras Kissinger, ca om de stat, diferă în mod categoric de concluziile la care a ajuns ca cercetător. Afirmatiile care trădează noile sale păreri sunt foarte numeroase, însă un singur exemplu va fi suficient. Intervievat în timpul mandatului său ca secretar de stat de către William F. Buckley Jr., Kissinger a făcut următoarele aprecieri, în trei paragrafe succesive: „Societățile comuniste sunt, din punct de vedere moral, în structura lor internă, de neacceptat pentru noi...”. Deși

Dintre politologi, Morgenthau și Kissinger sunt considerați a fi tradiționaliști – cercetători orientați către istorie și preocupați mai mult de politică, decât de teorie și metode științifice. Practica despre care vorbim este totuși comună printre cercetătorii în științele sociale de diferite orientări. Am văzut, în capitolul 3, că logica folosită de Kaplan este și a lui Morgenthau, deși vocabularul utilizat de Kaplan, împrumutat din teoria generală a sistemelor, a pus în umbră acest lucru. Marion Levy, un sociolog care uneori abordează și chestiuni legate de politica internațională, oferă un alt exemplu. El susține că „obiectivele prioritare” în afacerile internaționale „sunt cele privind modernizarea societăților relativ non-modernizate și menținerea stabilității în interiorul societăților relativ modernizate (și implicit între ele)” (Levy, 1966, p. 734).

Explicațiile de tip *inside – out* produc întotdeauna rezultatele pe care le ilustrează aceste exemple. Afirmatia lui Kissinger, și anume, că instabilitatea internațională și războiul sunt cauzate de existența statelor revoluționare, se reduce la a spune că războaiele apar întrucât unele state sunt belicoase. Și totuși, regimurile revoluționare pot să respecte regulile internaționale – sau, mai simplu spus, ele tind către o coexistență pașnică –, deoarece presiunile induse de situațiile lor externe depășesc obiectivele generate pe plan intern. Tipurile revoluționare de ordine internațională se dovedesc a fi, din când în când, stabile și pașnice. Dimpotrivă, tipurile de ordine internațională legitime sunt uneori instabile și predispuse la război. Efortul lui Levy de a prezice rezultate internaționale din caracteristici naționale conduce către aproximativ aceleași rezultate neimpresionante. A afirma că statele stabile conduc către o lume stabilă nu înseamnă nimic altceva decât a susține că ordinea prevalează, dacă majoritatea statelor sunt caracterizate prin ordine. Dar chiar dacă fiecare stat ar fi stabil, societatea statelor s-ar putea să nu fie. Chiar dacă fiecare stat, stabil fiind, ar lupta numai pentru securitate și nu ar emite pretenții asupra vecinilor, totuși statele ar rămâne oricum în insecuritate ; pentru că mijloacele prin care un stat își obține securitatea constituie, prin simpla lor existență, mijloacele prin care alte state sunt amenințate. Nu se poate deduce situația politicii internaționale din compoziția internă a statelor și nici nu se poate ajunge la o înțelegere a politicii internaționale prin însumarea politicilor și comportamentelor externe ale statelor.

ideologiile noastre și ale lor continuă să fie incompatibile, în politica noastră externă putem, totuși ajunge la înțelegeri de ordin practic sau referitoare la conservarea păcii. Ar trebui, într-adevăr, „să evităm crearea iluziei că progresul în privința unor chestiuni de politică externă... înseamnă că s-a făcut în același timp și o schimbare în structura internă” (Kissinger, 13 septembrie, 1975, p. 5).

Legătura dintre atributele interne și rezultatele externe nu este privită ca fiind una indestructibilă. Circumstanțele și angajamentele interne nu mai influențează calitatea vieții internaționale.

Diferențele dintre școlile tradiționalistă și modernă sunt suficient de mari pentru a ascunde fundamentală lor similaritate. Similaritatea, odată ce este sesizată, devine izbitoare : reprezentanții ambelor școli se trădează ca fiind, în esența lor, behavioriști. Ambele părți oferă explicații care au la bază unitățile aflate în acțiune, lăsând între timp la o parte efectul pe care l-ar putea avea condițiile concrete în care se găsesc ele. Deplină semnificație a similarității de logică este făcută vizibilă, redând exemple din capitolele al doilea și al treilea, alături de cele deja adăugate. Veblen și Schumpeter explică imperialismul și războiul în raport cu gradul de dezvoltare socială pe plan intern ; Hobson și numeroșii săi discipoli, prin organizarea economică internă. Levy consideră că stabilitatea națională determină stabilitatea internațională. Kaplan declară că politica internațională ar fi dominată de subsisteme. Aron susține că modul în care sunt constituiți poli sistemului este mai important decât numărul acestora. Ca cercetător, și nu ca înalt funcționar, Kissinger a identificat statele revoluționare cu instabilitatea internațională și cu războiul. Întrucât, ca cercetător, este de acord cu Kissinger, Morgenthau recomandă intervenția în chestiunile interne ale altor state, în numele necesității internațional-politice. Rosecrance privește sistemul internațional ca fiind în întregime efect, și nicidecum cauză, și își transformă examinarea politicii internaționale într-o „corelare” a condițiilor interne și a rezultatelor internaționale și într-o indicare a efectelor secvențiale. Numeroși cercetători moderni își consumă mult timp calculând coeficienții de corelație Pearson. Acest lucru se reduce adesea la a atașa numere la tipurile de asocieri nefundamentate, dintre condițiile interne și rezultatele internaționale, pe care le oferă atât de frecvent tradiționaliștii. Studiile internațional-politice care corespund cu modelul *inside – out* operează cu ajutorul logicii corelaționale, indiferent de metodele folosite. Cercetătorii care se pot sau nu considera pe ei înșiși teoreticieni sistemisti, precum și formulările care par a fi mai mult sau mai puțin științifice urmează aceeași linie de gândire. Ei examinează politica internațională, fiind interesați de ceea ce sunt statele în realitate și cum interacționează ele, iar nu de modalitatea prin care ele intră în relații reciproce. Ei comit ceea ce C.F.A. Pantin numea „eroare analitică”, limitându-și studiile la factori care se referă la fenomenele studiate de ei, fără a lua în considerare faptul că acele „configurații de ordin superior pot avea proprietăți care să fie studiate în propriul lor registru” (Pantin, 1968, p. 175).

Nu este posibilă înțelegerea politicii mondiale doar aruncând o privire în interiorul statelor. Dacă finalitățile, politicile și acțiunile statelor devin chestiuni de interes exclusiv sau măcar de interes central, suntem, în acest caz, trimiși înapoi către nivelul descriptiv ; iar din simple descrieri nu pot fi logic deduse nici un fel de generalizări valide. Putem să spunem ceea ce vedem, însă nu putem ști ce poate să însemne. De câte ori credem că vedem ceva diferit sau nou, va trebui să indicăm

drept cauză o altă „variabilă” de la nivelul unităților. În cazul în care situația concretă a actorilor le afectează comportamentul și le influențează interacțiunile, tentativa de a explica de pe pozițiile nivelului unităților va conduce la infinita proliferare a variabilelor, întrucât, la acel nivel, o singură variabilă – sau un singur set de variabile – nu este de ajuns pentru a produce rezultatul observat. Așa-numitele variabile proliferază enorm, atunci când abordarea care a fost adoptată nu reușește să clarifice ceea ce este important din punct de vedere cauzal pentru subiectul în discuție. Sunt adăugate variabilele pentru efecte aparent necauzate. Ceea ce se omite la nivel sistemic este recuperat – dacă mai este – atribuind trăsături, motivații, îndatoriri sau orice altceva actorilor separați. Rezultatul observat este preschimbat în cauză ; aceasta este apoi atribuită actorilor. Cu toate acestea, nu există nici un temei logic sau proces vizibil prin care să se permită efectelor care derivă din sistem să fie atribuite unităților. În consecință, variabilele trebuie adăugate în mod arbitrar, în funcție de buna sau de proasta inspirație a autorului. Acest lucru duce la argumentări interminabile, sortite să rămână neconcluzive.

Dacă ar fi să-i luăm în serios pe Morgenthau, Kissinger, Levy și pe ceilalți, ar trebui să fim convinși că nici un fel de cauze importante nu se interpun între finalitățile și acțiunile statelor și rezultatele pe care le produc cele din urmă. Cu toate acestea, în cadrul istoriei relațiilor internaționale, rezultatele obținute corespund rareori cu intențiile actorilor. De ce sunt ele în mod repetat încurcate ? Răspunsul aparent constă în aceea că acele cauze neidentificate în naturile și motivele *individuale* ale actorilor acționează, totuși, în mod colectiv asupra lor. Fiecare stat ajunge la anumite politici și decizii pe baza unor acțiuni conforme cu propriile sale procese interne, însă deciziile lui sunt configurate de prezența fermă a altor state, ca și de interacțiunile cu ele. Când și cum anume își găsesc forțele interne forma de manifestare exterioară – dacă și-o găsesc – nu poate fi explicat referindu-ne la interacțiunea părților, dacă situația concretă în care ele acționează și interacționează le oprește de la unele acțiuni, le orientează către altele și le afectează rezultatele propriilor interacțiuni.

Dacă schimbările privind rezultatele internaționale sunt legate direct de schimbările privind actorii, cum se pot justifica similaritățile rezultatelor care persistă sau se repetă, chiar pe măsură ce actorii variază ? Cine crede că poate să lămurească problema schimbărilor din politica internațională trebuie, de asemenea, să se întrebe cum pot fi explicate continuitățile. Politica internațională este uneori descrisă ca fiind domeniul întâmplării și turbulenței, al schimbării bruște și imprevizibile. Deși schimbările au loc din abundență, totuși continuitățile sunt într-un număr la fel de impresionant sau chiar mai mare, lucru care poate fi dovedit în mai multe feluri. Cine citește *Cartea I a Macabeilor*, apocrifă, având în minte evenimentele din timpul primului război mondial și de după, va realiza

existența unui sens al continuității ce caracterizează politica internațională. Fie că e vorba de secolul al II-lea înainte de Hristos sau de secolul XX de după Hristos, arabii și evreii s-au luptat între ei și pentru cucerirea rămășițelor imperiului de nord, în timp ce statele dinafara arenei au asistat precaut sau au intervenit activ. Pentru a ilustra în mod mai general chestiunea, am putea cita celebrul caz al lui Hobbes care a studiat contemporaneitatea lui Tucidide. Mai puțin celebră, dar la fel de frapantă, este și aprecierea, făcută de Louis J. Halle, relevanței scrierii lui Tucidide, într-o eră a armelor nucleare și a superputerilor (Halle, 1955, „Apendice”). În cele două războaie mondiale ale acestui secol, dacă e să alegem un alt tip de ilustrare, aceleași țări principale s-au aliniat una împotriva celeilalte, în ciuda turbulențelor politice interne care au avut loc în perioada interbelică. Fondul principal al politicii internaționale rămâne extrem de constant, *pattern*-urile sunt recurente, iar evenimentele se repetă la nesfârșit. În privința tipologiei sau calității lor, relațiile care prevalează pe plan internațional arareori se schimbă cu viteză. Ele sunt, în schimb, marcate de o persistență exasperantă, persistență la care trebuie să ne așteptăm atâta vreme cât nici una dintre unitățile aflate în competiție nu e capabilă să convertească domeniul internațional anarhic într-unul ierarhic.

Caracterul anarhic de durată al politicii internaționale este răspunzător pentru izbitoarea uniformitate a calității vieții internaționale de-a lungul mileniilor, declarație care va întruni un larg consimțământ. De ce avem de-a face atunci cu o persistentă tendință către reducere? Răspunsul este dat de faptul că, de obicei, reducția rezultă nu din intențiile unui cercetător, ci din erorile sale. Studiul unităților aflate în interacțiune este menit să epuizeze subiectul, să includă tot ce se poate include atât la nivelul unităților, cât și la nivelul sistemului. Unii politologi pretind că o perspectivă sistemică îndreaptă atenția asupra aspectelor relaționale ale politicii internaționale. Însă statele aflate în interacțiune au fost dintotdeauna obiecte de studiu. Alții susțin că, pentru a completa o analiză pornită de la studiul acestor state, nu trebuie decât să ia în considerare și actorii non-statali. Includerea lor ar putea fi necesară, însă, incluzându-i, am rămâne la nivelul unităților sau chiar mai jos. Interacțiunile apar la nivelul unităților, nu la nivelul sistemului. Ca și rezultatele acțiunilor statelor, implicațiile interacțiunilor nu pot fi cunoscute sau prezise în mod inteligent, fără cunoașterea situației concrete în cadrul căreia apar interacțiunile. Interacțiunile sporadice ale statelor pot, de exemplu, să fie mai importante decât cursul zilnic al afacerilor obișnuite. Traectoriile unor state, ale căror relații economice și turistice sunt rare, pot fi strâns legate. Știm că acest lucru este valabil pentru Statele Unite și Uniunea Sovietică. Nu am fi putut ajunge la această concluzie numărând tranzacții sau măsurând interacțiunile care au loc. Aceasta nu înseamnă că numărarea și măsurarea sunt activități inutile. Înseamnă că aserțiunile cu privire la situația concretă a politicii internaționale nu pot fi

direct deduse din date referitoare la relațiile formale sau informale ale statelor. De fapt, cel mai adesea acționăm în direcția opusă. Spunem, de exemplu, că Statele Unite și Uniunea Sovietică sau Statele Unite, Uniunea Sovietică și China interacționează strâns, deoarece credem că acțiunile luate în mod separat afectează puternic perechea sau triada, indiferent dacă ele constituie sau nu relații care pot fi observate sau tranzacții care pot fi evaluate. Ne scutim de absurditatea afirmației că un nivel scăzut al interacțiunilor observate dintre sau printre anumite state ar indica insignifianța relațiilor lor și o facem bazându-ne pe ceea ce știm deja.

Continuitățile și repetițiile împiedică eforturile de a explica politica internațională, luând în considerare formula familiară de tip *inside – out*. Să ne gândim la variatele cauze ale războiului descoperite de cercetători. Formele de guvernământ, sistemele economice, instituțiile sociale, ideologiile politice – sunt doar câteva exemple de elemente în care rezidă cauzele. Și totuși, deși cauzele sunt specific determinate, noi știm foarte bine că state extrem de diferite ca instituții economice, obiceiuri sociale sau ideologii politice au purtat războaie. Încă și mai frapant, numeroase tipuri diferite de organizații au dus războaie, indiferent de faptul că erau triburi, principate mărunte, imperii, națiuni sau bande de delincvenți. Dacă o condiție indicată pare să fi cauzat un anumit război, trebuie să ne întrebăm ce factor constant determină repetiția războaielor, chiar în cazul în care cauzele lor variază. Variațiile privind calitatea unităților nu sunt direct legate de rezultatele pe care le produce comportamentul lor și nici variațiile modelelor de interacțiune nu se află într-o astfel de legătură cu rezultatele. Mulți au pretins, de exemplu, că primul război mondial a fost generat de interacțiunea a două coaliții opuse și apropiate ca echilibru. Dar apoi mulți au spus că cel de-al doilea război mondial a fost cauzat de eșecul unora dintre state de a remedia un dezechilibru de putere, combinându-se pentru a se opune unei alianțe existente.

II

Națiunile își modifică forma și finalitatea; sunt realizate progrese tehnologice; armamentul este radical modificat; se fac și se desfac alianțe. Acestea sunt schimbări în interiorul sistemelor, acest gen de schimbări ajutându-ne să explicăm variațiile rezultatelor internațional-politice. În capitolul al treilea, am aflat că unii care aspiră la titlul de teoreticieni sistemisti consideră că asemenea schimbări în interiorul sistemului marchează treceri de la un sistem la altul. Odată ce structura este clar definită, sarcină ce va reveni capitolului următor, schimbările de la nivelul structurii pot fi considerate separat de schimbările de la

nivelul unităților. Cu toate acestea, cineva s-ar putea întreba dacă reducățiile inadvertente, care rezultă din numirea schimbărilor la nivelul unității drept schimbări structurale, ar putea fi remediate printr-o modificare de vocabular. Din nefericire, nu pot fi. Chestiunea demonstrării modului în care cauzele structurale își produc efectele va fi lăsată nerezolvată.

Explicațiile ce țin de nivelul inferior sunt în mod repetat zădărnice, întrucât similaritatea și repetitivitatea rezultatelor internaționale persistă, în ciuda numărului mare de variații ale atributelor și interacțiunilor agenților care se presupune că le-au produs. Cum ar putea fi explicată disjunția cauzelor și efectelor observate? Atunci când cauzele aparente variază într-un grad mai mare decât presupusele lor efecte, vom ști că primele au fost incorect sau incomplet specificate. Eșecul repetat al încercărilor de a explica rezultatele internaționale în mod analitic – adică, prin examinarea unităților aflate în interacțiune – semnalează în mod serios necesitatea unei abordări sistematice. Dacă aceleași efecte decurg din cauze diferite, atunci asupra variabilelor independente probabil că operează constrângeri, în modalități care afectează rezultatele. Nu putem analiza constrângerile în bloc, tratându-le ca pe una sau mai multe variabile independente luate împreună la același nivel, deoarece constrângerile pot opera asupra tuturor variabilelor independente și deoarece ele fac acest lucru în moduri diferite, pe măsură ce sistemele se schimbă. Întrucât nu se poate ajunge la o astfel de încorporare, reducția nu este în nici un caz adecvată, caz în care o abordare analitică trebuie să lase loc uneia sistemică. Se poate considera că unele cauze ale rezultatelor internaționale sunt localizate la nivelul unităților aflate în interacțiune. Deoarece variațiile presupuselor cauze nu corespund totuși foarte precis cu variațiile rezultatelor observate, trebuie să considerăm că unele cauze sunt localizate și la un alt nivel. Cauzele de la nivelul unităților și de la cel al sistemului interacționează, iar întrucât se întâmplă aceasta, explicația din perspectiva nivelului unităților, luată separat, nu poate decât să inducă în eroare. Dacă o abordare permite operarea atât prin intermediul cauzelor de la nivelul unităților, cât și prin al celor de la nivel sistemic, atunci, ea poate explica atât schimbările, cât și continuitățile care apar într-un sistem. Mai mult, ea poate face aceasta evitând proliferarea variabilelor și multiplicarea categoriilor.

Din primul capitol, am reținut cum sunt construite teoriile. Pentru a construi o teorie trebuie să abstragem din realitate, adică să lăsăm de-o parte majoritatea lucrurilor pe care le vedem și experimentăm. Cei care au studiat politica internațională au încercat să se apropie mai mult de realitatea practicii internaționale și să dezvolte conținutul empiric al studiilor lor. În contrast, științele naturii au progresat de-a lungul mileniilor, îndepărtându-se de experiența imediată, ducând la îndeplinire aspirația lui Conant, anterior menționată, de a reduce „gradul de

empirism implicat în rezolvarea problemelor”. Cercetătorii științelor naturii aspiră către elementele simple : unități prime și teorii elegante care să le explice. Cercetătorii politicii internaționale își complică studiile, pretinzând că identifică din ce în ce mai multe variabile. Obiectele de studiu ale științelor sociale și naturale sunt profund diferite. Diferența nu obliterează anumite posibilități sau necesități. Indiferent care ar fi obiectul de studiu, trebuie să delimităm domeniul de cercetare, să-l organizăm, să simplificăm materialele cu care lucrăm, să ne concentrăm asupra tendințelor principale și să selectăm cele mai puternice forțe motrice.

Din prima parte a acestui capitol, am reținut că teoria pe care vrem să o construim trebuie să fie sistemică. Cum va arăta o teorie sistemică a politicii internaționale? Care va fi registrul preocupărilor sale? Ce va fi în stare să explice și ce nu?

Teoria explică regularitățile de comportament și ne determină să ne așteptăm ca rezultatele produse prin interacțiunea unităților să se înscrie în categorii specifice. Cu toate acestea, comportamentul statelor și al oamenilor de stat este nedeterminat. Cum poate fi eventual construită o teorie a politicii internaționale, care trebuie să clarifice un comportament nedefinit? Aceasta este celebra întrebare din studiile internațional-politice, căreia nu i s-a dat un răspuns – și mulți cred că nici nu i se poate da. Așa cum am văzut, la ea nu pot răspunde cei care au optat pentru abordări reducăționiste sau behavioriste. Ei încearcă să explice politica internațională prin prisma principalilor ei actori. Modul behaviorist dominant de a construi teoria internațional-politică constă în avansarea unor propoziții legate de comportamentul, strategiile și interacțiunile statelor. Însă propozițiile referitoare la nivelul unităților nu sunt valabile pentru fenomenele observate la nivel sistemic. Atunci când varietatea actorilor și variațiile acțiunilor lor nu corespund varietății rezultatelor, înțelegem că intră în joc cauzele sistemică. Știind acest lucru, realizăm mai departe că o teorie sistemică este atât necesară, cât și posibilă. Pentru a o aduce de la potență la act este necesar să concepem structura unui sistem internațional și să arătăm cum funcționează efectele ei. Trebuie să desăvârșim revoluția copernicană pe care au revendicat-o alții, arătând măsura în care acțiunile și interacțiunile statelor și măsura în care rezultatele pe care le produc aceste acțiuni și interacțiuni pot fi explicate mai degrabă prin intermediul forțelor care operează la nivelul sistemului, decât cu ajutorul celor de la nivelul unităților.

Ce înțeleg prin *a fi explicate*? Am în vedere următoarele sensuri : a spune de ce categoria rezultatelor așteptate se înscrie între anumite limite ; a spune de ce se repetă *pattern*-urile de comportament ; a spune de ce se repetă evenimentele, inclusiv acelea pe care nu le agreează nici un actor sau foarte puțini. Structura unui sistem acționează ca o forță constrângătoare și ordonatoare și, în consecință,

teoriile sistemice explică și prezic continuitatea în interiorul unui sistem. O teorie sistemică arată de ce schimbările de la nivelul unității provoacă o schimbare a rezultatelor, într-o măsură mai mică decât ar fi de așteptat în condițiile absenței constrângerilor sistemice. O teorie a politicii internaționale ne poate spune unele lucruri despre rezultatele internațional-politice așteptate, despre elasticitatea pe care sistemele o pot dovedi, în replică la acțiunile neprevăzute ale unei variate categorii de state, și despre efectele așteptate ale sistemelor asupra statelor.

O teorie posedă forță explicativă și predictivă. O teorie are, de asemenea, și precizie. Precizia în teoriile științelor sociale înseamnă că explicațiile și predicțiile vor fi generale. O teorie a politicii internaționale va explica, de pildă, de ce războaiele sunt recurente, indicând unele dintre condițiile care fac ca războiul, în general, să fie mai mult sau mai puțin probabil; însă nu va prezice izbucnirea războaielor particulare. În cadrul unui sistem, o teorie explicitează continuitățile. Ea ne spune la ce să ne așteptăm și de ce. În interiorul unui sistem, o teorie explică revenirile și repetițiile, iar nu schimbarea. Ni se spune uneori că abordările structurale s-au dovedit decepționante, că nu se câștigă în cunoaștere studiind structura. Lucrurile ar sta astfel din două motive. Despre structură se spune că, în sens larg, este un concept static, iar în sens restrâns, unul lipsit de conținut. Deși nici una dintre pozițiile afirmate nu este în totalitate adevărată, ambele sunt sugestive. Structurile apar ca fiind statice, deoarece ele se întind adesea pe perioade lungi. Chiar și atunci când structurile nu se schimbă, ele sunt dinamice, nu statice, în sensul că alterează comportamentul actorilor, afectând rezultatele interacțiunilor lor. Dată fiind o structură durabilă, se facilitează omiterea efectelor structurale, întrucât ele sunt, în mod repetat, aceleași. Astfel, ne așteptăm ca aceeași gamă largă de rezultate să decurgă din acțiunile statelor aflate într-o situație de anarhie. Ceea ce se menține în continuitate și se repetă nu este, cu siguranță, mai puțin important decât ceea ce este supus schimbării. O constanță manifestată în cadrul structurii explică *pattern*-urile și caracteristicile recurente ale vieții internațional-politice. Este totuși structura un concept lipsit de conținut? În mare măsură da, și tocmai de aceea el câștigă în precizie și forță. Structura este, cu siguranță, inutilă în privința detaliilor. Conceptele structurale, deși le lipsește conținutul amănunțit, contribuie la explicarea unor *pattern*-uri cuprinzătoare, importante și durabile.

Pe deasupra, structurile se pot schimba brusc. O schimbare structurală este o revoluție, fie că este sau nu produsă în mod violent, mai ales datorită faptului că dă naștere la noi așteptări, privind rezultatele ce vor fi produse prin acțiunile și interacțiunile unităților, a căror plasare în sistem variază odată cu schimbările din structură. În cazul trecerii de la un sistem la altul, o teorie explică schimbarea. O teorie a politicii internaționale poate avea succes doar dacă structurile politice

sunt definite în moduri care le identifică efectele cauzale și care arată cum variază aceste efecte pe măsură ce structurile se schimbă. Din analiza anarhiei se pot infera ipoteze cuprinzătoare cu privire la calitatea vieții internațional-politice. Distincția între structuri anarhice de tip diferit permite elaborarea unor definiții oarecum mai restrânse și mai precise ale rezultatelor așteptate.

Să luăm, de exemplu, efectele pe care le-a avut asupra statelor europene trecerea de la un sistem multipolar la cel bipolar. Atât timp cât statele europene constituiau marile puteri ale lumii, unitatea dintre ele putea fi doar imaginată. Raporturile politice dintre marile puteri europene tindeau către modelul jocului de sumă zero. Fiecare putere considera pierderea suferită de celălalt ca fiind propriul său câștig. Confruntate cu tentația de a coopera în vederea avantajului reciproc, au devenit, fiecare în parte, precaute, fiind înclinate să se retragă. Când, ocazional, unele dintre marile puteri chiar au făcut un pas înainte către cooperare, ele au acționat astfel pentru a se opune mai energic altora. Apariția superputerilor sovietică și americană a creat o situație care a permis o încadrare mai largă și o cooperare mai eficientă între statele Europei de Vest. Ele au devenit consumatori de securitate, pentru a folosi o expresie familiară perioadei Ligii Națiunilor. Pentru prima dată în istoria modernă, factorii determinanți ai războiului și ai păcii se găseau în afara arenei statelor europene, în timp ce mijloacele necesare conservării lor erau furnizate de alții. Aceste noi circumstanțe au făcut posibilă celebra „creștere a interesului comun”, sintagmă care exprimă ideea că toți ar trebui să lucreze împreună pentru a îmbunătăți soarta tuturor, decât să fie preocupați în mod obsesiv de împărțirea exactă a beneficiilor. Nu toate impedimentele privind cooperarea au fost înlăturate, însă unul important a fost întâlnit – teama că avantajul mai important al unuia va fi convertit în forță militară, ce ar putea fi folosită împotriva celorlalți. Trăind în umbra marilor puteri, Marea Britanie, Franța, Germania și Italia au realizat rapid că războiul dintre ele ar putea fi neroditor și, în scurt timp, au început să-l perceapă ca imposibil. Întrucât securitatea fiecăreia dintre ele a ajuns să depindă, în ultimă instanță, mai degrabă de politicile celorlalte decât de cele proprii, unitatea ar fi putut fi în mod efectiv pusă în practică, deși nu ușor de obținut.

Odată ce posibilitatea de război dispare, oricare dintre state își poate asuma, cu mai multă ușurință, riscul de a suferi o pierdere relativă. Pot fi întreprinse demersuri mai benefice pentru unii decât pentru alții, parțial în speranța că pentru cei din urmă balanța beneficiilor va fi compensată de alte activități, iar parțial în ideea că, la urma urmelor, întreprinderea însăși este de dorit. Câștigurile economice pot fi reciproc garantate între state, în schimbul unor avantaje politice așteptate, inclusiv în schimbul consolidării structurii de cooperare europeană. Sfârșitul preocupărilor privind securitatea în cazul statelor Europei de Vest nu

înseamnă încetarea conflictului, ci o reală modificare a conținutului său. Dificilul proces de negociere din interiorul Comunității Economice Europene (cu Franța referitor la politicile privind agricultura, de exemplu) indică faptul că guvernele nu-și pierd interesul în privința distribuirii beneficiilor. Conflictele de interese se mențin, nu însă și așteptarea ca cineva să uzeze de forță pentru a le rezolva. Raporturile politice dintre statele europene au devenit diferite calitativ după cel de-al doilea război mondial, întrucât sistemul internațional s-a schimbat dintr-unul multipolar într-unul bipolar. Progresul limitat realizat în domeniul economic și în alte sectoare în vederea realizării unității Europei de Vest nu poate fi înțeles fără a lua în considerare efectele rezultate din structura modificată a politicii internaționale. Exemplul ne ajută să arătăm ce poate și ce nu poate să ne spună o teorie a politicii internaționale. Ea poate oferi o descriere a setului de rezultate probabile ale acțiunilor și interacțiunilor dintre state în cadrul unui sistem dat, și poate să demonstreze cum anume variază gama de așteptări, pe măsură ce sistemele se schimbă. Ne poate spune ce presiuni sunt exercitate și ce posibilități sunt permise de sistemele cu structură diferită, însă nu ne poate spune cum anume și cât de eficient vor replica unitățile unui sistem față de acele presiuni și posibilități.

Din punct de vedere structural, noi putem descrie și înțelege presiunile la care sunt supuse statele. Nu putem însă prezice cum vor reacționa ele la presiuni, fără să cunoaștem aranjamentele lor interne. O teorie sistemică explică schimbările dintre sisteme, nu din interiorul lor, dar totuși viața internațională dintr-un sistem dat nu înseamnă în nici un caz repetiție. Apar importante discontinuități. Dacă ele intervin într-un sistem care durează, cauzele lor se găsesc la nivelul unității. Întrucât se petrece ceva care se află în afara ariei de cercetare a unei teorii, apare o deviație față de rezultatele așteptate.

O teorie sistemică a politicii internaționale analizează forțe care intervin la nivel internațional, nu la cel național. Apare atunci următoarea întrebare: având simultan de-a face atât cu forțe care acționează la nivel sistemic, cât și cu unele care acționează la nivelul unității, cum ar putea cineva construi o teorie a politicii internaționale, fără ca aceasta să fie, în același timp, și o teorie a politicii externe? Chestiunea se pune exact în modul în care ne-am întreba cum ar putea o teorie economică a piețelor să fie concepută în absența unei teorii privind firmele. Răspunsul e: „Foarte simplu”. Teoria cu privire la piață este o teorie structurală care ne demonstrează modul în care firmele sunt supuse presiunii de către forțele pieței, pentru a face anumite lucruri, în anumite moduri. Dacă – și cât de bine – le vor face variază de la firmă la firmă, variațiile depinzând de organizarea lor internă diferită și de management. O teorie internațional-politică nu implică sau nu necesită o teorie a politicii externe mai mult decât o teorie cu

privire la piață ar implica sau necesita o teorie despre firme. Teoriile sistemice, fie ele politice sau economice, sunt teorii care explică cum anume modul de organizare al unui domeniu acționează ca o forță constrângătoare și ordonatoare asupra unităților din interiorul său, aflate în interacțiune. Asemenea teorii ne vorbesc despre forțele cărora li se supun unitățile. Cunoscându-le, putem infera din ele anumite chestiuni privind comportamentul lor așteptat al unităților și traiectoria lor: anume, cum vor fi ele nevoite să concureze între ele și să se adapteze reciproc, în condițiile în care prioritatea lor e să supraviețuiască și să se dezvolte. În măsura în care dinamica unui sistem limitează libertatea unităților sale, comportamentul și rezultatele comportamentului lor devin previzibile. În ce măsură ne așteptăm ca firmele să reacționeze față de piețe diferit structurate, iar statele față de sisteme internațional-politice diferit structurate? Aceste chestiuni teoretice ne determină să analizăm firmele în calitate de firme, iar statele în calitate de state, fără a acorda atenție diferențelor dintre ele. Atunci, la aceste întrebări se răspunde făcând referire la poziționarea unităților în sistemul propriu, și nu la calitățile lor intrinseci. Teoriile sistemice explică de ce unități diferite se comportă similar și de ce, în ciuda variațiilor lor, produc rezultate care se înscriu în categorii prevăzute. Invers, teoriile care-și îndreaptă analiza către nivelul unității ne lămuresc de ce unități diferite se comportă diferit, în ciuda poziționării lor similare într-un sistem. O teorie despre politica externă este o teorie care ține de nivelul național. Ea induce așteptări cu privire la răspunsurile pe care entități politice nesimilare le vor avea față de presiunile externe. O teorie a politicii internaționale este preocupată de politicile externe ale statelor, însă pretinde să explice doar anumite aspecte ale acestora. Ea ne poate spune cu ce condiții de ordin internațional trebuie să se confrunte politicile naționale. A crede că o teorie a politicii internaționale poate, singură, să precizeze cum anume ar trebui să facă ele față la aceste condiții reprezintă opusul erorii reducționiste.

Teoria, ca și istoria politicii internaționale este scrisă luând în considerare marile puteri ale unei epoci. Aceasta este moda printre politologi, ca și printre istorici, însă tendința preponderentă de la un moment dat nu scoate în evidență și motivația ascunsă în spatele obiceiului. În politica internațională, ca în orice sistem de tip „autoajutorare”, unitățile posedând capabilitatea cea mai mare stabilesc arena de acțiune atât pentru alții, cât și pentru ei înșiși. În teoria sistemică, structura este o noțiune generativă, iar structura unui sistem este generată de interacțiunile părților sale principale. Teoriile care se aplică sistemelor de tip „autoajutorare” sunt scrise avându-se în vedere părțile principale ale sistemului. Ar fi la fel de ridicol să se construiască o teorie a politicii internaționale, având în prim-plan țări ca Malaezia sau Costa Rica, așa cum ar fi și în cazul în

care s-ar construi o teorie economică a competiției oligopolistice bazată pe firme minore, dintr-un sector al unei economii. Traectoriile tuturor statelor și firmelor dintr-un sistem sunt afectate mult mai mult de acțiunile și interacțiunile statelor și firmelor majore, decât de ale celor minore. La începutul secolului, cel care era interesat de perspectivele politicii internaționale, înțelegea ca sistem, și de marile și micile state din interiorul lui nu-și concentra atenția asupra politicilor externe și militare ale Elveției, Danemarcei sau Norvegiei, ci mai degrabă asupra celor ale Marii Britanii și Germaniei, ale Rusiei și Franței. A te concentra asupra marilor puteri nu înseamnă să le pierzi din vedere pe cele mai mici. Preocuparea față de soarta celor din urmă presupune acordarea celei mai mari atenții celor dintâi. Preocuparea față de politica internațională ca sistem implică orientarea atenției către statele care sunt mai relevante. O teorie generală a politicii internaționale este, în mod necesar, raportată la marile puteri. Teoria, odată lansată, se aplică, de asemenea, și statelor mai mici, în măsura în care interacțiunile lor sunt izolate de intervenția marilor puteri ale unui sistem fie prin relativa indiferență a celor din urmă, fie prin dificultățile privind comunicarea și transportul.

III

Într-o teorie sistemică, unele părți ale explicației cu privire la comportamente și rezultate sunt legate de structura sistemului. O structură politică este ca și un câmp de forțe din cadrul fizicii: interacțiunile care se petrec în interiorul unui câmp au proprietăți diferite de cele pe care le-ar avea dacă ar fi apărut în exteriorul lui, iar așa cum câmpul afectează obiectele, tot așa obiectele afectează câmpul. Cum poate cineva să desprindă o semnificație politică limpede și utilă unui asemenea concept, precum cel de structură? Cum pot structurile să-și producă efectele? Luând structurile drept cauze, e util să trasăm o distincție între două definiții.

Termenul „structură” face parte în acest moment din vocabularul preferat al științelor sociale. În această calitate, semnificația sa a devenit atotcuprinzătoare. Însemnând orice, a încetat să mai însemne ceva anume. Lăsând de-o parte utilizările sale ocazionale și lipsite de înțeles, termenul are două sensuri importante. Mai întâi, el poate desemna un dispozitiv compensatoriu care funcționează în vederea producerii unei uniformități a rezultatelor, în ciuda varietății de intrări. Organele trupului își mențin variațiile între limite tolerabile, în ciuda modificării condițiilor. Ficatul unui organism, de exemplu, menține concentrația de zahăr în sânge între anumite limite, în ciuda varietății de mâncare și băutură ingerate. În

mod similar, taxele negative și progresive pe venituri micșorează disparitățile de venit, în ciuda variațiilor privind aptitudinile, energia și șansele indivizilor. Întrucât asemenea structuri aduc în prim-plan procese de nivelare, cei care experimentează efectele de nivelare nu au nevoie nici să cunoască structura, nici modalitățile prin care sunt produse efectele. Structurile de acest gen reprezintă agenți sau mecanisme ce funcționează în interiorul sistemelor. Ele reprezintă structuri de genul celor la care fac, de obicei, apel politologii. Ele împărtășesc, într-adevăr, o notă comună cu structurile care funcționează în sensul definit de mine : tind să mențină rezultatele în limite restrânse. Ele diferă, în sensul în care au fost menite de natură sau de om să opereze în vederea unor scopuri particulare din cadrul unor sisteme mai largi. Atunci când mă refer la astfel de mecanisme, folosesc termeni precum „agent” sau „mecanism compensator”. Mă refer la termenul „structură” doar în cel de-al doilea sens al său.

În al doilea sens, structura desemnează un set de condiții constrângătoare. O asemenea structură acționează ca un selector, însă nu poate fi văzută, examinată sau observată cum funcționează, în sensul în care înțelegem că funcționează ficatul sau taxele pe venit. Piețele economice liber constituite și structurile internațional-politice sunt selectori, însă nu sunt agenți. Întrucât structurile selectează recompensând unele comportamente și sancționându-le pe altele, rezultatele nu pot fi deduse din intenții și comportamente. E vorba aici de logica elementară, pe care toată lumea o înțelege. Ceea ce nu e atât de simplu este să se precizeze ce anume pe plan politic desparte comportamentul de rezultat. Structurile sunt cauze, însă nu în sensul în care spunem că *A* îl cauzează pe *X*, iar *B* îl cauzează pe *Y*. *X* și *Y* sunt rezultate diferite, produse de diferite acțiuni sau agenți. *A* și *B* sunt factori mai puternici, mai rapizi, anteriori sau mai influenți decât *X* și *Y*. Prin observarea valorilor variabilelor, prin calcularea covarianțelor lor și prin trasarea etapelor lor, sunt fixate astfel de cauze¹. Întrucât *A* și *B* sunt diferite, ele produc efecte diferite. Prin contrast, structurile limitează și modelează agenții și instanțele agențiale, orientându-i în direcții care tind către o calitate comună a rezultatelor, chiar dacă eforturile și finalitățile agenților și instanțelor agențiale variază. Structurile nu produc în mod direct efectele. Ele nu acționează în sensul în care o fac agenții. Cum pot fi atunci înțelese forțele structurale? Cum poate cineva considera cauzele structurale ca reprezentând ceva mai mult decât vagi propensiuni sociale sau tendințe politice rău definite?

1. O variabilă, contrar înțelesului încetățenit în știința politică, nu înseamnă doar ceea ce variază. Este vorba aici de un concept care ia diferite valori, un concept dezvoltat ca parte a unui extrem de simplificat model al unei părți oarecare a lumii. A se revedea primul capitol.

Agenții și instanțele agențiale acționează ; sistemele, ca ansambluri, nu. Însă acțiunile agenților și instanțelor agențiale sunt afectate de structura sistemului. Prin ea însăși, o structură nu conduce direct la un rezultat, mai degrabă decât la altul. Ea afectează comportamentul din interiorul sistemului, însă face acest lucru în mod indirect. Efectele sunt produse în două moduri : prin socializarea actorilor și prin competiția dintre ei. Aceste două procese cuprinzătoare apar în politica internațională pe măsură ce apar în societățile cele mai diferite. Întrucât ele sunt procese fundamentale, îmi voi asuma riscul de a spune lucruri cunoscute, explicându-le pe fiecare în parte în termeni simpli.

Să ilustrăm procesul socializării prin cel mai simplu exemplu, referindu-ne la o pereche de indivizi sau, în ceea ce ne privește, la o asociație de două firme sau de două state. *A* îl influențează pe *B*. *B*, transformat în urma acțiunii lui *A*, îl influențează pe *A*. Așa cum a afirmat Mary Parker Follett, teoretician al organizațiilor, „propria activitate a lui *A* devine parte a impulsului care-i cauzează activitatea” (Follett, 1941, p. 194). Acesta este un exemplu al cunoscutei logici structural-funcționale, conform căreia consecințele devin cauze (*cf.* Stinchcombe, 1968, pp. 80-101). Atributele și acțiunile lui *B* sunt afectate de *A*, și viceversa. Fiecare element nu îl influențează doar pe celălalt ; ambii sunt influențați de situația pe care o creează interacțiunea lor. Extinderea exemplului face și mai clară această logică. George și Martha, personajele principale din piesa lui Edward Albee, *Cine se teme de Virginia Woolf ?*, creează, prin comportamentul și interacțiunea lor, o situație pe care nici unul nu o poate controla prin acțiuni și decizii individuale. Într-un studiu profund asupra piesei lui Albee, Paul Watzlawick și colaboratorii săi demonstrează faptul că actele lui George și ale Marthei nu pot fi înțelese fără a lua în considerare sistemul care se naște din interacțiunile lor. Ei arată aceasta în modul următor : „Ceea ce reprezintă, individual, George sau Martha, nu explică nici ceea ce s-a format între ei și nici cum. Pentru a descompune acest întreg în caracteristici individuale de personalitate... este esențial să-i separăm unul de altul, să negăm faptul că manierele lor de comportament ar avea vreo semnificație specială în contextul acestei interacțiuni – că, de fapt, modelul de interacțiune le perpetuează pe acestea” (Watzlawick *et al.*, 1967, p. 156). Comportamentul perechii nu poate fi înțeles adoptând o perspectivă unilaterală asupra fiecărui membru. Pe deasupra, comportamentul perechii nu poate fi elucidat printr-un set de relații biunivoce, întrucât fiecare element al comportamentului care contribuie la interacțiune este, el însuși, configurat de faptul că cei doi formează o pereche. Ei au devenit părți ale unui sistem. A spune pur și simplu că George și Martha se află în interacțiune, unde acțiunea unuia provoacă un răspuns din partea celuilalt, înseamnă a pune în umbră circularitatea interacțiunilor lor. Fiecare acționează și

interacționează în raport cu celălalt. Stimulul și răspunsul fac parte din explicație. Însă cei doi acționează împreună și în cadrul unui joc, care – și pentru faptul că l-au „inventat” – le motivează și le modelează comportamentul. Fiecare în parte joacă un joc, și joacă și împreună. Ei reacționează unul față de celălalt, dar și față de tensiunile pe care le produc interacțiunile lor.

Acestea sunt descrieri și exemple extrase din ceea ce cu toții cunoaștem și experimentăm. Cineva poate intenționa în mod ferm să ducă până la capăt un argument, poate să-și anunțe intenția, să insiste asupra lui și totuși să se lase purtat de argument. Cineva poate să-și prevadă cu hotărâre acțiunea și totuși să fie determinat să se comporte în moduri care l-ar surprinde pe el însuși și pe ceilalți. Cu ani în urmă, Gustave Le Bon spunea acestea despre efectul grupului asupra individului: „Trăsătura cea mai izbitoare la o mulțime psihologică este aceea că, indiferent de indivizii care o compun, indiferent de asemănările sau deosebirile în felul lor de trai, în ocupațiile, caracterele ori nivelul lor de inteligență, singurul fapt că oamenii sunt transformați într-o masă îi investește cu un soi de suflet colectiv. Aceasta îi face să simtă, să gândească și să acționeze într-un mod total diferit de cel în care ar simți, ar gândi sau ar acționa fiecare dintre indivizii care compun mulțimea, luați izolat”^{*}. Noi nu încetăm de a mai fi noi înșine atunci când circumstanțele ne afectează puternic, însă devenim, în egală măsură, noi înșine, cât și alții. Devenim diferiți, dar totuși nu putem spune că un agent sau o instanță agențială ne-a determinat să fim așa.

Perechile și mulțimile redau exemple – tranzitorii și la scală redusă – ale socializării care se petrece în organizații și în societăți la scale mai mari și pe perioade mai mari. Nimeni nu le spune tuturor adolescenților dintr-o anumită școală sau dintr-un anumit oraș să se îmbrace la fel, deși majoritatea dintre ei o fac. Într-adevăr, ei fac acest lucru în ciuda faptului că multă lume – inclusiv părinții – le spune în mod obișnuit să nu îl facă. În moduri spontane și informale, societățile impun norme de comportament. O opinie de grup are autoritate asupra membrilor acestuia. Eroii și liderii apar și sunt imitați. Recompensa pentru comportamentul adecvat normelor de grup le consolidează poziția. Procesul de socializare îi determină pe membrii unui grup să se conformeze cu normele acestuia. Unii membri ai grupului vor considera că acest lucru este represiv și vor înclina către un comportament deviant. Teama de ridicol îi poate determina pe devianți să se reconformeze normelor sau să părăsească grupul. În ambele situații, omogenitatea grupului este salvată. În variate moduri, societățile instituie norme

* Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, trad. de Mariana Tabacu, Editura Antet XX Press, București, f.a., p. 11 (n.tr.).

și încurajează conformitatea. Socializarea reduce diversitatea. Diferențele dintre membrii societății sunt mai mari decât diferențele în comportamentul lor observat. Caracteristicile persistente ale comportamentului de grup rezultă, în parte, din calitățile membrilor săi. Pe de altă parte, ele rezultă din trăsăturile societății pe care o produc interacțiunile lor.

Primul mod în care structurile își produc efectele constă într-un proces de socializare care limitează și modelează comportamentul. Al doilea mod se manifestă prin intermediul competiției. În sectoarele sociale care sunt lax organizate sau segmentate, socializarea are loc în cadrul segmentelor, iar competiția are loc între ele. Socializarea încurajează similaritățile atributelor și comportamentului. La fel și competiția. Competiția generează o ordine, ale cărei unități își reglementează relațiile prin deciziile și actele lor autonome. Adam Smith a publicat *Avuția națiunilor* în 1776. El nu a pretins că ar descrie comportamentul și rezultatele economice doar începând cu acea perioadă încoace. El nu a dezvoltat o teorie care să se aplice doar activităților economice ale celor care citesc, înțeleg și respectă recomandările cărții sale. Teoria sa economică se aplică oriunde prevalează condițiile indicate și separat de nivelul cunoașterii pe care o dețin producătorii și consumatorii¹. Se întâmplă astfel, deoarece teoria pe care a conturat-o Smith abordează chestiunea constrângerilor structurale. În măsura în care selecția e cea care decide, rezultatele pot fi prezise, indiferent de faptul că sunt sau nu cunoscute intențiile actorilor și fie că cei din urmă înțeleg sau nu constrângerile structurale. Să luăm un exemplu. Să presupunem că intenționez să deschid un magazin de pantofi. Unde ar trebui să-l amplasez? Aș putea observa că magazinele de pantofi tind să fie construite unul lângă celelalte. Mergând pe linia raționamentului obișnuit din cadrul științei politice, fie voi trage concluzia că orașele emit legi care reglementează amplasarea magazinelor de pantofi, fie pe aceea că proprietarii magazinelor de pantofi sunt familiarizați cu teoria economiștilor privind amplasamentul, care le indică în linii mari cum să-și amplaseze magazinele, pentru a atrage atenția celui mai mare număr de cumpărători. Nici o inferență nu este justificată. Mergând pe linia raționamentului economic obișnuit, aș spune că circumstanțele pieței îi recompensează pe cei care, intenționat sau nu, își plasează magazinele în locuri corespunzătoare și îi sancționează pe cei care nu fac acest lucru. Comportamentele sunt selectate în baza consecințelor lor. Antreprenorii individuali nu au nevoie să știe cum să-și sporească șansele de a-și obține un profit. Ei se pot lăsa la voia întâmplării, dacă doresc, contând doar pe procesul de selecție al pieței, care va distinge între cei care se întâmplă să opereze în mod inteligent și cei care nu acționează astfel.

1. Atunci când spun că teoria se aplică, las deoparte chestiunea validității teoriei.

Se presupune că firmele ar fi unități maximizatoare. În practică, unele dintre ele s-ar putea ca nici măcar să nu încerce să maximizeze ceva. Altele poate că încearcă, însă nepriceperea lor ar putea face ca acest lucru să fie greu de deslușit. Sistemele competitive sunt reglate, ca să spunem așa, de „raționalitatea” unor competitori mai de succes. Ce înseamnă raționalitatea? Ea înseamnă doar că unii se descurcă mai bine decât alții – fie grație inteligenței, îndemânării, efortului susținut sau simplei întâmplări. Ei reușesc să ofere un bun sau un serviciu dorite, într-un mod mai atractiv decât alții sau la un preț mai mic. Competitorii lor fie îi imită, fie renunță. Cererea pentru produsele lor scade, profiturile lor se prăbușesc, în ultimă instanță ajungând la faliment. Pentru a întrerupe acest lanț nedorit al evenimentelor, ei trebuie să meargă pe alt drum. Și astfel, unitățile care supraviețuiesc ajung să semene una cu alta. *Pattern*-urile se formează cu privire la amplasarea firmelor, la felul lor de organizare, la modurile lor producție, la felul în care arată produsele lor și la metodele lor de marketing. Ordinea se vede în rezultate, nu neapărat în intrări. Cei care supraviețuiesc împărtășesc anumite caracteristici. Cei care se îndreaptă spre faliment nu le au. Competiția impulsionează actorii să-și acomodeze comportamentele cu practicile sociale cele mai acceptabile și mai reușite. Socializarea și competiția reprezintă două aspecte ale unui proces prin care varietatea comportamentelor și a rezultatelor este diminuată.

Acolo unde procesul de selecție raportat la consecințe domină, *pattern*-urile apar și durează fără ca cineva să aranjeze părțile în vederea formării lor și fără ca cineva să se străduiască să le mențină. Actele și relațiile dintre părți pot fi reglementate prin acomodările reciproce pe care le fac ele. Ordinea poate să predomină și în lipsa unui ordonator; adaptările pot fi făcute și fără un factor reglator; sarcinile pot fi alocate și fără un distribuitor. Primarul orașului New York nu telefonează cultivatorilor de legume din sudul statului New Jersey pentru a le spune să cultive mai multe roșii în anul care urmează, întrucât au fost furnizate prea puține în ultima vreme. Oferta și cererea sunt mult mai precis și temeinic reglementate prin răspunsurile autointeresate ale numeroșilor cumpărători și ofertanți, decât de instrucțiunile primarilor. Un exemplu de un tip oarecum diferit rezultă din analiza răspunsului lui Montesquieu, când acesta s-a văzut confruntat cu schița unei societăți ideale. „Cine”, se spune că s-ar fi întrebat el, „va mai goli oalele de noapte?” Punându-ne o întrebare similară, ne-am putea întreba: Cine va colecta gunoiul? Cei care achiziționează serviciul de colectare a gunoiului vor să îl cumpere ieftin. Vânzătorii vor să-și vândă serviciul scump. Ce se întâmplă? Orașele întreprind demersuri pentru a face ca meseria de gunoier să fie mai atractivă: mai curată și mai ușoară, datorită eforturilor în vederea automatizării, dar și mai acceptabilă din punct de vedere social, prin creșterea statutului meseriei, de exemplu, prin oferirea de uniforme

moderne muncitorilor. În măsura în care colectarea gunoiului rămâne neatractivă, societatea plătește mai mult, raportat la abilitățile cerute, decât ar plăti în cazul altor servicii. Societatea reală devine greu de distins de cea ideală.

IV

Structuri diferite pot determina ca aceleași rezultate să apară, chiar pe măsură ce unitățile și interacțiunile variază. Astfel, în ansamblul unei piețe, prețul oricărui bun sau serviciu este uniform, în condițiile în care concurează numeroase firme, dacă un număr mic de firme oligopoliste se angajează în stabilirea secretă a prețurilor sau dacă guvernul controlează prețurile. Competiție perfectă, conivență completă, control absolut: aceste cauze diferite produc rezultate identice. Din uniformitatea rezultatelor nu se poate deduce că atributele și interacțiunile părților sistemului au rămas constante. Structura poate determina rezultatele, ignorând schimbările de la nivelul unităților și lăsând la o parte dispariția unora dintre ele și apariția altora. „Cauze” diferite pot produce aceleași efecte; aceleași „cauze” pot avea consecințe diferite. În afară de cazul în care se cunoaște modul de organizare al unui domeniu, se pot cu greu distinge cauzele de efecte.

Efectul exercitat de o organizație poate să predomină asupra atributelor și interacțiunilor proprii elementelor din interiorul ei. Un sistem care rămâne independent de condițiile inițiale, se spune că se caracterizează prin echifinalitate. Dacă el are această trăsătură, „*sistemul reprezintă, prin urmare, propria sa explicație satisfăcătoare*, iar studierea modului său actual de organizare, metodologia cea mai adecvată” (Watzlawick *et al.*, 1967, p. 129; *cf.* p. 32). Dacă structura influențează fără a determina, atunci ne-am putea întreba cum și în ce măsură unitățile determină rezultatele. Structura trebuie studiată în propriul său registru, așa cum trebuie procedat și în cazul unităților. A pretinde că se întreprinde o abordare sistemică sau că se construiește o teorie sistemică înseamnă că este necesar să se demonstreze cum pot fi definite distinct nivelurile sistemic și cel al unităților. Eșecul de a sesiza și de a menține distincția dintre structură, pe de o parte, și unități și procese, pe de altă parte, face imposibilă deslușirea cauzelor de diferite tipuri și distincția între cauze și efecte. Punerea în umbră a distincției dintre diferitele niveluri ale unui sistem a constituit, cred eu, impedimentul principal care a stat în calea dezvoltării teoriilor despre politica internațională. Capitolul care urmează ilustrează cum se definesc structurile politice, într-un mod care să facă posibilă construirea unei teorii sistemice.

Capitolul 5

Structuri politice

Am reținut, din capitolele al doilea, al treilea și al patrulea, că rezultatele internațional-politice nu pot fi explicate în mod reductiv. Am aflat, în capitolul al treilea, că până și abordările sistemice clar recunoscute amestecă și confundă nivelul sistemic cu cauzele de la nivelul unităților. Reflectând asupra teoriilor care merg pe linia modelului sistemic general, am ajuns imediat la concluzia că politica internațională nu corespunde suficient de bine modelului, astfel încât acesta să își dovedească utilitatea, și că doar prin intermediul unui anumit gen de teorii sistemice ar putea fi ea înțeleasă. Pentru a fi una reușită, o astfel de teorie trebuie să demonstreze cum poate fi concepută politica internațională ca un domeniu distinct de cel economic, social sau de alte domenii internaționale la care ne-am putea gândi. Pentru a face o demarcație clară a sistemelor internațional-politice de alte sisteme internaționale și pentru a face distincție între nivelul sistemic și forțele care acționează la nivelul unității, este necesar să arătăm cum sunt generate structurile politice și cum afectează ele unitățile sistemului și sunt afectate la rândul lor de acestea. Ce anume se interpune între unitățile aflate în interacțiune și rezultatele pe care le produc acțiunile și interacțiunile lor? Pentru a răspunde la aceste întrebări, capitolul de față analizează mai întâi conceptul „structură socială”, iar apoi definește structura, în calitate de concept adecvat politicii naționale și internaționale.

I

Un sistem este compus dintr-o structură și din unități aflate în interacțiune. Structura reprezintă componenta la nivelul sistemului în ansamblu, care face cu putință să concepem sistemul ca pe un întreg. Problema, nerezolvată de teoreticienii sistemisti asupra căroră ne-am oprit în capitolul al treilea, este de a inventa o

definiție a structurii, excluzând atributele și interacțiunile unităților. Definițiile date structurii trebuie să lase de o parte sau să evite să formuleze ceva legat de caracteristicile unităților, comportamentul și interacțiunile lor. De ce trebuie omise aceste chestiuni, evident, importante? Ele trebuie omise pentru ca noi să putem distinge între variabilele de la nivelul unităților și variabilele de la nivelul sistemului. Se pune problema de a dezvolta concepte utile din punct de vedere teoretic, menite să înlocuiască noțiunile sistemice vagi și supuse variației, care sunt, în mod obișnuit, angajate în cercetare – noțiuni precum mediu, situație, context sau ambianță. Conceptul „structură” este unul util în măsura în care oferă o semnificație clară și constantă unor astfel de termeni vagi și variabili.

Cunoaștem ce anume trebuie să omitem din orice definiție a structurii, dacă vrem ca ea să ne fie utilă din punct de vedere teoretic. Abstragerea din atributele unității înseamnă a lăsa de-o parte chestiuni legate de tipurile de lideri politici, de instituții sociale și economice și de angajamentele pe care și le pot asuma statele. Abstragerea din relații înseamnă a pune între paranteze chestiuni legate de interacțiunile culturale, economice, politice și militare ale statelor. A spune ce trebuie lăsat de-o parte nu indică, în același timp, și ce trebuie luat în seamă. Recomandările negative sunt totuși importante, întrucât instrucțiunea de a omite atributele e adesea încălcată, iar cea de a omite interacțiunile trece aproape întotdeauna neobservată. Însă, în condițiile în care atributele și interacțiunile sunt trecute cu vederea, ce mai rămâne? Răspunsul la întrebare este oferit luând în considerare dubla semnificație a termenului „relație”. Așa cum subliniază S.F. Nadel, limbajul obișnuit ocultează o distincție importantă pentru teorie. Termenul „relație” este utilizat pentru a desemna atât interacțiunea unităților, cât și pozițiile pe care le ocupă fiecare, în raport cu cealaltă (Nadel, 1957, pp. 8-11). Definirea unei structuri implică ignorarea modului în care unitățile relaționează reciproc (a modului în care interacționează ele) și concentrarea asupra felului în care se pun ele în relații reciproce (cum sunt aranjate sau poziționate). Interacțiunile, așa cum am insistat, au loc la nivelul unităților. Cum anume se află ele în relații reciproce și modul în care sunt ele aranjate sau poziționate nu țin de vreo proprietate a unităților. Modul de aranjare al unităților reprezintă o proprietate a sistemului.

Lăsând la o parte profilul actorilor, comportamentul și interacțiunile lor, se obține un tablou strict pozițional al societății. Trei propoziții decurg de aici. Mai întâi, structurile pot să se mențină, în timp ce profilul, comportamentul și interacțiunile variază foarte mult. Structura este net deosebită de acțiuni și interacțiuni. În al doilea rând, o definiție structurală se aplică unor domenii având naturi foarte diferite, atât timp cât aranjamentul părților este similar (cf. Nadel, 1957, pp. 104-109). În al treilea rând, deoarece lucrurile stau așa, teoriile menite unui domeniu anume pot fi aplicabile, cu anumite modificări, și altor domenii.

O structură este definită prin aranjamentul părților ei. Doar schimbările ce țin de aranjament sunt schimbări structurale. Un sistem este compus dintr-o structură și din părți aflate în interacțiune. Atât structura, cât și părțile sunt concepte înrudite, însă nu identice cu agenții reali. Structura nu e un lucru pe care să-l putem vedea. Antropologul Meyer Fortes a demonstrat clar aceasta. „Atunci când descriem structura”, a spus el, „ne aflăm pe terenul gramaticii și sintaxei, nu al cuvântului vorbit. Noi distingem structura în «realitatea concretă» a evenimentelor sociale, doar în virtutea faptului de a fi stabilit mai întâi structura prin abstragerea din «realitatea concretă»” (Fortes, 1949, p. 56). De vreme ce structura este o abstracție, ea nu poate fi definită prin enumerarea caracteristicilor materiale ale sistemului. În schimb, ea trebuie definită luând în considerare aranjamentul părților sistemului și principiul de organizare al aceluia.

Acesta este un mod mai puțin obișnuit de a concepe sistemele politice, deși noțiunile structurale sunt destul de familiare antropologilor, economiștilor și chiar politologilor care nu abordează chestiuni legate de sistemele politice în general, ci de unele părți ale lor, cum ar fi partidele politice și birocrațiile. Atunci când definesc structurile, antropologii nu-și pun întrebări legate de obiceiurile și valorile șefilor de trib sau de ale indienilor ; economiștii nu sunt preocupați de organizarea și eficiența firmelor particulare sau de schimburile dintre ele ; iar pe politologi nu-i interesează personalitatea și interesele indivizilor care ocupă diferite funcții. Ei lasă deoparte calitățile, motivele și interacțiunile actorilor, nu din cauză că aceste aspecte ar fi neinteresante sau neimportante, ci datorită faptului că ei vor să afle cum sunt afectate calitățile, motivele și interacțiunile unităților tribale de structura tribală, cum sunt influențate deciziile firmelor de piața în cadrul căreia acționează și cum anume este modelat comportamentul oamenilor de funcțiile pe care le dețin.

II

Conceptul „structură” este întemeiat pe faptul că unități diferite juxtapuse și combinate se comportă în mod diferit și, interacționând, produc rezultate diferite. Vreau mai întâi să arăt cum poate fi definită structura politică internă. Într-o lucrare despre teoria politicii internaționale, structura politică internă trebuie examinată astfel încât să se instituie o distincție între așteptările privind comportamentul și rezultatele din registrele intern și extern. Pe deasupra, oprindu-ne acum asupra structurii politice interne, ulterior ne va fi mai ușor să cuprindem și mai puțin sesizabila structură internațional-politică.

Structura definește aranjamentul sau ordonarea părților unui sistem. Structura nu reprezintă o colecție de instituții politice, ci mai degrabă aranjamentul acestora. Cum este definit aranjamentul? Constituția unui stat descrie anumite părți ale aranjamentului, însă structurile politice, așa cum se dezvoltă ele, nu sunt identice cu constituțiile oficiale. Atunci când definim structurile, prima întrebare la care trebuie să răspundem este următoarea: Care este principiul în virtutea căruia sunt aranjate părțile?

Regimurile politice interne sunt ierarhic ordonate. Unitățile – instituții și agenții – se află unele față de altele în relații de supra- și de subordonare. Principiul ordonator al unui sistem furnizează prima – și elementara – cantitate de informație despre modul în care se înrudesce reciproc componentele unui domeniu. Într-o unitate organizată politic, ierarhia funcțiilor nu este în nici un caz complet articulată și nici nu sunt înlăturate toate ambiguitățile privind relațiile de supra- și de subordonare. Cu toate acestea, actorii politici sunt oficial diferențiați, în raport cu gradul lor de autoritate, specificându-se funcțiile lor distincte. Însă atunci când folosesc termenul „a specifica”, nu înțeleg că legea descrie în întregime îndatoririle care le revin diferitelor instanțe, ci doar că, în linii mari, prevalează un accord atât asupra sarcinilor pe care diferitele paliere ale unui regim politic trebuie să le ia asupra lor, cât și asupra gradului de putere cu care ele sunt, în mod legitim, investite. Astfel, Congresul aprobă efectivele militare; președintele le comandă. Congresul face legi; puterea executivă le pune în practică; instanțele administrează legile; judecătorii le interpretează. O specificație similară a rolurilor și o astfel de diferențiere a funcțiilor pot fi întâlnite în orice stat, cu atât mai deplin constituite, cu cât statul este mai evoluat. Specificația funcțiilor părților formal diferențiate constituie cea de-al doilea aspect al informației structurale. Această a doua parte a definiției aduce un conținut în plus structurii, dar numai în măsura în care să ne permită să explicăm în mod mai complet cum anume unitățile se relaționează reciproc. Rolurile și funcțiile prim-ministrului și Parlamentului britanic, de exemplu, diferă de cele ale președintelui și Congresului american. Când pozițiile oficiale se juxtapun și când funcțiile sunt combinate în diferite moduri, se deduc comportamente și rezultate diferite, așa cum voi arăta în mod succint.

Disponerea unităților în relații reciproce nu este complet definită de principiul ordonator al unui sistem și de diferențierea formală a părților sale. Poziția unităților se modifică, de asemenea, odată cu schimbările produse la nivelul capabilităților lor relative. Îndeplinindu-și funcțiile, instanțele agențiale pot dobândi capabilități sau le pot pierde. Relația prim-ministrului cu Parlamentul și a președintelui cu Congresul depinde de capabilitățile lor relative și variază în funcție de ele. A treia parte a definiției structurii admite faptul că, până și în cazul în care

funcțiile specificate rămân neschimbate, unitățile se pun în diferite relații reciproce, prin intermediul schimbării produse la nivelul capabilității relative.

O structură politică internă este, în felul acesta, definită, mai întâi în raport cu principiul după care este ordonată; în al doilea rând, de specificația funcțiilor unităților formal diferențiate și, în al treilea rând, de distribuția capabilităților între aceste unități. Noțiunea „structură” este una extrem de abstractă, însă definiția structurii nu elimină chiar totul. A proceda astfel ar însemna să lase orice de-o parte și să nu includă absolut nimic. Cea de-a treia parte a definiției structurii include doar ceea ce este necesar demonstrării modului în care unitățile sistemului sunt poziționate sau aranjate. Orice altceva este eludat. Preocuparea față de tradiție și cultură, analiza caracterului și personalității actorilor politici, luarea în considerare a conflictualelor și adaptativelor procese ale politicii, descrierea creării și punerii în practică a unei politici – toate chestiunile de genul acesta sunt lăsate la o parte. Din omiterea lor nu rezultă lipsa lor de importanță. Ele sunt omise, deoarece obiectivul nostru e de a scoate la iveală efectele așteptate ale structurii asupra procesului și ale procesului asupra structurii. Acest lucru poate fi îndeplinit doar dacă structura și procesul sunt distinct definite.

Structurile politice conturează procesele politice, așa cum se poate cel mai bine observa comparând diferite sisteme de guvernare. În Marea Britanie și în America, funcțiile legislativă și executivă sunt în mod diferit juxtapuse și combinate. În Anglia, ele fuzionează; în America, ele sunt separate, puse în numeroase moduri în opoziție una cu alta. Diferențele în distribuția puterii și autorității în cadrul instanțelor oficiale și neoficiale afectează puterea executivă a celor care conduc, contribuind la trasarea unor diferențe persistente în privința performanței lor. Am arătat, în altă parte, cum anume lămuresc diferențele structurale contrastele dintre *pattern*-urile de comportament politic britanic și american. Reluând, într-o formă rezumativă, câteva puncte, voi face ca propozițiile precedente cu statut de definiții să devină concrete din punct de vedere politic. Îi voi alege drept exemplu chiar pe cei care sunt investiți cu funcții de conducere politică, concentrându-mă mai mult asupra Marii Britanii decât asupra Americii, astfel încât să pot intra în anumite detalii mai amănunțite (Waltz, 1967a; am selectat mai ales din capitolele 3 și 11).

Prim-miniștrii au fost caracterizați, cel puțin începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, prin aceea că au dobândit mai multă putere ca niciodată, ajungându-se până acolo încât n-ar mai fi necesară referirea la guvernământul parlamentar și nici măcar la guvernământul de cabinet. Acum, doar prim-ministrul este la putere sau cel puțin așa ni se spune. Trebuie atunci să ne întrebăm de ce acești miniștri din ce în ce mai puternici reacționează atât de lent la evenimente, de ce fac mereu și mereu aceleași lucruri ineficiente și de ce, în general, guvernează atât de slab. Răspunsurile nu rezidă în personalitățile diferite ale prim-miniștrilor, întrucât

pattern-urile la care mă refer îi cuprind pe toți, ducându-se înapoi până în anii 1860, adică până în perioada în care disciplina partidelor a început să se impună ca o trăsătură principală a guvernării britanice. Puterile oficiale ale prim-ministrului par să fie destul de mari, și totuși comportamentul lor este constrâns într-o măsură mai mare decât acela al președinților americani. Constrângerile se regăsesc în structura guvernământului britanic, în special în relația liderului cu partidul. Două puncte sunt de importanță majoră: felul în care sunt recrutați liderii și efectul pe care îl are faptul că aceștia sunt nevoiți să-și conducă atât de atent partidele.

În ambele țări, direct sau indirect, alegerea efectivă a unui șef de guvern este lăsată în seama a două partide principale. Cum devin ele singurele partide din cadrul cărora se decide alegerea? Un membru al parlamentului devine lider al propriului partid sau prim-ministru după un lung mandat în parlament, dovădindu-și meritele urcând succesiv treptele ierarhiei ministeriale și etalându-și calitățile pe care Camera Comunelor le consideră importante. Membrii celor două principale partide parlamentare decid cine anume va ajunge în cea mai înaltă funcție. Ei selectează persoana care le va conduce partidul, atunci când acesta nu se află la putere, și care va ajunge prim-ministru când partidul va câștiga alegerile. Acel membru al parlamentului care ar putea fi prim-ministru trebuie să-și convingă primii săi alegători, membrii partidului său care se află în Camera Comunelor, că va fi competent și că, în conformitate cu cerințele partidului, va fi precaut și demn de încredere în timpul exercitării funcției. Ei vor căuta pe cineva care a arătat, de-a lungul anilor, că nu-și va nemulțumi colegii din parlament. Nefiind limitat numărul de mandate al funcției de prim-ministru, parlamentarii vor avea un motiv în plus să fie refractari în a sprijini o persoană mai tânără, al cărei eventual succes în alegeri ar bloca, timp de decenii, calea către cea mai înaltă funcție.

Ca în majoritatea țărilor cu instituții politice reglementate, britanicii își instruiesc conducătorii. Față de sistemul destul de diferit al Americii, sistemul prin care Marea Britanie își instruiește conducătorii e mai capabil să încurajeze venirea la putere nu numai a unor șefi de guvern mai în vârstă, ci și a unora care sunt mai de încredere și care inspiră mai multă siguranță. Începând cu cel de-al doilea act privind reforma, din 1867, Marea Britanie a avut 20 de prim-miniștri. Vârsta medie la care acced la funcție este de 62 de ani. Durata medie de prezență în Parlament, înainte de a deveni prim-miniștri, e de 28 de ani, timp în care ei și-au făcut ucenicia în cadrul diferitelor posturi înalte din Cabinet. În Anglia, singurul mod de a obține cea mai înaltă funcție e de a avansa pe treptele ierarhiei ministeriale¹. De la Războiul

1. Excepția, care nu contestă regula, este reprezentată de Ramsay MacDonald care, nefiind prezent în coaliția din timpul războiului, iar partidul său nefiind anterior la putere, nu a activat niciodată într-o poziție ministerială.

Civil încoace, America a avut 22 de președinți. Media de vârstă la care acced la funcție este de 56 de ani¹. De vreme ce Congresul nu reprezintă o cale directă către avansarea în funcția executivă, nu are nici o relevanță să se compare slujba congressională cu cea parlamentară. Cu toate acestea, este cert și semnificativ să se afirme că funcția prezidențială acoperă un câmp mai larg de experiență, ocazional el neținând deloc – ca în cazul lui Grant sau Eisenhower – de domeniul politic.

Modul britanic de recrutare creează condițiile care joacă rolul unei cenzuri asupra puterii executive. Prim-ministrul, în măsura în care i se acordă puteri sporite, este probabil să aibă o asemenea vârstă sau experiență, o înțelepciune, dacă vreți, care ar face improbabilă, din partea sa, o exercitare în forță a acestei puteri. Dacă este adevărat că Anglia se mișcă lent, aceasta este o parte a explicației – o parte mai consistentă decât mult pomenitul caracter național, despre care se presupune că vine în contradicție cu angajamentul ideologic sau cu politicile programatice.

Limitările la care ajung să fie supuși prim-miniștrii în cadrul procesului însuși prin care sunt selectați sunt pe atât de importante pe cât de subtil, vag și general sunt ele trecute cu vederea. Aceste caracteristici sunt valabile și pentru condiționările care derivă din relația prim-ministrului cu propriul partid sau cu Parlamentul, unde puterea sa este adesea privită ca fiind absolută. Situația din cele două țări poate fi expusă după cum urmează : președintele poate să conducă, însă întâmpină dificultăți în a-și convinge partidul să-l susțină ; prim-ministrul are susținători, însă cu condiția ca el să nu se distanțeze prea mult de partidul său, lucru care l-ar împiedica să conducă. Ceea ce i se cere, în primă instanță, unui prim-ministru este să se ocupe de treburile partidului în moduri care să evite împotrivirea celor mulți sau răzvrătirea celor puțini, dacă acei câțiva sunt importanți, mai degrabă decât să impună sancțiuni după ce protestul a avut loc. Cel mai adesea, îngrijorarea prim-ministrului este legată mai puțin de faptul că unii membri îl vor înfrunta, decât de faptul că sprijinul său real și efectiv se va diminua în anii dintre alegerile generale, așa cum a fost în cazul lui Churchill sau Macmillan pe perioada ultimelor lor mandate sau, chiar mai izbitor, în cazul lui Eden și Heath. Este greșit să se înțeleagă partidul parlamentar ca fiind o frână în calea actului de guvernământ doar atunci când partidul este scindat și când prim-ministrul se confruntă cu o facțiune rebelă, întrucât un partid nu este niciodată monolitic. Un partid bine condus va arăta ca fiind disciplinat aproape în mod inerțial, însă abilitățile manageriale sunt dificil de dobândit. Adevăratul prim-ministru sau lider de partid acționează, dacă este posibil, în moduri care să evite disensiunile, anticipându-le. Sunt făcute concesii ; chestiunile dificile sunt amânate și, din când în când, evitate în întregime. Dacă ne imaginăm cele două

1. Toate calculele fiind făcute în iulie 1978.

partide ca pe două armate instruite defilând disciplinat la ordinele comandanților lor, nu numai că vom trece cu vederea peste o parte importantă a evenimentelor, ci vom omite, de asemenea, infinita atenție și prudență care intervin în a determina grupurile – fie ele armate, echipe de fotbal sau partide politice – să acționeze concertat. Prim-ministrul poate, de regulă, să conteze pe partidul său pentru a fi sprijinit, însă doar în limitele care sunt, în parte, stabilite de membrii partidului luați laolaltă. Prim-ministrul nu poate cere decât ceea ce partidul îi dă. El nu poate spune: „Sindicatele trebuie să fie disciplinate”. El nu poate spune: „Relațiile de muncă și de conducere trebuie revizuite”. El nu poate spune: „Industria trebuie raționalizată”. Nu poate face astfel de afirmații, chiar dacă este convins de adevărul celor spuse. El poate să dea un ordin ferm doar dacă are siguranța că partidul său își va schimba poziția fără ca o facțiune importantă să se desprindă de el. Însă până când un prim-ministru ajunge să se încredințeze de acest lucru, nici o directivă dată nu mai este autoritară. Cineva poate fi un prim-ministru autoritar doar cu prețul de a fi un nepriceput conducător de partid. „Un partid trebuie condus, iar acela care-l poate conduce cel mai bine va fi, probabil, cel mai bun lider al lui. Sarcina subordonată privitoare la procesul legislativ și la guvernământul executiv poate să cadă foarte bine în mâinile inferioare ale unor practicieni mai puțin iscusiți.”¹ Sub această formă erau exprimate și reflecțiile lui Anthony Trollope la adresa carierei lui Sir Timothy Beeswax, un conducător de partid cu calități aproape magice (Trollope, 1880, III, 169; cf. I, 216). Rolurile de conducător de țară și de conducător al unui partid intră cu ușurință în conflict. În absența unui principiu formal de tipul celui american, de *checks and balances**, partidul care ar acționa ar putea face aceasta. Întrucât partidul aflat la putere acționează în numele liderului său, cel din urmă trebuie să fie precaut în legătură cu cuvintele pe care se decide să le rostească.

Problema conducerii, luată laolaltă cu factorul instrucție, este suficientă pentru a descrie fondul de bază al politicii britanice. Prim-ministrul trebuie să mențină unitatea partidului, deoarece nu se poate, în cazul său, să-și continue activitatea de conducere construind o serie de majorități, a căror componență variază de la caz la caz. Prim-miniștrii trebuie să fie – și trebuie să se străduiască din greu să

1. În privința anumitor aspecte, venirea unui nou secol aduce cu sine puține schimbări. În ciuda numeroaselor comentarii dure făcute de Crossman, Wilson și alții, la adresa lui Callaghan, primul a afirmat despre ultimul că ar fi „de departe cel mai desăvârșit politician din Partidul Laburist”; și, aparent datorită aceluși renume, Callaghan a câștigat sprijinul lui Wilson în a-l succeda pe acesta ca prim-ministru (Callaghan, 1977, III, 627-628 *et passim*).

* Controale și echilibrări (n.tr.).

rămână – acceptabili, din punctul de vedere al grupurilor lor parlamentare. În funcție de sistemul politic în cadrul căruia operează, prim-ministrul este nevoit să apeleze la sprijinul întregului său partid, cu prețul unei micșorări simțitoare a libertății sale de acțiune. El este constrâns să înainteze cu precauție, să lase evenimentele să se desfășoare, până când necesitatea iminentă de a decide neutralizează pornirile către dezacordul legat de care anume hotărâre trebuie luată. Caracteristicile de conducere sunt incluse în sistem. Un prim-ministru tipic este un lider național slab, dar un expert conducător de partid – caracteristici pe care, în mod obișnuit, trebuie să le aibă, în vederea obținerii și menținerii funcției.

În contrast, să luăm cazul președinților. Întrucât, în cazul lor, deținerea funcției nu depinde de asigurarea sprijinului majoritar în Congres, deoarece ei pot fi învinși în viața politică și totuși să rămână în funcție, și deoarece obstrucționarea reprezintă o parte obișnuită și acceptată a sistemului, ei sunt încurajați să ceară ceea ce, pentru moment, nu poate fi acordat. Se așteaptă de obicei ca președinții să educe și să informeze, să explice că legislația pe care Congresul refuză să o aprobe reprezintă, în realitate, ceea ce interesul național pretinde ; ei pot, într-adevăr, să ceară mai mult decât doresc, sperând că puținul pe care adesea îl primesc va corespunde într-o oarecare măsură cu estimările lor personale. Astfel, distanța dintre promisiune și realizare, dintre cererea prezidențială și consimțământul Congresului se dovedește iluzorie. Prim-miniștrii obțin tot ceea ce cer, și totuși, legislația de bază din domeniul social și economic din Marea Britanie reprezintă de obicei un lung proces de maturizare. Președinții cer mult, dar nu obțin tot și, cu toate acestea, mersul reformei nu este mai lent, flexibilitatea și răspunsul guvernului american nu sunt mai slabe decât ar fi în cazul Marii Britanii.

Aparențele sunt adesea înșelătoare. Prim-miniștrii se presupune că sunt lideri puternici, deoarece în public li se opune o atât de slabă împotrivire. Cu toate acestea, fuziunea puterilor îl tentează pe prim-ministru să-și plaseze interesul său privind unitatea partidului deasupra preocupării pentru interesul public, iar a face ca partidul să apară drept responsabil în ochii alegătorului înseamnă a face guvernul insensibil față de nevoile națiunii. „O persoană publică este responsabilă”, așa cum spunea odată un personaj din romanele lui Disraeli, „iar un om responsabil este un sclav” (Disraeli, 1880, p. 156). A fi în mod evident responsabil înseamnă a fi extrem de vizibil. În America, spectacolul oferit în Congres diminuează, într-o anumită măsură, atenția pe care o primește președintele ; în Marea Britanie, publicul își concentrează atenția, cu o intensitate unidirecțională, asupra prim-ministrului. Pe drept sau nu, el este apreciat sau blamat pentru starea bună sau rea a națiunii. Responsabilitatea este mai degrabă concentrată decât împărțită. Liderul care este responsabil în acel moment trebuie să-și conserve puterea ; blamul pentru politica riscantă care dă greș cade în întregime asupra lui.

Americanii, obișnuiți să guverneze prin intermediul unor președinți puternici, se gândesc în mod firesc doar la limitele instituțional impuse, trecând cu vederea constrângerile structurale asupra guvernământului britanic. Într-adevăr, în cele două țări, termenul „conducere” are semnificații politice diferite: în Statele Unite, el desemnează faptul că oameni puternici ocupă scaunul prezidențial; în Marea Britanie, faptul că voința prim-ministrului devine lege oficială. Afirmatia că voința liderului devine lege nu ar trebui să însemne și că sistemul se înscrie în conducerea puternică, în sensul american; în schimb, totul depinde de identitatea liderului și de forțele care-i conturează deciziile. Sistemul britanic reușește să ofere certitudinea că liderul este moderat și că se va comporta în mod decent. Aceasta nu reiese din simpla observare a proceselor politice. Trebuie mai întâi să punem în relație structura politică cu procesul, să luăm în considerare modurile în care funcțiile și instituțiile politice sunt juxtapuse și combinate. Puterea este concentrată în mâinile prim-ministrului, confruntat fiind totuși cu stavile severe – chiar dacă neoficiale – împotriva folosirii ei discreționare: sistemul de instruire prin care parlamentarii avansează în funcție; restricțiile subtile din direcția partidului care îl influențează pe prim-ministru; deprinderea, încurajată instituțional, de a gestiona lent evenimentele și de a amâna schimbările din politică, până când necesitatea lor este clar recunoscută.

Durabilitatea *pattern*-urilor de-a lungul deceniilor este frapantă. Să ne gândim la prim-miniștrii pe care i-a cunoscut Marea Britanie de la începutul secolului. Ei sunt Balfour, Campbell-Bannerman, Asquith, Lloyd George, Bonar Law, Baldwin, MacDonald, Chamberlain, Churchill, Attlee, Eden, Macmillan, Home, Wilson, Heath și Callaghan. Doi nu s-au integrat în model – Lloyd George și Winston Churchill. Ambii au stat mult în Camera Comunelor. Amândoi și-au construit ascensiunea în ierarhie. Ei și-au făcut ucenicia, însă acest lucru nu i-a rutinat. În vremuri normale, fiecare dintre ei ar fi părut, în cel mai bun caz, nedemn de încredere și, poate, de-a dreptul periculos pentru ca fracțiuni din numeroasele lor partide să le refuze cea mai înaltă funcție. Cei mai mulți dintre parlamentari i-au considerat ca nefiind potriviți să echilibreze interesele și convingerile diferitelor grupări din partid, să calculeze, în mod echitabil, ale cui servicii și sprijin meritau poziții ministeriale mai înalte sau mai joase sau să manifeste un respect politicos față de opiniile altora, chiar atunci când acestea erau considerate a fi nefondate. Câteva comentarii despre Winston Churchill vor ilustra ceea ce vreau să spun. Membru în Parlament din 1900 și deținător al mai multor poziții ministeriale decât orice alt politician din istoria Marii Britanii, el era pe deplin calificat pentru cea mai înaltă funcție. Însă, de-a lungul celei mai mari părți a vieții sale politice, el a fost un nonconformist. Fiind un conservator la începutul carierei sale politice, a devenit liberal în 1906, nerevenind la facțiunea

conservatoare înainte de mijlocul anilor 1920. În anii '30, se afla în dezacord cu propriul partid, în privința unor chestiuni importante privind politica de stat, legate mai întâi de relațiile cu India și apoi de cele cu Europa. Nimic altceva, decât o criză suficient de importantă pentru a converti dezavantajele sale de partid în câștiguri de ordin național, nu l-ar fi putut ridica în cea mai înaltă funcție. Evenimentele necesare ca el să fie avansat în funcția de prim-ministru, în virtutea naturii lor excepționale, fac ca procedura normală să iasă mai clar în evidență. Accidentele apar, într-adevăr, însă sunt necesare crize majore care să le producă. A face ca cineva să sară peste limitele normale de succesiune nu e un lucru ușor de realizat.

Structura politică produce o similitudine a procesului și a realizării, atât timp cât ea se menține. Similaritatea nu e totuna cu uniformitatea. Structura operează ca o cauză, însă nu e singura cauză implicată. Cum poate ști cineva dacă efectele observate sunt cauzate mai degrabă de structura politicii naționale, decât de o clasă schimbătoare de personaje politice, de variațiile circumstanțelor non-politice sau de o multitudine de alți factori? Cum se pot separa cauzele structurale de celelalte? Se poate, extinzând mai întâi metoda comparativă pe care tocmai am folosit-o. Să ne oprim, de exemplu, asupra aceluși aspect al comportamentului politic britanic, unde structura diferă. Să punem în contrast comportamentul mișcării laburiste cu cel al grupului parlamentar laburist. În cazul mișcării laburiste, unde puterea este controlată și echilibrată, practica politică, mai ales atunci când partidul nu se află la putere, este izbitor de asemănătoare cu conduita politică prevalentă în America. Confrunțați cu conflictul și cu neînțelegerile ieșite la suprafață, liderii de partid sunt stimulați, de fapt, să conducă, să tatoneze terenul și să încerce să rezolve compromisurile, să stabilească o direcție a politicii, să recomande și să persuadeze, să amenințe și să flateze, să informeze și să educe, toate în speranța că cei care compun partidul – Comitetul Național Executiv, syndicatele, organizațiile electorale din circumscripții, ca și membrii parlamentului – pot fi determinați să-și urmeze liderul.

În cadrul unei țări, efectele structurii pot fi identificate remarcând *diferențele* de comportament ale părților, distinct structurate, din cadrul sistemului politic. De la o țară la alta, efectele structurii pot fi identificate observând *similaritățile* de comportament, din cadrul sistemelor politice având structuri similare. Astfel, descrierea de către Chihiro Hosoya a comportamentului prim-miniștrilor din sistemul parlamentar japonez postbelic se potrivește întocmai prim-miniștrilor britanici (Hosoya, 1974, pp. 366-369). În ciuda diferențelor culturale sau de alt gen, structuri similare produc efecte similare.

III

Am definit structurile politice interne, mai întâi după principiul conform căruia ele sunt organizate sau ordonate, în al doilea rând, după diferențierea unităților și specificația funcțiilor lor, iar în al treilea rând, după distribuția capabilităților între unități. Să vedem cum se aplică cei trei termeni ai definiției în cazul politicii internaționale.

1. Principii ordonatoare

Chestiunile structurale sunt chestiuni privind aranjamentul părților unui sistem. Părțile sistemelor politice interne se află în relații de supra- și subordonare. Unele sunt îndreptățite să comande; altora li se cere să se supună. Sistemele interne sunt centralizate și ierarhice. Părțile sistemelor internațional-politice se găsesc în relații de coordonare. Din punct de vedere formal, fiecare este egală cu toate celelalte. Nici una nu este îndreptățită să comande; nici una nu este chemată să se supună. Sistemele internaționale sunt descentralizate și anarhice. Principiile ordonatoare ale celor două structuri sunt, într-adevăr, vizibil diferite și contradictorii unul față de celălalt. Structurile politice interne dispun de instituții și funcții guvernamentale, ca replici concrete ale lor. Dimpotrivă, politica internațională a fost numită „politică lipsită de guvernământ” (Fox, 1959, p. 35). Organizațiile internaționale într-adevăr există, și încă într-un număr din ce în ce mai mare. Însă agenții supranaționali capabili să acționeze în mod efectiv fie dobândesc ei înșiși unele dintre atributele și capabilitățile statelor, așa cum s-a întâmplat cu papalitatea medievală în epoca lui Inocențiu al III-lea, fie își demonstrează curând incapacitatea de a acționa în moduri decisive fără a avea sprijinul – sau cel puțin consimțământul – principalelor state preocupate de subiectul în discuție. Oricare ar fi elementele de autoritate care apar pe plan internațional, ele nu sunt aproape niciodată separate de capabilitatea care asigură temeiul apariției acelor elemente. Autoritatea se reduce rapid la o manifestare particulară a capabilității. În absența agenților care să aibă o autoritate valabilă pentru întregul sistem, relațiile formale de supra- și subordonare nu reușesc să se dezvolte.

Primul termen al definiției structurale instituie principiul în raport cu care este ordonat sistemul. Structura reprezintă un concept care ține de organizare. Caracteristica predominantă a politicii internaționale pare totuși să rămână lipsa de

ordine și de organizare. Cum poate cineva să considere politica internațională ca fiind în vreun fel ordonată? Se fac adesea referiri la anarhia politicii pe plan internațional. Dacă structura este un concept care face referire la organizare, atunci termenii „structură” și „anarhie” par a se afla în contradicție. Dacă politica internațională este „politică lipsită de guvernământ”, în prezența a ce anume ne aflăm? Căutând structura internațională, ne stă în față invizibilul, o perspectivă neliniștitoare.

Problema este următoarea: cum se poate concepe o ordine în lipsa unui factor ordonator sau efecte organizaționale, acolo unde organizarea formală lipsește? Întrucât acestea sunt întrebări dificile, voi răspunde la ele prin intermediul analogiei cu teoria microeconomică. Raționamentul prin analogie este util atunci când ni se permite să trecem dintr-un domeniu în care teoria este bine dezvoltată, într-unul în care lucrurile nu stau astfel. Raționamentul prin analogie este accesibil acolo unde domenii diferite sunt similare din punct de vedere structural.

Teoria economică clasică, dezvoltată de Adam Smith și de discipolii săi, este o microteorie. Politologii înclină să creadă că microteoria este o teorie legată de chestiuni la scală redusă, un înțeles care se conformează cu greu semnificației sale consacrate. Termenul „micro” din cadrul teoriei economice indică mai degrabă modul în care este construită teoria decât scala la care acționează chestiunile la care ea se referă. Teoria economică descrie modul în care o ordine se formează în mod spontan, în urma acțiunilor și interacțiunilor autointeresate ale unităților individuale – în acest caz, persoane și firme. Teoria se concentrează apoi asupra celor două concepte centrale: unitățile economice și piața. Unitățile economice și piețele economice sunt concepte, nu realități descriptive sau entități concrete. Trebuie astfel subliniat că, din secolul al XVIII-lea timpuriu și până în prezent, începând cu sociologul Auguste Comte și terminând cu psihologul George Katona, teoria economică a fost criticată, întrucât presuposițiile sale nu au reușit să corespundă realităților (Martineau, 1853, II, pp. 51-53; Katona, 1953). În mod nerealist, economiștii consideră că economia funcționează izolat de societate și de realitatea politică. În mod nerealist, economiștii presupun că universul economiei reprezintă lumea întreagă. În mod nerealist, ei privesc unitatea care acționează, celebrul „om economic”, ca pe un maximizator unilateral de profit. Ei rețin doar un aspect al individului, lăsând de o parte minunata varietate a existenței umane. Așa cum bine știe orice economist lucid, „omul economic” nu există. Oricine i-ar întreba pe oamenii de afaceri cum iau ei deciziile, va afla că asumptia conform căreia oamenii sunt maximizatori economici le distorsionează grav caracterele. Presuposiția că oamenii se comportă ca oameni economici, care este recunoscută ca fiind falsă în calitate de afirmație descriptivă, se dovedește a fi utilă atunci când vine vorba de construcția teoriei.

Conceptul „piață” este cel de-al doilea concept principal inventat de teoreticienii microeconomei. Două întrebări generale trebuie ridicate în legătură cu piețele : Cum se formează ele ? Cum funcționează ele ? Răspunsul la prima întrebare este acesta : piața unei economii descentralizate este individualistă la origine, spontan generată și nonintenționată. Piața ia naștere din activitățile unităților separate – persoane și firme – ale căror finalități și eforturi sunt direcționate nu către crearea unei ordini, ci mai degrabă către îndeplinirea propriilor lor interese intern definite, prin orice mijloace ar putea ele avea la îndemână. Unitatea individuală acționează pentru ea însăși. Din coacțiunea unităților similare ia naștere o structură care le afectează și le constrânge pe toate. Odată formată, o piață devine o forță în sine, și încă o forță pe care unitățile constitutive acționând de unele singure sau în grupuri reduse nu o pot controla. În schimb, într-un grad mai scăzut sau mai ridicat, depinzând de măsura în care variază condițiile pieței, creatorii au devenit creații ale pieței căreia activitatea lor i-a dat naștere. Cea mai mare realizare a lui Adam Smith a fost să demonstreze cum anume acțiunile autointeresate, bazate pe dorința de câștig, pot să producă rezultate sociale pozitive, doar în condițiile în care circumstanțele politice și sociale îngăduie libera competiție. Dacă o economie de tip *laissez-faire* este armonioasă, ea este așa datorită faptului că intențiile actorilor *nu* corespund cu rezultatele pe care le produce acțiunea lor. Ce anume intervine între actori și produsele acțiunii lor, astfel încât să le zădărnicească planurile ? Pentru a putea explica rezultatele surprinzător de favorabile ale actelor egoiste, este pus în scenă conceptul „piață”. Fiecare unitate își urmărește propriul ei bine ; rezultanta acțiunii unui număr de unități procedând simultan în același mod transcende motivele și finalitățile unităților luate separat. Fiecare ar dori să lucreze mai puțin și să-și evalueze la o valoare mai mare produsul muncii. Luați împreună, toți trebuie să lucreze mai mult și să-și evalueze produsele la un preț mai mic. Orice firmă caută să-și mărească profitul ; consecința, rezultată ca urmare a faptului că toate firmele procedează astfel, face ca rata profitului să scadă. Fiecare individ își urmărește propriul scop și, procedând astfel, ajunge la un rezultat care nu era inclus în intenția sa. Din ambițiile mărunte ale membrilor săi, rezultă binele mai mare al societății.

Piața reprezintă o cauză interpusă între actorii economici și rezultatele pe care ei le produc. Ea le condiționează calculele, comportamentele și interacțiunile. Ea nu este un agent, în sensul în care spunem că *A* este agentul care produce factorul *X*. Este mai degrabă o cauză structurală. O piață împiedică unitățile care o compun să întreprindă anumite acțiuni, predispunându-le să pornească la altele. Piața, creată prin intermediul unităților economice autonome și aflate în interacțiune, selectează comportamentele în funcție de consecințele lor (*cf.* capitolul 4, partea a III-a).

Piața îi recompensează pe unii cu mari profituri, iar pe alții îi conduce la faliment. De vreme ce o piață nu este o instituție sau un agent, în vreun sens concret sau palpabil, afirmațiile de genul acesta impresionează doar dacă ele pot fi, în mod cert, inferate dintr-o teorie, ca parte a unui set de așteptări mai elaborate. Și chiar pot fi. Teoria microeconomică explică modul în care funcționează o economie și de ce trebuie să ne așteptăm la anumite efecte. Ea generează o multitudine de propoziții de tip „dacă ... atunci”, ce pot fi mai mult sau mai puțin ușor de verificat. Să luăm în considerare, de pildă, următoarele propoziții simple, însă importante. Dacă crește cererea de bani pentru o marfă, atunci și prețul ei va crește. Dacă prețul crește, atunci și profiturile vor crește. Dacă profiturile cresc, atunci va fi atras capitalul și producția va crește. Dacă producția crește, atunci prețul va scădea până la nivelul la care producătorii mărfii obțin profituri la o rată prevalentă. Această succesiune de propoziții ar putea fi extinsă și prelucrată, însă procedând astfel nu ar servi scopului meu. Vreau să subliniez că, deși așteptările formulate au devenit acum banale, la ele nu ar fi putut ajunge economiștii care scriau într-o eră preteoretică. Toate afirmațiile sunt, firește, enunțate avându-se în vedere un nivel corespunzător de generalitate. Ele presupun o condiționare de tipul „celelalte lucruri rămânând la fel”. Ele se aplică, așa cum se întâmplă în cazul enunțurilor din orice teorie, doar în măsura în care condițiile analizate de teorie o permit. Ele sunt idealizări și, prin urmare, nu sunt niciodată derivate în întregime din experiență. Multe lucruri – deprinderi sociale, intervenții politice – vor interfera cu rezultatele prezise din punct de vedere teoretic. Deși interferențele trebuie să fie luate în calcul, este, cu toate acestea, extraordinar de util să știm la ce să ne așteptăm în general.

Sistemele internațional-politice, ca și piețele economice se formează în urma coacțiunii unităților autonome. Structurile internaționale sunt definite în raport cu unitățile politice fundamentale ale unei epoci, fie ele orașe-stat, imperii sau națiuni. Structurile iau naștere din coexistența statelor. Nici un stat nu intenționează să participe la formarea unei structuri, prin intermediul căreia el și alții vor fi constrânși. Sistemele internațional-politice, ca și piețele economice sunt individualiste la origine, spontan generate și nonintenționate. În ambele sisteme, structurile se formează ca urmare a coacțiunii unităților lor. Dacă acele unități trăiesc, prosperă sau dispar, aceasta depinde de eforturile lor proprii. Ambele sisteme sunt formate și menținute în virtutea unui principiu de autoajutorare, care se aplică unităților. A spune că cele două domenii sunt similare din punct de vedere structural nu e totuna cu a le proclama identitatea. Din punct de vedere economic, principiul autoajutorării se aplică în limite guvernamentale instituite. Economiiile de piață sunt reglementate în moduri prin care energiile sunt constructiv

canalizate. Se pot concepe norme privind siguranța alimentelor și medicamentelor, legi antitrust, măsuri de protecție și reglementări privind schimbul, legi care îi interzic să-ți împuști competitorul sau reguli care interzic falsa publicitate. Politica internațională este mai degrabă un domeniu în care orice se poate întâmpla. Ea este structural similară cu o economie de piață, în măsura în care principiul autoajutorării are libertatea să acționeze în cazul celei din urmă.

În cadrul unei microteorii, fie ea a politicii internaționale, sau a economiei, motivația actorilor este mai curând asumată decât realist descrisă. Presupun că statele caută să-și asigure supraviețuirea. Asumpția este o simplificare radicală, făcută de dragul construirii unei teorii. Problema care se ridică în cazul asumției, ca întotdeauna, nu privește adevărul ei, ci mai degrabă dacă ea este cea mai practică și mai utilă din câte pot fi făcute. Faptul de a fi o asumție utilă depinde de răspunsul la întrebarea dacă poate fi construită o teorie bazată pe ea, o teorie din care să poată fi inferate consecințe importante, chiar dacă nu evidente. Faptul dacă este o asumție practică poate fi direct supus discuției.

Dincolo de motivul supraviețuirii, finalitățile statelor pot fi enorm de variate ; ele se pot clasifica pe o scală care să meargă de la ambiția de a cuceri lumea și până la simpla dorință de a fi lăsate în pace. Supraviețuirea este o condiție esențială, necesară atingerii oricăror scopuri pe care statele le pot avea, cu excepția aceluia de a contribui la propria lor dispariție ca entități politice. Motivul supraviețuirii este considerat a fi mai degrabă substratul acțiunii, într-o lume în care securitatea statelor nu este garantată, și nu o descriere realistă a impulsului care se află în spatele fiecărei acțiuni a statului. Asumpția admite faptul că nici un stat nu acționează întotdeauna exclusiv pentru a-și asigura supraviețuirea. Ea admite faptul că unele state pot urmări, insistent, scopuri pe care le pun deasupra supraviețuirii ; în locul supraviețuirii formale, ele pot, spre exemplu, să prefere să se amestece cu alte state. Ea mai lasă să se înțeleagă faptul că, atunci când își urmărește propria securitate, nici un stat nu va acționa în deplină cunoștință de cauză sau cu toată înțelepciunea – dacă am ști cu adevărat ce ar putea să semnifice acești termeni. Unele sisteme revendică cerințe speciale pentru a funcționa. Traficul nu este posibil dacă cei mai mulți, dar nu toți, conduc pe partea corespunzătoare a drumului. Dacă este necesar, trebuie luate măsuri drastice pentru a garanta că toți fac la fel. Alte sisteme au cerințe medii. Lifturile din zgârie-nori sunt concepute în așa fel încât să facă față fluxurilor de pasageri, ținând cont de circumstanțele în care majoritatea oamenilor ar alege lifturile tip expres pentru distanțe mari și pe cele obișnuite, în cazul distanțelor mai mici. Însă, dacă unii oameni preferă lifturile obișnuite în cazul distanțelor mai mari, întrucât viteza celorlalte le-ar face rău, sistemul nu se va prăbuși. Pentru a-l menține în funcțiune nu toți, însă cea mai mare parte dintre ei trebuie să se

comporte așa cum este prevăzut. Unele sisteme, printre care cel al economiilor de piață și al politicii internaționale, au cerințe încă și mai modeste. Sistemele de trafic sunt proiectate în baza certitudinii că cerințele sistemului vor fi respectate. Lifturile sunt prevăzute cu o capacitate suplimentară de a face față schimbărilor de opțiuni ale indivizilor. Sistemele competitive de genul celor economice sau internațional-politice funcționează diferit. Din interacțiunea părților lor, ele dezvoltă structuri care recompensează sau sancționează comportamentul care se conformează mai mult sau mai puțin strict cu ceea ce îi este necesar celui care vrea să aibă succes în sistem. Să ne reamintim descrierea făcută de mine constrângerilor specifice sistemului parlamentar britanic. De ce un potențial prim-ministru să nu pornească de unul singur într-o cursă temerară? De ce să nu se comporte în moduri vizibil diferite de cele ale liderilor politici britanici de până la el? Desigur, oricine poate face acest lucru, inclusiv unii care aspiră să devină prim-miniștri. Ei au ajuns arareori la vârf. Exceptând crizele cele mai profunde, sistemul îi selectează pe alții care să dețină cea mai înaltă funcție. Te poți comporta așa cum vrei. Cu toate acestea, *pattern*-urile de comportament apar, ele derivând din constrângerile structurale ale sistemului.

Actorii au posibilitatea să sesizeze structura care-i constrânge și să înțeleagă cum procedează aceasta pentru a recompensa anumite tipuri de comportament și a le penaliza pe altele. Însă, din nou, ei pot fie să nu o observe, fie, văzând-o, pot – din numeroase motive – să nu reușească să-și conformeze acțiunile acelor *pattern*-uri care sunt, cel mai adesea, recompensate și, foarte rar, pedepsite. A spune că „structura selectează” înseamnă, pur și simplu, că cei care se adaptează practicilor acceptate și de succes ajung mai des în vârf, fiind mai probabil ca ei să rămână acolo. Jocul care trebuie câștigat este definit de structura ce decide tipul de jucător care, probabil, va reuși.

Acolo unde apare selecția raportată la comportament, nu este necesar nici un standard de acțiune impus sistemului pentru ca acesta să opereze, cu toate că oricare sistem ar putea funcționa mai bine, dacă anumite standarde sunt invocate sau acceptate. Pe plan internațional, mediul acțiunii statelor sau structura sistemului lor este dată de faptul că unele state preferă supraviețuirea în locul altor obiective realizabile pe perioade scurte de timp, acționând cu o relativă eficiență pentru a ajunge la acea finalitate. Statele își pot modifica comportamentul din pricina structurii căreia îi dau naștere prin intermediul interacțiunii cu alte state. Însă în ce moduri și de ce? Pentru a răspunde la aceste întrebări, trebuie să completăm definiția structurii internaționale.

2. Caracterul unităților

Cel de-al doilea termen din definiția structurii politice interne specifică funcțiile efectuate de unități diferențiate. Ierarhia atrage după sine existența relațiilor de supra- și de subordonare dintre părțile sistemului, ceea ce implică diferențierea lor. În definirea structurii politice interne, cel de-al doilea termen, ca și cel dintâi și cel de-al treilea sunt necesari, datorită faptului că fiecare termen trimite către o posibilă sursă a variației structurale. Statele care reprezintă unități ale sistemelor internațional-politice nu sunt formal diferențiate după funcțiile pe care le îndeplinesc. Anarhia aduce cu sine relații de coordonare între unitățile sistemului, aceasta implicând strânsa lor asemănare. Cel de-al doilea termen nu este necesar definirii structurii internațional-politice, deoarece, atâta vreme cât se menține anarhia, statele rămân unități asemănătoare. Structurile internaționale variază doar în privința modificării principiului de organizare sau, dacă aceasta nu se realizează, prin intermediul variațiilor în capacitățile unităților. Voi analiza totuși aceste unități similare aici, deoarece, prin intermediul interacțiunilor lor, sunt generate structurile internațional-politice.

Se nasc două întrebări: de ce trebuie ca statele să fie considerate unități ale sistemului? Dată fiind o mare varietate de state, cum pot fi ele numite „unități similare”? Punerea sub semnul întrebării a opțiunii ca statele să fie concepute drept unități prime ale sistemelor internațional-politice a luat, în anii '60 și '70, o amploare similară cu cea de la începutul secolului. Odată ce se înțelege ceea ce este implicat aici din punct de vedere logic, chestiunea este lesne rezolvată. Cei care au îndoieli în privința perspectivei etatocentrice o fac din două motive principale. Mai întâi, statele nu sunt singurii actori care prezintă importanță pe scena internațională. În al doilea rând, statele își pierd din importanță, în timp ce alți actori câștigă sau cel puțin așa se spune. Nici unul dintre argumente nu este convingător, așa cum arată discuția care urmează.

Statele nu sunt și nu au fost niciodată unicii actori internaționali. Însă, în acest caz, structurile sunt definite nu în raport cu toți actorii care continuă să apară în interiorul lor, ci doar în raport cu cei principali. În procesul definirii structurii unui sistem, este ales unul sau mai mulți factori din numărul foarte mare din care este alcătuit sistemul, în funcție de care ea este definită. În cazul sistemelor internațional-politice, ca în cazul oricărui sistem, trebuie mai întâi să se decidă care unități se presupune că ar constitui părțile sistemului. Aici ne va veni din nou în ajutor analogia cu economia. Structura unei piețe este definită de numărul firmelor care concurează. Dacă intră în concurență numeroase firme aproximativ

egale, este realizată aproape în întregime o situație de concurență perfectă. Dacă doar câteva firme domină piața, se spune că avem de-a face cu o concurență oligopolistă, chiar dacă numeroase alte firme mai mici se pot afla și ele în joc. Ni se spune însă că definițiile de acest gen nu pot fi aplicate politicii internaționale, datorită interpenetrării statelor, datorită incapacității lor de a supune controlului mediul în care acționează și datorită faptului că numărul în creștere al corporațiilor multinaționale și al altor actori nonstatali este dificil de reglementat, ele putând să rivalizeze cu unele state în ceea ce privește influența. Importanța actorilor nonstatali, precum și extinderea activităților transnaționale sunt evidente. Concluzia, conform căreia concepția etatocentrică cu privire la relațiile internaționale ar fi depășită, nu rezultă de aici. Faptul că economiștii și politologii orientați către economie au crezut că, într-adevăr, ar rezulta de aici este ironic. Ironia constă în faptul că toate motivele oferite în vederea debarasării de conceptul referitor la etatocentrism pot fi încă și mai viguros reformulate și aplicate firmelor. Firmele care se află în concurență cu numeroase altele nu au nici o șansă de a-și controla piața, iar firmele oligopoliste se străduiesc în mod constant, fără prea mare succes, să facă acest lucru. Firmele se întrepătrund, fuzionează și se preiau reciproc într-un ritm rapid. Pe deasupra, firmele sunt în mod constant amenințate și dirijate de, să le spunem, actorii „non-firmă”. Unele guverne încurajează agregarea; altele iau măsuri pentru a o preveni. Structura de piață a componentelor unei economii poate merge din direcția unei concurențe mai largi către una mai strânsă sau se poate deplasa în direcția opusă, însă, indiferent de gradul și de frecvența schimbării, structurile de piață, generate de interacțiunea firmelor, sunt definite în termenii celor din urmă.

Exact în modul în care economiștii definesc piețele în raport cu firmele, la fel definesc și eu structurile internațional-politice în funcție de state. Dacă Charles P. Kindleberger ar fi avut dreptate atunci când spunea că „statul-națiune este aproape de sfârșit, ca unitate economică” (Kindleberger, 1969, p. 207), atunci structura politicii internaționale ar trebui redefinită. Acest lucru s-ar impune cu necesitate, întrucât capabilitățile economice nu pot fi separate de celelalte capabilități ale statelor. Distincția, frecvent făcută, între politica la nivel înalt și politica de mai mică importanță este greșit plasată. Statele pun în joc mijloace economice pentru atingerea de scopuri militare și politice; iar pentru realizarea intereselor economice, mijloace militare și politice.

O versiune îmbunătățită a afirmației lui Kindleberger ar putea avea următoarea formă: unele state pot fi pe cale de a sfârși ca entități economice, iar altele nu. Ea nu ar ridica nici o problemă pentru teoria internațional-politică, de vreme ce în politica internațională este oricum vorba, în cea mai mare parte, de inegalități. Atât timp cât statele principale sunt și actorii principali, structura politicii

internaționale este definită în funcție de ele. Această propoziție teoretică a luat, desigur, naștere din experiență. Statele sunt cele care pregătesc scena pe care ele, alături de actorii nonstatali, își joacă piesele sau își desfășoară mai departe afacerile lor obișnuite. Deși ele pot alege să se amestece într-o mică măsură în afacerile actorilor non-statali pentru lungi perioade de timp, statele sunt totuși cele care stabilesc termenii relației, fie permițând în mod pasiv regulilor informale să se dezvolte, fie intervenind activ în vederea schimbării regulilor care nu li se mai potrivesc. Când intervine momentul critic, statele refac regulile după care operează ceilalți actori. Într-adevăr, ar putea frapa abilitatea statelor slabe de a împiedica funcționarea corporațiilor internaționale puternice sau atenția pe care cele din urmă o arată față de dorințele celor dintâi.

Este important să luăm în considerare natura mișcărilor transnaționale, extinderea puterii lor de penetrare, și condițiile care fac ca statele să le controleze mai greu sau mai ușor (vezi capitolul 7). Însă studiarea adecvată a acestor chestiuni, ca și a altora, presupune găsirea sau dezvoltarea unei abordări corespunzătoare studierii politicii internaționale. Două remarci ar trebui făcute în privința recențelor studii despre mișcările transnaționale. Mai întâi, cei care studiază fenomenele transnaționale nu au dezvoltat o teorie distinctă a obiectului lor de cercetare sau a politicii internaționale în general. Ei au făcut apel la teorii deja existente, fie ele economice sau politice. În al doilea rând, faptul că nu au dezvoltat nici o teorie distinctă e destul de normal, întrucât o teorie care neagă rolul central al statelor va fi necesară doar dacă actorii nonstatali se dezvoltă până ajung în punctul de a rivaliza cu sau de a depăși marile puteri, nu doar cu – sau pe – câteva din cele minore. Ele însă nu dau nici un semn că ar fi făcut asta.

Studiul mișcărilor transnaționale se preocupă de importante chestiuni factuale, la înțelegerea cărora pot contribui teoriile. Însă nu va fi vorba de câștigarea nici unui ajutor, dacă se consideră că actorii nonstatali pun sub semnul întrebării viziunea etatocentrică asupra lumii. A spune că statele importante își mențin importanța centrală nu e totuna cu a spune că alți actori, având o anumită relevanță, nu există. Sintagma „etatocentric” sugerează ceva referitor la structura sistemului. Mișcările transnaționale se numără printre procesele care se petrec înăuntrul ei. Faptul că perspectiva etatocentrică este atât de des pusă sub semnul întrebării nu face decât să reflecte dificultatea pe care o întâmpină politologii în a reține, în mod clar și constant, distincția dintre structuri și procese.

Statele sunt unitățile ale căror interacțiuni alcătuiesc structura sistemelor internațional-politice. Ele vor rămâne pentru mult timp așa. Rata de mortalitate printre state este remarcabil de scăzută. Puține state dispar; nu este și cazul firmelor. Cine este mai probabil să subziste peste aproximativ 100 de ani începând

de acum – Statele Unite, Uniunea Sovietică, Franța, Egiptul, Tailanda sau Uganda? Sau Ford, IBM, Shell, Unilever sau Massey-Ferguson? Eu aş paria pe state, poate chiar pe Uganda. Ce înseamnă însă a ne referi la cele peste 150 de state ale lumii din ziua de azi, care, cu siguranță, formează o colecție pestriță, ca la „unități similare”? Mulți dintre cei care studiază politica internațională sunt deranjați de sintagmă. A numi statele „unități similare” înseamnă a spune că fiecare stat este ca toate celelalte state, în sensul că este o unitate politică autonomă. Este un alt mod de a spune că statele sunt suverane. Însă suveranitatea reprezintă și ea un concept neconvenabil. Mulți au convingerea, așa cum a spus și antropologul M.G. Smith, că „în cadrul unui sistem de state suverane, nici un stat nu este suveran”¹. Eroarea constă în identificarea suveranității statelor cu capacitatea lor de a proceda după cum doresc. A spune că statele sunt suverane nu înseamnă a spune că ele se pot comporta după bunul plac, că sunt libere de influența altora, că sunt capabile să obțină tot ce doresc. Statele suverane pot să fie presate din toate părțile, să fie constrânse să acționeze în moduri pe care ar dori să le evite, putând cu greu face vreun lucru după cum și-ar dori. Suveranitatea statelor nu a presupus niciodată că ele ar fi imune la efectele acțiunii altor state. A fi suveran și a fi dependent nu sunt condiții contradictorii. Statele suverane au avut arareori o existență liberă și lipsită de constrângeri. Ce este atunci suveranitatea? A spune că un stat este suveran înseamnă că el decide pentru el însuși cum anume va face față problemelor sale de ordin intern și extern, incluzând și opțiunea de a cere sau nu ajutor de la alții și, procedând astfel, de a-și restrânge libertatea luându-și angajamente față de aceștia. Statele își dezvoltă propriile lor strategii, își stabilesc propriile traiectorii, iau decizii proprii legate de modul în care să întâmpine orice nevoi cu care s-ar confrunta și orice dorințe pe care și le proiectează. Nu este mai contradictoriu a spune că statele suverane sunt întotdeauna constrânse, adesea într-o măsură semnificativă, decât a spune că indivizii liberi iau adesea decizii sub iminenta presiune a evenimentelor.

Fiecare stat, ca oricare alt stat, este o entitate politică suverană. Și totuși, diferențele dintre state, începând cu Costa Rica și încheind cu Uniunea Sovietică, din Gambia până în Statele Unite, sunt imense. Statele sunt asemănătoare, dar sunt, de asemenea, și diferite. La fel stau lucrurile și în cazul corporațiilor, merelor, universităților și oamenilor. Ori de câte ori așezăm două sau mai multe obiecte în aceeași categorie, spunem că ele se aseamănă nu în toate aspectele, ci

1. Smith ar trebui să știe mai bine. Dacă e să traducem în termenii pe care el însuși i-a utilizat în mod atât de convingător, a spune că statele sunt suverane înseamnă a spune că ele sunt segmente ale unei societăți plurale (Smith, 1966, p. 122 ; cf. Smith, 1956).

doar în unele. Nici o pereche de două obiecte din lumea aceasta nu are doi termeni identici ; și totuși ei pot fi adesea comparați și combinați în mod util. „Nu poți aduna merele cu portocalele”, spune o veche zicală ce pare a circula mai ales printre vânzătorii care nu vor să le compari mărfurile. Știm însă cu toții că trucul, dacă aduni obiecte nesimilare, este de a exprima rezultatul sub forma unei categorii care să le conțină. Trei mere plus patru portocale dau, ca rezultat, șapte fructe. Singura întrebare interesantă rămâne dacă acea categorie prin care se clasifică obiectele, în conformitate cu trăsăturile lor comune, este utilă. Poate fi însumat un număr mare de obiecte extrem de variate și se poate spune că cineva deține un număr enorm de lucruri, însă arareori se procedează așa.

Statele variază extrem de mult în privința dimensiunii, bogăției, puterii și forme. Și, cu toate acestea, variațiile referitoare la aceste aspecte și la altele sunt variații între unități similare. În ce fel sunt ele unități similare ? Cum pot fi ele plasate într-o categorie unică ? Statele se aseamănă în privința sarcinilor cu care se confruntă, chiar dacă nu și în privința capacităților lor de a le rezolva. Diferențele țin de capabilitate, nu de funcție. Statele îndeplinesc sau încearcă să ducă la îndeplinire sarcini, cea mai mare parte a acestora fiind comune tuturor ; finalitățile către care se îndreaptă ele sunt similare. Fiecare stat are, cel puțin într-o măsură considerabilă, activități corespondente cu ale altor state. Fiecare stat are propriile sale instituții de creare, punere în aplicare și interpretare a legilor și reglementărilor, pentru a-și spori veniturile și pentru a se apăra. Fiecare stat își asigură, în cea mai mare parte, din propriile sale resurse și prin mijloace proprii hrana, îmbrăcămintea, necesarul de locuințe, transportul și înlesnirile cerute și folosite de propriii cetățeni. Toate statele, cu excepția celor mai mici, își gestionează afacerile mai mult în interior decât peste granițe. Ar trebui să fim impresionați de asemănarea funcțională a statelor și, acum mai mult ca niciodată, de direcțiile similare pe care le urmează evoluția lor. De la statele bogate la cele sărace, de la cele cu o vechime mai mare la cele mai noi, aproape toate își aduc, într-o mai mare măsură, aportul la chestiuni precum reglementarea economică, educația, sănătatea, domeniul construcțiilor, cultura și artele și așa mai departe, aproape la nesfârșit. Creșterea gradului de activitate a statelor este o tendință internațională puternică și izbitor de uniformă. Funcțiile statelor sunt similare, distincțiile dintre ele luând, în principal, naștere din variatele lor capabilități. Politica națională este o expresie a unităților diferențiate îndeplinind funcții specifice. Politica internațională este o expresie a unităților similare, care-și imită reciproc activitățile.

3. Distribuția capabilităților

Părțile unui sistem ierarhic sunt legate unele de altele, în modalități care sunt determinate atât de diferențierea funcțională, cât și de mărimea capabilităților lor. Unitățile unui sistem anarhic sunt nediferențiate din punct de vedere funcțional. Unitățile dintr-o astfel de ordine sunt, prin urmare, deosebite în primul rând în funcție de capabilitățile lor mai mari sau mai mici de a îndeplini sarcini similare. Aceasta confirmă, din punct de vedere formal, ceea ce cercetătorii politicii internaționale au remarcat demult. Marile puteri dintr-o anumită epocă au fost dintotdeauna delimitate de celelalte, atât de politicieni, cât și de teoreticieni. Cei care se ocupă cu studierea guvernământului pe plan național fac distincții precum cea dintre sistemele parlamentar și prezidențial ; sistemele de guvernământ diferă ca formă. Cei care se ocupă cu studierea politicii internaționale operează distincții între sistemele internațional-politice doar prin raportare la numărul de mari puteri din cadrul fiecăruia. Structura unui sistem se modifică odată cu schimbările care se petrec în privința distribuției capabilităților între unitățile sistemului. Iar schimbările din structură modifică așteptările legate de modul în care se vor comporta unitățile sistemului și de rezultatele pe care le vor produce interacțiunile lor. Pe plan intern, părțile diferențiate ale unui sistem pot îndeplini sarcini similare. Cunoaștem, din observarea activității sistemului de guvernământ american, că executivul uneori legiferează și că legislativul uneori execută. Pe plan internațional, unitățile similare îndeplinesc uneori sarcini diferite. De ce anume fac acest lucru și cum anume probabilitatea ca ele să se comporte astfel variază în funcție de capabilități, acestea sunt chestiuni tratate pe larg în ultimele trei capitole. Între timp, ar trebui supuse atenției două probleme.

Prima problemă este următoarea : capabilitatea este un indicativ al unității. Definirea parțială a structurii, prin raportare la distribuția capabilităților, pare a încălca recomandarea pe care am formulat-o : de a ține atributele unității la o parte de definițiile structurale. Așa cum am remarcat mai devreme, conceptul „structură” este un concept extrem de abstract, însă nu în întregime. Un maximum de abstracție îngăduie un minimum de conținut, iar acel grad minim reprezintă necesarul care să-i permită cuiva să explice cum anume se pun unitățile în relații reciproce. Statele sunt diferit plasate, în funcție de puterea pe care o dețin. Și totuși, cineva s-ar putea întreba de ce, în a treia parte a definiției, este inclusă *doar* capabilitatea, și nu și alte caracteristici precum ideologia, forma de guvernământ, caracterul pașnic, caracterul războinic sau orice altceva. Răspunsul este acesta : puterea este estimată comparând capabilitățile unui anumit număr de unități. Deși capabilitățile

sunt atribute ale unităților, distribuția capabilităților între unități nu este o trăsătură care ar ține de cele din urmă. Distribuția capabilităților nu este un atribut al unității, ci mai degrabă un concept care ține de ansamblul sistemului. Din nou, paralela cu teoria referitoare la piață se dovedește corectă. Atât firmele, cât și statele sunt unități similare. În toate variațiile lor ca formă, firmele împărtășesc anumite calități : ele sunt unități autonome care, între limite guvernamentale instituite, decid de unele singure cum să facă față mediului în cadrul căruia funcționează și cum anume să acționeze pentru a-și atinge scopurile. Variația structurii este introdusă în cadrul explicației nu prin intermediul diferențelor privind natura și funcția unităților, ci doar prin intermediul distincțiilor făcute între ele, în funcție de capabilitățile acestora.

A doua problemă este aceasta : deși relațiile definite în termeni de interacțiuni trebuie excluse din definițiile structurale, relațiile definite avându-se în vedere criteriul grupărilor de state par, într-adevăr, a ne spune ceva despre modul în care statele sunt repartizate în sistem. De ce să nu specificăm, prin luarea în considerare a alianțelor pe care ele le formează, modul în care se relaționează reciproc statele ? Dacă am proceda așa, n-ar semăna demersul nostru cu a defini parțial structurile politice naționale în funcție de modul în care se aseamănă președinții și prim-miniștrii cu alți agenți politici ? N-ar semăna. Pe plan național, ca și pe plan internațional, definițiile structurale înțeleg să interpreteze relațiile agenților și instanțelor agențiale în termeni de organizare a domeniilor, și nu prin luarea în considerare a acomodărilor reciproce sau a conflictelor care pot să apară în cadrul lor sau a alinierilor pe care le pot uneori forma. Componentele unui sistem de guvernământ se pot aduna laolaltă sau se pot izola, se pot opune una alteia sau pot, într-un grad mai mare sau mai redus, să coopereze. Acestea sunt mai degrabă relații care se formează și care se dizolvă în interiorul unui sistem, decât modificări structurale care să indice o trecere de la un sistem la altul. Acest lucru este pus într-o lumină mai clară printr-un exemplu care se apropie destul de mult de cazul alianțelor. Distingerea sistemelor de partide politice în funcție de numărul lor este un lucru obișnuit. Un sistem multipartit se schimbă dacă, să spunem, opt partide devin două, însă nu și dacă din cele opt se formează două grupări doar cu ocazia de a se confrunța în alegeri. După aceeași logică, un sistem internațional-politic, în care trei sau mai multe mari puteri s-au împărțit în două alianțe, rămâne un sistem multipolar – distinct din punct de vedere structural de un sistem bipolar, de un sistem în care nici o altă a treia putere nu e capabilă să le concureze pe cele două principale. În definirea structurii de piață, nu este necesară informația despre calitatea particulară a firmelor și nici cea cu privire la interacțiunile lor, în afară de situația în care fuziunea formală a firmelor le reduce în mod semnificativ numărul. În definiția structurii de piață, firmele nu sunt identificate, iar interacțiunile lor nu sunt descrise. A considera calitățile firmelor și natura interacțiunilor lor ca

fiind părți ale structurii de piață, ar însemna să afirmăm că faptul că un sector al unei economii este sau nu oligopolist ar depinde mai degrabă de modul în care firmele sunt organizate pe plan intern și de modul în care tratează ele între ele, decât strict de numărul de firme importante care coexistă. Structura de piață este definită de firme influente ; structura internațional-politică, de state influente. În evaluarea lor, distincțiile sunt făcute doar ținându-se seama de capabilități.

În definirea structurilor internațional-politice, analizăm statele indiferent de tradițiile, obiceiurile, obiectivele, dorințele sau formele de guvernământ pe care acestea le-ar putea avea. Nu ne întrebăm dacă statele sunt revoluționare sau legitime, autoritare sau democratice, ideologice sau pragmatice. Ne abținem de la a comenta orice atribut al statelor, cu excepția capabilităților lor. Nici atunci când ne gândim la structură nu ne punem întrebări legate de relațiile dintre state – de gradul lor de prietenie sau de ostilitate, de schimburile diplomatice, de alianțele pe care le formează sau de amploarea contactelor și schimburilor dintre ele. Ne întrebăm ce marjă de așteptări ia naștere în mod strict din observarea tipului de ordine care prevalează între ele și a distribuției capabilităților din cadrul acelei ordini. Ne abținem de la analiza oricăror calități particulare ale statelor și a oricăror dintre conexiunile lor concrete. Ceea ce rămâne este un tablou pozițional, o descriere generală a aranjamentului, în totalitate ordonat, al unei societăți, făcută mai degrabă în funcție de plasamentul unităților, decât de calitățile lor.

IV

Avem acum definite cele două elemente esențiale ale unei teorii sistemice a politicii internaționale – structura sistemului și unitățile sale aflate în interacțiune. În demersul meu, m-am îndepărtat extrem de mult de abordările obișnuite. Așa cum am văzut, unii cercetători care încearcă să construiască abordări sistemice ale politicii internaționale concep un sistem care să fie produsul părților sale aflate în interacțiune, însă nu analizează dacă ceva de la nivel sistemic afectează acele părți. Alți teoreticieni sistemisti, ca, în general, toți cei care studiază politica internațională, menționează uneori că trebuie admise și efectele mediului internațional ; ei trec însă cu vederea modul în care ar trebui făcut acest lucru, îndreptându-și imediat atenția către nivelul unităților aflate în interacțiune. Majoritatea celor care studiază politica internațională, fie că pretind sau nu că merg pe linia unei abordări sistemice, o concep în modul sugerat de figura 5.1. $N_{1,2,3}$ sunt state care-și generează pe plan intern efectele lor externe. $X_{1,2,3}$ sunt state care acționează pe plan extern și care interacționează reciproc. Nici o forță sau factor sistemic nu apar în tablou.

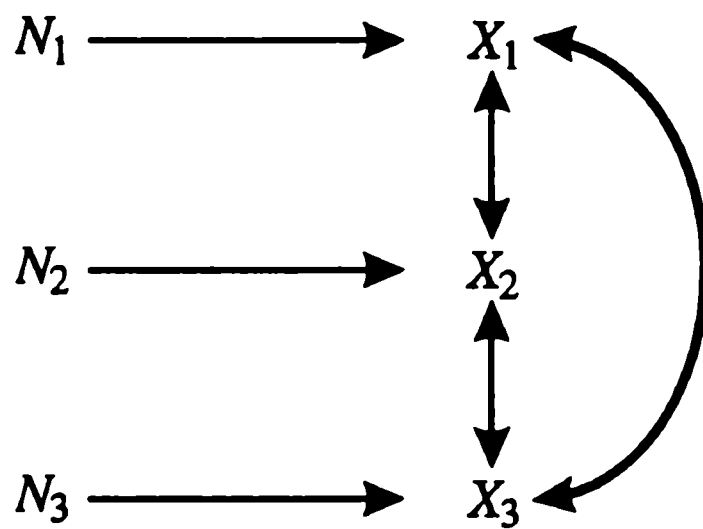

Figura 5.1.

Întrucât efectele sistemice sunt evidente, politica internațională ar trebui înțeleasă ca în figura 5.2. Cercul reprezintă structura unui sistem internațional-politic. Așa cum indică săgețile, ea afectează atât interacțiunile dintre state, cât și atributele lor¹. Deși conceptul „structură”, în calitatea sa de concept organizațional, s-a dovedit a fi unul vag, semnificația sa poate fi simplu explicată. În timp ce statele își păstrează autonomia, fiecare din ele se află într-o relație specificabilă cu celelalte. Ele formează un anumit tip de ordine. Putem folosi termenul „organizare” prin care să se redea această condiție preinstituțională, dacă ne gândim la organizare ca la o simplă constrângere, în maniera în care a văzut-o W. Ross Ashby (1956, p. 131). Deoarece statele se constrâng și se limitează reciproc, politica internațională poate fi înțeleasă în termeni organizaționali elementari. Termenul „structură” e conceptul care ne permite să afirmăm care sunt efectele organizaționale așteptate și modul în care structurile și unitățile interacționează și se afectează reciproc.

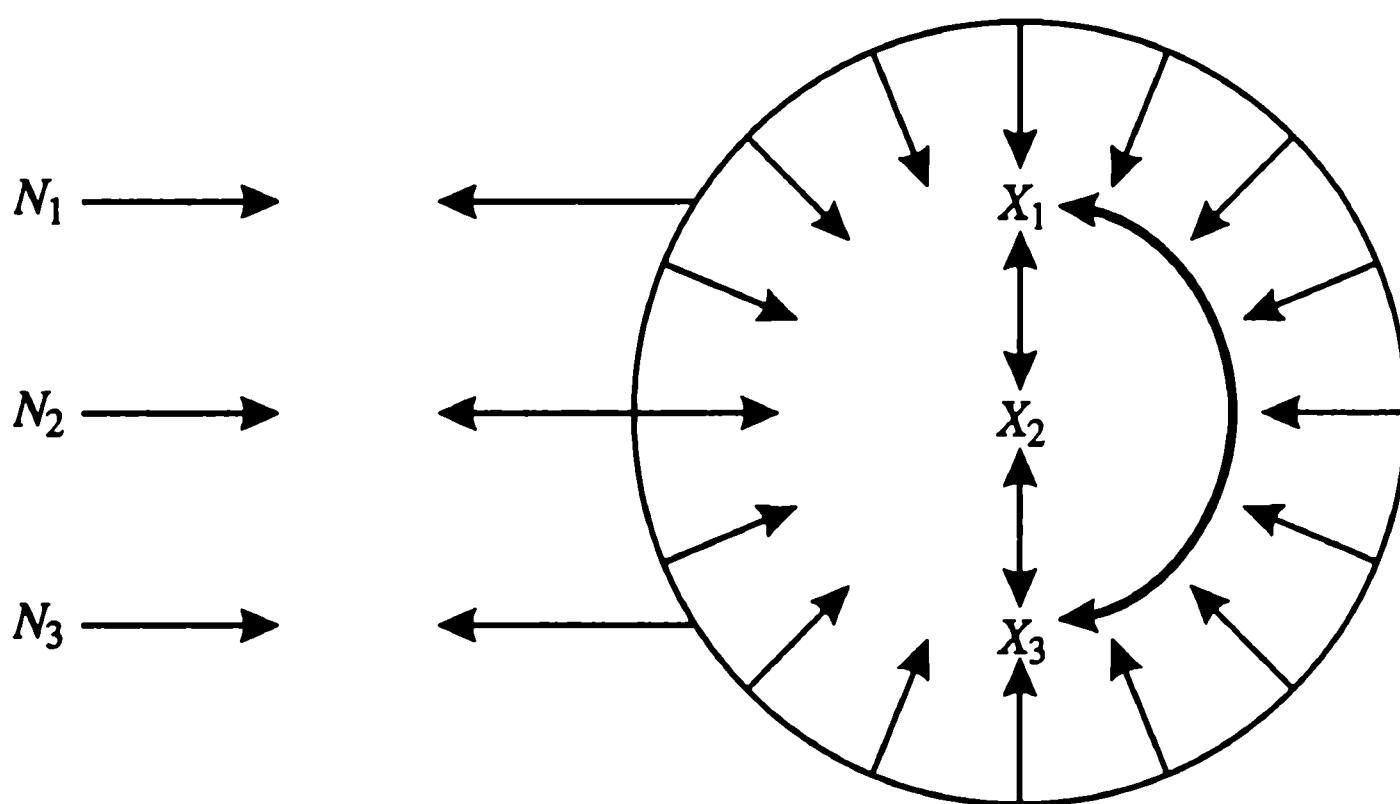

Figura 5.2.

1. Nici un element important nu este omis din figura 5.2., însă anumite lipsuri există. O imagine completă ar include, de exemplu, coalitiile care s-ar forma, eventual, în partea dreaptă.

Înțelegerea structurii așa cum am definit-o rezolvă problema separării schimbărilor produse la nivel de unități de cele de la nivelul sistemului. Dacă suntem interesați de diferitele efecte așteptate, trebuie să fim capabili să distingem schimbările sistemelor de schimbările din interiorul lor, lucru pe care cei care aspiră la titlul de teoreticieni sistemști au considerat că este foarte dificil de realizat. O definiție a structurii compusă din trei părți ne îndreptățește să deosebim între aceste tipuri de schimbări :

- Structurile sunt definite, mai întâi, în conformitate cu principiul în funcție de care un sistem este ordonat. Sistemele se transformă dacă un principiu ordonator îl înlocuiește pe altul. A face trecerea de la un domeniu anarhic către unul ierarhic înseamnă a trece de la un sistem la altul.
- În al doilea rând, structurile sunt definite conform specificației funcțiilor unităților diferențiate. Sistemele ierarhice se schimbă dacă funcțiile sunt diferit definite și distribuite. În cazul sistemelor anarhice, criteriul schimbării sistemice derivat din cea de-a doua parte a definiției iese din discuție, de vreme ce sistemul este compus din unități similare.
- Structurile sunt definite, în al treilea rând, de distribuția capabilităților între unități. Schimbările privitoare la această distribuție sunt schimbări la nivel de sistem, fie că el este unul anarhic sau unul ierarhic.

Capitolul 6

Ordini anarhice și balanțe de putere

Rămân două obiective : mai întâi, de a examina caracteristicile anarhiei și așteptările cu privire la rezultatele asociate domeniilor anarhice ; în al doilea rând, de a examina modurile în care variază așteptările, pe măsură ce structura unui sistem anarhic se modifică, prin intermediul schimbărilor petrecute în distribuția capabilităților între națiuni. A doua sarcină, asumată în capitolele al șaptelea, al optulea și al nouălea, presupune compararea diferitelor sisteme internaționale. Prima, la care mă întorc acum, este cel mai bine îndeplinită prin instituirea unor comparații între comportamentul și rezultatele din domeniile anarhice și ierarhice.

I

1. Violența pe plan intern și extern

Adesea se spune că statul aflat în relație cu alte state își dirijează afacerile sub auspiciile sumbre ale violenței. Întrucât unele state pot face oricând apel la violență, toate statele trebuie să fie dispuse să facă la fel – sau să-și ducă existența fiind la dispoziția vecinilor lor mai puternici din punct de vedere militar. În cazul statelor, starea de natură este o stare de război. Aceasta nu înseamnă că războiul apare în mod constant, ci că, în condițiile în care fiecare stat hotărăște, el însuși, dacă să utilizeze sau nu forța, războiul poate să izbucnească în orice moment. Fie că vorbim de familie, de comunitate sau de lume în sensul larg al cuvântului, nu este de conceput o relație în lipsa cel puțin a unui conflict ocazional ; iar speranța că, în absența unei instanțe care să conducă sau să țină sub control părțile aflate în conflict, folosirea forței va fi mereu evitată nu poate fi întreținută în mod

realist. În cazul oamenilor, ca și al statelor, anarhia sau absența guvernământului este asociată cu apariția violenței.

Amenințarea cu violența și utilizarea recurentă a forței se spune că reprezintă elementele care disting relațiile internaționale de cele de pe plan național. Însă de-a lungul istoriei universale, cu siguranță, majoritatea conducătorilor au trăit cu ideea că supușii lor ar putea face apel la forță, pentru a le opune rezistență sau pentru a-i învinge. Dacă absența guvernământului este asociată cu amenințarea violenței, la fel stau lucrurile și în prezența lui. O listă întâmplătoare a tragediilor naționale ilustrează cu prisosință acest aspect. Cele mai distructive războaie din perioada celor o sută de ani care au urmat înfrângerii lui Napoleon au avut loc nu între state, ci *în interiorul* lor. Estimările cu privire la numărul de morți din timpul Rebeliunii din Taiping, China, care a început în 1851 și care a durat 13 ani, se ridică la aproximativ 20 de milioane. În timpul Războiului Civil American, în jur de 600 de mii de oameni și-au pierdut viața. În istoria mai recentă, colectivizarea forțată și epurările făcute de Stalin au ucis cinci milioane de oameni din populația Rusiei, iar Hitler a exterminat șase milioane de evrei. În unele țări latino-americe, loviturile de stat și rebeliunile au constituit trăsături normale ale vieții politice interne. Între 1948 și 1957, de exemplu, 200 de mii de columbieni au fost uciși în războiul civil. La mijlocul anilor '70, majoritatea locuitorilor Ugandei lui Idi Amin trebuie să-și fi perceput propriile vieți ca devenind urâte, brutale și scurte, destul de asemănătoare cu cele din starea de natură descrisă de Thomas Hobbes. Dacă astfel de cazuri constituie deviații, ele sunt niște deviații supărător de comune. Pierdem cu ușurință din vedere faptul că luptele duse în vederea dobândirii și menținerii puterii, a stabilirii ordinii și a impunerii unui anumit tip de dreptate în interiorul statelor pot să fie mai sângeroase decât războaiele dintre ele.

Dacă anarhia este identificată cu haosul, distrugerea și moartea, atunci distincția dintre anarhie și guvernământ nu ne spune prea mult. Care condiție este mai precară: viața unui stat în relațiile cu alte state sau a unui guvernământ luat în relație cu supușii săi? Răspunsul variază, în funcție de timp și de loc. În cazul relațiilor dintre anumite state, în unele perioade, apariția reală sau presupusă a violenței are un grad redus. În cadrul anumitor state, în unele perioade, apariția reală sau așteptată a violenței are un grad ridicat. Utilizarea forței sau teama constantă indusă de folosirea ei nu sunt motive suficiente de întemeiate pentru distingerea relațiilor internaționale de cele de pe plan intern. Dacă utilizarea virtuală sau actuală a forței definește atât ordinea din plan intern, cât și ordinea internațională, atunci, între cele două domenii, nu poate fi trasată nici o distincție durabilă, făcându-se referire la utilizarea sau la non-utilizarea forței. Nici un tip de ordine instituită de om nu reprezintă o garanție împotriva violenței.

Pentru descoperirea diferențelor calitative dintre relațiile interne și cele externe, trebuie căutat un alt criteriu decât cel al apariției violenței. Distincția dintre domeniile internațional și național ale politicii nu rezidă în utilizarea sau non-utilizarea forței, ci în structurile lor diferite. Dacă însă șansele de a fi atacat cu violență sunt mai mari, dacă, să spunem, cineva își face plimbarea de seară prin centrul orașului Detroit decât să meargă la un picnic de-a lungul graniței franco-germane, ce diferență practică mai impune diferența de structură? Pe plan național, ca și pe cel internațional, contactul generează conflict, iar uneori duce la violență. Diferența dintre politica națională și cea internațională face trimitere nu la folosirea forței, ci la diferitele moduri de organizare prin care reacționăm la prezența ei. Un sistem politic intern, guvernând în conformitate cu anumite standarde de legitimare, își arogă dreptul de a folosi forța – adică, de a aplica o multitudine de sancțiuni, pentru a ține sub control utilizarea forței de către supușii săi. Dacă unii fac apel la forța privată, ceilalți pot apela la sistemul de guvernământ. Un sistem de guvernământ nu deține monopolul asupra folosirii forței, așa cum iese prea bine în evidență. Un sistem real de guvernământ deține, totuși, un monopol asupra folosirii *legitime* a forței, termenul legitim desemnând aici că există agenți publici instruiți să prevină și să se opună folosirii private a forței. Cetățenii nu au nevoie de pregătiri pentru a se apăra de unii singuri. Acest lucru cade în sarcina instanțelor speciale. Un sistem național nu este bazat pe autoajutorare*. Sistemul internațional însă este unul de acest tip.

2. Interdependență și integrare

Semnificația politică a interdependenței variază, depinzând de faptul dacă un domeniu este organizat, având relații de autoritate specificate și instituite, sau dacă rămâne neorganizat din punct de vedere oficial. În măsura în care un domeniu este oficial organizat, unitățile sale sunt libere să se specializeze, să-și urmărească propriile interese fără a se preocupa de dezvoltarea mijloacelor de menținere a identității lor sau de păstrarea securității lor în prezența altora. Ele au libertatea de a se specializa, deoarece nu au nici un motiv să se teamă de interdependența crescândă care intervine odată cu specializarea. Dacă cele care se specializează mai mult profită cel mai mult, atunci își face loc competiția în specializare. Sunt fabricate bunuri, se produce recolta, sunt menținute legea și ordinea, comerțul este dirijat, iar serviciile financiare sunt asigurate de oameni cu o și mai îngustă specializare. În termeni strict economici, cizmarul depinde de

* În lb. engl., *self-help system* (n.tr.).

croitor pentru a-și face pantalonii, iar croitorul de cizmar pentru a-și face pantofii, fiecare fiind prost îmbrăcat în lipsa serviciilor celuilalt. În termeni strict politici, Kansas depinde de Washington în ceea ce privește protecția și reglementarea juridică, iar cel din urmă depinde de Kansas pentru a-și procura carnea de vită și grâul. Atunci când spunem că, în astfel de situații, interdependența e strânsă, nu înțelegem neapărat că una din părți nu s-ar putea descurca să trăiască fără cealaltă. Ar fi necesar să spunem doar că prețul destrămării relației de interdependență ar fi ridicat. Persoanele și instituțiile depind în mare măsură unele de celelalte, din pricina sarcinilor diferite pe care le îndeplinesc și a bunurilor diferite pe care le produc și pe care le schimbă între ele. Componentele unui stat se leagă una de alta prin diferențele lor (*cf.* Durkheim 1893, p. 212).

Diferențele dintre structurile naționale și cele internaționale se reflectă în modurile în care unitățile fiecărui sistem își definesc finalitățile și își conturează mijloacele de a le atinge. În domeniile anarhice, unitățile similare coacționează. În domeniile ierarhice, unitățile nesimilare interacționează. Într-un domeniu anarhic, unitățile sunt similare din punct de vedere funcțional, tinzând să rămână așa. Unitățile similare se străduiesc să mențină un grad de independență, putând chiar să se lupte pentru autarhie. Într-un domeniu ierarhic, unitățile sunt diferențiate, ele tinzând să-și sporească gradul de specializare. Unitățile diferențiate devin strâns interdependente, cu atât mai interdependente cu cât avansează specializarea lor. Din cauza diferenței de structură, interdependența din cadrul națiunilor și interdependența dintre națiuni sunt două concepte distincte. Așa că, pentru a urma recomandarea logicienilor de a reține o singură semnificație pentru o noțiune dată în cadrul aceluiasi discurs, voi folosi termenul „integrare” pentru a reda situația din interiorul națiunilor și pe cel de „interdependență”, pentru a descrie situația dintre ele.

Deși statele sunt unități similare din punct de vedere funcțional, ele diferă într-o mare măsură în privința capabilităților lor. Din asemenea diferențe ia naștere ceva de genul diviziunii muncii (vezi capitolul 9). Diviziunea muncii dintre națiuni este, totuși, neînsemnată, în comparație cu extrem de articulatul proces de diviziune a muncii din interiorul lor. Integrarea adună laolaltă componentele unui stat. Interdependența dintre națiuni le face să rămână slab conectate. Deși se discută adesea despre integrarea națiunilor, ea se petrece arareori. Națiunile ar putea să se îmbogățească reciproc, divizând mai departe nu doar munca pe care o presupune producția de bunuri, ci și câteva din celelalte sarcini care le revin, cum ar fi conducerea politică sau apărarea militară. De ce nu s-ar produce și integrarea lor? Structura sistemului politic internațional impune limite cooperării statelor în două moduri.

Într-un sistem de autoajutorare, fiecare dintre unități depune o parte a efortului său nu în vederea urmăririi propriului său bine, ci în scopul de a-și asigura mijloacele de a se proteja față de alții. Specializarea, în cadrul unui sistem al diviziunii muncii, funcționează în avantajul tuturor, deși nu în mod egal. Inegalitatea privind distribuția așteptată a cantității crescute de producție acționează puternic împotriva extinderii diviziunii muncii pe plan internațional. Atunci când se văd confruntate cu posibilitatea de a coopera în vederea câștigului reciproc, statele care se simt nesigure se întreabă, probabil, cum va fi împărțit câștigul. Ele sunt nevoite să se întrebe nu dacă „atât unii, cât și ceilalți vom câștiga”, ci „care va câștiga mai mult”. Dacă un câștig așteptat trebuie împărțit, să spunem, într-o proporție de doi la unu, unul din state își poate folosi câștigul disproporționat pentru a implementa o politică menită să-l vatăme sau să-l distrugă pe celălalt. Nici măcar perspectiva unor câștiguri absolute pentru ambele părți nu aduce cu sine cooperarea, atât timp cât fiecare se teme de modul în care celălalt își va utiliza capabilitățile sale sporite. Trebuie să remarcăm faptul că impedimentele din calea colaborării s-ar putea să nu rezide în caracterul specific sau în intenția de moment a vreuneia dintre părți. În schimb, starea de insecuritate – sau, cel puțin, incertitudinea pe care o are fiecare în legătură cu intențiile și acțiunile viitoare ale celuilalt – acționează împotriva cooperării lor.

În orice sistem de tip autoajutorare, unitățile își fac griji cu privire la supraviețuirea lor, iar îngrijorarea le condiționează comportamentul. Piețele oligopoliste limitează cooperarea firmelor, cam în același mod în care structurile internațional-politice limitează cooperarea statelor. În limitele regulilor instituite de guverne, faptul că firmele supraviețuiesc și prosperă este lăsat în seama propriilor lor eforturi. Firmele nu au nevoie să se protejeze din punct de vedere fizic împotriva asalturilor venite din partea altor firme. Ele sunt libere să se concentreze asupra intereselor lor economice. Ca entități economice, ele trăiesc totuși într-un univers bazat pe autoajutorare. Toate doresc să-și mărească profiturile. Dacă ele își asumă riscuri exagerate în efortul de face acest lucru, trebuie să se aștepte să suporte consecințele. Așa cum spune William Fellner, este „imposibil să se maximizeze câștigurile comune fără o manipulare în comun a tuturor variabilelor relevante”. Iar acest lucru poate fi realizat doar prin intermediul „completei dezarmări a firmelor în relațiile lor reciproce”. Însă firmele nu pot fi dezarmate în mod concret nici măcar sub pretextul măririi profiturilor lor. Acest enunț mai degrabă amendează decât contrazice asumptia că firmele tind către profituri maxime. Pentru a maximiza profiturile pe termen lung, ca, de altfel, și pe cele pe termen scurt, firmele trebuie mai întâi să supraviețuiască. Primirea în comun a tuturor resurselor implică, folosind din nou cuvintele lui Fellner, „desconsiderarea posibilităților de viitor ale tuturor firmelor participante” (Fellner, 1949, p. 35).

Viitorul însă nu poate fi desconsiderat. Forța relativă a firmelor se schimbă în timp, în moduri care nu pot fi prevăzute. Firmele sunt constrânse să-și asume un compromis între a-și maximiza profiturile și a minimiza pericolul propriei lor prăbușiri. Fiecare dintre cele două firme poate profita, în condițiile în care una din ele acceptă compensații din partea celeilalte, în schimbul retragerii din unele segmente de piață. Însă o firmă care acceptă piețe mai mici în schimbul unor profituri mai mari va fi serios dezavantajată dacă, de exemplu, s-ar dezlănțui o competiție a prețurilor, ca element însoțitor al unei lupte reînnoite pentru piețe. Dacă este posibil, trebuie opusă rezistență cererii de a accepta piețe mai mici, în schimbul unor profituri mai mari. „Nu este recomandabilă dezarmarea în relația cu rivalii”, insistă Fellner (1949, pp. 199). De ce nu? Deoarece „întotdeauna subzistă potențialitatea unei noi confruntări” (Fellner, 1947, p. 177). Raționamentul lui Fellner e în mare parte similar raționamentului care l-a determinat pe Lenin să creadă că țările capitaliste nu vor fi niciodată capabile să coopereze pentru bunăstarea lor reciprocă, în cadrul aceleiași vaste întreprinderi imperialiste. Ca și națiunile, firmele oligopoliste trebuie să fie preocupate într-o măsură mai mare de forța lor relativă, decât de avantajul absolut.

Un stat este îngrijorat de împărțirea unor câștiguri potențiale, care i-ar putea favoriza pe alții mai mult decât pe sine. Acesta este primul mod în care structura politicii internaționale limitează cooperarea statelor. Un stat mai este îngrijorat de faptul că ar deveni dependent de alții, prin tendințele către cooperare și prin schimburile de bunuri și servicii. Acesta reprezintă cel de-al doilea mod în care structura politicii internaționale limitează cooperarea statelor. Cu cât un stat se specializează mai mult, cu atât el se bazează pe alții în privința furnizării materiilor prime și a bunurilor pe care acesta nu le produce. Cu cât mai mari sunt importurile și exporturile unui stat, cu atât mai mult el depinde de alții. Bunăstarea omenirii ar fi sporită, dacă ar fi dezvoltată o diviziune din ce în ce mai elaborată a muncii, însă, în felul acesta, statele s-ar pune în situații de și mai strânsă interdependență. Unele state ar putea să nu reziste acestui lucru. Pentru statele mici și fără resurse, costurile acestui demers sunt excesiv de mari. Însă statele care se pot opune procesului în care ar deveni mult mai implicate în relațiile cu alții, fac, de obicei, aceasta într-unul sau în ambele moduri. Statele care sunt dependente într-o mare măsură sau strâns interdependente, își fac griji cu privire la protejarea factorilor de care depind. Interdependența ridicată a statelor înseamnă că statele în discuție experimentează – sau se supun față de – vulnerabilitatea colectivă pe care cea dintâi o aduce cu sine. Ca și alte organizații, statele caută să țină sub control factorii de care depind sau să reducă nivelul dependenței lor. Acest raționament simplu explică multe din comportamentele statelor : presiunile

lor de tip imperialist de a-și lăgi raza de acțiune a controlului sau eforturile lor de tip autarhic către o mai mare autosuficiență.

Structurile încurajează anumite comportamente și-i penalizează pe cei care nu dau răspuns încurajării. Pe plan național, mulți se lamentează cu privire la extrema dezvoltare a diviziunii muncii, o dezvoltare din care rezultă alocarea unor sarcini tot mai specifice către indivizi. Și totuși, specializarea continuă să aibă loc, iar gradul în care ea se petrece este un indicator al gradului de dezvoltare a societăților. Într-un domeniu organizat formal, este făcută o evaluare în cazul fiecărei unități capabile de specializare, urmărindu-se creșterea valorii sale în fața celorlalte, într-un sistem al diviziunii muncii. Imperativul pe plan intern este : „Specializați-vă ! ”. Pe plan internațional, mulți sunt nemulțumiți în privința resurselor pe care statele le cheltuiesc în mod neproductiv pentru propria lor apărare și a oportunităților pe care le ratează de a spori bunăstarea propriilor popoare, prin cooperarea cu alte state. Și totuși, traiectoriile statelor se schimbă în mică măsură. În cadrul unui domeniu neorganizat, motivația de bază a unei unități este de a se pune pe sine în poziția de a fi capabilă să-și poarte singură de grijă, de vreme ce nu se poate baza pe nimeni altcineva care să facă asta. Imperativul internațional este „Ai grijă de tine ! ”. Unii conducători de state ar putea să realizeze că bunăstarea tuturor ar putea crește, prin intermediul participării lor la o diviziune mai completă a muncii. Însă, a acționa în baza acestei idei ar însemna a acționa în baza unui imperativ intern, un imperativ care nu este valabil pe plan internațional. Ceea ce și-ar dori cineva să facă în absența constrângerilor structurale este diferit de ceea ce ar fi încurajat să facă în prezența lor. Statele nu se pun de bunăvoie în situații de dependență crescută. Într-un sistem de tip autoajutorare, considerațiile cu privire la securitate subordonează câștigul economic interesului politic.

Ceea ce face fiecare stat pentru el însuși seamănă, în mare parte, cu ceea ce fac toate celelalte. Lor li se refuză avantajele pe care le-ar putea asigura o diviziune completă a muncii – în egală măsură politică și economică. Pe deasupra, cheltuielile de apărare sunt neproductive pentru toți și inevitabile pentru cei mai mulți. Mai degrabă decât să rezide în sporirea bunăstării, compensația lor constă în menținerea propriei autonomii. Statele concurează, însă nu contribuind prin eforturile lor individuale la producerea în comun a bunurilor în interesul lor reciproc. Aici întâlnim a doua mare diferență dintre sistemul internațional-politic și cel economic, diferență ce va fi supusă discuției în partea I, secțiunea 4, din cadrul capitolului care urmează.

3. Structuri și strategii

Faptul că motivele și rezultatele pot fi foarte bine disjuncte, ar trebui să fie acum ușor de sesizat. Structurile fac astfel ca acțiunile să aibă consecințe neintenționate. Cu siguranță că majoritatea actorilor remarcă acest lucru, iar cel puțin unii dintre ei vor fi în stare să realizeze de ce se petrece el. Ei pot dobândi o înțelegere destul de exactă a modului anume în care structurile își produc efectele. Atunci, nu vor fi ei capabili să-și atingă scopurile lor inițiale, printr-o adaptare corespunzătoare a propriilor strategii? Din nefericire, cel mai adesea ei nu pot. Pentru a arăta de ce lucrurile stau așa, voi da doar câteva exemple; odată ce m-am făcut înțeles, cititorul va putea cu ușurință da și altele.

Dacă este prevăzut un deficit al unei mărfi, tuturor le va fi mai bine, în ansamblu, dacă vor cumpăra mai puțin din acea marfă, în vederea moderării creșterilor de preț și a distribuirii deficitelor în mod echitabil. Însă, deoarece unora le va merge mai bine dacă ar pune imediat deoparte cantități suplimentare, toți vor manifesta același imbold puternic de a proceda așa. Dacă un individ se așteaptă ca ceilalți să-și retragă economiile de la o bancă, firesc ar fi ca el să se grăbească mai tare decât ei, chiar știind că, dacă alți câțiva fac la fel, banca va rămâne solvabilă, iar dacă cei mai mulți se vor grăbi, ea va da faliment. În astfel de cazuri, urmărirea interesului individual produce rezultate colective pe care nimeni nu le dorește; și totuși, indivizii, comportându-se diferit, își vor face rău singuri, fără a altera rezultatele. Aceste des utilizate exemple ating esențialul. Nu pot urma concret anumite moduri de acțiune decât dacă faci și tu la fel, iar tu și cu mine nu le putem urma decât în situația în care am fi destul de siguri că mulți alții vor proceda la fel. Să intrăm și mai adânc în problemă, luând în considerare alte două exemple.

O persoană din multe poate alege să circule cu autoturismul personal, decât să meargă cu trenul. Mașinile personale permit flexibilitate în privința programului și a alegerii destinației; totuși, din când în când, atunci când este vreme rea, de exemplu, serviciul feroviar reprezintă o variantă mult mai preferată. O persoană își poate face cumpărăturile mai degrabă în supermarket-uri decât de la chioșcurile de peste drum. Stocurile supermarket-urilor sunt mai mari, iar prețurile de acolo mai scăzute; și totuși, uneori micul magazin care oferă, să spunem, facilități speciale privind plata și modul de servire, poate fi o alternativă preferabilă. Consecința faptului că majoritatea oamenilor merg, de obicei, cu propriile mașini sau că își fac cumpărăturile la supermarket-uri este reducerea transportului de pasageri și scăderea numărului magazinelor de cartier. Aceste rezultate pot să nu

reprezintă ceea ce doresc cei mai mulți. Aceștia ar putea dori să plătească prețul necesar prevenirii dispariției acestor servicii. Și totuși, indivizii nu pot face nici un lucru care să afecteze rezultatele. Clientela crescută *ar* face-o, nu însă o clientelă la care aș putea să contribui eu și alți câțiva pe care i-aș putea convinge să-mi urmeze exemplul.

Putem foarte bine observa că modul nostru de comportament produce rezultate nedorite, însă totodată este probabil ca noi să vedem în astfel de cazuri exemple a ceea ce Alfred E. Kahn descrie ca fiind schimbări „mari”, aduse cu sine prin acumularea de decizii „mici”. În astfel de situații, oamenii sunt victimele „tiraniei micilor decizii”, o sintagmă care sugerează că „dacă o sută de consumatori aleg opțiunea x , iar aceasta face ca piața să ia decizia X (unde $X = 100 x$), nu este neapărat adevărat că aceiași consumatori ar fi votat pentru acel rezultat, dacă acea decizie mare le-ar fi fost vreodată explicit adusă la cunoștință” (Kahn, 1966, p. 523). Dacă piața nu expune dilema cu privire la decizie, indivizii sunt sortiți să ia decizii care, privite în contextele lor înguste, sunt rezonabile, chiar dacă ei sunt tot timpul conștienți că, luând astfel de decizii, determină un rezultat pe care majoritatea nu și-l doresc. Fie lucrurile evoluează astfel, fie ei se organizează în vederea depășirii unora dintre efectele pieței, schimbându-i acesteia structura: de exemplu, prin creșterea entităților compuse din consumatori până la dimensiunile entităților care influențează deciziile producătorilor. Acest lucru pune foarte bine în evidență fondul problemei: atât timp cât un actor lasă structura neafectată, nu este posibil ca schimbările privind intențiile și acțiunile actorilor particulari să producă rezultate dezirabile sau să le evite pe cele indezirabile. Structurile pot fi schimbate, așa cum tocmai a fost menționat, prin schimbarea distribuției capabilităților între unități. Structurile mai pot fi schimbate și prin impunere de condiții, acolo unde, anterior, indivizii au fost nevoiți să ia decizii de unii singuri. Dacă unii comercianți vând duminica, trebuie ca și alții să fie nevoiți să facă la fel pentru a rămâne competitivi, chiar dacă majoritatea preferă o săptămână cu șase zile lucrătoare. Cei mai mulți își permit să procedeze după cum doresc, doar dacă tuturor li se cere să mențină un număr comparabil de ore. Singurele remedii împotriva efectelor structurale puternice sunt schimbările structurale.

Constrângerile structurale nu pot fi reprimite, cu toate că mulți nu reușesc să înțeleagă acest lucru. În orice epocă și în orice timp, unităților sistemelor de tip autoajutorare – națiuni, corporații sau orice altceva – li se spune că, în numele bineului general, ca și al binelui propriu, ele trebuie să acționeze de dragul sistemului, și nu pentru propriul lor avantaj îngust definit. În anii 1950, pe măsură ce spaima privind perspectiva distrugerii lumii într-un război nuclear creștea, unii au tras concluzia că alternativa la distrugerea nucleară era dezarmarea mondială. În anii '70, odată cu creșterea rapidă a populației, a gradului de sărăcie

și de poluare, unii au conchis că, așa cum spunea un politolog, „statele fie vin în întâmpinarea nevoilor ecosistemului politic în dimensiunile lui globale, fie îi provoacă distrugerea” (Sterling, 1974, p. 336). Interesul internațional trebuie slujit; iar dacă acest lucru înseamnă ceva, el înseamnă că interesele naționale îi sunt subordonate. Problemele se găsesc la nivel global. Soluțiile problemelor continuă să depindă de politicile naționale. Care sunt condițiile care ar determina ca statele să fie mai mult sau mai puțin doritoare să se supună dispozițiilor care li se pun atât de des în sarcină? Cum pot ele rezolva tensiunea dintre urmărirea propriilor lor interese și acțiunea în numele binelui sistemului? Nu a arătat nimeni cum ar putea fi făcut acest lucru, deși mulți sunt preocupați, pledând pentru comportament rațional. Totuși, problema cea mai serioasă este că acesta, date fiind constrângerile structurale, nu conduce către rezultatele dorite. În condițiile în care fiecare țară este constrânsă să-și poarte de grijă, nu există nimeni care să se preocupe de sistem¹.

Un simț acut al pericolului și al fatalității poate să conducă, în ultimă instanță, la o definiție clară a finalităților care trebuie atinse. Îndeplinirea lor nu este, în acest fel, facilitată. Posibilitatea unei acțiuni concrete depinde de abilitatea de a furniza mijloacele necesare. Ea depinde încă într-o măsură și mai mare de existența unor condiții care să permită națiunilor și altor organizații să urmeze politici și strategii corespunzătoare. Problemele zguduitoare ale omenirii necesită în mod stringent soluții globale, neexistând însă nici o instanță globală care să le asigure. Necesitățile nu creează posibilități. A ne dori să avem cauze finale care să fie în același timp și eficiente nu înseamnă că ele și există.

Marile obiective pot fi aduse la îndeplinire doar prin agenți de o mare capacitate. Acesta este motivul pentru care statele, mai ales cele principale, sunt solicitate să facă ceea ce este necesar supraviețuirii lumii. Statele însă sunt nevoite să facă orice consideră ele necesar propriei lor conservări, de vreme ce nu se poate miza pe faptul că cineva ar putea să facă aceasta pentru ele. De ce anume recomandarea de a pune interesul internațional mai presus de interesele naționale este lipsită de semnificație, poate fi precis explicat avându-se în vedere distincția dintre micro- și macroteorii. Printre economiști, distincția este bine înțeleasă. Nu însă și printre politologi. Așa cum deja am explicat, o teorie microeconomică este

1. În alți termeni, statele se confruntă cu „dilema prizonierului”. Dacă fiecare din cele două părți își urmărește propriul interes, ambele sfârșesc, de departe, mai rău decât în cazul în care fiecare ar fi acționat în vederea intereselor comune. Pentru o examinare minuțioasă a logicii unor astfel de situații, vezi Snyder și Diesing, 1977; pentru aplicații succinte și sugestive la domeniul internațional, vezi Jervis, ianuarie 1978.

o teorie despre piață, construită pe baza asumpțiilor despre comportamentul indivizilor. Teoria demonstrează modul în care acțiunile și interacțiunile unităților formează și afectează piața și pe acela în care piața le afectează, la rândul ei, pe acestea. O macroteorie este o teorie despre economia națională, gândită în baza presupunțiilor privind oferta, venitul și cererea, ca agregate ale sistemului în ansamblu. Teoria arată modul în care acestea, precum și alte agregate sunt interconectate, indicând felul în care schimbările care se petrec în cazul uneia – sau al câtorva – le afectează pe celelalte sau influențează mersul economiei. În domeniul economic, atât micro-, cât și macroteoriile au de-a face cu largi registre. Diferența dintre acestea constă nu în întinderea obiectelor de studiu, ci în modalitatea în care sunt ele abordate și în care este construită teoria menită să le explice. O macroteorie a politicii internaționale ar urma să arate maniera în care este pus în mișcare sistemul internațional de către agregatele din cuprinsul său. Se pot face presupuneri cu privire la care agregate s-ar referi ea – la valoarea PNB, la procentul importurilor și exporturilor pe plan mondial, la cel al pierderilor de vieți omenești în războaie, al cheltuielilor de apărare din fiecare țară sau la cel cu privire la migrație, de pildă. Teoria ar arăta, într-o anumită măsură, ca o teorie macroeconomică de felul celei concepute de John Maynard Keynes, cu toate că e greu de înțeles câtă semnificație practică ar putea avea agregatele internaționale sau cum anume schimbările referitoare la unul sau la mai multe ar putea induce schimbări în celelalte. Nu vreau să spun că o asemenea teorie n-ar putea fi construită, ci doar că nu văd deocamdată cum ar putea fi făcut acest lucru într-un mod care să și dea rezultate. În orice caz, chestiunea esențială constă în faptul că unei macroteorii a politicii internaționale i-ar lipsi implicațiile practice pe care o teorie macroeconomică le presupune. Guvernele naționale pot să manipuleze variabilele economice ale sistemului în ansamblu. Nu există, pe plan internațional, nici un fel de instanțe care să posede capabilități comparabile. Cine ar trebui să acționeze în virtutea posibilităților de ajustare pe care le-ar putea pune la dispoziție o macroteorie a politicii internaționale? Chiar dacă o astfel de teorie ar fi disponibilă, tot n-am putea face abstracție de națiuni, ca fiind singurii agenți capabili să acționeze în vederea rezolvării problemelor globale. Noi tot am fi nevoiți să ne orientăm către o abordare micropolitică, pentru a putea examina condițiile care fac ca influența benignă și concretă a statelor – luate separat sau colectiv – să fie mai mult sau mai puțin probabilă.

Unii au trăit cu speranța că schimbările privind gradul de conștientizare și scopul sau modul de organizare și ideologia, asociate statelor, ar putea schimba calitatea vieții internaționale. De-a lungul secolelor, statele s-au schimbat în multe feluri, calitatea vieții internaționale rămânând însă, în mare parte, aceeași.

Statele pot să urmărească finalități rezonabile și onorabile, însă nu pot să prevadă cum le-ar putea atinge. Problema nu rezidă în lipsa lor de inteligență sau în reaua lor voință, deși unele n-ar putea pretinde că sunt lipsite de aceste calități. Gravitatea problemei nu poate fi înțeleasă până când nu se realizează faptul că inteligența și bunăvoința nu pot să facă descoperiri sau să acționeze pe baza unor programe comune. La începutul acestui secol, Winston Churchill a observat că rivalitatea navală anglo-germană nu prevestea nimic bun și că Marii Britanii nu-i rămânea nici o altă opțiune realistă decât să se înscrie în cursă. Statele care se confruntă cu probleme globale sunt, asemeni consumatorilor individuali, prinși în capcana „tiraniei micilor decizii”. Statele, ca și consumatorii, pot ieși din acest cerc doar prin schimbarea structurii câmpului lor de activitate. Mesajul reia îndemnul: Unica soluție pentru a se obține un puternic efect structural rezidă într-o schimbare structurală.

4. Virtuțile anarhiei

Pentru a-și atinge obiectivele și a-și menține securitatea, unitățile aflate în condiție de anarhie – fie că e vorba de oameni, corporații, state sau orice altceva – trebuie să mizeze pe mijloacele pe care ele însele le generează și pe aranjamentele pe care le fac de unele singure. Autoajutorarea este, prin excelență, principiul de acțiune într-o ordine anarhică. O situație de autoajutorare este una de risc ridicat – de faliment, în domeniul economic, sau de război, într-o lume a statelor libere. Ea este, de asemenea, o situație în care costurile organizaționale sunt scăzute. În cadrul unei economii sau al unei ordini internaționale, riscurile pot fi evitate sau micșorate, prin trecerea de la o situație de activitate coordonată la una de supra-sau de subordonare, adică investind instituțiile cu autoritate reală și dezvoltând un sistem de reguli. Un sistem organizat de guvernământ apare acolo unde funcțiile de reglementare și de conducere devin, ele însele, sarcini distincte și specializate. Costurile menținerii unei ordini ierarhice sunt frecvent trecute cu vederea de cei care se plâng de absența ei. Organizațiile au cel puțin două obiective: de a duce un lucru până la capăt și de a se menține, ele însele, ca organizații. Multe dintre activitățile lor sunt direcționate către cea de-a doua finalitate. Liderii organizațiilor, și cu deosebire cei politici, nu sunt specialiști în problemele cu care se confruntă organizațiile lor. Ei nu au devenit lideri fiind experți într-o chestiune sau alta, ci perfecționându-se în tehnicile organizaționale – privind menținerea controlului asupra membrilor unui grup, obținând din partea lor eforturi predictibile și satisfăcătoare, păstrând coeziunea grupului. În procesul de luare a deciziilor politice, prima și cea mai importantă preocupare nu e aceea de a îndeplini

aspirațiile pe care le-ar putea avea membrii unei organizații, ci aceea de asigura continuitatea și bunul mers al organizației însăși (cf. Diesing, 1962, pp. 198-204 ; Downs, 1967, pp. 262-270).

Odată cu avantajele ordinilor ierarhice trebuie luate în considerare și costurile. Pe deasupra, în cadrul ordinilor ierarhice, mijloacele de control devin obiect de dispută. Chestiunile care prezintă importanță devin nedespărțite de eforturile de a-i influența sau de a-i controla pe cei care controlează. Ordonarea ierarhică a politicii mai adaugă ceva la deja numeroasele obiecte de dispută, iar obiectul adăugat se situează pe un alt nivel de magnitudine.

Dacă riscurile de război sunt intolerabil de mari, pot fi ele reduse printr-o organizare în vederea conducerii afacerilor statelor? La un nivel minimal, demersul de conducere presupune controlarea forțelor militare aflate la dispoziția statelor. În cadrul națiunilor, organizațiile trebuie să facă eforturi pentru a se menține. În calitatea lor de organizații, națiunile, străduindu-se să se mențină, trebuie să folosească uneori forța împotriva elementelor și domeniilor disidente. Ca și sistemele ierarhice, guvernele – fie pe plan național, fie pe cel global – sunt subminate prin proasta funcționare a părților principale. Într-o societate a statelor puțin coerente, tentativele făcute în direcția instituirii unui guvern mondial se vor lovi de incapacitatea unei nou formate autorități centrale de a mobiliza resursele necesare creării și menținerii unității sistemului, prin reglementarea și coordonarea părților sale. Perspectiva unui guvernământ mondial ar putea fi un semnal de pregătire pentru un război civil mondial. Aceasta ne duce cu gândul la o comparație cu un eveniment din timpul celui de-al doilea război mondial, evocat de Milovan Djilas. Conform celor povestite, în timpul discuțiilor sale cu mulți soldați ruși în anii de război, s-a ajuns la concluzia că războaiele dintre oameni ar atinge apogeul în condițiile în care toți oamenii s-ar supune aceluiasi sistem social, „întrucât sistemul nu s-ar putea susține prin el însuși, numeroase facțiuni angajându-se în distrugerea nesăbuită a rasei umane, în numele unei mari «fericiri» care i s-ar cuveni” (Djilas, 1962, p. 50). Statele nu pot să încredințeze responsabilități de conducere unei instanțe centrale, în afară de cazul în care acea instanță este capabilă să-și protejeze statele pe care le tutelează. Cu cât statele din sfera de influență sunt mai puternice și cu cât puterea fiecăruia este percepută ca o amenințare pentru celelalte, cu atât mai mare va trebui să fie puterea asumată la centru. Cu cât va fi mai mare puterea la centru, cu atât mai puternică va fi motivația statelor de a se angaja într-o luptă menită s-o controleze.

Statele, ca și indivizii, sunt într-o nesiguranță direct proporțională cu propria lor libertate. Dacă este dorită libertatea, trebuie acceptată insecuritatea. Organizațiile care instituie relații de autoritate și control pot spori securitatea, pe măsură ce restrâng libertatea. Dacă forța nu creează dreptul, fie că e vorba de oameni sau

de state, atunci trebuie să fi intervenit o anumită instituție sau instanță pentru ca ele să fie scoase din starea de natură. Cu cât o instanță este mai influentă, cu atât mai puternică devine dorința de a o controla. În contrast, unitățile aflate într-o ordine anarhică acționează pentru binele propriu, și nu de dragul de a apăra o organizație, punându-și pe mai departe soarta în seama ei. Forța este folosită pentru interesul propriu al fiecăreia. În absența organizării, oamenii sau statele au libertatea să se ignore unul pe celălalt. Chiar când nu fac acest lucru, ei pot într-o mai mare măsură, în absența politicii impusă de organizație, să se concentreze pe politica momentului și să tindă către un minimum de acord, care să le permită o existență proprie, decât spre un maximum de acord, de dragul menținerii unității. Dacă forța este cea care decide, atunci conflictele sângeroase asupra dreptului pot fi mult mai ușor evitate.

Pe plan național, forța unui guvernământ este exercitată în numele dreptului și justiției. Pe plan internațional, forța unui stat este pusă în slujba propriei sale protecții și propriului său avantaj. Cei care se revoltă pun sub semnul întrebării dreptul guvernământului la autoritate; ei atacă legitimitatea sa de a conduce. Războaiele dintre state nu pot ridica îndoieli cu privire la autoritate și drept; ele pot doar reglementa alocarea câștigurilor și a pierderilor între părțile aflate în conflict și pot să decidă, pentru o perioadă, cine e mai puternic. Pe plan național, relațiile de autoritate sunt instituite. Pe cel internațional, rezultă doar relații de putere. Pe plan național, forța privată folosită împotriva unui guvern pune în pericol sistemul politic. Forța utilizată de un stat – o entitate publică – înseamnă, din perspectivă internațională, folosire privată a forței; nu există însă nici un guvern care să fie răsturnat și nici un aparat guvernamental care să fie tras la răspundere. Neposedând nici un imbold către hegemonie globală, utilizarea privată a forței nu prezintă un pericol pentru sistemul politicii internaționale, ci doar pentru unii dintre membrii săi. Războiul învrăjbește unele state împotriva altora, aruncându-le într-o luptă dusă între entități similar constituite. Puterea celor tari i-ar putea împiedica pe cei slabi să-și exprime pretențiile, nu însă din cauză că cei din urmă ar recunoaște vreo legitimitate a guvernării exercitate de primii, ci, pur și simplu, pentru că nu este avantajos să intre în conflict cu ei. Invers, cei slabi se pot bucura de o libertate de acțiune apreciabilă dacă li se diminuează în așa măsură capabilitățile de către cei puternici, încât cei din urmă să nu fie deranjați prea mult de acțiunile lor sau preocupați într-o măsură prea mare de creșterea marginală a capabilităților lor.

Domeniul politicii naționale este unul al autorității, al administrării și al legii. Cel al politicii internaționale este un domeniu al puterii, al conflictului și al compromisului. Domeniul internațional este cu preponderență unul politic. Cel național este, în mod variat, descris ca fiind ierarhic, vertical, centralizat, eterogen,

guvernat și organizat, în timp ce domeniul internațional ca fiind anarhic, orizontal, descentralizat, omogen, neguvernat și reciproc adaptat. Cu cât tipul de ordine este mai centralizat, cu atât mai sus se plasează centrul luării de decizii. Pe plan internațional, deciziile sunt luate la nivelul de bază, cu greu putându-se vorbi de vreun altul. În cadrul dihotomiei vertical – orizontal, structurile internaționale își asumă poziția întinderii. Pe plan internațional se fac adaptări, însă ele au loc în lipsa unei instanțe reglatoare oficiale sau autoritare. Ajustarea și compromisul se desfășoară prin adaptare reciprocă (cf. Barnard, 1948, pp. 148-152; Polaniy, 1941, pp. 428-456). Acțiunea și reacția, precum și reacția față de reacție au loc printr-un proces treptat. Părțile se scrutează reciproc, ca să spunem așa, definind o situație pe măsură ce ea se desfășoară. Printre unitățile coordonate, se obține ajustarea și se ajunge la compromis făcându-se schimb de „considerații”, într-o situație de felul celei, așa cum spunea Chester Barnard, „în care obligația de a porunci și dorința de a se supune sunt în mod esențial absente” (Barnard, 1948, pp. 150-151). Acolo unde competiția se referă la considerații, părțile caută să-și mențină sau să-și îmbunătățească pozițiile făcând manevre, căzând la învoieli sau intrând în luptă. Maniera și intensitatea competiției este determinată de dorințele și de abilitățile părților care se află simultan separate și în interacțiune.

Prin forță sau nu, fiecare stat își configurează traseul despre care crede că i-ar servi cel mai bine interesele. Dacă forța este folosită de un stat sau dacă se așteaptă folosirea ei, replica celorlalte state va fi de a face apel la forță sau de a fi gata să o folosească separat sau în combinație. Nu poate fi făcut nici un apel la o entitate superioară, investită cu autoritate și înzestrată cu capacitatea de a acționa din proprie inițiativă. În asemenea condiții, posibilitatea ca forța să fie folosită de una sau alta dintre părți persistă mereu, ca o amenințare de fond. În politică, se presupune că forța este *ultima ratio*. În politica internațională, forța nu reprezintă doar *ultima ratio*, ci este, într-adevăr, argumentul prim și constant. A împiedica forța să fie *ultima ratio* în politică implică, în termenii lui Ortega y Gasset „preliminara înfrângere a forței prin mijloacele rațiunii” (apud Johnson, 1966, p. 13). Permanentă posibilitate ca forța să fie pusă în aplicare limitează manevrele, moderează cererile și joacă rolul unui factor de încurajare pentru aplanarea disputelor. Cel care știe că o prea mare presiune poate duce la război are un motiv puternic să ia în calcul dacă virtualele câștiguri merită riscurile implicate. Amenințarea cu forța pe plan internațional este comparabilă cu rolul pe care îl are o grevă în procesul muncii sau o negociere în privința actului de conducere. „Cele câteva greve care au loc reprezintă, într-un fel, prețul opțiunii de a face grevă, prin care se ajunge la acorduri în privința marii mase de negocieri” spunea Livernash (1963, p. 430). Chiar dacă muncitorii fac rareori grevă, demersul acesta reprezintă întotdeauna o posibilitate. Eventualitatea unor dispute în domeniul

muncii, care să ducă la greve lungi și costisitoare, încurajează administrația și muncitorii să înfrunte chestiuni dificile, să încerce să-și înțeleagă reciproc nemulțumirile și să se străduiască să ajungă la compromisuri. În mod similar, posibilitatea ca neînțelegerile dintre națiuni să conducă spre lungi și costisitoare războaie duce și ea la mai multă luciditate.

5. Anarhie și ierarhie

Am făcut descrierea anarhiilor și ierarhiilor ca și cum orice tip de organizare politică ar aparține uneia sau alteia dintre aceste categorii. Mulți, de fapt cred că cea mai mare parte, dintre politologii care au abordat chestiunea structurilor sunt de acord cu existența unei mari – și uneori derutante – varietăți a acestora. Anarhia este privită ca fiind capătul unui continuum, unde celălalt capăt este marcat de prezența unui guvernământ legitim și competent. Politica internațională este, prin urmare, descrisă ca fiind punctată de insule de guvernământ și impregnată de elemente comunitare – organizații supranaționale, fie ele universale sau regionale, alianțe, corporații multinaționale, rețele comerciale și multe altele. Sistemele internațional-politice se presupune că sunt mai mult sau mai puțin anarhice.

Cei care privesc lumea ca pe un sistem anarhic modificat fac aceasta, se pare, din două motive. Mai întâi, se presupune că anarhia înseamnă nu numai absența guvernământului, ci și prezența dezordinii și a haosului. De vreme ce politica mondială, chiar dacă nu este ea în mod cert pașnică, nu se înscrie atât de mult în categoria unui haos complet, cei care o studiază sunt înclinați să vadă o reducere a anarhiei, odată cu fiecare proces de încheiere a păcii. De vreme ce politica mondială, deși nu este oficial organizată, nu este lipsită în întregime de instituții și proceduri ce țin de ordine, cercetătorii acestui domeniu sunt tentați să vadă o scădere a anarhiei atunci când se formează alianțe, când crește volumul tranzacțiilor de-a lungul granițelor naționale și când se multiplică numărul instituțiilor internaționale. Astfel de păreri confundă structura cu procesul, iar eu am atras suficient de des atenția asupra acestei erori.

În al doilea rând, cele două categorii simple, ale anarhiei și ierarhiei, nu par a corespunde infinitei varietăți organizaționale înregistrate de noi. De ce să insistăm asupra reducerii tipurilor de structură la două, în loc de a permite o largă varietate? Anarhiile sunt ordonate în funcție de juxtapunerea unităților similare, însă acele unități similare nu sunt identice. Se dezvoltă, în cadrul lor, o anumită specializare a funcțiilor. Ierarhiile sunt ordonate după criteriul diviziunii sociale a muncii, referindu-se la unități specializate în sarcini diferite, însă asemănarea

unităților nu dispăre. În mare parte, duplicarea efortului continuă. Toate societățile sunt organizate segmental sau ierarhic, într-o mai mare sau mai mică măsură. Atunci, de ce să nu definim tipuri organizaționale adiționale în conformitate cu complexul de principii organizatoare pe care le încorporează? S-ar putea concepe anumite societăți, care să se apropie de tipul pur anarhic, sau altele, apropiindu-se de cel pur ierarhic, și încă un tip care să reflecte amestecuri specifice ale celor două modele organizaționale. În cazul anarhiilor, similaritatea exactă a unităților și determinarea relațiilor doar în funcție de capabilitate ar descrie un domeniu ce ar ține în întregime de politică și de putere și din care ar lipsi orice interacțiune a unităților îndrumată printr-un sistem de administrare sau condiționată de autoritate. În cazul ierarhiilor, completa diferențiere a părților și deplina specificație a funcțiilor acestora ar da naștere unui domeniu care ar ține întru totul de autoritate și de administrare, neavând nici o interacțiune a părților care să fie afectată de politică și putere. Deși nu există astfel de ideal-tipuri de ordine, demersul de distingere a domeniilor în raport cu principiile lor organizatoare este totuși oportun și important.

Creșterea numărului de categorii ar aduce procesul de clasificare a societăților mai aproape de realitate. Însă aceasta ar însemna trecerea de la o teorie care pretinde a avea o anumită forță explicativă către un sistem mai puțin teoretic, care promite o mai mare acuratețe descriptivă. Cel care-și dorește să explice, mai degrabă decât să descrie, ar trebui să opună rezistență acelei tendințe, dacă împotrivirea ar aduce roade. Așa stau lucrurile? Ce poate câștiga cineva insistând asupra a doar două tipuri, în condițiile în care, admitând trei sau patru ar însemna, totuși, să simplifice masiv? S-ar câștiga claritate și economie de concepte. Un nou concept ar trebui introdus doar în vederea acoperirii acelor realități pe care conceptele în lucru nu le pot exprima. Dacă unele societăți nu sunt nici anarhice, nici ierarhice, dacă structurile lor sunt definite de un oarecare al treilea principiu, în acest caz va trebui să definim un al treilea sistem¹. Toate societățile sunt de tip mixt. Elementele prezente în cadrul lor sunt exponente ale ambelor tipuri de principii ordonatoare. Aceasta nu înseamnă că unele societăți sunt ordonate în funcție de un al treilea principiu. Se poate, de obicei, identifica cu ușurință principiul după care este ordonată o societate. Apariția, în cadrul ierarhiilor, a sectoarelor anarhice nu alterează și nu ar trebui să pună în umbră

1. Descrierea făcută de Émile Durkheim societăților organice și mecanice rămâne totuși sursa pentru cea mai bună explicație a celor două principii ordonatoare, în vreme ce raționamentul său prin care limitează la două tipurile de societăți reușește în continuare să convingă, în ciuda eforturilor numeroșilor săi critici de a-l depăși (vezi în special ediția din 1893). Voi aborda mai pe larg chestiunea într-o lucrare viitoare.

principiul de ordine al sistemului mai cuprinzător, întrucât sectoarele respective sunt anarhice doar între anumite limite. Atributele și comportamentul unităților care populează acele sectoare din cadrul sistemului mai larg diferă, pe deasupra, de ceea ce ele ar fi și de modul în care s-ar comporta în afara lui. Firmele din cadrul piețelor oligopoliste servesc din nou ca exemple reușite ale acestei situații. Ele se luptă una împotriva alteia, însă, deoarece nu au nevoie să se apere în mod concret, își pot permite să se specializeze și să participe în mod mai deplin la diviziunea activității economice, decât o pot face statele. Însă nici statelor care populează o lume anarhică nu li se pare imposibil să conlucreze, să ajungă la acorduri privind limitarea armamentelor sau să coopereze în vederea instituirii de organizații. Elementele ierarhice din cadrul structurilor internaționale limitează și restrâng exercitarea suveranității, însă doar în moduri puternic condiționate de anarhia sistemului mai mare. Anarhia de acest tip afectează puternic probabilitatea cooperării, sfera de influență a tratatelor privind înarmarea și aria de jurisdicție a organizațiilor internaționale.

Ce putem spune însă despre cazurile aflate la limită, despre organizațiile care nu sunt nici în mod clar anarhice, nici în mod cert ierarhice? Nu reprezintă ele cel de-al treilea tip? A spune că există cazuri aflate la limită nu e totuna cu a spune că la graniță apare un al treilea tip de sistem. Toate categoriile sunt delimitate, iar dacă avem, într-o oarecare măsură, de-a face cu categorii, întâlnim și cazuri aflate la limită. Claritatea conceptelor nu elimină dificultățile presupuse de clasificare. Începând cu anii '20 și până în 1940, a fost China un domeniu ierarhic sau anarhic? Fiind, din punct de vedere nominal, o națiune, China aducea mai mult cu un număr de state separate, situate unul alături de altul. În 1930, Mao Tse-Tung – ca și liderii bolșevici de dinaintea sa – a crezut că prin aprinderea unei scânteii revoluționare ar „declanșa un foc de prerie”. Flăcările revoluționare s-ar extinde de-a lungul și de-a latul Chinei, dacă nu chiar pe tot cuprinsul globului. Deoarece interdependența provinciilor Chinei, ca și interdependența națiunilor erau insuficient de strânse, flăcările nu au reușit să se răspândească. Atât de apropiat de autonome erau provinciile Chinei, încât efectele războiului dintr-una din părțile țării erau abia sesizate în celelalte părți. Luptele duse pe înălțimile provinciei Hunan, departe de a aprinde scânteia unei revoluții naționale, au fost cu greu remarcate în provinciile învecinate. Interacțiunea provinciilor – în mare măsură autosuficiente – era neînsemnată și sporadică. Aflându-se în situația de a nu fi dependente nici economic una de alta și nici politic de autoritatea centrală națională, ele nu s-au supus strânsei interdependențe, caracteristică sistemelor politice organizate și integrate.

Sub aspect practic, observatorii pot să dea răspunsuri diferite la întrebări cum ar fi cea referitoare la când anume a căzut China pradă anarhiei, la faptul dacă

țările Europei de Vest devin treptat un singur stat sau insistă să rămână în număr de nouă. Aspectul care prezintă importanță teoretică se referă la faptul că așteptările noastre legate de evoluția posibilă a acestor teritorii diferă, în mare măsură, în funcție de care răspuns la întrebarea cu privire la structură se dovedește a fi cel corect. Structurile definite în conformitate cu două principii ordonatoare distincte contribuie la explicarea aspectelor importante ale comportamentului social și politic. Acest lucru este demonstrat în diferite moduri, în paginile care urmează. Această secțiune a explicat de ce sunt necesare două – și numai două – tipuri de structură, pentru a acoperi toate categoriile de organizații.

II

Cum poate fi construită o teorie a politicii internaționale? Exact în felul în care trebuie construită oricare altă teorie. Așa cum se explică în capitolele 1 și 4, mai întâi de toate politica internațională trebuie concepută ca un tărâm sau domeniu limitat de activitate; în al doilea rând, trebuie descoperite anumite regularități cu statut de lege în interiorul său; și, în al treilea rând, trebuie dezvoltată o modalitate de a explica regularitățile observate. Primul obiectiv a fost îndeplinit în capitolul al cincilea. Capitolul al șaselea a arătat, până acum, modul în care structurile politice pot fi făcute răspunzătoare pentru anumite aspecte recurente ale comportamentului statelor și pentru anumite *pattern-uri* repetate și persistente. Oriunde agenții și instanțele intermediare sunt însoțiți de forță și competiție, mai degrabă decât de autoritate și lege, ne așteptăm să descoperim astfel de comportamente și rezultate. Ei sunt îndeaproape raportați la abordarea politicii cunoscută sub numele de *Realpolitik*. Elementele unei *Realpolitik*, enumerate în mod exhaustiv, sunt acestea: interesul conducătorului și, mai apoi, al statului reprezintă sursa acțiunii; imperativele politicii iau naștere din competiția neregulată a statelor; calculele bazate pe aceste imperative pot să scoată la iveală politicile care vor servi cel mai bine interesele unui stat; succesul reprezintă ultimul test al politicii, el fiind definit ca factor prin care se menține și se fortifică statul. Încă de la Machiavelli, interesul și necesitatea – precum și acea *raison d'état*, sintagmă ce cuprinde ambii termeni – au constituit conceptele-cheie pentru *Realpolitik*. De la Machiavelli și continuând cu Meinecke și Morgenthau, elementele ce țin de această abordare și de acest raționament aurămas constante. Machiavelli se remarcă atât de clar ca exponent al *Realpolitik*, încât am putea fi cu ușurință determinați să admitem că tot el ar fi dezvoltat și ideea, strâns asociată, a balanței de putere. Deși nu a făcut acest lucru, convingerea sa,

conform căreia politica poate fi explicată după propriile ei criterii, a pregătit terenul pe care poate fi construită teoria balanței de putere.

Termenul *Realpolitik* indică metodele prin care este condusă politica externă, oferind și o justificare pentru ele. Constrângerile structurale explică de ce metodele sunt în mod repetat folosite, în pofida diferențelor existente între persoanele și statele care le utilizează. Teoria balanței de putere pretinde să explice rezultatul pe care astfel de metode îl produc. Mai precis, aceasta este ceea ce ar trebui să facă teoria. Dacă există vreo teorie politică distinctă a politicii internaționale, aceea este teoria balanței de putere. Și totuși, nu poate fi identificată o formulare a teoriei care să fie general acceptată. Trecând cu atenție în revistă literatura generoasă despre teoria balanței de putere, Ernst Haas a descoperit opt semnificații distincte ale sintagmei, în timp ce Martin Wight a găsit nouă (Haas, 1953 ; Wight, 1966). Hans Morgenthau, în profunda sa analiză de ordin istoric și analitic a subiectului, pune la lucru patru definiții diferite (Morgenthau, 1973). Balanța de putere reprezintă, pentru unii, o asemănare cu o lege naturală ; iar pentru alții, pur și simplu un scandal. Unii îl interpretează ca pe un ghid pus la dispoziția oamenilor de stat ; alții, ca pe un vâl care le maschează politicile imperialiste. Unii cred că o balanță de putere reprezintă cea mai bună garanție pentru securitatea statelor și pentru pacea mondială ; alții, că ea a dus statele la ruină, cauzând cea mai mare parte a războaielor pe care le-au purtat¹.

A crede că cineva ar putea depăși o asemenea confuzie, ar putea părea de domeniul fanteziei. Eu voi face totuși o încercare. Ne va fi de folos să revenim asupra câtorva dintre propozițiile de bază legate de teorie. (1) O teorie conține cel puțin o asumție teoretică. Astfel de asumții nu sunt de ordin factual. Nu ne putem, prin urmare, întreba, în mod legitim, dacă ele sunt adevărate, ci doar dacă ne sunt utile. (2) Teoriile trebuie evaluate ținându-se cont de ceea ce pretind ele că explică. Teoria balanței de putere ține să explice rezultatele acțiunilor statelor, în condiții date, în timp ce acele rezultate s-ar putea să nu fie anunțate de nici unul dintre motivele actorilor sau să nu joace rolul de obiective ale politicilor lor. (3) Teoria, ca sistem explicativ general, nu poate fi făcută răspunzătoare pentru chestiuni particulare.

Multe dintre confuziile legate de teoria balanței de putere, precum și dintre criticile care-i sunt aduse, derivă din înțelegerea necorespunzătoare a acestor trei puncte. O teorie a balanței de putere, în mod adecvat formulată, își începe demersul cu presupoziii despre state : cum că acestea sunt actori unitari care, la un minim nivel, își urmăresc propria conservare, iar la unul maxim pornesc în

1. Pe lângă explicitarea teoriei balanței de putere din paginile care urmează, cititorul și-ar putea exprima dorința de a consulta un studiu istoric cu privire la aplicarea practică a politicii balanței de putere. Cea mai bună lucrare concisă este cea a lui Wight (1973).

cursa către dominația universală. Statele sau cei care acționează în numele lor încearcă, în moduri mai mult sau mai puțin concrete, să pună la lucru mijloacele aflate la dispoziție, în vederea atingerii finalităților pe care le au în vedere. Aceste mijloace se înscriu în două categorii: în cea a eforturilor de ordin intern (demersuri făcute în vederea sporirii capabilității economice, a forței militare, a dezvoltării unor strategii inteligente) și în cea a eforturilor de ordin extern (demersuri făcute în vederea fortificării și lărgirii alianței din care fac parte sau de a o slăbi și restrânge pe una din cele care i se opun). Jocul extern de aliniere și realiniere implică trei sau mai mulți jucători, spunându-se de obicei că sistemele de tipul balanței de putere necesită cel puțin trei părți. Presupunerea este falsă, întrucât, într-un sistem de două puteri, politica balanței continuă să funcționeze, însă modul de a compensa un dezechilibru extern incipient este caracterizat în primul rând de intensificarea eforturilor făcute de un stat pe plan intern. Asumpțiilor făcute de teorie le este, în consecință, adăugată condiția care o face operațională: aceea care spune că două sau mai multe state coexistă în cadrul unui sistem de tip autoajutorare, un sistem căruia îi lipsește un agent superior, care să vină în sprijinul statelor ce și-ar putea pierde din putere sau care să refuze oricăruia dintre ele dreptul de a folosi oricare dintre instrumentele despre care ele cred că le vor servi scopurilor proprii. Teoria este, în consecință, construită în baza motivațiilor asumate ale statelor și a acțiunilor care le corespund. Ea descrie constrângerile care iau naștere din sistemul pe care îl produc acele acțiuni, indicând rezultatul așteptat: și anume, procesul de formare a balanțelor de putere. Teoria balanței de putere este o microteorie, în sensul la care se referă economiștii. Sistemul, asemeni pieței din economie, este constituit din acțiunile și interacțiunile unităților sale, teoria fundamentându-se pe asumpțiile făcute în legătură cu comportamentul lor.

Un sistem de tip autoajutorare este unul în care cei care nu se ajută pe ei înșiși sau care acționează mai puțin eficient decât alții nu vor reuși să prospere, se vor afla expuși pericolelor, vor suferi. Teama de astfel de consecințe nedorite stimulează statele să se comporte în moduri prin care se tinde către crearea echilibrelor de putere. Trebuie remarcat faptul că teoria nu reclamă, din partea tuturor actorilor, presupozii legate de raționalitate sau de constanță a voinței. Ea spune, pur și simplu, că, dacă unii se descurcă relativ bine, alții vor căuta să-i întreacă sau se vor opri pe drum. În mod evident, sistemul nu va funcționa în condițiile în care statele își vor pierde, toate, interesul de a se conserva. El va continua totuși să opereze, în funcție de situația în care unele state vor alege să-și piardă identitatea politică, să spunem, amestecându-se unul cu altul, în timp ce altele nu o vor face. Nu trebuie presupus nici că toate statele aflate în competiție se străduiesc să-și sporească treptat puterea. Posibilitatea ca forța să fie folosită de unele state pentru a le slăbi sau distruge pe altele face, cu toate acestea, să fie dificil ca ele să se desprindă de sistemul competitiv.

Semnificația și importanța teoriei sunt puse în lumină prin examinarea celor mai vizibile interpretări greșite ale acesteia. Să ne reamintim prima propoziție pe care am postulat-o în legătură cu teoria. O teorie conține asumptii care sunt teoretice, nu factuale. Una dintre cel mai des întâlnite înțelegeri greșite ale teoriei balanței de putere gravitează în jurul acestui punct. Teoria este criticată, deoarece asumptiile sale sunt eronate. Pasajul care urmează poate servi drept exemplu și pentru altele :

Dacă națiunile ar fi de fapt unități neschimbătoare, fără legături permanente una cu alta, și dacă ar fi toate motivate cu precădere de un imbold de a-și maximiza puterea, cu excepția uneia singure, cu rol de echilibrator, al cărei scop ar fi de a o împiedica pe oricare alta să dobândească puterea predominantă, ar putea, în realitate, rezulta o balanță a puterii. Am văzut însă că aceste asumptii nu sunt corecte și, de vreme ce asumptiile teoriei sunt greșite, concluziile sunt și ele eronate (Organski, 1968, p. 292).

Eroarea accidentală a autorului constă în aceea că a emis o afirmație, în care unele părți sunt formulări vagi cu rol de asumptii ale teoriei, în timp ce altele nu sunt nici măcar atât. Eroarea sa fundamentală rezidă în incorecta înțelegere a ceea ce este de fapt o asumptie. Din discuția preliminară, cunoaștem că asumptiile nu sunt nici adevărate, nici false, și că sunt esențiale pentru construcția teoriei. Putem cu ușurință să admitem că statele sunt, în realitate, actori intenționali neunitari. Statele urmăresc numeroase finalități, care sunt adesea ambiguu formulate și contradictorii. Ele fluctuează odată cu schimbarea direcțiilor politicilor interne, căzând sub influența capriciilor unei clase schimbătoare de lideri politici și fiind determinate de rezultatele luptelor birocratice. Însă toate acestea au fost dintotdeauna binecunoscute, ele nespunându-ne nimic despre meritele teoriei balanței de putere.

O altă confuzie este asociată cu cea de-a doua propoziție postulată de noi, în legătură cu teoria. Teoria balanței de putere pretinde să explice un rezultat (formarea repetată a echilibrelor de putere), care ar putea să nu se acorde cu intențiile vreuneia dintre unitățile ale cărei acțiuni se combină, pentru a produce acel rezultat. Alcătuirea și menținerea unui echilibru ar putea constitui un scop pentru unul sau mai multe state, însă, din nou, ar putea foarte bine să nu fie. Conform teoriei, echilibrele de putere tind să se formeze, indiferent de faptul dacă doar unele state sau dacă toate urmăresc în mod conștient să stabilească și să mențină un echilibru ori dacă doar unele state sau dacă toate aspiră către dominația universală¹. Și totuși, o mare parte – probabil că cele mai multe –

1. Analizând statele pe domenii extinse de spațiu și timp, Dowty ajunge la concluzia că în nici unul dintre cazuri nu au existat schimbări în alianțe, care să fie produse „avându-se în vedere un echilibru atotcuprinzător de putere” (Dowty, 1969, p. 95).

dintre formulările teoriei balanței de putere atribuie, ca un laitmotiv, procesul de menținere a echilibrelor statelor luate separat. David Hume, în clasicul său eseu, „Despre Balanța Puterii”, recomandă „principiul conservării puterii”, ca o regulă constantă a unei politici cumpătate*. Așa ar putea sta lucrurile, însă s-a dovedit, din nefericire, că ar exista o distanță foarte mică de la convingerea că o înaltă considerație acordată menținerii echilibrului ar constitui esența unei diplomații înțelepte și până la aceea că statele trebuie să se ghideze după această maximă, dacă e ca un echilibru de putere să fie menținut. Chestiunea devine vizibilă în cadrul primei definiții dintre cele patru date de Morgenthau sintagmei, care este înțeleasă ca „o politică orientată către o anumită stare de lucruri”. În acest caz, raționamentul devine cu ușurință tautologic. Dacă este să fie menținut un anumit echilibru de putere, politicile duse de state trebuie să fie astfel direcționate, încât să-l susțină. Dacă un echilibru de putere este în realitate menținut, putem conchide că scopul lor a fost unul corect. Dacă nu se constituie un echilibru de putere, putem afirma că asumptia teoriei este una eronată. În cele din urmă, iar prin această secvență se duce până la capăt devierea către reificarea unui concept, dacă finalitatea statelor e aceea de a susține un echilibru, atunci finalitatea balanței este de „a menține stabilitatea sistemului, fără distrugerea multitudinii de elemente care îl compun”. Cititorul are, în mod evident, de-a face cu o reificare ori de câte ori citește, de pildă, despre balanță ca operând „cu succes” sau despre dificultatea pe care națiunile o întâmpină atunci când trebuie să o pună în aplicare (Morgenthau, 1973, pp. 167-174, 202-207).

Adesea, reificarea constă mai ales în larghețea limbajului sau în apelul la metaforă, spre a face ca proza cuiva să devină mai agreabilă. Totuși, în acest caz, teoria a fost drastic distorsionată și nu numai prin introducerea ideii că, dacă e să fie format un echilibru, cineva trebuie să îl dorească și să acționeze în acest sens. O deformare în plus a teoriei se realizează atunci când regulile sunt derivate din rezultatele acțiunilor statelor și apoi sunt în mod nerațional prescrise actorilor, ca având statut de îndatoriri. Un posibil efect este transformat într-o cauză necesară, sub forma unei reguli stipulate. Astfel, se spune, „balanță de putere” poate „să-și impună restrângerile asupra aspirațiilor către putere ale națiunilor” doar dacă, inițial, acestea „își impun ele însele restricții, acceptând sistemul balanței de putere drept cadrul comun al eforturilor lor”. Doar dacă statele recunosc „aceleași reguli ale jocului” și pun în joc „aceleași mize limitate”, balanța de putere își va putea îndeplini „funcțiile proprii, având în vedere stabilitatea internațională și independența națională” (Morgenthau, 1973, pp. 219-220).

* Vezi David Hume, *Eseuri politice*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 176 (n.tr.).

Strâns înruditele erori care vizează cea de-a doua propoziție a noastră privind teoria sunt, așa cum am văzut, trăsături identice ale câmpului politicii internaționale, și anume, presupunerea unei corespondențe necesare între motiv și rezultat și inferarea regulilor aplicabile actorilor din rezultatele observate ale acțiunii acestora. Unde anume s-a greșit poate fi în mod clar pus în evidență prin reluarea analogiei economice (capitolul 5, partea a III-a, 1). Într-o economie strict competitivă, râvna fiecăruia după obținerea unui profit duce către scăderea ratei profitului. În situațiile în care competiția este lăsată suficient de mult să continue să funcționeze în condiții statice, profitul tuturor va fi cu siguranță nul. A infera din acest rezultat că absolut toată lumea – sau că orice persoană – caută să-și minimizeze profitul și că cei aflați în competiție trebuie să-și asume acel obiectiv pentru ca sistemul să funcționeze, ar fi absurd. Și, cu toate acestea, în politica internațională ne confruntăm adesea cu situații în care regulile inferate din rezultatele interacțiunilor statelor sunt prescrise actorilor, afirmându-se că sunt o condiție a menținerii sistemului. Asupra unor astfel de erori, făcute adesea, s-a tras de multe ori semnalul de alarmă, deși, după câte se pare, fără nici un folos. S.F. Nadel a abordat chestiunea în termeni simpli: „o stare de ordine separată de comportament nu poate ghida comportamentul” (Nadel, 1957, p. 148; cf. Durkheim, 1893, pp. 366, 418; Shubik, 1959, pp. 11, 32).

Raționamentul analitic, aplicat acolo unde este necesară o abordare sistemică, determină stabilirea tuturor tipurilor de condiții care joacă rolul de determinante ale proceselor de formare și de orientare către echilibru ale balanțelor de putere și pe acela de precondiții generale ale păcii și stabilității mondiale. Unii cer ca numărul de mari puteri să fie mai mare de două; alții sunt de părere că o putere principală ar fi de dorit să joace rolul puterii echilibratoare. Unii cer ca tehnologia militară să nu se schimbe în mod radical sau rapid; alții, ca statele principale să se conducă în continuare după reguli arbitrar specificate. Însă balanțele de putere se formează în absența condițiilor „necesare”, iar începând cu 1945 lumea s-a menținut stabilă și societatea marilor puteri remarcabil de pașnică, deși circumstanțele internaționale nu s-au conformat previziunilor teoreticienilor. Politica balanței de putere a prevalat oriunde se intersectează două – și numai două – cerințe: aceea ca ordinea să fie anarhică și ca ea să fie populată de unități care doresc să supraviețuiască.

Pentru cei care cred că, dacă e ca un rezultat să fie produs, atunci o anumită persoană – sau absolut toată lumea – trebuie să-l dorească și trebuie să acționeze în acest sens, decurge în mod logic că explicația se concentrează, în ultimă instanță, asupra a ceea ce sunt statele în realitate, luate separat. Dacă acest lucru este adevărat, atunci teoriile care analizează nivelul național sau, poate, unul mai redus vor explica în mod satisfăcător politica internațională. Dacă, spre exemplu,

echilibrul unei balanțe este menținut prin intermediul statelor care se supun regulilor, atunci se cere o explicație a modului în care este obținut și menținut acordul cu privire la reguli. S-ar putea să nu fie necesară o teorie a balanței de putere, întrucât balanțele ar rezulta dintr-un anumit tip de comportament, explicat, eventual, prin intermediul unei teorii despre psihologia națională sau a politicii birocratice. O teorie a balanței de putere nu ar putea fi construită, deoarece nu ar avea nimic de explicat. Dacă motivele bine sau rău intenționate ale statelor conduc la menținerea balanțelor sau la destabilizarea lor, atunci noțiunea unei balanțe de putere rămâne să joace doar rolul unui cadru, menit să pună ordine în descrierea evenimentelor, acesta fiind într-adevăr sensul în care este de obicei folosită. O construcție care pornește la drum cu intenția de a se constitui într-o teorie se transformă, în cele din urmă, într-un set de categorii. Categoriile se multiplică apoi cu repeziciune, pentru a acoperi evenimente pe care teoria, *in nuce*, nu le-a avut în vedere. Urmărirea dobândirii de forță explicativă se convertește într-o căutare a adecvării descriptive.

În cele din urmă, acest lucru fiind legat de cea de-a treia propoziție a noastră despre teorie în general, teoria balanței de putere este adesea criticată, din pricina faptului că nu explică politicile particulare ale statelor. E adevărat, teoria nu ne spune de ce statul X a făcut o anumită manevră marțea trecută. A ne aștepta la acest lucru, ar fi totuna cu a ne aștepta ca teoria gravitației universale să explice traiectoria imprevizibilă a unei frunze în cădere. O teorie aflată la un anumit nivel de generalitate nu poate oferi răspunsuri la întrebări legate de chestiuni aflate la un nivel diferit de generalitate. Eșecul de a remarca acest lucru reprezintă una dintre erorile care alimentează critica teoriei. O alta o reprezintă confundarea unei teorii a politicii internaționale cu o teorie a politicii externe. Confuzia cu privire la revendicările explicative emise de o teorie a balanței de putere corespunzător formulată rezidă în ambiguitatea distincției trasate între politica națională și cea internațională sau în refuzul de a considera această distincție drept necesară. Pentru cei care neagă distincția, pentru cei care imaginează explicații care fac, în mod exclusiv, referire la unitățile aflate în interacțiune, explicațiile cu privire la politica internațională *sunt* explicații ce țin de politica externă, în timp ce explicațiile oferite politicii externe *sunt* explicații ce țin de politica internațională. Alții iau drept un tot unitar pretențiile lor explicative, confundând chestiunea înțelegerii politicii internaționale cu cea a înțelegerii politicii externe. Morgenthau, de exemplu, crede că problemele legate de predicțiile cu privire la politica externă și de dezvoltarea de teorii despre aceasta fac ca teoriile politicii internaționale să fie dificil, dacă nu imposibil, de construit (Morgenthau, 1970b, pp. 253-258). Însă dificultățile de a explica politica externă îngreunează procesul de construire a teoriilor politicii internaționale, doar dacă

ultimele se reduc la cele dintâi. Graham Allison dovedește că face o confuzie similară. Cele trei „modele” ale sale susțin că ar oferi abordări alternative la studiul politicii internaționale. Dar, cu toate acestea, numai modelul I reprezintă o abordare legată de studiul politicii internaționale. Modelele II și III sunt abordări ce țin de studiul politicii externe. A propune abordarea de tip politico-birocratic, ca alternativă la abordarea care înțelege statul ca pe un actor, este cam același lucru cu a spune că o teorie despre firmă reprezintă o alternativă la o teorie a pieței, o greșeală pe care nici un economist competent n-ar face-o (Allison, 1971 ; cf. Allison și Halperin, 1972). Dacă Morgenthau și Allison ar fi economiști și dacă ei ar continua pe aceeași linie de gândire, ar trebui să mai adauge că ambiguitățile legate de politica din interiorul unei corporații este defavorabilă dezvoltării unei teorii despre piață. Ei au confundat și au amestecat două chestiuni cât se poate de diferite¹.

Orice teorie acoperă anumite chestiuni, lăsându-le de o parte pe altele. Teoria balanței de putere este o teorie cu referire la rezultatele produse de acțiunile neordonate ale statelor. Teoria face asumții legate de interesele și motivele statelor, în loc să le explice. Ceea ce ea într-adevăr explică sunt constrângerile care limitează acțiunile tuturor statelor. Sesizarea clară a constrângerilor oferă multe indicii referitoare la reacțiile așteptate ale statelor, însă teoria nu poate, singură, să explice aceste reacții. Ele depind nu numai de constrângerile internaționale, ci și de caracteristicile statelor. Cum va reacționa un stat particular? Pentru a răspunde la această întrebare, avem nevoie nu doar de o teorie a pieței, ca să spunem așa, ci și de o teorie despre firmele care o alcătuiesc. Față de ce va trebui un stat să reacționeze? Teoria balanței de putere poate da răspunsuri generale și utile la această întrebare. Teoria explică de ce se așteaptă o anumită similaritate de comportament din partea unor state similar situate. Comportamentul așteptat este similar, nu identic. Pentru a explica diferențele așteptate în cazul răspunsurilor de la nivel național, o teorie va trebui să demonstreze cum anume diferitele structuri interne ale statelor afectează propriile politici interne și acțiuni. O teorie a politicii externe nu va emite previziuni cu privire la conținutul detaliat al politicii, în schimb va conduce la așteptări diferite cu privire la tendințele și stilul politicilor din diferite țări. Întrucât nivelurile național și internațional sunt în legătură, ambele tipuri de teorii, dacă se dovedesc a fi de vreun folos, ne spun unele lucruri, însă nu aceleași, despre comportamentul și rezultatele de la ambele niveluri (cf. partea a II-a ale capitolelor 4 și 5).

1. Confuzia este larg răspândită, ea funcționând în ambele sensuri. Astfel, Herbert Simon crede că scopul economiștilor clasici este de neatins, deoarece el consideră în mod greșit că aceștia încercau „să prevadă comportamentul individului rațional, fără a întreprinde o investigație empirică a trăsăturilor lui psihologice” (Herbert, 1957, p. 199).

III

În capitolul anterior, am construit o teorie sistemică a politicii internaționale. În acest capitol, am declarat teoria balanței de putere ca fiind o dezvoltare suplimentară a acelei teorii. În cadrul următoarelor trei capitole, voi elabora mai în profunzime teoria, arătând cum anume variază așteptările, odată cu schimbările din structura sistemelor internaționale. Ajuns în acest punct, mă voi opri să cercetez cât este de bună teoria dezvoltată până acum.

Înainte de a supune o teorie la teste, ne putem pune întrebarea dacă teoria este intern consistentă și dacă ne comunică anumite lucruri care să suscite interes, pe care nu le-am putea afla în absența ei. Faptul că teoria îndeplinește aceste cerințe nu înseamnă că ea poate să reziste testelor. Mulți preferă testele care, dacă nu sunt trecute, descalifică o teorie. Unii, mergând pe linia demersului lui Karl Popper (Popper, 1934, capitolul 1), insistă asupra faptului că teoriile sunt testate doar prin încercările de a le falsifica. Confirmările nu contează, deoarece, printre alte motive, cazurile care confirmă pot fi prezentate ca dovezi, în timp ce, conștient sau nu, cazurile susceptibile de a pune teoria în încurcătură sunt evitate. Această dificultate, voi arăta mai târziu, este redusă prin optarea pentru cazuri dificile – pentru situații, de pildă, în care părțile au motive extrem de întemeiate de a se comporta în sens contrar predicțiilor teoriei formulate de cineva. Confirmările mai sunt respinse și din pricina faptului că numeroase teste care par a confirma o teorie sunt negate printr-un singur exemplu falsificator. Concepția despre teorie prezentată în primul capitol deschide, cu toate acestea, posibilitatea selectării testelor care o confirmă. Dacă o teorie descrie un domeniu, expunând modul său de organizare și conexiunile dintre părți, atunci putem compara trăsături aparținând domeniului observat cu tabloul înfățișat de teorie (*cf.* Harris, 1970). Ne putem întreba dacă modurile de comportament și rezultatele așteptate se regăsesc ori de câte ori sunt reproduse condițiile vizate de teorie.

În plus, teoriile structurale câștigă în plauzibilitate atunci când similaritățile de comportament sunt observate în cazul registrelor diferite ca natură, dar asemănătoare ca structură, și dacă sunt observate diferențe de comportament acolo unde domeniile sunt similare în esență, dar diferite ca structură. Se câștigă următorul avantaj special: teoria internațional-politică sporește în credibilitate, în urma confirmării obținute în cazul anumitor teorii din cadrul economiei, sociologiei, antropologiei și al altor domenii non-politice.

Testarea teoriilor înseamnă, desigur, întotdeauna, a infera așteptări sau ipoteze din ele și a supune la teste acele așteptări. Testarea teoriilor este o sarcină dificilă

și subtilă, făcută să fie astfel de interdependența dintre fapt și teorie, de relația evazivă dintre realitate și teorie, ca instrument al aprofundării ei. Chestiunea adevărului și a falsității este oarecum implicată, dar la fel stau lucrurile și cu cea referitoare la utilitate și inutilitate. În cele din urmă, se merge pe linia teoriei care dezvăluie mai mult, chiar dacă validitatea sa este una îndoielnică. Voi insista mai mult asupra chestiunii acceptării și respingerii teoriilor în altă parte. Aici voi spune doar atât cât să scot în mod clar în evidență relevanța câtorva exemple de testare a teoriei. Apoi se pot imagina cu ușurință și altele. Multe se găsesc în prima parte a acestui capitol și pe tot parcursul următoarelor trei, deși nu întotdeauna le-am etichetat ca teste sau le-am înfățișat ca atare.

Testele pot fi cu ușurință imaginate, odată ce există o teorie care să fie supusă testării, fiind însă dificil de pus în aplicare. Dată fiind dificultatea testării oricărei teorii, la care se adaugă dificultatea testării teoriilor din cadrul unor domenii atât de non-experimentale precum cel al politicii internaționale, ar trebui să punem la lucru toate modalitățile de testare pe care le-am menționat – încercând să falsificăm, imaginând teste confirmatoare dificile, comparând caracteristicile universurilor reale și teoretice, comparând comportamentele din domenii cu structură similară și diferită. Orice teorie care se dorește satisfăcătoare induce numeroase așteptări. Multiplicarea ipotezelor și supunerea la teste variate sunt cu atât mai importante, întrucât rezultatele testării teoriilor sunt în mod necesar problematice. Faptul că o singură ipoteză pare a se dovedi validă poate să nu fie foarte impresionant. O teorie devine plauzibilă, atunci când numeroase ipoteze inferate din ea se supun cu succes testelor.

Deținând mai multe cunoștințe despre chestiunea testării, putem acum să ne întrebăm dacă așteptările desprinse din teoria noastră pot rezista supunerii la teste. Cum vor arăta unele dintre așteptări? Două, care sunt strâns înrudite, decurg din discuția de mai sus. Conform teoriei, balanțele de putere se formează în mod recurent, statele tinzând să imite politicile reușite ale altora. Pot fi aceste așteptări supuse la teste? În principiu, răspunsul este „da”. În cadrul unei anumite raze de acțiune și pe un anumit interval de ani, ar trebui să descoperim că puterea militară a statelor sau grupărilor de state mai slabe și mai mici crește mai rapid sau că scade mai lent decât în cazul celor mai puternice și mai mari. Și ar trebui să observăm și un proces extins de imitație, în cazul statelor aflate în competiție. În practică, a confrunța astfel de așteptări cu observații de ordin istoric este dificil de realizat.

Două probleme atârnă cel mai greu. Mai întâi, cu toate că teoria balanței de putere oferă anumite predicții, ele sunt neprecizate. Deoarece se prezice doar o condiție de echilibru slab definită și inconstantă, este dificil de afirmat că vreo distribuție dată de putere falsifică teoria. Mai mult, teoria nu ne face să ne

așteptăm ca întrecerea dintre state să continue până în punctul în care concurenții devin identici. Ce anume va fi imitat și cât de rapid sau de precis? Deoarece teoria nu oferă răspunsuri exacte, falsificarea este, din nou, dificil de făcut. În al doilea rând, deși statele pot fi dispuse să reacționeze față de constrângerile și stimulii de ordin internațional în concordanță cu așteptările teoriei, politicile și acțiunile statelor sunt conturate și de condițiile lor interne. Neformarea balanțelor, precum și eșecul anumitor state de a se conforma practicilor de succes ale altor state, pot fi prea lesne justificate prin intermediul indicării efectelor produse de forțe care se află în afara ariei de interes a teoriei.

În absența elaborărilor teoretice suplimentare care asigură certitudine așteptărilor și le detaliază, ce putem face? Așa cum tocmai am sugerat și așa cum cea de-a șasea regulă a testării teoriilor stabilită în primul capitol recomandă, ar trebui să apelăm la teste chiar și mai dificile. Dacă observăm rezultate la care teoria ne determină să ne așteptăm, chiar dacă forțe puternice acționează împotriva lor, teoria va începe să inspire încredere. Pentru a confirma teoria, nu ar trebui să ne referim cu precădere doar la momentul de vârf din secolul al XVIII-lea al funcționării sistemului balanței de putere, atunci când marile puteri aflate într-un număr rezonabil au interacționat și au fost, eventual, capabile să se adapteze unei distribuții variabile de putere, schimbându-și partenerii cu o ușurință devenită posibilă prin absența clivajelor ideologice sau de altă natură. În schimb, confirmarea ar trebui dobândită prin intermediul observării cazurilor dificile. Ar trebui, bunăoară, să căutăm exemple de state care se aliază în conformitate cu așteptările cărora le dă naștere teoria, chiar dacă au motive puternice să nu coopereze unele cu altele. Alianța dintre Franța și Rusia, devenită oficială în 1894, este un astfel de exemplu (vezi capitolul 8, partea I). Ar trebui, de pildă, căutate exemple de state care întreprind eforturi interne pentru a deveni puternice, oricât de dezagreabile sau dificile ar putea fi asemenea eforturi. Statele Unite și Uniunea Sovietică de după cel de-al doilea război mondial reprezintă astfel de exemple: Statele Unite prin procesul de reînarmare, în ciuda faptului de a fi demonstrat o puternică dorință contrară, demontând cea mai puternică mașinărie militară pe care a cunoscut-o vreodată omenirea; Uniunea Sovietică prin menținerea a aproximativ trei milioane de oameni sub arme, în timp ce se străduia să dobândească o nouă tehnologie militară costisitoare, în ciuda teribilelor pierderi pe care le suferise în război.

Aceste exemple tind să confirme teoria. Întâlnim state care formează balanțe de putere, fie că își doresc sau nu acest lucru. Ele pun, de asemenea, în evidență și dificultățile testării. Germania și Austro-Ungaria au format Alianța Duală în 1879. De vreme ce nu pot fi deduse din teorie inferențe detaliate, nu putem spune

când anume se așteaptă ca alte state să se opună acestei mișcări. Franța și Rusia au așteptat până în 1894. Demonstrează acest lucru că teoria este falsă, sugerând că statele pot să fie sau să nu fie aduse în balanță? Nu ar trebui nici să conchidem în mod pripit că este, nici să punem în mod nechibzuit răspunsul întârziat pe seama „divergenței”. În schimb, ar trebui să examinăm diplomația și politica duse într-un interval de 15 ani, pentru a vedea dacă teoria ajută la explicarea și la prezicerea, în sens larg, a acțiunilor și reacțiilor statelor și pentru a vedea dacă întârzierea este în dezacord cu teoria. Este necesară o atentă apreciere. Pentru aceasta, relatările istoricilor sunt de mai mare folos decât rezumatul cronologic pe care l-aș putea eu oferi.

Teoria ne determină să ne așteptăm ca statele să se comporte în moduri care să ducă, în cele din urmă, la formarea balanțelor. Inferarea acestei așteptări din teorie nu impresionează, în condițiile în care balansarea ar fi un *pattern* universal al comportamentului politic, așa cum se pretinde uneori. Dar ea nu este așa ceva. Faptul că actorii politici se balansează reciproc sau se aliniază trecând de partea celor puternici depinde de structura sistemului. Partidele politice, atunci când își aleg candidații la președinție, ilustrează în mod dramatic ambele situații. Când se apropie momentul nominalizării și când nimeni nu este încă sugerat ca prim favorit al partidului, între un anumit număr de potențiali lideri intervine rivalitatea. Unii dintre ei formează coaliții, pentru a împiedica ascensiunea altora. Manevrele și balansările, venite din partea potențialilor lideri, atunci când partidul este lipsit de un conducător, sunt asemeni comportamentului extern al statelor. Însă este vorba aici de un *pattern* care funcționează doar în perioada în care nu există lider. De îndată ce cineva pare a avea șanse de câștigător, aproape toți se aliază taberei celor mai puternici, mai degrabă decât să continue să formeze coaliții, menite să împiedice pe oricine ar dori să ia sceptrul puterii. Alinierea, iar nu balansarea, devine acum comportamentul caracteristic¹.

Comportamentul de tip *alinie* (*bandwagoning*) și cel de tip *balansare* (*balancing*) se află într-un izbitor contrast. Pe plan intern, candidații învinși mizează întru totul pe învingător. Oricine-și dorește ca cineva să învingă; membrii unui partid își doresc să aibă investit un lider, chiar atunci când nu sunt de acord asupra persoanei care ar trebui numită. În cadrul unei competiții pentru poziția de lider, comportamentul de tip *alinie* este acel comportament concret în cazul căruia

1. Stephen Van Evera e cel care a sugerat utilizarea termenului *bandwagoning*, ca fiind opusul termenului *balancing*. [Se pare că Waltz atribuie greșit lui Stephen Van Evera paternitatea termenului, întrucât el apare anterior menționat de Quincy Wright, în lucrarea *A Study of War*, 1942 – n.tr.]

câștigurile sunt posibile chiar pentru perdanți și unde pierderea puterii nu le periclitează securitatea. Pe plan extern, statele fac eforturi mai mari pentru a-și spori puterea, sau se combină cu altele, în cazul în care rămân în urmă. Într-o competiție pentru poziția de lider, *balansarea* este comportamentul corect acolo unde victoria unei coaliții asupra alteia îi lasă pe membrii mai slabi ai coaliției câștigătoare la dispoziția celor mai puternici. Nimeni nu-și dorește ca altcineva să câștige; nici una din marile puteri nu-și dorește ca una dintre ele să se impună ca lider.

Dacă se formează două coaliții, iar una dintre ele slăbește, eventual din cauza dezordinii politice a unui membru, ne așteptăm ca extinderea pregătirii militare a celeilalte coaliții să încetinească sau ca unitatea ei să slăbească. Exemplul clasic al celui din urmă efect îl constituie destrămarea unei coaliții câștigătoare în război, chiar în momentul victoriei sau imediat după. Nu ne așteptăm ca cei puternici să se combine cu cei puternici, în vederea creșterii marjei de putere asupra altora, ci mai degrabă să se desprindă și să caute aliați care i-ar putea ajuta. În anarhie, securitatea este cel mai înalt obiectiv. Statele pot să urmărească în siguranță alte finalități, cum ar fi liniștea, profitul sau puterea, doar dacă este asigurată supraviețuirea. Întrucât puterea este un mijloc, nu un scop, statele preferă să se alăture celei mai slabe dintre două coaliții. Ele nu pot permite ca puterea, un mijloc potențial util, să devină scopul pe care ele îl urmăresc. Obiectivul pe care sistemul le încurajează să-l urmărească este securitatea. Puterea crescută poate să servească sau nu acelui scop. Date fiind două coaliții, de exemplu, succesul mai mare pe care una îl are în a-și atrage membri de partea sa ar putea-o tenta pe cealaltă să riște un război preventiv, sperând la o victorie prin surprindere, înainte ca decalajele să se lărgească. Dacă statele și-ar dori maximizarea puterii, ele s-ar alătura părții mai puternice, iar noi nu am mai fi martori la formarea balanțelor, ci la crearea unei hegemonii mondiale. Acest lucru nu se întâmplă, deoarece balansarea, nu alinierea, este comportamentul indus de sistem. Preocuparea de căpătâi a statelor nu este să-și maximizeze puterea, ci să-și mențină pozițiile în cadrul sistemului.

Statele de rang secund, dacă sunt libere să aleagă, se grupează de partea mai slabă, pentru că partea cea mai puternică este cea care îi amenință. În partea mai slabă, ele sunt atât mai apreciate, cât și mai în siguranță, cu condiția, firește, ca acea coaliție căreia i se alătură să dobândească suficientă forță defensivă sau preventivă, încât să-și descurajeze adversarii să atace. Astfel, Tucidide înregistrează faptul că în războiul peloponesiac, orașele-stat mai mici ale Greciei au privit-o pe mai puternica Atenă ca pe o cetate tiranică, iar pe mai puțin puternica Spartă ca pe eliberatoarea lor (aprox. 400 î.H., Cartea v, capitolul 17). Conform

lui Werner Jaeger, Tucidide considera aceasta „perfect natural în acele împrejurări”, însă a remarcat „că rolurile de tiran sau de eliberator nu corespundeau cu nici o calitate etică permanentă a acestor state, ele fiind simple măști care ar fi putut într-o zi să fie interschimbate, spre surprinderea spectatorului, atunci când balanța de putere era modificată” (Jaeger, 1939, I, p. 397). Acest exemplu surprinde destul de bine modul în care amplasamentul statelor le afectează comportamentul, punându-le chiar în evidență caracterele. El vine, de asemenea, în sprijinul afirmației că statele mai degrabă balansează puterea, decât o maximizează. Statele își pot arareori permite să-și facă un scop din maximizarea puterii. Politica internațională este un lucru prea serios pentru a permite un asemenea lucru.

Teoria descrie politica internațională ca pe un domeniu competitiv. Dezvoltă statele caracteristicile pe care ne așteptăm să le manifeste competitorii? Întrebarea supune teoria la încă un test. Soarta fiecărui stat depinde de răspunsurile sale la ceea ce fac alte state. Posibilitatea ca neînțelegerile să fie rezolvate prin forță duce la competiția privitoare la metodele și instrumentele care implică forța. Competiția dă tonul asemănării competitorilor. Astfel, surprinzătoarele victorii ale lui Bismarck asupra Austriei, din 1866, și asupra Franței, din 1870, au determinat rapid puterile continentale principale (și Japonia) să imite sistemul prusac de conducere militară, iar faptul că Marea Britanie și Statele Unite nu au urmat *pattern*-ul a indicat, pur și simplu, că acestea se aflau în afara arenei directe de competiție. Statele aflate în competiție preiau inovațiile militare promovate de țara caracterizată de cea mai mare capabilitate și ingeniozitate. Și astfel, armele principalilor adversari și chiar strategiile lor încep să fie destul de asemănătoare în toată lumea. Astfel, la începutul secolului, amiralul Alfred von Tirpitz a susținut cu succes ideea construirii unei flote de război bazată pe cuirasate, aducând drept argument faptul că Germania ar putea înfrunta Marea Britanie pe mare doar cu o doctrină și cu arme maritime similare cu ale ei (Art, 1973, p. 16).

Efectele competiției nu sunt strict limitate la domeniul militar. Ar putea, de asemenea, să apară socializarea față de sistem. Apare ea? Din nou, pentru că putem, aproape întotdeauna, în cazul în care căutăm insistent, să descoperim exemple confirmatoare, vom încerca să dăm peste cazuri prin care este puțin probabil să se acorde crezare teoriei. Ar trebui să căutăm exemple de state care se conformează practicilor internaționale comune, chiar dacă, din motive de ordin intern, ele ar prefera să nu o facă. Comportamentul Uniunii Sovietice în anii săi de început constituie un astfel de exemplu. Bolșevicii, în primii lor ani de la preluarea puterii, propovăduiau revoluția internațională, neținând cont de convențiile diplomației. Ei spuneau că, de fapt, „noi nu ne vom adapta la acest sistem”. Această atitudine a fost corect exprimată de Troțki, care, întrebând fiind ce va face ca ministru de Externe, a replicat: „Voi face cunoscute popoarelor

câteva proclamații revoluționare, după care voi închide prăvălia” (*apud* Von Laue, 1963, p. 235). Cu toate acestea, într-o arenă competitivă una dintre părți ar putea avea nevoie de ajutorul celorlalte. Refuzul de a respecta regulile jocului politic poate atrage după sine propria distrugere. Presiunile competiției s-au simțit și s-au reflectat rapid în diplomația Uniunii Sovietice. Astfel, Lenin, trimițându-și ministrul de Externe, pe Cicerin, la Conferința de la Geneva din 1922, s-a despărțit de el dându-i următorul avertisment: „Evită cuvintele mari” (*apud* Moore, 1950, p. 204). Cicerin, care întruchipa mai degrabă diplomatul de modă veche îmbrăcat elegant decât revoluționarul simplu echipat, trebuia să se abțină de la o retorică provocatoare, de dragul obținerii unor înțelegeri. El a dus la bun sfârșit aceste recomandări, atunci când a fost vorba de cealaltă putere „paria” și adversar ideologic, Germania.

Strânsa juxtapunere a statelor încurajează asemănarea dintre ele, prin intermediul dezavantajelor care apar în urma unei neconformări la practicile care s-au dovedit de succes. Tocmai această „asemănare” – efect al sistemului – este cea care e atât de des atribuită acceptării așa-numitelor reguli ale comportamentului de stat. Conducătorii hiliaști ajung uneori la putere. Iar ajunși la putere, cei mai mulți dintre ei își schimbă rapid optica. Ei pot să refuze să facă așa și totuși să sperie în continuare că vor supraviețui doar dacă se află la conducerea țărilor puțin afectate de competiția dintre state. Socializarea statelor nonconformiste decurge într-un ritm care este imprimat de măsura implicării lor în sistem. Iar aceasta reprezintă o altă propoziție testabilă.

Teoria induce numeroase așteptări cu privire la comportamente și rezultate. Din teorie, se poate prezice că statele se vor angaja în comportamentul de tip *balansare*, indiferent dacă echilibrarea puterii reprezintă finalitatea actelor lor. Din teorie, poate fi prevăzută o puternică tendință către balanță, în cadrul sistemului. Așteptarea nu se referă la faptul că o balanță, odată ce este obținută, va fi menținută, ci că o balanță, odată perturbată, va fi refăcută, într-un fel sau altul. Balanțele de putere se formează în mod recurent. De vreme ce teoria descrie politica internațională ca pe un sistem competitiv, se poate prezice în mod mai specific că statele vor afișa caracteristici comune cu cele ale competitorilor, și anume, că ele se vor imita unul pe altul și că vor sfârși prin a se adapta sistemului. În acest capitol, am sugerat modalități de a face ca aceste propoziții să fie mai specifice și mai concrete, așa încât ele să fie testate. În capitolele care au rămas, pe măsură ce teoria este elaborată și detaliată, vor apărea propoziții suplimentare testabile.

Capitolul 7

Cauze structurale și efecte economice

Capitolul al șaselea a comparat sistemele național și internațional și a arătat cum variază comportamentul și rezultatele de la un sistem la altul. Capitolele al șaptelea, al optulea și al nouălea compară sisteme internaționale diferite, arătând cum anume variază comportamentul și rezultatele în cadrul sistemelor ale căror principii ordonatoare se mențin, însă ale căror structuri variază, odată cu schimbările în distribuția capabilităților între state. Întrebarea care se pune în acest capitol este dacă ar trebui preferate numere mai mari sau mai mici de mari puteri. Partea I merge mai departe cu teoria. Partea a II-a face trecerea de la teorie la practică¹.

I

1. Numărarea polilor și măsurarea puterii

Cum am putea să numărăm polii și cum am putea să măsurăm puterea? Trebuie să răspundem la aceste întrebări pentru a identifica variațiile de structură. Aproape oricine este de acord cu faptul că, într-o perioadă anume, de la război încoace, lumea a fost bipolară. Puțini par să creadă ca ea va rămâne așa. De ani de zile, Walter Lippmann a scris despre lumea bipolară ca aflându-se în permanență într-un proces de rapidă disoluție (de exemplu, Lippmann, 1950 și 1963). Mulți alții continuă în prezent tradiția pe care el a instituit-o atât de ferm. În obținerea concluziei că bipolaritatea este pe cale de dispariție sau deja dispărută, este implicată

1. Unele părți din acest capitol și din cel care urmează au fost concepute pentru Departamentul de Stat, spre a servi unui studiu privind interdependența, ale cărei opinii pot fi diferite de ale mele.

o numărare bizară. Înclinația de a număra în moduri ciudate este înrădăcinată în dorința de a obține un răspuns particular. Cercetătorii manifestă o puternică afecțiune pentru o lume a balanței de putere, ca cea a lui Metternich și Bismarck, pe care se sprijină multe din noțiunile lor teoretice. A fost vorba de o lume în care un număr de aproximativ cinci mari puteri și-au manipulat vecinii, manevrându-i în interesul lor. Marile puteri erau odată definite în raport cu propriile lor capacități. Cei care studiază politica internațională par acum a se orienta după alte criterii. Capacitatea sau incapacitatea statelor de a rezolva probleme se presupune că le-ar poziționa pe o treaptă mai înaltă sau mai joasă. În locul capabilităților, pot fi studiate relațiile dintre state, iar de vreme ce ultimele sunt întotdeauna multilaterale, lumea se presupune a fi multipolară. Astfel, disoluția blocurilor era menită să semnalizeze sfârșitul bipolarității, chiar dacă a infera bipolaritatea din existența blocurilor înseamnă, în fond, a confunda relațiile dintre state cu capabilitățile acestora. Lumea nu a fost niciodată bipolară pentru că două blocuri s-au opus unul altuia, ci din cauza predominanței liderilor din cadrul blocului.

Pe lângă confuzia legată de ce anume ar trebui pus la socoteală, ne confruntăm adesea cu faptul că cei care încearcă să identifice marile puteri prin măsurarea capabilităților lor își fac măsurătorile într-un mod curios. Dintre toate jocurile cu numere, probabil că cel preferat este următorul: acela de a separa capabilitățile economice, militare și politice ale națiunilor, măsurându-le capacitatea de a acționa. Henry Kissinger, de exemplu, pe când era secretar de stat, a observat că, deși din punct de vedere militar „există două superputeri”, din punct de vedere economic „există cel puțin cinci grupări principale”. Puterea nu mai este „omogenă”. De-a lungul istoriei, a adăugat el, „potențialele militare, economice și politice erau strâns legate. Pentru a fi puternică, o națiune trebuia să fie puternică sub toate aspectele”. Acum nu mai este așa. „Mușchii militari nu garantează influența politică. Giganții economici pot fi slabi din punct de vedere militar, iar forța militară poate să nu fie în stare să mascheze slăbiciunea economică. Țările pot exercita influență politică, chiar atunci când nu dispun nici de forță militară și nici de una economică” (Kissinger, 10 octombrie 1973, p. 7). În cazul în care diferitele capabilități ale unei națiuni nu se mai învigoarează reciproc, ne putem concentra asupra forțelor de care dispune o națiune, trecându-i cu vederea slăbiciunea. Se presupune atunci că națiunile sunt superputeri, chiar dacă acestea posedă doar unele dintre caracteristicile arătate anterior. China are mai mult de 800 de milioane de locuitori; Japonia are o economie puternică; Europa de Vest dispune de populație și resurse, lipsindu-i doar existența politică. Așa cum se întâmplă de obicei, se ajunge la numărul dorit al marilor puteri prin proiectarea viitorului în prezent. Când se va uni Europa...; dacă economia Japoniei continuă să crească...; după ce harnicul popor chinez își va fi dezvoltat resursele... Iar apoi, deși viitorul

imaginat se află undeva, peste câteva decenii, aflăm că lumea nu mai este bipolară. O variantă în plus este aceea de a deduce statutul unei alte țări din politica pe care noi o avem față de ea (*cf.* comentariile pe care le-am făcut despre Hoffmann ; vezi *supra*, capitolul 3, partea a II-a). Astfel, Nixon, pe când era președinte, a schimbat cu ușurință discuția de la a vorbi despre faptul că China devine o superputere la a-i atribui statutul de superputere. Într-una dintre declarațiile care i-a netezit drumul către Peking, el a realizat acest lucru pe cuprinsul a două paragrafe (Nixon, 5 august 1971, p. 16). Iar titlurile diferitelor știri dinaintea, din timpul și ulterioare vizitei sale au confirmat noua poziție a Chinei. Acesta a fost cel mai mare act de creație de la Adam și Eva și o veritabilă ilustrare a statutului de superputere al Statelor Unite. O țară devine o superputere dacă o tratăm ca atare. Creăm alte state în închipuirea noastră.

Mulți dintre cei care au făcut recent aprecieri legate de întoarcerea lumii către multipolaritate nu au făcut-o în mod surprinzător, întrucât ei confundă structura cu procesul. Cum sunt capabilitățile distribuite? Care sunt rezultatele probabile ale unei distribuții date? Acestea sunt întrebări distincte. Dificultatea numărării polilor își are rădăcinile în eșecul de a remarca distincția. O teorie sistemică presupune definirea structurilor, parțial după distribuția capabilităților între unități. Statele, datorită faptului că se află într-un sistem de tip autoajutorare, sunt nevoite să-și pună la lucru capabilitățile lor combinate, pentru a-și satisface propriile interese. Capabilitățile economice, militare sau de alt fel ale națiunilor nu pot fi compartimentate și cuantificate separat. Statele nu se află plasate pe treapta de sus, întrucât se remarcă la un capitol, și nu la altul. Poziționarea lor depinde de modul în care se prezintă ele în privința *tuturor* criteriilor care urmează : mărimea populației și a teritoriului, înzestrarea cu resurse, capabilitatea economică, forța militară, stabilitatea politică și competența politică. Statele alocă foarte mult timp estimându-și reciproc capabilitățile, în special posibilitățile lor de a provoca pierderi. Statele dispun de diferite combinații de capabilități, care sunt dificil de măsurat și de comparat, cu atât mai dificil cu cât ponderea care trebuie atribuită diferiților determinanți se schimbă odată cu timpul. Nu ar trebui să fim surprinși dacă se ajunge uneori la răspunsuri greșite. Prusia i-a luat prin surprindere pe străini și pe majoritatea prusacilor prin rapiditatea și amploarea victoriilor repurtate asupra Austriei, în 1866, și asupra Franței, în 1870. Totuși, în privința statelor supuse clasificării nu intervine necesitatea predicției cu privire la succesul în război sau cu privire la alte chestiuni. Avem nevoie doar să le clasificăm strict după criteriul capabilității. Orice clasificare implică, din când în când, dificultăți privind comparația și incertitudini legate de limitele la care ar trebui să ne oprim. Din punct de vedere istoric, în ciuda dificultăților, se ajunge la un acord general cu privire la care sunt marile puteri dintr-o perioadă, cu îndoieli sporadice în

privința cazurilor de graniță. Recenta dificultate extremă de a număra marile puteri a apărut nu ca urmare a problemelor ce țin de măsurare, ci ca urmare a confuziei legate de modul în care ar trebui definite polaritățile.

A număra marile puteri ale unei epoci este aproape la fel de dificil – sau de ușor – ca a spune câte firme principale există într-un sector oligopolistic al unei economii. Întrebarea este una de ordin empiric, admitând un răspuns de bun simț. Economisții sunt de acord că, și atunci când numărul total al firmelor dintr-un sector este mare, interacțiunile lor pot fi înțelese, cu toate că nu și prezise în totalitate, prin prisma teoriilor privind oligopolul, dacă numărul firmelor relevante se reduce la un număr mic, în virtutea preponderenței câtorva dintre ele. Politica internațională poate fi privită în același mod. Cele peste 150 de state par a alcătui un sistem de numere destul de mari. Totuși, dată fiind inegalitatea națiunilor, numărul statelor relevante este mic. Începând cu Tratatul de la Westfalia și până în prezent, cel mult opt state principale au căutat să coexiste în mod pașnic ori s-au luptat pentru supremație. Înțeleasă ca politică a celui puternic, politica internațională poate fi studiată în termenii logicii sistemelor numerelor mici.

2. Virtuțile inegalității

Logica sistemelor numerelor mici se poate aplica pe plan internațional datorită dezechilibrului capabilităților dintre fiecare dintre puținele state mai mari și mai numeroasele state mai mici. Dezechilibrul puterii reprezintă un pericol pentru statele slabe. El poate fi un pericol și pentru cele puternice. Un dezechilibru de putere, alimentând ambiția unora dintre state de a-și extinde controlul, le poate arunca în activități periculoase de aventuroase. Siguranța tuturor statelor, se poate conchide, depinde de menținerea unui echilibru între ele. În mod ideal, dacă subscriem acestei viziuni, stricta egalitate a statelor conferă fiecăruia dintre ele capacitatea de a se autoapăra. Egalitatea poate fi privită atunci ca o condiție moral dezirabilă. Fiecare dintre statele aflate în interiorul ariei balanței va dispune de cel puțin o modestă capacitate de a-și menține propria integritate. Pe deasupra, inegalitatea încalcă simțul dreptății, ducând la resentimente naționale care, sub numeroase aspecte, sunt incomode. Pe baza unor astfel de argumente, ar putea fi preferate sistemele cu numere mari de puteri principale. Cu toate acestea, inegalitatea este inerentă sistemului de state ; ea nu poate fi înlăturată. La vârful puterii, nu au coexistat niciodată decât de numere mici de state, în calitate de puteri aproximativ egale ; în relația cu ele, celelalte state au fost de o importanță mai scăzută.

Calitățile mai puțin convenabile ale inevitabilei inegalități dintre state n-ar trebui să ne determine să-i trecem cu vederea virtuțile. În cadrul unei economii, al unui stat sau al lumii întregi, egalitatea extremă este asociată cu instabilitatea. Pentru a desprinde o analogie internă: acolo unde individualismul este extrem, unde societatea este atomistă și unde organizațiile secundare lipsesc, guvernanțele tind fie să eșueze în anarhii, fie să devină extrem de centralizate și despotice. În condiții de extremă egalitate, perspectiva de a oscila între cei doi poli a fost bine descrisă de către Tocqueville și ilustrată de Hobbes, în timp ce evitarea ei a fost urmărită cu bună credință de autorii care au alcătuit *The Federalist Papers*. Într-o adunare de egali, orice undă se propagă în întreaga societate. Lipsa grupurilor secundare, având o anumită coeziune și continuitate a angajamentului, de exemplu, transformă alegerile într-o licitație în care fiecare parte, prin promisiunile ei, este tentată să-i supraliciteze pe ceilalți. Prezența grupurilor sociale și economice, care, în mod inevitabil, nu vor fi cu toate egale, face să existe mai puțină instabilitate în societate. Astfel de propoziții durabile ce țin de teoria politică sunt omise de cei care cred că, cu cât numărul de state importante este mai mare, cu atât mai sigur războaiele vor fi prevenite, supraviețuirea statelor asigurată și dominația unuia dintre ele evitată (Deutsch și Singer, 1964). Luat laolaltă cu concluzia lui logică, argumentul trebuie să transmită că liniștea va prevala într-o lume a statelor numeroase, toate aproximativ egale ca putere. Eu trag o concluzie diferită. Inegalitatea statelor, deși nu asigură nici o garanție, cel puțin face ca pacea și stabilitatea să fie posibile.

3. Natura sistemelor numerelor mici

Cum anume diferă sistemele numerelor mici de sistemele numerelor mari? Voi răspunde mai întâi la această întrebare prin analogia economică. De la concurența perfectă și până la cea duopolistă, structurile de piață sunt aceleași, fiind individualiste la origine, spontane ca mod de generare și omogene în compoziție. Variația de structură este introdusă nu prin diferențele în privința atributelor și funcțiilor unităților, ci doar prin distincțiile dintre ele, în funcție de capabilitate. Deoarece lucrurile stau așa, indicele numeric devine un factor de o înaltă putere explicativă. Rezultatele diferite rezultă din variația semnificativă a numărului producătorilor. Dintre miile de cultivatori de grâu, efectul fiecărui producător luat separat asupra pieței este neglijabil. În calitatea mea de producător de grâu văd piața ca pe o forță tiranică, abia afectată de propria mea acțiune. Supus presiunilor generale și impersonale, sunt absorbit de acestea, urmând să iau

decizii ce țin de propriul meu efort. Ca unul între alții de ordinul miilor, sunt nevoit să-mi definesc scopurile doar în raport cu mine însumi. Analizez posibilitatea revenirii prin propriile forțe, făcând calcule – dacă e cazul – în funcție de schimbări așteptate ale prețurilor. Prețul este determinat de piață, el nefiind afectat de cât de mult scot eu la vânzare. Prin urmare, acționez în vederea sporirii producției și micșorării costurilor, fără a lua în considerare planurile concurenților. Dacă scad prețurile, iar eu, odată cu ceilalți, doresc să mențin venitul brut, interesul propriu impune să mărim cu toții producția. Acest lucru acționează împotriva interesului nostru colectiv, prin coborârea prețurilor încă și mai jos. Mărirea producției induce rezultate nefaste ; și totuși, oricare alt curs al acțiunilor urmat în mod individual va aduce altele și mai nefaste. Acesta este un alt exemplu de tiranie a micilor decizii, tiranie ce poate fi depășită doar de guvernele care legiferează astfel de schimbări structurale, ca cele introduse în America prin Actul de Ajustare în Agricultură, din 1936.

Variabilele independente reprezintă deciziile fiecăruia, legate de cât de mult trebuie produs. De vreme ce decizia oricărui determină doar o diferență infinezimală în totalul care va fi produs de toată lumea, variabilele independente sunt inaccesibile celor din cadrul pieței. Urmărirea concretă a interesului individual face ca tuturor producătorilor să le meargă și mai rău. Însă, deoarece decizia nici unuia nu determină o diferență remarcabilă în privința rezultatului, competiția nu duce nici la conflictul care intervine atunci când părțile cred că, influențându-i pe alții, și-ar putea îmbunătăți propriile situații, nici la eforturile de a ajunge la compromisuri. Un cultivator de grâu este în afara controlului oricărui alt cultivator de grâu – este în afara presiunilor care apar atunci când planurile și activitățile unuia pot afecta și, la rândul lor, pot fi afectate de calculele și operațiunile făcute în special de alții. Incapabil să afecteze piața, fiecare cultivator este liber să ignore competitorii. Deoarece piața domină, cultivatorii luați individual trebuie să țină seama doar de modul în care să-și planuiască și să-și dirijeze propriile lor operațiuni. Economistul, care ar urma să explice rezultatele, este atent la piață ; actorii sunt atenți la ei înșiși.

Data fiind o situație de competiție perfectă, producătorul individual este liber de constrângerile de ordin tactic, respectându-le doar pe cele strategice. Date fiind numerele mici de competitori majori, producătorul individual este afectat de ambii factori. Marile firme nu sunt dominate de forțele impersonale ale pieței, inalterabile de propriile lor acțiuni. Ele nu sunt, prin urmare, libere să-și construiască propriile lor aranjamente sau să-și stabilească propriile politici externe, fără a ține cont de efectele pe care le vor avea acțiunile lor asupra altor firme din domeniu. Întrucât piața nu determină în mod unic rezultatele, ele sunt toate impulsionate atât să-și supravegheze competitorii, cât și să încerce să manipuleze piața.

Fiecare firmă sau fermă, mare sau mică, își urmărește propriul interes. A spune doar atâta lucru nu este de prea mare importanță. E ca și cum am spune că atât Compania *Ford*, cât și cultivatorul individual de grâu caută să-și maximizeze profiturile așteptate. Ni se spune doar ceea ce deja știam. Din perspectiva unui interes asumat, nu pot fi făcute nici un fel de inferențe utile, în afară de cazul în care ne putem imagina ce acțiuni sunt necesare pentru realizarea cu succes a acestuia. Modul în care sunt îndeplinite în mod convenabil interesele depinde de structura pieței spre care este orientată inițiativa cuiva. În mod similar, a spune că un stat caută propria sa conservare sau că își urmărește propriul interes național devine relevant doar dacă ne putem imagina ce anume îi cere interesul național unei țări să facă. Statele, în special cele mari, sunt ca și marile corporații. Ele sunt în același timp limitate de situațiile proprii și capabile să acționeze în vederea influențării lor. Ele trebuie să reacționeze la acțiunile celorlalte, acțiuni care pot fi schimbate în urma reacției. Ca și într-o piață oligopolistă, rezultatul este nedeterminat. Atât situația, cât și actorii exercită influență, dar nici unul din factori nu controlează. Comparând națiunile și corporațiile, este clarificată ambigua noțiune a interesului național. Prin asumție, actorii economici caută să-și maximizeze profiturile așteptate, iar statele se străduiesc să-și asigure supraviețuirea. Marile firme se află într-o situație de autoajutorare, supraviețuirea lor depinzând de propriile lor eforturi, în limitele instituite prin lege. În măsura în care ele se află într-o situație de autoajutorare, supraviețuirea trece înaintea profitului, ca finalitate, de vreme ce supraviețuirea este o condiție pentru atingerea altor obiective. Acest corolar se atașează presupuziției fundamentale a economiștilor, ori de câte ori situația firmelor le îndreptățește să influențeze atât piața, cât și acțiunea lor reciprocă. Câștigurile relative pot fi mult mai importante decât cele absolute, deoarece câștigul unuia raportat la cel al altora afectează capacitatea de a acționa în propriul beneficiu. Interesul firmelor astfel poziționate le cere să pună imperativele supraviețuirii înaintea altor obiective.

În mod similar, a spune că o țară acționează în conformitate cu interesul său național înseamnă că, după ce și-a examinat cerințele privind securitatea, caută să le aducă la îndeplinire. Acest lucru e simplu ; este, de asemenea, și important. O noțiune corelativă conceptului de interes național este și cea care redă ideea că manevrele diplomatice și militare trebuie, din când în când, atent planificate, astfel încât supraviețuirea statului să nu fie periclitată. Acțiunea adecvată a statului este evaluată în funcție de situația în care se află statul însuși. Marile puteri, ca și marile firme au fost întotdeauna nevoite să țină seama de reacțiile celorlalți. Fiecare stat își alege propriile sale politici. Pentru a alege în mod efectiv, este necesară luarea în considerare a finalităților statului raportate la situația sa. Cum

anume se schimbă problemele statelor și traiectoria probabilă a sistemelor lor, pe măsură ce numărul marilor puteri variază? Numărul de mari puteri este întotdeauna mic, dar nu întotdeauna același. De dragul stabilității, al păcii și al conducerii afacerilor colective, ar trebui să preferăm un număr de zece, de cinci sau câte anume?

4. De ce „mai mic” este preferabil lui „mic”

Care variantă e cea mai bună și pentru ce – numerele mici sau cele mai mici? Din nou, mă voi opri mai întâi asupra răspunsurilor economice. Stabilitatea economică crește, pe măsură ce sectoarele oligopoliste se restrâng¹. Urmează și alte efecte. Probabilitatea apariției războiului prețurilor se diminuează; afacerile competitorilor devin mai ordonate, deoarece ele pot fi mai ușor administrate. Aceste efecte apar ca urmare a unui declin al numărului competitorilor majori, din nouă motive principale. Primele două arată cum anume una dintre caracteristicile firmelor – dimensiunea lor – promovează stabilitatea sectorială. Celelalte șapte arată modul în care variațiile din structura pieței afectează comportamentul, modul în care problemele devin mai ușor sau mai greu de rezolvat, pe măsură ce numărul celor care iau parte la eforturile de a le rezolva variază. Propoziția fundamentală este aceasta: pe măsură ce tranzacțiile secrete și negocierile devin mai ușor de încheiat, șansele firmelor și organizarea piețelor lor sunt promovate; iar tranzacțiile secrete și negocierile devin mai ușor de făcut, pe măsură ce numărul părților scade. Voi enunța pe scurt punctele, de vreme ce implicațiile lor majore sunt evidente, iar apoi le voi dezvolta pe câteva dintre ele în continuare, când voi lua în considerare cazurile politice.

- (i) Economiiștii sunt de acord cu faptul că, într-o măsură mai mare decât orice alt factor, mărimea relativă determină supraviețuirea firmelor. Firmele care sunt mari în comparație cu majoritatea celorlalte din domeniul lor găsesc numeroase modalități de a-și vedea de propriile interese – de a se proteja împotriva altor firme mari, de a spori cercetarea și programele de dezvoltare care le-ar permite să țină pasul cu inovațiile altora, de a comasa capitalul și de a genera putere de împrumut, care să le permită să treacă prin recesiuni.

1. Un sistem este stabil, atât timp cât structurile sale se mențin. În cazul sistemelor auto-ajutorare, o structură durează atât cât nu există o schimbare semnificativă în privința numărului de unități principale. Pentru o discuție suplimentară, vezi capitolul 8, partea I.

- (ii) Stabilitatea este mai departe promovată de dificultatea cu care se confruntă nou-veniții în a concura cu firme mari și experimentate, care operează pe piețele consacrate. Sectoarele oligopoliste sunt cele mai stabile, atunci când barierele de acces sunt puternice. Cu cât este mai mare investiția necesară concurării cu firmele consacrate, cu atât mai dificilă devine intrarea. Mai puține firme înseamnă investiții mai mari, iar firme mai mari înseamnă bariere mai mari de acces. Dacă barierele sunt suficient de mari, puține firme s-ar putea să încerce să le depășească, și încă și mai puține care să reușească.
- (iii) Costurile negocierii cresc într-un ritm accelerat, pe măsură ce numărul participanților devine mai mare. Pe măsură ce numerele cresc, fiecare trebuie să negocieze cu încă și mai mulți. Complicațiile se accelerează rapid. Numărul posibilelor relații bidirecționale din cadrul unui grup este dat de formula

$$[(n - 1)n]/2,$$

unde n reprezintă numărul participanților. Astfel, cu trei participanți, se pot forma trei perechi diferite ; cu șase, cincisprezece ; cu zece, patruzeci și cinci.

- (iv) Pe măsură ce un grup crește, fiecare membru are un motiv în minus să suporte costurile negocierii. Fiecare membru al unei perechi se așteaptă să obțină aproximativ o jumătate din beneficiile unei negocieri încheiate ; fiecare membru al unei triade, aproximativ o treime și așa mai departe.
- (v) Pe măsură ce un grup se micșorează, fiecare membru care rămâne dobândește o cotă-parte mai mare în sistem, având mai multe stimulente la menținerea lui.
- (vi) Costurile așteptate ale impunerii acordurilor și ale colectării câștigurilor pe care acestea le oferă, cresc în mod disproporționat, pe măsură ce grupul devine mai mare.
- (vii) Diversitatea participanților sporește dificultatea de a ajunge la înțelegeri, iar diversitatea presupusă crește, pe măsură ce numerele cresc.
- (viii) Întrucât efectele unui acord și dezirabilitatea menținerii sau îmbunătățirii lui se modifică de-a lungul timpului, intervine necesitatea supravegherii tuturor participanților de către fiecare dintre ei. Problema supravegherii se amplifică mai mult decât proporțional cu creșterea numerelor.
- (ix) La fel stau lucrurile și în cazul dificultății de a prezice sau de a detecta înțelegerile pe care alți participanți le-ar putea face în propriul tău dezavantaj.

Aceste nouă puncte țin cu fermitate să argumenteze că „mai mic” este mai preferabil decât „mic”. Sistemele mai mici sunt mai stabile, iar membrii lor sunt capabili într-o mai mare măsură să administreze afacerile în beneficiul lor reciproc. Sistemele stabile, pe deasupra, sunt autoconsolidante, deoarece înțelegerea comportamentului celorlalți, încheierea de acorduri cu aceștia și menținerea sub control a respectării acordurilor devin mai ușor de realizat printr-o continuă experiență. (Multe dintre chestiunile de mai sus sunt abordate de Bain, 1956 ; Baumol, 1952 ; Buchanan și Tullock, 1962 ; Diesing, 1962 ; Fellner, 1949 ; Olson, 1965 ; Shubik, 1959 ; Simmel, 1902 ; Stigler, 1964 ; Williamson, 1965.)

Ar trebui să pun în evidență două limitări ale argumentului prezentat până acum. Mai întâi, a spune că un număr mai mic este mai preferabil, nu înseamnă a spune că numărul doi – cel mai mic număr posibil în cazul unui sistem de autoajutorare – este cel mai nimerit dintre toate. Încă nu am luat în considerare faptul dacă, să spunem, sistemele cu cinci membri dispun de avantaje care să aibă o pondere mai mare decât a celor încă și mai mici. În al doilea rând, un număr mai mic este mai potrivit dacă se au în vedere finalități specifice, ele putând să nu fie urmărite de toată lumea. Să luăm stabilitatea drept exemplu. Firmele sunt interesate de propria supraviețuire ; pentru ele, stabilitatea este de o mare valoare. De-a lungul anilor, firmele mai mari funcționează mai bine decât cele mai mici, aceasta însemnând că ele obțin profituri mai mari. Cu toate acestea, interesele consumatorilor pot fi mai bine servite dacă vechile firme sunt stimulate de amenințarea constantă a celor noi. Restrângerea competiției este mai benefică pentru firmele care supraviețuiesc ; o competiție mai largă ar putea fi bună pentru economie. Perspectiva de ansamblu a sistemului poate să difere de cea a participanților. Henry J. Kaiser și-ar fi dorit stabilitate în industria de automobile, doar după ce firma Kaiser-Frazer ar fi devenit o firmă consacrată. Pe plan internațional, mai ales în privința armelor din ziua de astăzi, stabilitatea pare a fi un obiectiv important, dacă sistemul existent oferă cea mai sigură garanție pentru coexistența pașnică dintre marile puteri. Dacă el asigură și alte beneficii, atunci stabilitatea e cu atât mai mult dorită. Chiar și așa, ea nu va reprezenta cea mai înaltă valoare pentru toți. Cineva ar putea crede că o lume bipolară este mai bună, ca sistem, și totuși să prefere o lume cu un număr mai mare de puteri. Unitatea Europei, de exemplu, sau supremația propriei țări pot fi plasate mai sus în calitate de finalități, decât stabilitatea și pacea.

În domeniul economic, armonia este definită în funcție de calitatea și prețul produselor, în timp ce producătorii acestora pot fi în mod constant în pericol. Armonia se presupune a fi nu numai în concordanță cu, ci și parțial dependentă de dispariția periodică a unora dintre unitățile constituente ale sistemului, doar atât cât acestea să fie înlocuite de altele. Într-un sistem al competiției economice,

este dezirabil ca cel ineficient să fie dat la o parte. Fiecare firmă caută să-și promoveze propriul interes, însă rezultatele constructive ale competiției depășesc interesele unităților separate. Firmele care dispun de expertiză supraviețuiesc, în timp ce altele, mai puțin competent administrate, se îndreaptă către faliment. Dispariția actorului ineficient, forțată de modul de operare a sistemului, reprezintă o condiție pentru buna funcționare a economiei. În politica internațională, termenul „eficiență” are o semnificație scăzută pentru sistemul în ansamblu. Producătorii, iar nu produsele, sunt de un interes decisiv. Două state care concurează pentru a trezi interesul altor participanți pot fi determinate de competiție să furnizeze produse și servicii de ordin politic, economic și militar, mai multe și mai bune, destinate consumului dintr-o parte oarecare a lumii. Cu toate acestea, competiția joacă îndeosebi rolul de motivație în cazul fiecărui stat, pentru a-și promova propriul său interes. Avantajele pe care alții le-ar putea câștiga reprezintă, în mare parte, efecte secundare ale acestuia. Sistemele economice sunt evaluate mai mult în funcție de cantitatea și calitatea produselor lor, decât în raport cu soarta producătorilor. Sistemele internațional-politice sunt apreciate mai mult în conformitate cu soarta unităților, decât sub aspectul cantității și calității produselor lor.

Deși finalitatea constructivă a competiției economice este lesne de observat, este dificil de argumentat că statele sunt mai prospere datorită competiției politice în care ele se angajează. În epoca darwinismului social, era salutăată învigorarea statelor, care se presupunea că rezultă în urma competiției dintre ele. Victoria celor puternice constituia un indicator al calității; dacă cele slabe au cedat, aceasta s-a datorat defectelor lor. Pe plan internațional, dezacordul se spune că prevalează, deoarece nu ne mai mulțumește faptul că sistemul trebuie perpetuat, ci suntem în mod necesar excesiv preocupați de soarta unităților care îl compun. Diferențele privind incidența relativă a distrugerii și „morții” nu sunt grăitoare în ceea ce privește refuzul de a ne referi la politica internațională ca la un domeniu armonios, în timp ce economiile competitive sunt adesea descrise în acest mod. În schimb, s-ar putea afirma că standardele de performanță aplicate în prezent sistemelor internațional-politice sunt mai înalte, sau cel puțin extrem de diferite. Așa cum remarcă odată John Maynard Keynes, cei care cred că procesele nestingherite ale selecției naturale duc la progres nu „iau în calcul costul confruntării” (Keynes, 1926, p. 37). În politica internațională, adesea nu luăm în calcul decât costurile confruntării.

Pe plan internațional, dacă un stat agresiv devine puternic sau dacă un stat puternic devine agresiv, alte state probabil că vor suferi. Rata mortalității în cazul statelor este totuși remarcabil de scăzută. Mă pot opri la doar patru state care s-au confruntat cu dispariții involuntare, în ultima jumătate de secol – Estonia, Letonia, Lituania și Tibetul. În sistemul internațional, puține state încetează să mai existe ;

într-o economie a liberei competiții, acest lucru se întâmplă însă unui mare număr de firme. Din punct de vedere economic, competitorii sunt bineveniți într-un număr mare, întrucât libera competiție îi determină să facă eforturi mai mari pentru a veni în întâmpinarea dorințelor consumatorilor, la prețuri rezonabile. A-ți reduce eforturile, înseamnă a-ți periclita propria supraviețuire. Sistemele numerelor mari sunt stabile, dacă ratele ridicate ale mortalității corespund cu rate ridicate ale indicelui de apariție. Pe plan internațional, numere mari de puteri majore nu sunt dorite, întrucât interesează mai mult soarta statelor, decât eficiența cu care ele concurează. Economistii condamnă sistemele numerelor mici, deoarece acestea favorizează producătorii în detrimentul consumatorilor. Ceea ce este de condamnat din punct de vedere economic reprezintă exact ceea ce este dezirabil pe plan politic. Mai degrabă decât să compar sistemele numerelor mari cu cele ale numerelor mici, voi compara, în consecință, sistemele internaționale cu un număr mic de mari puteri, ba chiar cu un număr și mai mic.

II

În ce fel variază relațiile dintre națiuni, pe măsură ce sistemele se schimbă? Pentru a răspunde la această întrebare și pentru a detalia pe mai departe teoria, voi lua deocamdată în considerare interdependența economică, lăsând abordarea chestiunii interdependenței militare pe seama capitolului al optulea.

Într-un sistem de tip autoajutorare, interdependența tinde să se micșoreze, pe măsură ce numărul părților descrește și, astfel, sistemul devine mai ordonat și mai pașnic. Ca și în cazul altor concepte internațional-politice, interdependența dobândește o altă semnificație, atunci când este privită în lumina teoriei noastre. Mulți par să creadă că o întărire continuă a interdependenței ar îmbunătăți șansele de pace. Însă interdependență strânsă înseamnă proximitate de contact, sporind perspectiva conflictului ocazional. Cele mai dure războaie civile și cele mai sângeroase războaie internaționale se poartă în cadrul arenelor populate de indivizi extrem de asemănători, ale căror afaceri sunt strâns îmbinate. Este imposibil să se ajungă la un război, dacă participanții potențiali nu sunt cumva relaționați. Statele interdependente, ale căror relații rămân nereglementate, sunt nevoite să experimenteze starea de conflict, fiind antrenate ocazional în violențe. În cazul în care interdependența sporește într-o măsură care să depășească ritmul de creștere a controlului central, prin ea se amplifică posibilitatea războiului.

Înclin să fiu optimist, deoarece consider că interdependența este scăzută, în cazul actualului sistem bipolar, dacă ar fi să îl comparăm cu cel anterior,

multipolar. Opinia contrară, susținută de obicei în prezent, se întemeiază pe patru supoziții. Mai întâi, lumea statului-națiune a făcut loc unei lumi în care națiunile nu mai sunt, în mod riguros și general, înțelese ca actorii cei mai importanți, avându-și statutul și traiectoriile determinate în principal de capabilitățile lor variate. Actorii non-statali, între care se disting corporațiile multinaționale, au crescut în importanță, devenind mai dificil ca niciodată pentru state să le controleze. În al doilea rând, unele țări și-au sporit recent capabilitățile, într-o măsură mai mare decât au făcut-o America și Rusia, reducând în felul acesta limita de superioritate. *Status*-ul și traiectoria sunt, în orice caz, din ce în ce mai despărțite de capabilitate; puterea militară nu mai atrage după sine controlul politic. În al treilea rând, problemele comune pot fi rezolvate doar prin intermediul eforturilor comune depuse de un anumit număr de state, de obicei de un număr mare. Cu toții ne vom sufoca sau ne vom îneca în mlaștini, dacă poluatorii aerului și ai mărilor nu sunt în mod eficient supuși reglementărilor. Vom muri cu toții de foame, dacă populația își continuă, ca într-o reacție în lanț, explozia demografică. Am putea sări cu toții în aer, dacă armele nucleare continuă să se răspândească. Cei patru *p* – poluare, penurie, populare și proliferare – ridică probleme atât de presante, încât interesul național trebuie subordonat nevoii colective. În al patrulea rând, națiunile au devenit atât de strâns interdependente, încât toate sunt extrem de constrânse. Statele devin în mod constant mai angrenate în afacerile lor reciproce. Ele devin din ce în ce mai dependente de resurse care se găsesc în afara granițelor proprii.

Prin aceste patru puncte se enunță că marile puteri nu mai sunt în mod clar distinse de celelalte. Dacă acest lucru este adevărat, atunci definiția pe care am dat-o structurii internaționale a devenit inadecvată. Am văzut că punctul întâi induce în mod flagrant în eroare: deși corporațiile multinaționale nu sunt nici ne semnificative din punct de vedere politic și nici cu ușurință ținute sub control, ele nu pun structura sistemului internațional sub semnul întrebării. Punctele doi și trei sunt examinate în următoarele două capitole. Către cel de-al patrulea îmi îndrept acum atenția.

1. Interdependența ca senzitivitate

„Interdependența” este sloganul zilei. Așa cum se întâmplă cu sloganurile, termenul circulă de obicei nedefinit. Se presupune că suntem cu toții familiarizați cu el și că știm, în acest fel, și ce semnifică. Așa cum se spune în introducerea la un document intitulat *International Economic Report of the President*, „Realitatea și natura interdependenței economice din întreaga lume au fost stabilite în deceniul

trecut, împreună cu lideri din toate sectoarele societății și în consensul majorității locuitorilor planetei” (CIEP*, martie 1976, p. 1). Însă, înainte de a fi o realitate, „interdependența” este un concept, iar până când conceptul nu este definit, nu putem în mod inteligibil discuta despre ce reprezintă situația actuală de interdependență, dacă ea a fost în creștere sau care ar putea fi implicațiile ei politice. Voi examina mai întâi concepția obișnuită despre interdependență, și anume, interdependența ca senzitivitate. Voi oferi apoi o definiție mai utilă a termenului: interdependența ca vulnerabilitate reciprocă (cf. Waltz, 1970).

Așa cum este el folosit acum, termenul „interdependență” descrie o condiție în care orice se întâmplă oriunde în lume poate afecta pe cineva sau pe oricine, în orice loc. A spune că interdependența este strânsă și că devine cu rapiditate încă și mai strânsă înseamnă a sugera că impactul evenimentelor din orice parte a globului sunt rapid înregistrate, într-o varietate de locuri îndepărtate. Aceasta este în mod esențial o definiție de economist. Sub anumite aspecte, lucrul nu este surprinzător. Interdependența a fost în mare măsură discutată în termeni economici. Discuția a fost condusă de americani, în categoria cărora se înscriu nouă zecimi din economiștii lumii aflați în viață (Strange, 1971, p. 223). Economiștii conferă în mod inteligibil semnificație interdependenței, definind-o în termeni de piață. Producătorii și consumatorii pot sau nu alcătui o piață. Cum poate ști cineva când fac ei aceasta? Observând dacă modificările în costurile de producție, prețul bunurilor și calitatea produselor din anumite părți reacționează la schimbări similare din altă parte. Părțile care răspund senzitiv sunt strâns interdependente. Astfel, Richard Cooper definește interdependența ca „receptivitate rapidă la oportunități de câștig diferențiale, având drept rezultat o strictă reducere a diferențelor privind factorul recompensele aferente factorului” (Cooper, 1968, p. 152).

Noțiunea „interdependență” trimite la piețele care interacționează în mod liber și autoreglatoare, descrise de economiștii liberali ai secolului al XIX-lea. Întrucât Anglia, de departe statul aflat în frunte, a urmat o politică a comerțului liber, începând cu abrogarea Reglementărilor Privind Cerealele (*Corn Laws*), din 1846 încoace; deoarece granițele americane erau deschise liberei circulații a oamenilor și a capitalului; deoarece statelor fragmentate ale teritoriilor germane, italiene și est-europene le lipsea capacitatea politică de a controla manevrele economice din interiorul sau din afara granițelor proprii; deoarece nici un stat nu dispunea de cunoașterea și de instrumentele care să-i permită exercitarea controlului economic la fel de deplin atât înainte de primul război mondial, cât și după el – pentru aceste motive, printre altele, sfârșitul secolului al XIX-lea și

* *Council on International Economic Policy* – Consiliul privind Politica Economică Internațională (n.tr.).

începutul secolului XX întruchipau, în formularea lui Asa Briggs, „*la belle époque* a interdependenței” (Briggs, 1968, p. 47). Capitalul și forța de muncă se deplasau liber, bunurile într-o mai mică măsură, toate circulând la proporții care se dovedesc enorme, dacă sunt raportate la populația și produsul intern ale țărilor lumii, precum și la migrările care au loc în prezent (vezi apendicele, tabelele I, II și III de la sfârșitul cărții). Pentru o bună perioadă a secolului, începând cu înfrângerea lui Napoleon, „Comunitatea Atlantică a Națiunilor” putea fi înțeleasă ca „o economie unică, alcătuită din regiuni interdependente”, neavând relevanță granițele naționale (Thomas, 1961, pp. 9-15).

Într-adevăr, atât de mult s-au răspândit activitățile economice din acea vreme în afara granițelor naționale, încât comentatorii afacerilor publice, oricare ar fi fost angajamentele lor ideologice, împărtășeau convingerea că interdependența – dezvoltându-se rapid, îmbrăcând noi forme și aducând oamenii mai aproape unii de alții – făcea ca acele granițe să fie și mai transparente, micșorându-le astfel semnificația lor politică, dar și economică. În *Manifestul Comunist*, Marx și Engels și-au exprimat cu optimism convingerea că dezvoltarea unei piețe mondiale, uniformizând condițiile economice dintre națiuni, era pe cale de a elimina rapid diferențele și antagonismele dintre ele (vezi, mai sus, p. 53). Nikolai Buharin, într-o carte scrisă în 1915 și publicată doi ani mai târziu, cu aprobarea oficială a lui Lenin, a concluzionat, urmărind imensa și rapid crescândă deplasare a persoanelor, a mărfurilor, a bunurilor, a banilor și a capitalului, că „diferitele țări au ajuns să se îmbine” strâns laolaltă și că „a fost creată o rețea mai densă ca niciodată a interdependenței internaționale” (Buharin, 1917, pp. 25, 41-42). Publicistul liberal Norman Angell, în *The Great Illusion*, cel mai influent tratat de la începutul anilor 1900, a surprins într-o sinteză un întreg secol dominat de convingerea economiștilor liberali, conform căreia interesele economice sunt personale și universale, mai degrabă decât naționale și particulare, convingându-i pe mulți că falsele interese politice erau rapid covârșite de interesele economice reale, într-o lume care devenea într-un mod fără precedent mai prosperă și mai pașnică. Ei aveau dreptate în privința neobișnuitei ample a interdependenței, însă se înșelau cu privire la efectele probabile ale acesteia.

Liberalii de modă veche, cei ale căror convingeri erau întemeiate, din punct de vedere politic, în opera lui John Locke, iar din punct de vedere economic, în cea a lui Adam Smith, gândeau în termeni globali. Din punctul lor de vedere, avea sens să se vorbească despre o economie mondială. Dacă adaptările economice ar fi lăsate pe seama pieței extinse în toată lumea, interesele fiecăruia ar putea fi cel mai bine îndeplinite pe termen lung. În opinia economiștilor, distribuția neuniformă a capabilităților printre națiuni nu ar putea fi ignorată. Nu este atât de surprinzător faptul că analiștii de dinainte au trecut cu vederea efectele denaturante

ale inegalităților și că au scris depre o posibilă economie mondială ca și cum ea ar fi un tot unitar. Totuși, chiar și cu referire la perioada de apogeu, acea perspectivă economică era distorsionată. De la E.H. Chamberlin și Joan Robinson încoace, economiștii au conștientizat diferența dintre concurența „monopolistă” și cea perfectă. Înțelegerea interdependenței în simpli termeni de piață este adecvată, dacă unitățile economice interacționează fără ca adaptarea lor reciprocă să fie afectată de capacitatea unora dintre ele de a-și utiliza capabilitățile superioare în vederea influențării pieței sau de intervenția guvernamentală. Toate economiile funcționează în cadrul unor ordini care sunt politic instituite și menținute. Nu se poate înțelege o economie sau explica mecanismele ei, fără a lua în considerare regulile stabilite politic sau inegalitățile economice care prevalează. Aceste afirmații sunt valabile atât pe plan internațional, cât și național (cf. Robbins, 1939, p. 6 ; Gilpin, 1975).

Este atunci surprinzător că o mare parte din literatura recentă dedicată interdependenței poate fi citită ca și când ar fi fost scrisă la începutul secolului. Economiștii și politologii, ca și alții, se folosesc în mod liber de clișeele momentului : globul pământesc, înțeles ca un rezervor limitat de resurse – *spaceship earth* –, planeta care se micșorează, „satul” nostru global, interdependența internațională. Aceste sintagme omniprezente afirmă că lumea trebuie înțeleasă ca un tot unitar. Lumea este tratată ca o unitate și interpretată în termenii pieței. Pentru anumite scopuri, abordarea poate fi corectă. Senzitivitatea adaptărilor de ordin economic sau de altă natură, manifestată dincolo de granițele naționale, s-ar putea să nu fi fost niciodată mai precisă. În multe părți ale lumii, deși, în mod evident, nu în toate cele importante, acest lucru este adevărat de comunicarea și transportul mai rapide. Analiza economică trebuie să țină cont de acest fapt, însă, pentru anumite finalități economice, se impune un obiectiv diferit, care este indispensabil pentru înțelegerea de natură politică.

Definind interdependența ca senzitivitate a adaptării, mai degrabă decât ca reciprocitate a interdependenței, Richard Cooper pune fără să vrea în lumină dependența mai scăzută a marilor puteri din prezent, în comparație cu a celor din perioadele precedente. Datele extrase din apendice, tabelul I, demonstrează grafic acest lucru.

Exporturi plus importuri, ca procent din PNB		
1909-1913	Marea Britanie, Franța, Germania, Italia	33-52 %
1975	Statele Unite, Uniunea Sovietică	8-14 %

A spune că marile puteri depindeau pe atunci una de alta și de restul lumii, într-o măsură mult mai mare decât marile puteri de azi, nu înseamnă a nega faptul că ajustarea internațională a costurilor este mai rapidă și mai precisă în acest moment. Interdependența, ca senzitivitate, presupune totuși puțină vulnerabilitate.

Cu cât factorul costuri se adaptează în mod mai spontan, mai rapid și mai neturbulent, cu atât mai neînsemnate devin consecințele politice. Înaintea primului război mondial, așa cum afirmă Cooper, diferențele mari de costuri însemnau că „schimbul comercial a fost foarte profitabil din punct de vedere social”, dar „mai puțin sensibil la micile modificări privind costurile, prețurile și calitatea” (Cooper, 1968, p. 152). Variațiile minore ale costului contau puțin. Dependența de mari cantități de bunuri și materii prime importate, care ar fi putut fi produse în țară doar cu dificultăți – dacă ar fi putut fi în vreun fel produse –, conta într-o mare măsură. Statele care importă și exportă 15 procente sau chiar mai mult din produsul lor național brut anual, așa cum procedau pe atunci cele mai multe dintre marile puteri și așa cum procedează acum majoritatea puterilor mijlocii și mai mici, depind enorm de faptul de a avea acces sigur la piețele din afara granițelor proprii. Două sau mai multe părți implicate în asemenea relații sunt interdependente, în sensul de a fi reciproc vulnerabile față de perturbarea schimburilor lor. Sensitivitatea reprezintă o chestiune diferită.

Așa cum, pe bună dreptate, pretinde Cooper, valoarea comerțului unei țări este mai probabil să varieze odată cu amploarea sa, decât cu sensibilitatea sa. Sensitivitatea este mai ridicată, dacă țările sunt capabile să oscileze între dependența de producția și investițiile străine și de cele interne, „ca răspuns la margini relativ mici ale avantajului”. În astfel de condiții, valoarea comerțului se diminuează. Dacă nu pot fi făcute substitute interne ale importurilor străine sau dacă pot fi făcute doar la un preț ridicat, comerțul capătă o valoare mai ridicată pentru o țară și o importanță de prim rang pentru cei care-i dirijează politica externă. Valoarea ridicată a comerțului Japoniei, pentru a folosi exemplul lui Cooper, „a determinat Japonia, în 1941, să atace Insulele Filipine și flota Statelor Unite la Pearl Harbor, pentru a îndepărta amenințările la adresa comerțului său cu petrol, făcut cu Indiile de Est”. Ceea ce vrea el să spună este că sensibilitatea ridicată reduce vulnerabilitatea națională, creând, în același timp, un set diferit de probleme. Cu cât țările devin mai sensibile, cu atât politicile economice interne trebuie puse în acord cu condițiile economice de ordin extern. Sensitivitatea erodează autonomia statelor, dar nu în aceeași măsură în cazul tuturor statelor. Concluzia lui Cooper – și a mea – este aceea că, deși problemele pe care sensibilitatea le ridică sunt supărătoare, statelor le este mai ușor să se confrunte cu ele, decât cu interdependența părților reciproc vulnerabile, și că poziția privilegiată a Statelor Unite sporește atât autonomia, cât și gradul de influență asupra altora (Cooper, 1972, pp. 164, 176-180).

Definirea interdependenței ca sensibilitate conduce către o interpretare economică a lumii. Pentru a înțelege implicațiile de politică externă ale unei interdependențe ridicate sau scăzute, este necesară concentrarea asupra politicii

economiei internaționale, nu asupra economiei politicii internaționale. Concepția comună despre interdependență omite inegalitățile, fie ele economice sau politice. Și totuși, inegalitatea este obiectul de studiu al unei bune părți a politicii. Studiul politicii, teoriile despre politică, precum și practica politicii s-au axat întotdeauna pe chestiunea inegalităților, fie că ele erau prezente între grupurile de interese, între religii și comunități etnice, între clase sau între națiuni. Pe plan intern, inegalitatea este o componentă principală a discursului politic, chiar dacă este departe de a-l acapara în întregime. Politica internă reprezintă, de asemenea, domeniul autorității și al legii, al instituțiilor consacrate, a modalităților social stabilite și acceptate de a gestiona lucrurile. Pe plan internațional, inegalitatea acoperă aproape întregul discurs. Diferențele privind forța și puterea națională și cele privind capabilitatea și competența națională constituie, aproape în întregime, obiectul studiului și practicii politicii internaționale. Aceasta se întâmplă nu doar pentru că politicii internaționale îi lipsesc legile în vigoare și instituțiile competente care au luat naștere în cadrul națiunilor, ci și pentru că inegalitățile dintre națiuni sunt mai mari decât inegalitățile din interiorul lor (Kuznets, 1951). O lume a națiunilor marcate de mari inegalități nu poate fi în mod util luată în considerare de cineva, ca unitate de analiză.

Cea mai mare parte a confuziei privind interdependența rezultă din eșecul de a înțelege două chestiuni: mai întâi, cum anume diferența de structură afectează semnificația, dezvoltarea și efectele interacțiunilor unităților, pe plan național și internațional; și, în al doilea rând, modul în care interdependența națiunilor variază odată cu capabilitățile lor. Națiunile sunt compuse din părți diferențiate, care devin integrate, pe măsură ce ele interacționează. Lumea este compusă din unități similare, care devin dependente una de alta, în grade care variază. Părțile unei unități politice sunt aduse laolaltă prin diferențele lor; fiecare devine dependentă de bunurile și serviciile pe care toate se specializează să le furnizeze. Națiunile se distanțează unele față de celelalte, pe măsură ce fiecare dintre ele încearcă să-și poarte singură de grijă, evitând să devină dependentă de altele. Cât de independente rămân ele sau cât de dependente devin, variază odată cu propriile lor capabilități (să ne reamintim capitolul 6, partea I, secțiunea 2). În acest caz, definirea interdependenței ca senzitivitate aduce cu sine două erori. Mai întâi, definiția tratează lumea ca pe un tot unitar, așa cum a reieșit din clișeele citate mai devreme. În al doilea rând, definiția combină relațiile și interacțiunile care reprezintă, pentru unele state, grade variate de interdependență, iar pentru altele de dependență, adunându-le pe toate sub rubrica referitoare la interdependență.

2. Interdependența ca vulnerabilitate reciprocă

O definiție mai pertinentă din punct de vedere politic este întâlnită în limbajul cotidian. Interdependența sugerează reciprocitate între părți. Două sau mai multe părți sunt interdependente, dacă ele depind una de alta în mod aproximativ egal, în privința furnizării de bunuri și servicii. Ele sunt interdependente, în condițiile în care costurile ruperii relațiilor dintre ele sau ale reducerii volumului schimburilor dintre ele sunt aproximativ egale pentru fiecare în parte. Interdependența înseamnă că părțile sunt reciproc dependente. Definiția ne permite să identificăm ceea ce este important din punct de vedere politic, cu privire la relațiile de interdependență, care sunt mai flexibile sau mai rigide. Din punct de vedere cantitativ, interdependența devine mai strânsă pe măsură ce părțile depind una de alta în privința unor cantități mai mari de bunuri și servicii ; din punct de vedere calitativ, interdependența se accentuează pe măsură ce țările depind una de alta în privința mai multor bunuri și servicii importante, care ar fi dificil de procurat din altă parte. Definiția are două componente : câștigurile și pierderile agregate pe care statele le experimentează prin intermediul interacțiunilor lor și uniformitatea cu care acele câștiguri și pierderi sunt distribuite. Statele care sunt interdependente în grade înalte în privința schimbului experimentează – sau se supun față de – vulnerabilitatea comună pe care interdependența crescută o aduce după sine.

Întrucât statele sunt unități similare, interdependența dintre ele este scăzută, în comparație cu strânsa integrare a părților dintr-un sistem intern de ordine. Statele nu interacționează reciproc în maniera în care o fac părțile unei unități politice. În schimb, un anumit număr restrâns de persoane și organizații dintr-un stat interacționează parțial, în privința afacerilor lor, cu persoane și organizații din străinătate. Datorită diferențelor dintre ele, părțile unei unități politice pot contribui cu mult la avantajul reciproc. Datorită similarității lor, statele sunt mai periculoase unul față de celălalt, decât își sunt de folos. Fiind funcțional nediferențiate, ele se disting, în primul rând, prin capabilitățile lor, mai mari sau mai mici, de a îndeplini sarcini similare. Acest lucru confirmă formal ceea ce cercetătorii politicii internaționale au remarcat demult. Marile puteri ale unei epoci au fost întotdeauna delimitate de alte state, atât de către practicieni, cât și de către teoreticieni.

Structura unui sistem se schimbă odată cu modificările în distribuția capabilităților între unitățile sistemului. Pe măsură ce se schimbă structura internațională, se schimbă și amploarea interdependenței. În termenii sistemelor politice, cel internațional-politic este caracterizat de bogății laxe. Odată stabilită această propoziție, dorim să cunoaștem modul în care variază interdependența în cazul

sistemelor de structuri diferite. Interdependența este o relație între părți egale. Interdependența este diminuată de creșteri ale disparităților privind capabilitățile naționale. În cele trei secole de politică europeană de dinaintea celui de-al doilea război mondial, cinci – sau mai multe – mari puteri au căutat să coexiste în mod pașnic, concurând ocazional pentru întâietate. În cadrul politicii globale a celor trei decenii de după acel război, doar două state au ajuns la vârful puterii. Din punct de vedere economic, ca și din cel militar, Statele Unite și Uniunea Sovietică acționează cu o independență față de restul lumii necunoscută marilor puteri de mai înainte. Atunci când cinci sau mai multe mari puteri au populat lumea, cele mai multe dintre ele erau, din punct de vedere geografic, mai mici decât sunt marile puteri actuale. Ele au făcut afaceri una cu alta și cu restul lumii, într-un procent relativ ridicat. Interdependența s-a diminuat în anii '30, pe măsură ce țările s-au luptat pentru o mai mare autosuficiență. Ea a scăzut și mai mult, și mai dramatic, după cel de-al doilea război mondial, întrucât fiecare dintre super-puterile care au luat naștere din acel război își este autosuficientă într-un mod mai semnificativ decât au fost marile puteri de dinainte. Statele Unite și Uniunea Sovietică sunt, din punct de vedere economic, mai puțin dependente reciproc și de alte țări, decât au fost marile puteri din perioadele anterioare. Dacă cineva își îndreaptă atenția asupra lumii internațional-politice, este extrem de ciudat faptul că termenul „interdependență” a devenit cuvântul care este de obicei utilizat pentru a o descrie.

De ce ajung la o concluzie atât de diferită de cea consacrată? Ceea ce cineva înțelege analizând lumea depinde de perspectiva sa teoretică, ce nuanțează semnificația conceptelor. Atunci când spun că interdependența este mai strânsă sau mai slabă, afirm ceva și despre sistemul internațional, având caracteristicile nivelului sistemic definite, ca întotdeauna, de situația marilor puteri. În orice sistem internațional-politic, unele dintre statele importante și neimportante sunt strâns interdependente; altele sunt accentuat dependente. Sistemul, cu toate acestea, este strâns sau slab interdependent, în funcție de dependența relativ ridicată sau scăzută a marilor puteri. Interdependența este, prin urmare, mai slabă acum decât a fost înaintea primului război mondial sau decât a fost între cele două războaie mondiale ale acestui secol. Mulți dintre cei care pretind că măsoară interdependența economică o consideră mai strânsă acum, la unele sau la toate capitolele, decât în perioada de dinaintea acestui secol. Diferența dintre noi este una de ordin conceptual, nu empiric. Ei măsoară interdependența dintre anumite țări sau dintre toate (vezi, de exemplu, Rosecrance și Stein, octombrie 1973; Katzenstein, 1975, ediția din toamnă; Rosecrance *et al.*, 1977, ediția din vară). Pe ei îi preocupă chestiunea interdependenței înțeleasă ca fenomen ce ține de nivelul unității, așa cum ar fi și de așteptat, de vreme ce reducția domină câmpul de

discuție. Cei care-și limitează analizele la nivelul unității, trag concluzia, din observarea creșterii volumului afacerilor internaționale și a intensității sporite a activității internaționale, că „interdependența internațională” a crescut. Ei insistă apoi asupra modurilor complexe în care problemele, acțiunile și politicile au devenit interconectate și asupra dificultății pe care oricine o are în a le influența și controla. Ei au descoperit complexitatea proceselor, pierzând din vedere modul în care procesele sunt afectate de structură. Complexitatea crescândă a afacerilor publice și private este, cu siguranță, importantă, însă la fel de important este și efectul pe care structura internațional-politică îl are asupra lor. O concepție sistemică a interdependenței este necesară, pentru a răspunde unor întrebări fundamentale cum sunt acestea: Care sunt efectele probabile ale complexității asupra sistemului? Care este răspunsul probabil al puterilor dominante ale sistemului față de ea? Modul în care puterile sunt plasate în sistem le afectează capacitățile, oportunitățile și înclinațiile de a acționa. Comportamentele lor variază pe măsură ce interdependența din sistem se modifică, variațiile indicându-ne câte ceva legat de soarta probabilă atât a sistemului, cât și a părților sale – a marilor puteri și a celor mai mici, deopotrivă.

Interdependența tinde să scadă pe măsură ce numărul de mari puteri se diminuează; iar doi este cel mai mic număr posibil. Legătura care există între schimbarea sistemului și amploarea interdependenței trebuie să fie atent formulată. Corelația nu este perfectă, deoarece interdependența economică variază odată cu mărimea, și nu neapărat odată cu numărul marilor puteri. Deși mărimea tinde să crească pe măsură ce numerele scad, se poate imagina o lume de patru mari puteri, toate aflate, din punct de vedere economic, la niveluri scăzute ale interdependenței. Cu cât o țară este mai mare, cu atât mai ridicat este procentul afacerilor făcute pe plan intern. Bergsten și Cline au subliniat că cele nouă state vest-europene membre, la acea dată, ale Comunității Economice Europene, dacă ar fi început să funcționeze ca o echipă, ar fi putut importa și exporta doar aproximativ nouă procente din PNB, lucru ce pune cu ușurință în lumină atât irelevanța politică a unei bune părți din literatura consacrată temei interdependenței, cât și modul în care mărimea crescută ar putea intensifica sectorul intern (Bergsten și Cline, 1976, pp. 155-161). Europa de Vest, cu o unitate politică atinsă, și China, cu o economie modernă, ar putea fi mari puteri, și încă unele într-un grad înalt autosuficiente. Competiția la nivel de mare putere este acum posibilă doar în cazul țărilor de dimensiuni continentale. Din punct de vedere economic, chiar dacă nu și militar, între trei sau patru puteri având o asemenea dimensiune, interdependența ar rămâne scăzută.

III

Ce constatăm atunci când trecem de la teorie la practică ? Cât de strâns sau cât de slab interdependent pare a fi sistemul internațional ?

1. Condiții economice

Chiar dacă marile puteri din prezent se angajează în puține schimburi comerciale, în ceea ce privește produsul lor intern, nu depind ele într-o măsură apreciabilă de importul anumitor materii prime de foarte mare importanță ? Să luăm în considerare mai degrabă cazul american decât cel rusesc, deoarece noi importăm mai mult decât ei. Trei chestiuni ar trebui lămurite. Mai întâi, în cazul oricărui sistem internațional, amploarea interdependenței variază. În cadrul vechii lumi multipolare, interdependența economică a urcat înaintea primului război mondial și a coborât după acesta. În cadrul noii lumi bipolare, interdependența economică s-a ridicat, față de nivelul scăzut pe care l-a avut la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Între aceste două sisteme, diferența ca nivelul de interdependență este considerabilă. Variațiile interdependenței din cadrul unui sistem cu interdependență scăzută nu ar trebui să pună în umbră diferența dintre sisteme.

În al doilea rând, anumite materii prime vor deveni mai greu de găsit, iar noi, împreună cu alții, vom deveni mai dependenți de furnizorii lor. Controlul exercitat asupra rezervelor de petrol și asupra prețurilor de către Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC) a stârnit îngrijorări cu privire la lipsurile viitoare, fie ele provocate sau naturale, privind materiile prime. Pe măsură ce sunt făcute mai multe studii, rezultă și mai sigur următoarea concluzie : preocupându-se într-o oarecare măsură și luând deciziile care se cuvin, Statele Unite pot fi în mod cert sigure în privința procurării de rezerve suficiente. Noi producem în jur de un sfert din bunurile lumii și deținem cel puțin același procent din resursele globului. Cu mai mulți bani, cu o tehnologie mai bună și cu bugete mai generoase destinate cercetării, putem prelucra, stoca și înlocui materiile aflate în deficit într-un mod mai prompt decât o pot face alte țări. Un studiu efectuat în 1976 de un grup de șapte economiști, destinat Programului de Stimulare a Tehnologiilor Experimentale din cadrul Oficiului Național pentru Standarde, a examinat măsura în care pot fi recomandate finanțările guvernamentale ale proiectelor prin intermediul cărora se urmărește obținerea unei mai mari independențe, în privința a șapte utilități

aflate în deficit, pe care le importăm masiv în prezent – bauxita, cromul, magneziul, cobaltul, platina-paladiul, cuprul și petrolul. Ei au concluzionat că ar trebui, peste zece ani, să ne facem griji în privința deficitului sau a creșterii prețurilor doar în cazul cromului. Ei au pledat împotriva finanțării noilor tehnologii și în favoarea stocării de resurse care să fie suficiente pentru anumite perioade. În tot cazul, se economisesc petrolul și cuprul, stocurile depășind deja cantitățile recomandate, iar cuprul nu mai reprezintă, oricum, o problemă. Problema stocării nu a fost aceea de a se ajunge la cantitățile propuse, ci de a se evita depășirea lor – iar aceasta, în pofida ȋntelilor înalte care decurg din planificarea făcută de Agenția Federală Pentru Instruirea Populației*, pornind de la ipoteza unui război convențional de trei ani și a dislocărilor pe care le-ar putea cauza (Crittenden, 31 decembrie, 1976; Snyder, 1966, p. 247; Finney, 28 noiembrie, 1976; CIEP, decembrie 1974, p. 16). Pe deasupra, dependența reprezintă o chestiune comparativă. Am devenit, în ultima vreme, mai dependenți, lucru care s-a întâmplat și în cazul multor altora. Folosirea de către noi a materiilor prime importate a crescut, și totuși, dintr-un număr de 19 materii prime aflate în deficit, Statele Unite au importat, în 1973, 15 procente din cantitatea anuală necesară consumului, în comparație cu 75 de procente, în cazul ȋărilor vest-europene, și cu 90 de procente, în cazul Japoniei¹. Din totalul importurilor americane, două treimi provin din Canada, Australia, Africa de Sud și alte ȋări mai dezvoltate, iar mai mult de o jumătate doar din Canada (CIEP, decembrie 1974, p. 4).

În al treilea rând, cu toate că noi facem comerț cu un mic procent din produsul nostru național, acest mic procent reprezintă o largă proporție din volumul total al comerțului mondial (vezi apendicele, tabelul IV). Cu cât mai mare este volumul comerțului unei ȋări, în cifre absolute, cu atât mai mare va fi numărul furnizorilor ei. În calitate noastră de cel mai mare partener comercial din lume, mizăm pe o multitudine de surse de aprovizionare. Manevrele politice neprevăzute sau revoluțiile sau războaiele de oriunde din lume ar putea bloca accesul la unele dintre resursele unei ȋări. În privința acestei chestiuni, ca și în a altora, avem protecția oferită de cifre. Mai mult, în calitate de cumpărător important, ne bucurăm de avantajul strategic pe care îl au clienții de încredere. Suntem, de asemenea, de departe, cel mai mare furnizor mondial de alimente, de cele mai avansate produse, din punct de vedere tehnologic, și de capital. Pentru moment, să ne oprim doar asupra dependenței altora de noi, în privința rezervelor agricole. Pe toată perioada

* În lb. engl., *Federal Preparedness Agency*, asimilată, ulterior, în cadrul Agenției Federale Privind Managementul Situațiilor de Urgență – *Federal Emergency Management Agency* sau FEMA (n.tr.).

1. Despre petrol, care este exclus, voi discuta imediat.

anilor '60-'70, am contribuit cu 90 de procente la exporturile mondiale de soia, o sursă importantă de proteine, atât pentru oameni, cât și pentru animale (Schneider, 1976, p. 23). În 1975, am contribuit cu 48 de procente la exporturile mondiale de grâu, cu 56 de procente la exportul de furaje, și cu 50 de procente la exporturile de semințe pentru ulei (CIEP, martie 1976, p. 16). Dependența Uniunii Sovietice de importurile masive, chiar dacă sporadice, de cereale americane, a Europei de importurile de furaje din America, a Japoniei și a țărilor mai puțin dezvoltate de importurile de cereale americane destinate alimentației umane a crescut rapid și alarmant în anii '70. Cei care posedă ceva ce alții doresc sau de care au mare nevoie se află pe poziții favorizate. Statele sunt cu atât mai independente dacă au acces sigur la resurse importante, dacă dispun de alternative fezabile, dacă pot acționa și în lipsa lor și dacă au mijloacele de a le folosi împotriva altora. Dependența este ca o stradă cu două sensuri. Extinderea sa variază atât în funcție de cât de mult avem noi nevoie de ei, cât și în funcție de cât de mult au ei nevoie de noi.

Ar trebui precizat ceva în legătură cu investițiile americane în străinătate. În 1974, noi am avut investiți în jur de 265 de miliarde de dolari, sub formă de active străine de orice fel; în 1973, vânzările firmelor americane care operează în străinătate s-au ridicat până la 292 de miliarde de dolari, valoare depășită doar de PNB-urile Statelor Unite, Uniunii Sovietice, Japoniei și Germaniei de Vest (CIEP, martie 1976, p. 160, tabelul 42; *Survey of Current Business*, august 1975, p. 23). S-ar putea crede că vulnerabilitatea operațiunilor americane în străinătate este în raport direct cu mărimea mizei. Avem, într-adevăr, mult de pierdut, iar alte țări, ocazional, ar putea dori să ia câte ceva din ce este al nostru. Și totuși, preluările proprietăților americane au fost de proporții reduse, iar acum sunt în scădere (Departamentul de Afaceri Economice al ONU, 1973, pp. 76-77; Barnet și Muller, 1974, pp. 188-189). Din nou, ar trebui făcute trei precizări. Mai întâi, ar trebui să separăm chestiunea vulnerabilității noastre, ca națiune, de cea a vulnerabilității firmelor americane. Cât de vulnerabile sunt ele? Evaluate după criteriul vânzărilor din 1971, opt corporații multinaționale dintr-un clasament de nouă și 52 dintr-un clasament de 90 sunt americane. Este indicată cifra de profit obținut în străinătate pentru șapte din cele opt și pentru 22 din cele 52. Ele au realizat 34,4, respectiv 33,5 de procente din cifra totală a profiturilor în străinătate, ele efectuând tot aici un procent de 29,2 din cifra totală a vânzărilor lor (calcul făcut de Departamentul de Afaceri Economice al ONU, 1973, pp. 130-132). Întrucât câștigurile din străinătate reprezintă procente importante din cadrul profiturilor lor, firmele sunt precaute atunci când trebuie să decidă unde să se localizeze în străinătate. Deși sunt asumate unele riscuri, firmele mai mari câștigă în siguranță, prin diversificarea geografică. Cu cât este mai importantă o firmă pentru economia

americană, cu atât este mai puțin probabil ca ea să sufere o serie fatală de pierderi, în cadrul diferitelor țări, ca urmare a reglementărilor lor punitive sau a exproprierilor. Diversitatea investițiilor americane, referitoare la tipul de întreprindere și la amplasarea geografică, oferă protecție împotriva schimbărilor bruște și brutale de situație. Națiunile nu-și pun cu ușurință în acord politicile, acest lucru reprezentând un lucru convenabil pentru națiunea ale cărei operațiuni sunt de ordin global. Unele firme americane s-ar putea să fie vulnerabile ; America, însă, ca națiune, nu este. Cine are multe de pierdut își poate permite să piardă măcar o parte. Această maximă este o aserțiune comună pentru economia oligopolistă. Faptul că o firmă mare și bine plasată își poate permite riscul de a pierde pe o perioadă de câțiva ani este înțeles nu ca un semn de slăbiciune și vulnerabilitate, ci ca dovadă a unei forțe considerabile. Acolo unde disparitățile sunt mari, fie că se manifestă între firme sau între state, cele mai mari dintre ele nu trebuie să se îngrijoreze prea mult în legătură cu activitățile inadecvate ale altora.

În al doilea rând, tendința investițiilor americane, care lasă deoparte industriile extractive din țările mai puțin dezvoltate și care se îndreaptă către industriile prelucrătoare din cadrul celor mai dezvoltate, fac ca investițiile să fie mai sigure. Datele luate din apendice, tabelul V, indică această tendință.

Investiții Străine Directe ale SUA (ISD)		
1950	În țările mai dezvoltate (ȚMD)	45%
	În țările mai puțin dezvoltate (ȚMPD)	55%
1975	În ȚMD	68%
	În ȚMPD	32%
1950	ISD ale SUA în industriile extractive din totalul ISD ale SUA, din care	38%
		28% în ȚMPD 10% în ȚMD
1975	ISD ale SUA în industriile extractive din totalul ISD ale SUA, din care	29%
		10% în ȚMPD 19% în ȚMD

Cei care investesc în industriile extractive trebuie să-și investească banii acolo unde se găsesc resursele. Ei sunt mai vulnerabili la presiunile venite din partea țărilor gazdă, deoarece nu se pot muta cu ușurință din țările mai puțin ospitaliere în cele mai ospitaliere. În sectoarele prelucrătoare, „corporațiile de tip *footloose*”*,

* Corporații care au libertate deplină în ceea ce privește opțiunea localizării lor (n.tr.).

pentru a folosi sintagma lui Louis Turner, își aleg țările urmărind, pe de o parte, criteriul profitabilității și, pe de altă parte, pe acela al siguranței.

În al treilea rând, în sectoarele prelucrătoare, din nou avantajul financiar este de partea intereselor americane. Una din fețele monedei lasă să se vadă că țările străine sunt sensibile față de prezența firmelor americane, multe dintre acestea îndreptându-se către sectoarele de înaltă tehnologie, aflate în rapidă dezvoltare, orientate către export. Devenind îngrijorate de profunzimea pătrunderii americane, țările străine pot încerca să-și reducă dependența, blocând accesul firmelor americane sau subvenționându-le pe cele proprii, pentru a le ajuta să concureze. Uneori, în timpul guvernării generalului de Gaulle, Franța a urmat astfel de politici, chiar dacă cu mari costuri și având un succes scăzut. Pe cealaltă parte a monedei, se pot observa dificultățile pe care le au țările străine în a face față firmelor americane. Firmele americane se află în fruntea avansului tehnologic, fiind dificil pentru firmele străine să le ajungă din urmă. Dimensiunea pieței interne legitimează firmele americane să opereze la o scală largă și să genereze resurse care pot fi folosite peste graniță să concureze sau să depășească industriile autohtone. În 1976, de exemplu, IBM a alocat aproximativ un miliard de dolari cercetării și dezvoltării, o sumă care a depășit întreaga cifră de afaceri a celei mai mari companii de computere din Marea Britanie și care s-a dovedit a fi de patru ori mai mare decât suma de bani de care dispunea Consiliul Pentru Cercetare Științifică al Marii Britanii (*The Economist*, 13 august 1977, pp. 64-65). Amploarea operațiunilor companiei IBM o legitimează să cheltuiască sume de bani la scală guvernamentală.

Dezavantajele firmelor străine sunt direct legate de scala mai redusă a economiilor lor naționale. Cu toate că Marea Britanie, Germania de Vest și Japonia cheltuiesc în prezent sume aproximativ la fel de mari pe cercetare și dezvoltare, evaluate ca procent din PNB, ca și noi, valoarea absolută a acestor cheltuieli rămâne în urmă (vezi apendicele, tabelul VI). În aceste condiții, guvernele naționale sunt constrânse să permită firmelor interne să facă aranjamente cu companiile americane. Oportunitățile de a acționa ale statelor mai mici sunt, în plus, limitate de competiția dintre ele. Dacă, să spunem, Franța duce o politică de excludere, firmele americane se vor localiza în țările din vecinătate. Chiar dacă cineva crede că acele țări devin îndatorate Americii, nu se poate abține să nu remarce că ele devin, de asemenea, mai bogate și mai pregătite să concureze pe piețe străine, inclusiv pe piețe din țările care exclud firmele americane. Statele care rămân în urmă devin mai slabe, în cazul în care capitalul și tehnologia americană sunt excluse. Industria americană de computere se poate descurca și fără ajutorul companiilor franceze, însă firma Machines Bull nu ar putea supraviețui fără capitalul și tehnologia americană. În 1962, guvernul francez s-a opus

fără capitalul și tehnologia americană. În 1962, guvernul francez s-a opus cumpărării de către General Electric a 20 de procente din acțiunile companiei Bull. Incapabil să găsească un alt partener francez sau european, guvernul francez a fost obligat, în 1964, să accepte un aranjament de tip 50-50 de procente cu General Electric. Până la mijlocul anilor 1960, cota de participare a GE ajunsese până la aproximativ două treimi. Pierderile companiei GE au determinat-o să renunțe să mai provoace la competiție compania IBM, pe piața europeană de computere. În 1970, GE a vândut tot companiei Honeywell. Povestea continuă, însă, de vreme ce nu mai oferă surprize, putem să încetăm de a o mai urmări (vezi Tugendhat, 1971, p. 36; *International Herald Tribune*, mai 1977).

De Gaulle dorea să evite controlul american și să mențină o capacitate franceză independentă în privința fabricării de computere. Cine n-ar fi făcut-o? Alegerea concretă a fost, cu toate acestea, între o companie competitivă sub control american și o companie franceză necompetitivă, care, din punct de vedere tehnologic, rămânea din ce în ce mai în urmă. În Franța, gradul de pătrundere a capitalului străin este mai mic decât media vest-europeană, însă este mai ridicat decât media din cadrul domeniilor care utilizează tehnologie avansată. Să observăm care sunt mediile în cadrul variatelor domenii. Un studiu din 1970, realizat de Comisia, a arătat că firmele americane produc 95 de procente din totalul de circuite integrate din cadrul CEE, 80 de procente din totalul computerelor electronice, 40 de procente din cantitatea totală de titaniu și 30 de procente din cea a autoturismelor și vehiculelor (Stephenson, 1973, p. 27). Industria de automobile nu operează la frontiera tehnologică. Firmele americane dețin totuși controlul asupra unui procent impresionant din cadrul piețelor europene. Firmele americane dețin un avantaj nu doar în privința tehnologiei lor și a resurselor de capital, ci și în privința abilităților lor manageriale și a rețelelor de marketing.

General Electric, Honeywell și alte firme americane ar putea să necesite afilieri străine pentru a concura cu IBM. Ar putea să existe o reală interdependență la nivel de firmă. Este o greșeală să se identifice interdependența existentă la acel nivel cu interdependența statelor. Datorită tehnologiei pe care o stăpânesc, alături de alte avantaje pe care le oferă, firmele americane sunt importante pentru firmele străine. Încercările firmelor străine de a se uni sunt împiedicate de atracția mai mare, de a stabili conexiuni cu firmele americane. Și țările străine resimt atracția, datorită ajutorului pe care firmele americane îl pot oferi economiilor lor interne și exporturilor lor. În 1966 și în 1970, au fost examinate șapte țări – Marea Britanie, Franța, Germania de Vest, Belgia (și Luxemburg), Canada, Mexic și Brazilia. Pentru ambii ani, s-a aflat că firmelor aflate sub control american li se datora o medie de 13 procente din formarea brută

de capital fix din cadrul fiecărei țări și una care mergea de la 20 la 22 de procente din formarea de capital din cadrul sectorului vital al mașinilor-unelte (vezi apendicele, tabelul VII). Pe deasupra, în anii aceia, firmele sub control american au generat o cotă cuprinsă între 7 și 45 de procente din quantumul total a exporturilor din aceleași țări, tot lor datorându-li-se 21, respectiv 24 de procente din cifra totală a exporturilor mondiale (vezi Apendice, tabelul VIII; iar pentru exporturile făcute de sectorul prelucrător, vezi Apendice, tabelul IX).

Cifrele și comentariile de mai sus clarifică motivul pentru care imboldul puternic de a limita intruziunea sau de excludere a firmelor americane a cedat locul unei intense dorințe de a le câștiga încrederea. În 1966, The Fairchild Corporation, în momentul deschiderii unei noi sucursale în Franța generalului de Gaulle, remarca faptul că oficialii guvernamentali au „făcut tot ce le-a stat în putință pentru a ne pune la îndemână facilități” (Tugendhat, 1971, p. 37). Competiția pentru firmele americane s-a accelerat. Marea Britanie a câștigat în privința unei fabrici de motoare Ford, în 1977, în urma unei strânse competiții cu alte state europene. S-a meritat să se concureze pentru filială. Se așteaptă ca ea să asigure în mod direct 2500 de locuri de muncă, alte 5000 indirect și, anual, un sfert de miliard de dolari sub formă de exporturi (Collins, 10 septembrie 1977). S-ar putea să fie preferate firmele interne celor străine, nu însă cele care nu reușesc să țină pasul, caz în care vor avea întâietate tot cele străine aflate în dezvoltare și care vor stimula din plin economia,.

Corporațiile multinaționale sunt impropriu denumite astfel. Ele sunt firme înființate pe plan național și care operează în străinătate, mai mult de o jumătate din firmele mari avându-și bazele în Statele Unite. Atunci când se accentuează că multinaționalele iau decizii la nivel global, se lasă să se înțeleagă faptul că națiunile nu mai contează. Acest lucru duce însă în mod flagrant în eroare. Deciziile sunt luate cu privire la ansamblul corporațiilor și nu doar cu referire la situația concretă și la interesul anumitor filiale. Imaginea care rezultă de obicei este aceea a unei lumi în care activitatea economică a devenit transnațională, unde granițele naționale sunt extrem de permeabile și unde oamenii de afaceri iau decizii, fără ca măcar să-și mai amintească de ele. Însă majoritatea celor mai mari corporații internaționale își au baza în America; în cea mai mare parte, cercetarea și dezvoltarea lor acolo au loc; majoritatea personalului lor înalt calificat este de naționalitate americană (Tugendhat, 1971, pp. 17, 124). În aceste condiții, este just să presupunem că, în privința luării deciziilor corporatiste, perspectiva americană va fi cea predominantă. În mod similar, cu toate că atât guvernul american, cât și cele străine încearcă să reglementeze activitățile acestor corporații, faptul că cea mai mare parte dintre ele sunt cu baza în America oferă un important avantaj guvernului Statelor Unite. Nu ar trebui să tragem cu ușurință concluzia că

descentralizarea operațiilor înseamnă și lipsa centrelor de control. Cam de la mijlocul secolului al XIX-lea, transmiterea mai rapidă a ideilor a condus, în termenii lui R.D. McKenzie, la „centralizarea controlului și la descentralizarea funcționării”. Așa cum a afirmat el, „lumea modernă este integrată prin intermediul informației colectate și distribuite de la centre fixe de autoritate” (McKenzie, iulie 1927, pp. 34-35). În interiorul Statelor Unite, când industria s-a răspândit din partea de nord-est, cetățenii din sud și din vest erau nemulțumiți de faptul că activitatea de control a fost lăsată pe seama orașelor New York și Chicago, unde deciziile corporatiste erau luate fără a ține seama de interesele regionale. Europeanii și cei din alte părți au acum aceleași nemulțumiri. Trebuie să ne întrebăm unde se unesc rutele, iar răspunsul nu este la Londra, la Bruxelles sau la Paris, ci mai degrabă la New York și la Washington. Sintagma „corporații multinaționale” și termenul „interdependență” pun în umbră poziția specială a Americii – în acest caz, o poziție neîmpărtășită de Uniunea Sovietică.

2. Efecte politice

Interdependența a fost scăzută de la al doilea război mondial încoace. În ultima vreme, am dobândit o înțelegere mai bună a ceea ce înseamnă dependența, experimentând-o puțin mai mult. Nu am ajuns însă să înțelegem modul în care interdependența scăzută, în cazul nostru și al Uniunii Sovietice, se poate compara cu interdependența ridicată a puterilor de dinainte sau efectele pe care le are asupra comportamentului. Niciodată în istoria modernă marile puteri nu au fost atât ferm delimitate de statele mai mici și atât de puțin implicate în afacerile economice și sociale ale fiecăreia. Ce consecințe politice decurg din faptul că interdependența este mai strânsă sau mai slabă?

Am insistat asupra distincției dintre ordinile internă și externă. Faptul că ar exista o mare distincție între ele este negat de cei care susțin că interdependența a modificat caracterul politicii internaționale. Mulți sunt de părere că simpla reciprocitate a schimbului internațional este pe cale să devină o autentică integrare economico-social-politică. O precizare poate fi făcută în sprijinul acestei formulări. Concepția obișnuită despre interdependență este adecvată doar în cazul în care inegalitățile dintre națiuni se diminuează cu repeziciune, pierzându-și semnificația politică. Dacă inegalitatea dintre națiuni rămâne factorul politic dominant al vieții internaționale, atunci interdependența rămâne scăzută. Exemplele economice din cadrul acestei secțiuni, precum și exemplele din domeniul militar, din cadrul capitolului următor, arată clar că așa este.

În vremuri de liniște, oamenii de stat și comentatorii pun în joc bogatul vocabular de clișee care gravitează în jurul noțiunii de interdependență globală. Într-o clipită, crizele scot la lumină adevăratele dimensiuni ale realității. Ce anume iese la lumină cu ocazia crizei petrolului care a urmat războiului arabo-israelian din octombrie 1973? Întrucât acea criză ne este tuturor cunoscută, aducându-ne multă vreme aminte de ea, ne putem concentra asupra lecțiilor trase în urma ei, fără a ne mai opri asupra detaliilor. Lasă ea să se înțeleagă faptul că statele sunt presate de constrângeri comune și limitate la a pune în aplicare remediile pe care le pot descoperi împreună? Sau arată ea cumva că inegalele capabilități ale statelor continuă să le justifice traiectoriile și să contureze rezultatele internațional-politice?

Să ne amintim modul în care a trasat Kissinger noul profil al puterii. „Giganții economici pot fi slabi din punct de vedere militar”, a spus el, „iar forța militară se poate să nu fie capabilă să pună în umbră slăbiciunea economică. Țările pot exercita influență politică, chiar atunci când nu dispun nici de forța militară, nici de cea economică” (vezi, mai sus, p. 182). Capabilitățile economice, militare și politice pot fi menținute separate, atunci când se evaluează capacitatea națiunilor de a acționa. Politica de mică importanță, preocupată de chestiuni economice sau de altele asemănătoare, a înlocuit preocupările militare în topul agendei internaționale. Peste doar câteva zile, războiul arabo-israelian a făcut ca acest raționament să se dovedească greșit. Un astfel de raționament a stat la baza aprecierilor făcute la începutul anilor '70, la adresa țărilor slabe, din punct de vedere militar, și dezbinat, din punct de vedere politic, din Europa de Vest, cum că ar constitui „o mare putere civilă”. Să ne reamintim comportamentul politic al marii puteri civile în perioada imediat următoare războiului. Nu Europa de Vest, ca o putere oarecare, ci statele separate ale Europei de Vest au fost cele care au reacționat la criză – folosind metafora din *The Economist* – comportându-se în același timp precum găinile și struții. Ele se învârteau fără a avea o țintă, făcând mult zgomot, în timp ce-și ascundeau capetele adânc în nisip. Cum să interpreteze cineva un asemenea comportament? Să fi fost vorba de o situație scăpată de sub control? Să fie din cauza faptului că marile personalități de altădată – oameni precum Attlee și Bevin, Adenauer și de Gaulle – au fost înlocuite de altele de o mai mică anvergură? Diferențele dintre persoane explică unele lucruri; diferențele de situații explică mai mult. În 1973, țările Europei de Vest depindeau de petrol, care reprezenta o proporție de 60% din rezerva lor de energie. O mare parte din acea cantitate de petrol provenea din Orientul Mijlociu (vezi apendicele, tabelul X). Țările care sunt extrem de dependente, țări care obțin o mare parte din cantitatea de care au atâta nevoie de la câțiva potențiali furnizori nesiguri, trebuie să facă tot ce le stă în putință pentru a-și spori șansele să o obțină în continuare. Cele slabe, cărora le lipsesc mecanismele de influență, își pot apăra cauza sau pot intra în

panică. Majoritatea țărilor în chestiune au reacționat, în mod deloc surprinzător, într-o anumită măsură, în ambele feluri.

Comportamentul națiunilor, în cazul crizei energetice care a urmat celei militare, a scos la iveală relevanța politică scăzută a interdependenței, definită ca senzitivitate. În schimb, adevărul afirmațiilor pe care le-am făcut mai devreme a fost clar demonstrat. Ajustările economice treptate și ușoare întâmpină puține dificultăți. Intervențiile politice care atrag după ele schimbări dure și bruște ale prețurilor și rezervelor generează probleme cărora, din punct de vedere economic și politic, este dificil să li se facă față. Criza a mai scos la lumină faptul că, așa cum se întâmplă de obicei, influența politică a națiunilor este strâns corelată cu puterea lor economică și cu forța lor militară. În iarna dintre anii 1973-1974, politicile țărilor vest-europene au trebuit să fie puse în acord cu necesitățile economice. Cu cât un stat este mai dependent de alții și cu cât sunt mai scăzute mecanismele sale de influență asupra lor, cu atât mai mult trebuie acesta să se concentreze asupra modului în care deciziile sale îi afectează accesul la rezervele și pe piețele de care ar putea depinde bunăstarea sau supraviețuirea sa. Așa stau lucrurile în cazul statelor care nu sunt altceva decât egalele multor altora. Prin contrast, Statele Unite au fost capabile să-și elaboreze o politică în conformitate cu calculele politice și militare. Importând din Orientul Mijlociu doar două procente din rezerva noastră totală de energie, noi nu am fost nevoiți să facem concesii țărilor arabe, așa cum ar fi trebuit s-o facem în cazul în care economia noastră ar fi depins într-o mare măsură de ele și dacă ne-ar fi lipsit pârghiile economice, sau de altă natură. Statele Unite au putut manipula criza pe care alții au provocat-o, în vederea promovării unei balanțe de interese și de forțe, care să aducă cu sine o anumită speranță de pace. Incidența inegală a crizelor energetice a dus la posibilitatea manipulării lor. Ce semnificație are atunci să se spună că lumea este tot mai interdependentă, una în care toate națiunile sunt constrânse, o lume în care toate națiunile pierd controlul? Prea puțină. Pentru a trasa efectele care decurg din inegalități, trebuie să se înțeleagă termenul „interdependent” în semnificația sa nudă și să se identifice combinațiile variabile de relativă dependență, în cazul unora dintre națiuni, și de relativă independență, în cazul altora. Așa cum ar trebui să ne așteptăm într-o lume de națiuni extrem de inegale, unele sunt sever limitate, în timp ce altele dispun de arii largi de alegere; unele au o capacitate redusă de a afecta evenimente din afara granițelor proprii, în timp ce altele dispun de o influență enormă.

Criza energetică ar fi trebuit să arate acest lucru în mod limpede, dar nu l-a făcut. Comentatorii continuă să pună accent pe interdependența mondială și să vorbească despre acest fenomen ca și cum toate națiunile sunt pe cale de a pierde controlul și de a deveni și mai strâns îngrădite. Convertirea conceptelor în realități și înzestrarea

lor cu forță causală reprezintă o deprindere asumată cu ușurință. Înalții oficiali și cei care studiază afacerile internaționale au scris mai demult despre balanța de putere că ar genera război sau că ar menține pacea. Ei atribuie acum o realitate comparabilă conceptului de interdependență, înzestrându-l cu un puternic efect causal. Astfel, secretarul de stat Kissinger, care poate foarte bine să reprezinte ambele grupuri, se întreba „dacă interdependența ar avansa progresul comun sau dezastrul comun” (Kissinger, 24 ianuarie 1975, p. 1). El a descris politica americană cu privire la Orientul Mijlociu ca fiind orientată către reducerea vulnerabilității Europei și Japoniei, către angajarea într-un dialog cu producătorii și „către punerea în aplicare a principiului interdependenței, la un nivel global” (Kissinger, 16 ianuarie 1975, p. 3). Interdependența a devenit un lucru în sine : o „provocare” având propriile exigențe, „un imperativ fizic și moral” (Kissinger, 24 ianuarie 1975, p. 2 ; 20 aprilie 1974, p. 3).

Totuși, când și-a îndreptat atenția asupra problemelor reale, Kissinger a subliniat poziția specială a Americii. Modul de abordare a numeroaselor sale enunțuri cu privire la chestiuni precum cea a energiei, a hranei și a proliferării nucleare a fost, mai întâi, de a pune în evidență faptul că situația nefericită pe care o împărtășim cu toții împiedică orice posibilitate de a acționa eficient pe plan național, iar mai apoi, de a plasa Statele Unite într-o categorie separată. Astfel, după următoarele două paragrafe care au urmat celor în care ne declarăm încrederea în interdependență, dăm peste această întrebare : „În care altă țară ar putea un lider să afirme – «Suntem pe cale să rezolvăm problema energiei ; suntem pe cale să rezolvăm problema hranei ; suntem pe cale să rezolvăm problema războiului nuclear» – și să fie luat în serios ? ” (Kissinger, 13 octombrie 1974, p. 2).

Asociind numeroasele sale enunțuri despre interdependență cu explicații referitoare la ceea ce putem face să ne ajutăm pe noi înșine și pe alții, nu afirma Kissinger, de fapt, că noi suntem mult mai puțin dependenți decât majoritatea țărilor ? Suntem cu toții constrânși, dar, după câte se pare, nu în mod egal. Dobândirea controlului asupra forțelor internaționale care afectează națiunile reprezintă o problemă pentru toate, însă unele soluționează problema mai bine decât altele. Costurile care rezultă de pe urma crizelor se răsfrâng asupra tuturor, însă în proporții diferite. Termenul „interdependență”, ar putea să considere cineva, este un eufemism folosit pentru a pune în umbră dependența celor mai multe țări (cf. Goodwin, 1976, p. 63). Nu este așa, spune Kissinger. Ca și alții, suntem prinși în rețea, întrucât eșecul de a rezolva problema resurselor principale ar duce la recesiuni în alte țări și ar ruina economia internațională. Aceasta ne-ar afecta pe toți. Într-adevăr, ne-ar afecta, însă incidența neuniformă a pagubelor cauzate națiunilor este din nou ignorată. Recesiunea din unele țări le afectează pe altele, însă pe unele într-o măsură mai mare, iar pe altele într-o măsură mai mică. Un raport asupra economiei, aparținând unui ministru arab pe probleme privind

petrolul, al cărui nume nu a fost menționat, a părut a fi mai întemeiat decât cel al lui Kissinger. Dacă un deficit de petrol ar împinge economia americană în recesiune, a observat el, întreaga lume va suferi. „Economiile noastre, regimurile noastre, supraviețuirea noastră ca atare, depind de o economie americană sănătoasă” (*Newsweek*, 25 martie 1974, p. 43). Gradul în care va suferi o țară depinde strict de câte dintre afacerile sale sunt făcute peste granițe. Așa cum a spus, în octombrie 1975, cancelarul Schmidt, economia Germaniei de Vest depinde, mult mai mult decât a noastră, de o revigorare economică internațională, întrucât ea exportă anual 25 de procente din propriul PNB (Schmidt, 7 octombrie 1975). Cifra comparabilă, în cazul Statelor Unite, era de șapte procente.

Indiferent cum am întoarce problema, revine același răspuns : noi depindem, într-o oarecare măsură, de lumea externă, iar cea mai mare parte din restul țărilor depind de lumea externă într-o măsură și mai mare. Țările care sunt dependente de altele în aspecte importante fac eforturi de a-și limita sau de a-și micșora dependența, dacă ele se pot aștepta în mod rezonabil să reușească acest lucru¹. De la sfârșitul anului 1973 încoace, în perioada embargoului asupra petrolului și a prețurilor crescute, președinții Nixon și Ford, secretarul de stat Kissinger și un număr nesfârșit de lideri americani au anunțat atât o nouă eră a interdependenței, cât și obiectivul de a face ca Statele Unite să fie independente, în ceea ce privește energia, până în 1985. Acest lucru este atât de tipic pentru comportamentul obișnuit al marilor puteri, încât nu numai vorbitorii, ci, după câte se pare, nici auditorii lor nu au remarcat ironia situației. Deoarece statele se află într-un sistem de tip autoajutorare, ele încearcă să evite să devină dependente de altele, în privința bunurilor și serviciilor vitale. Obținerea independenței energetice ar putea fi costisitoare. Economiștii subliniază în mod corect că, după definiția pe care ei o dau interdependenței, costul atingerii acestui obiectiv reprezintă un indice al măsurii în care ne afectează condițiile internaționale. Însă aceasta ar însemna să se considere interdependența doar ca sensibilitate. Din punct de vedere politic, chestiunea care prezintă importanță este aceea că doar câteva țări industriale de cea mai mare capacitate sunt capabile să se gândească în mod serios la a deveni independente în privința rezervei de energie. Așa cum a formulat Kissinger problema : „Noi dispunem de o libertate de acțiune mai mare decât alții, deoarece putem să facem multe pe cont propriu. Ceilalți nu pot” (Kissinger, 13 ianuarie 1975, p. 76).

1. Să remarcăm implicațiile următoarei afirmații a lui Leonid Brejnev : „Cei care gândesc că avem nevoie de relații și de schimburi în domeniile economic și științifico-tehnic mai mult decât oriunde, se înșală. Volumul total al importurilor făcute de URSS din țările capitaliste ajunge la mai puțin de 1,5% din produsul nostru social brut. Este limpede că acest lucru nu are o importanță decisivă pentru dezvoltarea economiei sovietice” (Brejnev, 5 octombrie 1976, p. 3).

Și totuși, chiar dacă am putea fi capabili să „rezolvăm problema energiei”, nu am făcut-o. Dependența noastră de petrolul din străinătate a crescut în ultimii ani și, deoarece prețul petrolului a crescut de până la cinci ori între 1973 și 1977, suntem înclinați să credem că prețul plătit pentru petrolul importat a alimentat inflația și a împiedicat dezvoltarea economică. Suntem mult mai dependenți decât obișnuiam să fim, însă alții continuă să fie încă și mai dependenți. În 1973, am importat 17 procente din totalul consumului anual de energie ; în 1976, aproximativ 20 de procente. Între timp, Italia, Franța, Germania și Japonia au continuat să depindă de resurse importate, în privința celei mai mari părți din energia pe care ele o utilizează. Datele din apendice (tabelul X) pun în evidență diferența de dependență dintre Statele Unite și ceilalți (vezi, de asemenea, Apendice, tabelul XI).

	Europa de Vest		Japonia		Statele Unite	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
1967	50%	25%	62%	52%	9%	0,7%
1970	57	28	73	60	10	0,5
1973	60	41	80	61	17	2
1976	54	37	74	55	20	5

Importuri de petrol, ca procent din rezerva de energie (coloana 1) și importuri de petrol din Orientul Mijlociu, ca procent din rezerva de energie (coloana 2)

Trebuie făcute câteva precizări. Deși ne aflăm într-o poziție mai bună decât cea a majorității țărilor, nu ne-am grăbit să luăm măsuri în vederea limitării sau reducerii pe viitor a dependenței noastre, așa cum se sugerează în tabelul XII din apendice. De vreme ce continuăm să consumăm de două sau de trei ori mai multă energie pe cap de locuitor, în comparație cu alte țări democratice industriale, și de vreme ce dispunem de mai multe resurse adecvate de energie decât majoritatea dintre ele, ne putem micșora dependența, dacă dorim s-o facem. Obiectivele președintelui Ford, realmente sau nu, nu erau peste puterile noastre. Așa cum le-a descris el, erau menite să „pună capăt, până în 1985, vulnerabilității în fața perturbării economice venite din partea furnizorilor străini” și să contribuie la „dezvoltarea tehnologiei și a resurselor noastre energetice, astfel încât Statele Unite să aibă capacitatea de a furniza un procent semnificativ din nevoile energetice ale lumii libere, până la sfârșitul acestui secol” (Ford, 16 ianuarie 1975, p. 24). Transformând cărbunele în lichide și gaze, extrăgând petrolul din zăcăminte și construind mai multe centrale nucleare, putem ajunge prin propriile puteri în situația de a conta mai mult pe propriile noastre surse de energie și de a lua mai puțin de la alții. Însă nu trebuie să ne pripim să facem asemenea eforturi.

Impunând de decenii bune cote asupra petrolului importat, pentru a ne asigura, în numele dezvoltării de resurse, că-l vom folosi pe cel propriu, devine firesc acum să ne bazăm mai mult pe importuri. Dată fiind situația actuală a Americii, ar fi înțelept să procedăm astfel : să luăm măsuri în vederea conservării energiei ; să ne concentrăm asupra cercetării – mai degrabă decât asupra dezvoltării – legate de propriile noastre resurse de energie ; să construim un stoc de petrol care să fie suficient pentru depășirea cu succes, să spunem, a unui embargou de șase luni¹. Un stoc care să ajungă pentru șase luni ar asigura o marjă de siguranță rezonabilă. Majoritatea țărilor membre ale OPEC, cu toate rezervele lor bogate în petrol, sunt slabe atât din punct de vedere economic, cât și din cel militar și politic. Una peste alta, întrucât multe dintre interesele lor sunt divergente, se poate paria în siguranță pe incapacitatea lor de a impune politici punitive pe termen ceva mai lung marilor și principalelor puteri ale acestei lumi.

Concluzia este inevitabilă sau cel puțin așa s-ar putea crede : țara care produce o bună parte din bunurile lumii găsește mult mai multe modalități de-a se îngriji de propriile interese, decât ar putea spera cele mai multe din restul țărilor. Aceasta nu înseamnă că afirmăm că unele dintre alegerile pe care am putea dori să le facem nu au devenit mai costisitoare. Ci *înseamnă* că noi, mai mult decât orice altă țară, ne permitem să plătim un preț mai mare pentru opțiunile pe care dorim să le facem.

Tensiunea dintre situația concretă a Americii și pretenția că lumea este una interdependentă este evidentă. Cum se reduce această tensiune ? Se întrevăd două căi. Mai întâi, cei care consideră mulțumitoare întrebuințarea termenilor la modă transformă termenul „interdependență” într-unul schimbător, variind la nesfârșit adjectivele care-l precedă. Psihologică, sectorială, politică, asimetrică : acestea și altele sunt utilizate ca modificatori ai sensului termenului „interdependență”. Astfel folosiți, acești termeni converg, toți, către următoarea semnificație : părțile care nu sunt în general interdependente pot fi astfel, în moduri limitate și particulare. Interdependența asimetrică se referă la părți care nu sunt reciproc dependente, dar care, în anumite moduri, se afectează unele pe altele. Comparate cu alte națiuni, Statele Unite sunt mai mult independente decât dependente. Termenul „interdependență asimetrică” sugerează că se remarcă acest lucru, dar

1. În 1976, Planul Strategic privind Rezerva de Petrol cere ca 500 de milioane de barili de petrol să fie stocați până în 1982, o cantitate care ne-ar ajunge pentru patru luni, la ratele de consum din 1977. Administrația Carter a decis, în primul său an, să propună să fie stocat un miliard de barili, până în 1985. Mai mult, Agenția Internațională pentru Energie le cere membrilor săi să mențină rezervele de urgență la o cantitate egală cu cea a importurilor pe 70 de zile, cerință care va urca la 90 de zile, în 1980.

că se dorește să se evite directă referire la condiția inegală a națiunilor. Termenul „sectorial” sugerează că suntem conștienți că nu suntem blocați în relații de dependență mutuală, chiar dacă, în anumite privințe, dependența noastră poate fi ridicată. Prin varierea adjectivelor utilizate pentru a modifica sensul termenului „interdependență”, conceptul este adaptat la situații diferite. În acest caz, conceptul nu lămurește situațiile, ci, în schimb, este determinat să se conformeze acestora din punct de vedere descriptiv. Varietatea adjectivelor folosite reflectă semnificația de moment a termenului pe care ele îl modifică. Însă conformarea față de o modă face ca distincțiile utile din punct de vedere analitic să fie cu atât mai dificil de distins. Orice lucru îl afectează pe oricare altul. Interdependența sugerează, de obicei, puțin mai mult decât atât. Aserțiunea respectivă poate reprezenta începutul înțelepciunii, nu însă și încununarea sa. Se dorește să se afle cum anume și cât de mult cineva este afectat de altcineva și de cine depinde.

În al doilea rând, cei care cred că America se află implicată în relații alături de aproape toți ceilalți îndepărtează semnificația interdependenței de situația concretă a națiunilor, legând-o de politicile pe care acestea le urmează. Jocul este, în cele din urmă, evidențiat de cei care se referă la interdependența psihologică și politică, sugerând prin aceasta că Statele Unite sunt prinse în rețea și, în felul acesta, constrânse, deoarece sunt interesate de bunăstarea multor altor națiuni, alegând să acționeze astfel încât să aibă influență asupra a ceea ce li se întâmplă acestora¹. Conferirea acelei semnificații termenului „interdependență” indică faptul că suntem o mare putere și nu doar una dintre părțile unei lumi interdependente. Națiunile care-și permit luxul de a se îngriji de binele potențial al altora – și nu și libertatea de a alege să acționeze pentru – sunt considerate a fi într-o poziție foarte specială. O economie a interdependenței lasă loc politicii interesului nostru pentru alții. Noi nu putem practica economia interdependenței, așa cum suntem sfătuiți adesea să facem, deoarece, spre deosebire de multe alte state, noi nu suntem prinși în rețea. Nu putem nici măcar să adoptăm politici particulare privind interdependența – de vreme ce interdependența reprezintă o condiție – nemaivorbind de una generală. Părțile dependente își adaptează comportamentul în funcție de preferințele celor de care depind. Noi, în schimb, ne folosim de o poziție economică favorabilă, în vederea sprijinirii obiectivelor politice naționale. Economia independenței face posibilă urmărirea finalităților americane, exact așa cum este și de așteptat (cf. Nau, 1975).

1. Cf. această declarație, care apare într-un document oficial al Biroului Federal Privind Energia: Statele Unite, prin dobândirea independenței energetice, ar putea „veni în ajutorul altor națiuni importatoare, înlăturând presiunile asupra rezervelor mondiale de petrol. În acest sens, «Proiectul Independență» s-ar putea numi mai bine «Proiectul Interdependență»” (Senatul SUA, Comitetul pentru Operațiuni Guvernamentale, 1974, p. 14).

IV

Atunci când marile puteri ale lumii erau mici ca întindere geografică, ele își derulau o mare parte a afacerilor în străinătate. Concentrarea limitată a puterii în prezent și faptul că Statele Unite și Uniunea Sovietică sunt, într-o mică măsură, dependente de restul lumii au drept rezultat o situație internațională foarte diferită. Diferența dintre situația marilor puteri din cadrul noii lumi bipolare și din cadrul celei vechi, multipolare, poate fi sesizată comparând situația actuală a Americii cu cea a marilor puteri de dinainte. Atunci când Marea Britanie era cel mai puternic stat din lume, din punct de vedere economic, procentul avuției investite de ea în străinătate îl depășea, de departe, pe cel care reprezintă acum partea care-i revine Americii în lume. În 1910, valoarea investițiilor britanice totale în străinătate era de o dată și jumătate mai mare decât cea a venitului său național. În 1973, valoarea investițiilor totale americane în străinătate era cu o cincime mai mare decât venitul ei național. În 1910, profitul Marii Britanii de pe urma investițiilor în străinătate a ajuns până la opt procente din venitul național; în 1973, cifra comparabilă pentru Statele Unite a arătat 1,6 procente (cifrele valabile pentru Marea Britanie au fost calculate conform celor din Imlah, 1958, pp. 70-75; Woytinsky și Woytinsky, 1953, p. 791, tabelul 335; cifrele valabile pentru America au fost calculate conform celor deținute de CIEP, martie 1976, pp. 160-162, tabelele 42, 47; de *US Bureau of the Census*, 1975, p. 384; de *Survey of Current Business*, octombrie 1975, p. 48). Marea Britanie, în zilele sale de apogeu, a avut o enormă cotă de participare în lume, iar acea cotă a cântărit greu, în raport cu produsul său național. De pe urma imenselor și cuprinzătoarelor sale activități, a câștigat un considerabil mecanism de influență. Datorită gradului în care ea a depins de restul lumii, a fost necesară utilizarea înțeleaptă și abilă a acelui mecanism. Marile puteri de altădată depindeau de alimente și materii prime importate de peste granițe, într-o măsură mult mai mare decât o fac acum Statele Unite și Uniunea Sovietică. Dependența lor le-a constrâns să facă eforturi de a deține controlul asupra surselor privind rezervele lor vitale.

În zilele noastre, mitul interdependenței, în egală măsură, pune în umbră realitățile politicii internaționale și enunță o falsă convingere despre condițiile care promovează pacea, așa cum a demonstrat fără echivoc primul război mondial. „Cifrele statistice privitoare la interdependența economică a Germaniei și a vecinilor ei”, remarca John Maynard Keynes, „sunt copleșitoare”. Germania a fost cel mai bun cumpărător în cazul a șase state europene, incluzând Rusia și Italia; al doilea cel mai bun cumpărător, în cazul a trei, incluzând Marea

Britanie ; și al treilea cel mai bun în cazul al Franței. Ea a constituit cea mai mare sursă furnizoare în cazul a zece state europene, incluzând Rusia, Austro-Ungaria și Italia ; și a doua cea mai mare sursă furnizoare în cazul a trei, incluzând Marea Britanie și Franța (Keynes, 1920, p. 17). Iar comerțul era, proporțional vorbind, mult mai important decât acum. Pe atunci, guvernele erau mai implicate pe plan internațional, decât în cel al economiilor lor naționale. Acum, guvernele sunt mai implicate în economiile lor naționale decât sunt pe plan internațional. Acest lucru este de bun augur.

Din punct de vedere economic, dependența redusă a Statelor Unite înseamnă că prețul plătit pentru pierderea partenerilor comerciali – și surprizele cauzate de ea – sunt mici. Alte țări depind într-o măsură mai mare de noi, decât noi de ele. Dacă sunt tăiate legăturile, ele suferă mai mult decât noi. Dată fiind această situație, sancțiunile economice susținute, îndreptate împotriva noastră, nu ar reuși să provoace altceva decât automutilare economică. Statele Unite pot să meargă mai departe și fără restul lumii, într-o mai mare măsură decât o pot face majoritatea părților ei în lipsa noastră. Dar, s-ar grăbi cineva să spună, dacă Rusia sau oricare altă țară ar fi capabilă să împiedice comerțul și investițiile americane succesiv în mai multe părți ale lumii, am fi aproape pe moarte. Pentru a fi convinși de acest lucru, ar trebui să gândim nu în termeni ce țin de politică, ci în termeni apocaliptici. Dacă unele țări doresc să aibă mai puțin de-a face cu noi, altele se vor apropia mai mult, din punct de vedere economic, de noi. Într-o măsură mai mare decât orice altă țară, Statele Unite pot să admită sau să refuze o varietate de favoruri, în domenii precum comerțul, asistența, împrumuturile, furnizarea de energie atomică în scopuri pașnice sau securitatea militară. Dacă se dorește găsirea unor mijloace pașnice de convingere a altor țări să se supună politicilor americane favorite, guvernul american nu trebuie să le caute prea departe. Uniunea Sovietică este încă și mai puțin dependentă din punct de vedere economic de lumea dinafara granițelor decât suntem noi, însă are mai puțină autoritate economică și politică asupra ei. Noi suntem mai dependenți din punct de vedere economic de lumea externă decât este Uniunea Sovietică, însă dispunem de mai multe pârgii de influență economică și politică asupra ei.

Mărimea celor două mari puteri le conferă o anumită capacitate de control și, în același timp, le și oferă un anumit grad de protecție față de efectul comportamentului celorlalte state. Inegalitatea națiunilor produce o situație de echilibru, la un nivel scăzut al interdependenței. Acesta este un tablou al lumii destul de diferit de cel pe care-l zugrăvesc adepții de astăzi ai transnaționalismului și interdependenței. Ei aderă la o versiune economică a teoriei dominoului: orice se întâmplă oriunde în lume ne poate afecta direct sau prin repercusiunile sale și, în consecință, trebuie să reacționăm față de acel fenomen. Această aserțiune rămâne

valabilă doar dacă națiunile importante din punct de vedere politic sunt strâns legate. Am văzut că nu este cazul. Arareori a fost mai mare discrepanța dintre omogenitatea sugerată de „interdependență” și eterogenitatea lumii în care trăim. O lume compusă din unități extrem de inegale este cu greu una interdependentă. O lume în care câteva state își pot purta destul de bine singure de grijă și unde majoritatea statelor nu pot spera să facă acest lucru este cu greu una interdependentă. O lume în care Uniunea Sovietică și China urmează politici de excludere este cu greu una interdependentă. O lume a naționalismelor care stau să izbucnească este cu greu una interdependentă. Confuzia conceptelor dăunează clarității analizei, subminând atât posibilitățile, cât și imperativele acțiunii. Este eronat, din punct de vedere logic, și obscurantist, din punct de vedere politic, să se înțeleagă lumea ca o unitate și să fie numită „interdependentă”. Complexitățile diplomației sunt uneori comparate cu acelea ale jocului de șah. Nici o partidă nu poate fi jucată cu succes decât în cazul în care tabla de șah este cu acuratețe descrisă.

Până acum, am demonstrat că numerele mici sunt mai bune decât cele mari, cel puțin în cazul statelor care se află în vârf. Definind conceptul – și examinând economia – interdependenței, nu am stabilit care anume număr mai mic este cel mai bun. Nu am putut răspunde la această întrebare, întrucât interdependența economică variază odată cu dimensiunea marilor puteri, iar mărimea lor nu se corelează perfect cu numărul lor. În capitolul care urmează, examinarea interdependenței militare conduce către un răspuns exact.

Capitolul 8

Cauze structurale și efecte militare

Capitolul al șaptelea a arătat de ce un număr mai mic este de preferat. A spune că un număr mai mic este mai bun decât unul mai mare nu înseamnă a spune că numărul doi este cel mai preferabil dintre toate. Stabilitatea perechilor – de corporații, de partide politice, de parteneri de viață – a fost adesea lăudată. Deși majoritatea celor care studiază politica internațională consideră probabil că sistemele constituite din mai multe mari puteri ar fi instabile, ei se împotrivesc ideii, larg răspândite, conform căreia un număr de două unități este cel mai bun din categoria numerelor mici. Au ei dreptate să gândească astfel? De dragul stabilității păcii sau a orice altceva, ar trebui să preferăm o lume dominată de două mari puteri sau una în care să coexiste câteva sau chiar mai multe? Capitolul al optulea va arăta de ce numărul doi este cel mai preferabil din categoria numerelor mici. Noi am ajuns la unele concluzii, nu însă și la aceasta, dacă ținem seama de interdependența economică. Problemele vizând securitatea națională, în cadrul lumilor multi- și bipolare pot, într-adevăr, să pună în lumină avantajele de a avea două, și numai două, puteri în sistem.

I

Pentru a determina virtuțile sistemelor alcătuite din două părți, este necesară compararea sistemelor de diferite numere. Deoarece capitolul anterior s-a concentrat doar asupra sistemelor de numere mici și chiar foarte mici, nu a trebuit să luăm în considerare diferențele apărute ca urmare a prezenței unui număr de două, trei, patru sau mai multe părți principale dintr-un sistem. Trebuie să facem acum acest lucru. Conform căror criterii stabilim că un sistem internațional-politic se schimbă și, invers, în baza căror criterii afirmăm că un sistem este stabil? Politologii adună adesea efecte diferite în categoria stabilității. Eu însumi am procedat astfel, în eseurile mele din 1964 și 1967, apelând la categoria de

stabilitate, pentru a include într-însa caracterul pașnic și administrarea concretă a afacerilor internaționale, noțiuni care constituie preocupările capitolului de față și ale celui care urmează. Este important, consider eu acum, să analizăm efectele diferite în mod separat, astfel încât să le putem localiza cu claritate cauzele.

Sistemele anarhice sunt transformate numai ca urmare a schimbărilor vizând principiul organizator și a celor consecvențiale referitoare la numărul componentelor lor principale. A afirma că un sistem internațional-politic este stabil presupune două lucruri: mai întâi, că el rămâne anarhic; apoi, că nu se petrece nici o variație consecvențială cu privire la numărul părților principale care alcătuiesc sistemul. Variațiile „consecvențiale” privind numerele reprezintă schimbări de număr care conduc către așteptări diferite, în privința efectului pe care structura îl are asupra unităților. Stabilitatea sistemului, atât timp cât el rămâne anarhic, este, în consecință, strâns legată de soarta principalilor săi membri. Strânsa legătură este instituită de relația dintre schimbările privind numărul de mari puteri și transformarea sistemului. Cu toate acestea, legătura nu constrânge în mod absolut, deoarece numărul marilor puteri poate să rămână același sau să nu varieze consecvențial, chiar în cazul în care anumite puteri decad din categoria celor mari, doar pentru a fi înlocuite de altele. Sistemele internațional-politice sunt remarcabil de stabile, așa cum este ilustrat în tabelul 8.1. Sistemul multipolar s-a menținut timp de trei secole deoarece, pe

Tabelul 8.1 Mari puteri, 1700-1979

	1700	1800	1875	1910	1935	1945
Turcia	x					
Suedia	x					
Olanda	x					
Spania	x					
Austria (Austro-Ungaria)	x	x	x	x		
Franța	x	x	x	x	x	
Anglia (Marea Britanie)	x	x	x	x	x	
Prusia (Germania)		x	x	x	x	
Rusia (Uniunea Sovietică)		x	x	x	x	x
Italia			x	x	x	
Japonia				x	x	
Statele Unite				x	x	x

Adaptat după Wright, 1965, Apendice 20, tabelul 43.

măsură ce unele state au căzut din vârful ierarhiei, altele le-au luat locul, prin intermediul sporirii relative a capabilităților lor. Sistemul s-a menținut chiar pe măsură ce identitatea membrilor săi s-a schimbat. Sistemul bipolar a durat trei decenii, deoarece nici un alt al treilea stat nu a fost în stare să-și dezvolte capabilități comparabile cu cele ale Statelor Unite și Uniunii Sovietice. Sistemul pare a fi robust, chiar dacă este puțin probabil ca el să dureze tot atât de mult ca și predecesorul său – chestiune ce urmează să fie discutată în partea a patra a acestui capitol.

Legătura dintre supraviețuirea unor anumite mari puteri și stabilitatea sistemelor mai este slăbită și prin faptul că nu toate schimbările de număr sunt schimbări de sistem. Faptul că sistemele bipolar și multipolar sunt distincte este unul larg acceptat. Sistemele cu două componente au calități distincte de cele cu trei sau patru componente. În ce constă diferența definitorie? Răspunsul este dat de comportamentul cerut din partea componentelor sistemelor de tip autoajutorare, și anume, cel de tip „balansare”. Acest tip de comportament se concretizează în mod diferit în sistemele multi- și bipolare. Deși mulți dintre cei care studiază politica internațională consideră că jocul balanței de putere presupune cel puțin trei sau patru jucători, noi am văzut, în capitolul al șaselea, că doi sunt de ajuns. Acolo unde se întrec două puteri, dezechilibrele pot fi corectate doar prin eforturile lor interne. Cu un număr mai mare de două, schimbările de aliniere furnizează un mijloc suplimentar de adaptare, conferind flexibilitate sistemului. Aceasta se constituie într-o diferență crucială în privința sistemelor multi- și bipolare. Dacă se depășește un număr mai mare de doi, ce variații de număr sunt consecvențiale? Trei și patru sunt numere aflate la limită. Ele marchează tranziția de la un sistem la altul, întrucât oportunitățile care vin în sprijinul balansării prin intermediul combinării cu alții variază în moduri care modifică rezultatele așteptate. Sistemele de trei au caracteristici distinctive și de rău augur. Două dintre puteri pot să se coalizeze cu ușurință împotriva celei de-a treia, să împartă câștigurile și să aducă sistemul înapoi către bipolaritate. În sistemele multipolare, un număr de patru este, în consecință, cel mai scăzut număr acceptabil, pentru că el permite alinierea externă, promițând o stabilitate apreciabilă. Numărul cinci este considerat a fi un alt număr de graniță, fiind cel mai mic număr care promite stabilitate, în condițiile în care îi conferă un anumit rol puterii echilibratoare; voi examina această presuposiție. Mai departe de numărul cinci, nu mai apare nici un număr de graniță. Noi știm că, pe măsură ce numerele cresc, complicațiile se intensifică, datorită dificultății pe care oricine o resimte atunci când trebuie să facă față comportamentului imprevizibil al multor altora și datorită numărului mai mare ca niciodată și a varietății de coaliții care pot fi făcute, însă nu avem temeiuri să afirmăm că aceste complicații depășesc, pe măsură ce înaintăm, o limită, să spunem trecând de la șapte la opt. Din fericire, privind lucrurile din punct de vedere practic, nici o creștere a numărului de mari puteri nu se întrezărește la orizont.

Până în 1945, sistemul de state-națiuni a fost multipolar și întotdeauna de cinci sau mai multe puteri. Pe perioada întregii istorii moderne, structura politicii internaționale nu s-a schimbat decât o dată. Nu avem la dispoziție decât două sisteme pentru a le observa. Totuși, prin inferență și analogie, pot fi trase anumite concluzii despre sistemele internaționale cu numere mai mici sau mai mari de mari puteri. Următoarea parte a acestui capitol arată că cinci părți nu alcătuiesc un sistem distinct, analizând implicațiile diferite ale sistemelor cu două, cu patru sau cu mai multe părți.

II

Cu doar două mari puteri, un sistem al echilibrului de putere este instabil ; pentru funcționarea sa adecvată, sunt necesare patru puteri. Pentru ușurința și precizia ajustării, adăugarea unei a cincea puteri, care să joace un rol echilibrator, ar fi binevenită. Acesta este raționamentul convențional. Ar trebui el acceptat ? Reprezintă cifra cinci un compromis rezonabil între cel mai simplu sistem posibil, de două, și numere atât de mari, încât să transforme sistemele anarhice într-unele descurajant de complexe ?

Noțiunea de echilibrator este mai mult o generalizare de ordin istoric, decât un concept teoretic. Generalizarea este dedusă din poziția și comportamentul Marii Britanii, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Experiența britanică arată ce condiții trebuie să prevaleze. Prima dintre aceste condiții a fost aceea ca marja de putere aflată la dispoziția părții agresoare să nu fie atât de mare, încât forța cu care Marea Britanie contribuia la partea mai ușoară a balanței să fie cumva insuficientă să o redreseze. Atunci când statele de pe continent erau aproape de o stare de echilibru, Marea Britanie putea acționa cu eficiență. A doua condiție era ca obiectivele urmărite de Marea Britanie pe continent să rămână negative, întrucât motivațiile pozitive contribuie la stabilirea aliniamențelor. Un stat care dorește să-și securizeze o parte a teritoriului este, de obicei, nevoit să se alieze cu state care nu-l dețin deja. În consecință, obiectivele unui stat restrâng aria de posibilități pentru ca rolul de echilibrator să fie îndeplinit cu succes a manevrelor sale diplomatice. În cele din urmă, pentru a fi eficientă în rolul de putere echilibratoare, Marea Britanie a pretins un statut al puterii cel puțin egal cu al celui mai puternic stat. Slăbiciunea britanică vizavi de țările europene a însemnat, până în ziua de azi, să se implice în relațiile cu ele. Doar atunci când puterile continentale erau aproape în echilibru sau când Marea Britanie a fost impresionant de puternică, a putut ea să rămână la distanță, până în momentul în care

angajamentul său a putut fi decisiv din punct de vedere diplomatic. Acestea sunt condiții extrem de speciale, ele fiind făcute să fie cu atât mai speciale de faptul că preferințele politice nu trebuie să determine echilibratorul să se identifice cu nici o grupare de state, actuală sau potențială. Teoria balanței de putere nu poate încorpora rolul echilibratorului, întrucât asumarea rolului depinde de condiții atât de strict definite și istoric improbabile. Numărul cinci nu are nici o atracție aparte, deoarece nu există nici un motiv să se creadă că statul rămas în afara alinamentelor va fi capabil sau va dori să îndeplinească rolul de echilibrator.

Astfel de considerații au condus la și mai multe îndoieli generale, cu privire la avantajele supralicitate ale alianțelor flexibile. Pentru a fi de ajutor, flexibilitatea trebuie să însemne că, acolo unde unul sau mai multe state le amenință pe celelalte, unele state se vor alătura uneia dintre părți sau o vor abandona pe cealaltă, în vederea înclinării balanței împotriva potențialilor agresori. Vechiul sistem al balanței de putere nu pare, în acest punct, să inspire încredere, așa cum este și cazul noului sistem de securitate colectivă al Ligii și al Națiunilor Unite. Oricare dintre sisteme depinde, pentru menținerea și funcționarea sa, de neutralitatea față de alinamente, în momente de serioasă amenințare. Pentru a conserva sistemul, cel puțin un stat puternic trebuie să depășească presiunea preferinței ideologice, inerția legăturilor anterioare și conflictul intereselor de moment, adăugându-și forța de partea taberei pașnice. El trebuie să facă ceea ce impun cerințele momentului.

De vreme ce unul din interesele fiecărui stat e acela de a evita dominația din partea altor state, de ce ar fi dificil, pentru un stat sau pentru câteva să treacă de partea celui amenințat? La urma urmelor, ele trec printr-un pericol comun. Însă *A* poate să spună, în schimb, către *B*: „De vreme ce amenințarea planează atât asupra ta, cât și asupra mea, eu voi sta deoparte și te voi lăsa pe tine să rezolvi chestiunea”. Dacă *B* acționează efectiv, *A* câștigă beneficii gratuite. Dacă *B*, devenind nemulțumit, nu acționează, *A* și *B* pierd amândoi. Reflectarea asupra unei sorți comune poate să nu conducă la o distribuție echitabilă a efortului – sau chiar la nici un efort. Dacă se întâmplă sau nu astfel, aceasta depinde de mărimea grupului și de inegalitățile din interiorul său, ca și de caracterul membrilor săi (cf. Olson, 1965, pp. 36, 45).

Dificultățile din orice sistem multipolar ies la iveală în momentul în care unele state le amenință pe altele, în vreme ce alinierile sunt incerte. Ministrul francez de Externe, Flandin, i-a spus prim-ministrului britanic Baldwin că ocupația militară a lui Hitler asupra Renaniei, în 1936, oferea Marii Britanii ocazia de a prelua inițiativa, în ceea ce privea opoziția față de Germania. Pe măsură ce amenințarea germană creștea, unii lideri britanici și francezi puteau nutri speranța că, dacă țările lor se țineau la distanță, Rusia și Germania s-ar contrabalansa sau

s-ar lupta una cu cealaltă până la sfârșit (Nicolson, 1966, pp. 246-249 ; Young, 1976, pp. 128-130). Incertitudinile legate de cine amenință pe cine, cine se opune cui și cine va câștiga sau va pierde de pe urma acțiunilor altor state se intensifică pe măsură ce numărul de state crește. Chiar dacă se presupune că obiectivele majorității statelor sunt lăudabile, sincronizarea și conținutul acțiunilor necesare atingerii lor devin din ce în ce mai greu de calculat. Mai degrabă decât să simplifice chestiunea, acțiunea de a prescrie reguli generale pe care statele să le urmeze ilustrează, pur și simplu, imposibilitatea de a crede că statele pot concilia două imperative aflate în conflict – acela de a acționa în vederea binelui propriu, așa cum le-o cer situațiile lor, și pe acela de acționa pentru stabilitatea sau supraviețuirea sistemului, așa cum unii analiști le sfătuiesc să facă. Politologii care se declară în favoarea flexibilității alinierii naționale trebuie să accepte faptul că flexibilitatea intervine doar pe măsură ce numerele cresc și, în consecință, pe măsură ce complexitățile și incertitudinile se multiplică.

Cu un număr mai mare de două state, politica de putere depinde de diplomația cu care sunt făcute, menținute și destrămate alianțele. Flexibilitatea alinierii înseamnă atât că țara care este curtată ar putea să prefere un alt pretendent, cât și faptul că partenerul actual de alianță al cuiva ar putea defecta. Flexibilitatea alinierii restrânge opțiunea cuiva de a opta pentru politici. Strategia unui stat trebuie să mulțumească un potențial partener sau să-l satisfacă pe unul prezent. O situație comparabilă se întâlnește atunci când partidele politice se întrec pentru voturi, prin formarea și reformarea de coaliții electorale, de către diferite grupuri economice, etnice, religioase și regionale. Strategia sau politica unui partid este în așa fel făcută, încât să vizeze atragerea și păstrarea electoratului. Pentru ca un partid să aibă succes electoral, politica sa nu poate fi, pur și simplu, cea pe care liderii săi o consideră a fi cea mai bună pentru țară. Politica trebuie să fie în așa fel alcătuită, încât să vizeze, cel puțin parțial, obiectivul câștigării alegerilor. În mod similar, cu un număr de state aproximativ egal, strategia este cel puțin în parte făcută pentru a viza atragerea și păstrarea aliaților. Dacă se pot forma alianțe, statele vor dori să se înfățișeze ca parteneri atractivi. Pretendenții își schimbă înfățișarea, și-și adaptează comportamentul, pentru a-și spori șansele de eligibilitate. Cei care rămân neatractivi, constatând că performanțele lor sunt slabe, probabil că vor încerca prin toate forțele să-și modifice înfățișarea și comportamentul. Trebuie să devii suficient de atractiv, ca personalitate și politică, pentru a fi considerat că reprezintă o opțiune posibilă. Diplomația de alianță a Europei, din anii de dinaintea primului război mondial, este bogată în exemple de acest gen. Chiar din perioada războaielor napoleoniene, mulți au crezut că „republicanii” și „cazacii” nu ar fi putut nici măcar să se logodească, nemaivorbind de casătorie. Curtarea Franței și a Rusiei, în timp ce fiecare se adapta într-un

fel la cerințele celeilalte, s-a finalizat totuși prin alianța din 1894, conducând, în mod corespunzător, la urmașa sa, Tripla Antantă, când, mai întâi Franța și Anglia, în 1904, iar apoi Rusia și Anglia, în 1907, au trecut peste animozitățile care durau de foarte mult timp între ele.

Dacă presiunile sunt suficient de puternice, un stat va trata cu aproape oricare altul. Litvinov remarca, în anii '30, că, pentru a-și promova securitatea într-o lume ostilă, Uniunea Sovietică va duce tratative cu orice stat, chiar și cu Germania lui Hitler (Moore, 1950, pp. 350-355). Este important de remarcat faptul că statele vor face pact cu diavolul, pentru a evita iadul înfrângerii militare. Este încă și mai important să reamintim că problema referitoare la cine anume se va alia cu care diavol anume, ar putea fi chiar cea decisivă. La final, acțiunile lui Hitler au făcut în așa fel încât toate marile puteri, cu excepția Italiei și Japoniei, să se unească împotriva lui¹.

În căutarea securității, ar putea fi obligatorie crearea unor alianțe. Odată încheiate, ele trebuie conduse. Formarea alianțelor europene, proces început în anii 1890, s-a împotmolit, pe măsură ce s-au conturat două blocuri. Rigiditatea blocurilor, se crede, a contribuit intens la izbucnirea primului război mondial. Concepția este însă una superficială. Alianțele sunt făcute de state care au doar câteva, și nu pe toate, interese comune. Interesul comun este, de obicei, unul negativ: teama față de celelalte state. Divergența apare atunci când sunt în joc interesele comune. Să luăm două exemple. Rusia ar fi preferat să facă planuri și să se pregătească pentru eventualitatea războiului împotriva Austro-Ungariei. Ea putea spera s-o înfrângă pe aceasta din urmă, dar nu și pe Germania, iar Austro-Ungaria se opunea câștigării de către Rusia a controlului asupra strâmtorilor care leagă Marea Mediterană de Marea Neagră. Franța însă putea recâștiga Alsacia-Lorena doar după ce înfrângea Germania. Percepția unei amenințări comune a făcut ca Rusia și Franța să fie aduse la un numitor comun. Diplomația de alianță și o mare revărsare de fonduri dinspre Franța către Rusia au contribuit la menținerea lor împreună și la conturarea unei strategii de alianță care să fie mai mult pe placul Franței, decât pe cel al Rusiei. Strategiile de alianță sunt întotdeauna rezultatul compromisului, de vreme ce interesele aliaților și noțiunile lor referitoare la modul în care să fie ele securizate nu sunt niciodată identice. Pe deasupra, într-un sistem multipolar, în ciuda formării blocurilor, aliații cuiva se pot treptat orienta către tabăra opusă. Dacă un membru al uneia dintre alianțe încearcă să aplaneze diferențele sau să coopereze în anumite moduri, cu un

1. Așa cum Winston Churchill i-a spus secretarului său privat, în noaptea dinaintea invadării Rusiei de către Germania, „Dacă Hitler ar invada iadul, aş face cel puțin o referință favorabilă la adresa diavolului, în Camera Comunelor” (Churchill, 1950, p. 370).

membru din altă alianță, propriii săi aliați devin neliniștiți. Astfel, cooperarea anglo-germană, din 1912 și 1913, în vederea amortizării crizelor balcanice, și rezolvarea anumitor dispute coloniale dintre ele s-ar putea să fi fost dăunătoare. Reacțiile aliaților lor au descurajat Marea Britanie și Germania să joace roluri similare în Europa de Sud-Est, în 1914, lăsând totuși fiecareia în parte o anumită speranță că alianța celeilalte nu se va menține pe poziții (Jervis, 1976, p. 110). O mai mare coeziune a blocurilor ar fi permis o mai mare flexibilitate a politicii. Însă, în acest caz, la coeziunea blocurilor, ca și la disciplina părților, se ajunge prin intermediul unei conduceri pricepute și atente; iar conducerea blocurilor este din cale-afară de dificilă pentru părțile aproximativ egale, de vreme ce ea trebuie gândită în cooperare.

Dacă blocurile concurente sunt considerate a fi strâns echilibrate și în cazul în care competiția se concentrează asupra chestiunilor importante, atunci, a-ți dezamăgi propria tabără înseamnă a risca propria distrugere. Într-un moment de criză, partea mai slabă sau mai aventuroasă este probabil să determine politica taberei sale. Partenerii săi nu-și permit nici să-l lase pe membrul mai slab să piardă, nici să-și facă publică lipsa lor de unitate, eșuând în a sprijini o inițiativă, chiar în timp ce-i deplâng riscurile. Preludiul primului război mondial oferă exemple izbitoare. Aproximativa egalitate a partenerilor de alianță i-a făcut să fie strâns interdependenți. Interdependența aliaților, alături de intensitatea competiției dintre cele două tabere însemna că, în timp ce orice țară își putea angaja asociații, nici una, din nici o tabără, nu putea exercita controlul. Dacă Austro-Ungaria marșa, Germania trebuia să urmeze; disoluția Imperiului Austro-Ungar ar fi lăsat Germania singură în mijlocul Europei. Dacă Franța marșa, Rusia trebuia să urmeze; o victorie germană asupra Franței ar fi însemnat o înfrângere pentru Rusia. Și așa se petreceau lucrurile peste tot în interiorul cercului vicios. Întrucât înfrângerea sau abandonarea unui aliat principal ar fi zguduit echilibrul, fiecare stat a fost constrâns să-și adapteze strategia și modalitatea de utilizare a forțelor proprii, în funcție de scopurile și temerile partenerilor săi. Într-un sens, politica instabilă a Balcanilor a antrenat lumea în război. Însă acest enunț omite mai degrabă esențialul. Pe plan internațional, evenimentele și condițiile destabilizatoare abundă. Întrebările importante care trebuie puse sunt dacă este probabil ca ele să fie gestionate mai bine și dacă efectele lor sunt absorbite mai ușor într-un sistem decât în altul (vezi, mai jos, pp. 279-280).

Jocul politicii de putere, dacă este jucat într-adevăr dur, împinge jucătorii în tabere rivale, chiar dacă întreprinderea de a crea și de a menține alianțe este atât de complicată, încât jocul poate fi jucat suficient de dur pentru a produce acel rezultat, doar sub presiunea războiului. Astfel, cele șase sau șapte mari puteri ale perioadei interbelice nu s-au angajat în formarea a două blocuri, până după mai

mult de doi ani după ce a început cel de-al doilea război mondial. Mai mult, formarea a două blocuri nu a determinat ca sistemul multipolar să se transforme într-unul bipolar, după cum formarea coalițiilor opuse, în scopul luptei electorale, nu transformă un sistem multipartit într-unul bipartit. Chiar sub cea mai mare presiune externă, unitatea alianțelor este departe de a fi completă. Statele sau partidele din cadrul alianțelor din perioada de război sau din cea electorală, chiar pe măsură ce se adaptează unul față de altul, continuă să facă manevre pentru a obține avantaje și să-și facă griji legate de constelația de forțe care se va forma, odată ce confruntarea s-a încheiat.

În sistemele multipolare, există prea multe puteri, pentru a permite oricăreia dintre ele să traseze limite clare și fixe între aliații și adversarii lor, și prea puține, pentru a menține efectele abandonurilor la un nivel scăzut. Acolo unde sunt trei sau mai multe puteri, flexibilitatea alianțelor menține relațiile de prietenie și de adversitate într-o stare de mobilitate, făcând ca estimarea oricăreia, cu privire la ecuația de forțe prezentă sau viitoare, să fie nesigură. Atât timp cât sistemul este unul al numerelor rezonabil de mici, acțiunile oricăreia dintre ele pot amenința securitatea celorlalte. Este vorba de un număr prea mare, pentru a permite, indiferent cui, să observe în mod cert ce se întâmplă, și de un număr prea mic, pentru a face evenimentele insignifiante. Cercetătorii politicii internaționale au crezut că incertitudinea care rezultă din flexibilitatea alinierii trage un serios semnal de alarmă, valabil pentru politica externă a oricăreia (*cf.* Kaplan, 1957, pp. 22-36; Morgenthau, 1961, partea a patra). Invers, ei au crezut că lumile bipolare sunt de două ori instabile – că ele se erodează sau colapsează cu ușurință. Această concluzie se bazează pe un raționament fals și pe date insuficiente. Interdependența militară variază odată cu măsura – și cu gradul de egalitate – în care marile puteri mizează pe celelalte, în privința securității lor. Într-o lume bipolară, interdependența militară scade chiar și mai drastic decât interdependența economică. Din punct de vedere militar, Rusia și America depind, în principal, doar de ele însele. Ele se balansează reciproc prin mijloace „interne”, în locul celor „externe”, bazându-se pe propriile lor capabilități, mai degrabă decât pe capabilitățile aliaților. Balansarea internă este mai de încredere și mai precisă decât balansarea externă. Statele sunt mai puțin susceptibile de a-și estima greșit forțele lor relative, decât o fac atunci când e vorba de forța și funcționalitatea coalițiilor opuse. În loc să determine statele să fie în mod corect precaute și să nu scape din vedere șansele de pace, incertitudinea și calculul greșit cauzează mai degrabă războaie (*cf.* Blainey, 1970, pp. 108-119). Într-o lume bipolară, incertitudinea se micșorează, iar calculele sunt mai ușor de făcut.

O bună parte a scepticismului cu privire la virtuțile bipolarității ia naștere din considerarea sistemului ca fiind bipolar, dacă se formează două blocuri în

interiorul unei lumi multipolare. Un bloc guvernat într-un mod nepriceput poate, într-adevăr, să se prăbușească. Într-o lume multipolară, liderii ambelor blocuri trebuie să se concentreze în mod simultan asupra conducerii alianței, de vreme ce abandonul unui aliat poate fi fatal pentru partenerii săi, și asupra obiectivelor și capabilităților blocului opus. Istoria anterioară a două războaie mondiale înfățișează în mod dramatic pericolele. Cantitatea echitabilă de efort pe care o presupune acum conducerea alianței ar putea să pună în umbră diferența profundă dintre alianțele de stil vechi și cele de stil nou. În cazul alianțelor între egali, abandonul uneia dintre părți amenință securitatea celorlalte. În cazul alianțelor între inegali, contribuțiile membrilor mai neînsemnați sunt dorite și, în același timp, de o importanță relativ redusă. Acolo unde contribuțiile unui anumit număr de părți sunt extrem de importante pentru toate, fiecare are o tendință puternică atât de a-i convinge pe ceilalți de concepțiile sale legate de strategie și de tactică, dar și de a face concesii atunci când persuadarea eșuează. Unitatea principalilor parteneri este probabil să se mențină, deoarece cu toții înțeleg cât de mult depind de ea. Înaintea primului război mondial, acceptarea de către Germania a probabilei abandonări a Triplei Alianțe de către Italia a semnalat că aceasta din urmă era relativ lipsită de importanță. În cazul alianțelor între inegali, conducătorii alianței trebuie să-și facă puține griji legate de fidelitatea celor care i se alătură și care, oricum, nu au prea multe opțiuni. Să analizăm comparativ situația din 1914, cu cea a Statelor Unite, a Marii Britanii și a Franței din 1956. Statele Unite au putut să se disocieze de aventura în Suez a celor doi principali aliați ai săi și să-i supună pe aceștia unei împovărătoare presiuni financiare. Ca și Austro-Ungaria în 1914, Marea Britanie și Franța au încercat să angajeze sau, cel puțin, să-și imobilizeze partenerii de alianță, punându-i în fața faptului împlinit. Bucurându-se de o poziție de predominanță, Statele Unite au putut continua să-și concentreze atenția asupra adversarului principal, în timp ce-și puneau la punct aliații. Sunt izbitoare capacitatea Statelor Unite, precum și incapacitatea Germaniei de a plăti un preț tradus în coeziunea internă a alianței. Este important, în acest caz, să se facă o distincție fermă între formarea a două blocuri într-o lume multipolară și bipolaritatea structurală a sistemului actual.

În cadrul lumilor bipolare, ca și în cele multipolare, liderii de alianță pot să încerce să obțină contribuții maxime din partea asociaților lor. Contribuțiile sunt utile, chiar și într-o lume bipolară, însă nu sunt indispensabile. Și pentru că nu sunt, politicile și strategiile liderilor de alianță sunt elaborate, în ultimă instanță, în conformitate cu propriile lor calcule și interese. Neluarea în considerare a opiniilor unui aliat are sens doar în condițiile în care cooperarea militară este în mare măsură nerelevantă. Așa stau lucrurile atât în cazul Organizației Tratatului de la Varșovia (OTV), cât și în cel al Organizației Tratatului Atlanticului de Nord

(NATO). În 1976, de exemplu, cheltuielile militare ale Uniunii Sovietice depășeau 90 de procente din totalul cheltuielilor OTV, iar cele ale Statelor Unite erau în jur de 75 de procente din totalul cheltuielilor NATO. Factic, dacă nu și formal, NATO se bazează pe garanții acordate de Statele Unite aliaților săi europeni și Canadei. Statele Unite, având o preponderență a armelor nucleare și dispunând de tot atâția oameni înrolați cât au toate statele vest-europene la un loc, ar putea fi capabile să le protejeze; ultimele sunt cele care nu o pot proteja pe prima. Din pricina diferențelor semnificative privind capabilitățile statelor membre, împărțirea egală a sarcinilor, care putea fi întâlnită în cazul sistemelor anterioare de alianță, nu mai este posibilă.

Din punct de vedere militar, interdependența este redusă într-o lume bipolară și ridicată în cazul celei multipolare. Marile puteri din cadrul unei lumi multipolare depind una de alta, în privința suportului politic și militar, în perioade de criză și de război. Este vital să te asiguri de un sprijin pe termen lung. Acest lucru nu poate fi valabil și pentru o lume bipolară, deoarece terții nu sunt capabili să răstoarne balanța, retrăgându-se dintr-o alianță sau alăturându-se alteia. Astfel, două „pierderi” ale Chinei, în perioada postbelică – mai întâi, de către Statele Unite și apoi de către Uniunea Sovietică – au fost întâmpinate fără a distorsiona în mod dezastruos și chiar fără a afecta prea mult balanța dintre America și Rusia. La fel, nici Franța, retrăgându-și forțele din NATO, nu a modificat în mod vizibil echilibrul bipolar. Faptul că nu era nevoie ca politica americană să țină cont de Franța ne ajută să ne explicăm retragerea sa parțială. Flagrantă inegalitate dintre cele două superputeri și membrii respectivelor lor alianțe face ca orice realiniere a celor din urmă să fie destul de insignifiantă. Strategia liderului poate fi, prin urmare, flexibilă. În cazul politicii balanței de putere de stil vechi, flexibilitatea alinierii a dus la rigiditatea strategiei sau la limitarea libertății de decizie. În cazul politicii balanței de putere de stil nou, este valabilă obversa: rigiditatea alinierii într-o lume cu două puteri duce la flexibilitate privind strategia, și la sporirea libertății de decizie. Deși uneori fac concesii aliaților, nici Statele Unite și nici Uniunea Sovietică nu intervin asupra strategiei și nici nu-și modifică dispozițiile militare, doar pentru a se pune în acord cu statele asociate. Ambele superputeri pot face planuri pe termen lung, putându-și duce la bun sfârșit politicile, în măsura în care găsesc că este potrivit, întrucât ele nu sunt nevoite să consimtă la cererile terților.

În cadrul unei lumi multipolare, statele își pun adesea resursele în comun, pentru a servi intereselor lor. Părțile aproximativ egale angajate în eforturi de cooperare trebuie să caute un numitor comun al politicilor lor. Ele riscă să-l găsească pe cel mai mic, sfârșind adesea prin a ajunge la cea mai rea dintre lumile posibile. Într-o lume bipolară, liderii de alianță își alcătuiesc strategiile pornind,

în general, de la propriile calcule cu privire la interese. Strategiile pot fi create mai mult în vederea înfruntării principalului adversar și mai puțin în vederea satisfacerii aliaților cuiva. Liderii de alianță sunt liberi să-și urmeze linia proprie, care, firește, poate să reflecte atât buna, cât și proasta lor putere de decizie, atât temerile lor imaginare, cât și pe cele realiste, atât obiectivele lor mai puțin nobile, cât și pe cele vrednice de laudă. Liderii de alianță nu sunt scutiți de constrângeri. Cu toate acestea, principalele constrângeri iau naștere în urma acțiunii principalului adversar, și nu din cea a propriilor asociați.

III

Nici Statele Unite și nici Uniunea Sovietică nu trebuie să se facă acceptate în fața altor state; ele însă trebuie să se înfrunte una pe alta. În politica de mare putere din cadrul lumilor multipolare, cine este un pericol pentru cine sau cine se presupune că ar face față amenințărilor și problemelor sunt chestiuni ce țin de incertitudine. În politica de mare putere a lumilor bipolare, cine reprezintă un pericol pentru cine anume nu este niciodată pus sub semnul îndoielii. Aceasta este prima mare diferență dintre politicile de putere ale celor două sisteme. Statele Unite reprezintă amenințarea obsedantă pentru Uniunea Sovietică și, la fel, și Uniunea Sovietică pentru Statele Unite, de vreme ce fiecare îi poate face rău celeilalte, într-o măsură la care nu poate ajunge nici un alt stat. Orice eveniment din lume, care implică șansele oricăreia dintre ele, antrenează automat interesul celeilalte. Președintele Truman, în perioada invadării Coreei, nu ar fi putut lesne invoca argumentele lui Neville Chamberlain, valabile pentru criza cehoslovacă, pretinzând că cei din Coreea ar fi fost un popor situat departe, în estul Asiei, și de care americanii nu aveau habar. A trebuit să știm ce este cu ei sau să aflăm rapid. În anii '30, Franța se situează între Anglia și Germania. Britanicii puteau crede, ca și noi, că frontierele lor și ale noastre se întindeau de-a lungul Rinului. După cel de-al doilea război mondial, nici o a treia mare putere nu se putea situa între Statele Unite și Uniunea Sovietică, pentru că nu exista nici una. Enunțul că pacea este indivizibilă s-a dovedit discutabil și de-a dreptul fals atunci când a fost rostit de Litvinov, în anii '30. Sloganele politice exprimă dorințele mai bine decât realitățile. Într-o lume bipolară, dorința devine realitate. Un război sau o amenințare de război venite din orice parte reprezintă o preocupare pentru ambele superputeri, dacă ele ar putea conduce către câștiguri sau pierderi semnificative pentru oricare dintre ele. În cadrul unei competiții în care sunt angrenate două puteri, ceea ce reprezintă o pierdere pentru una pare a

fi un câștig pentru cealaltă. Deoarece lucrurile stau așa, puterile din cadrul unei lumi bipolare reacționează în mod prompt la evenimente neplăcute. Într-o lume multipolară, pericolele sunt difuz distribuite, responsabilitățile neclare, iar definițiile intereselor vitale lesne puse în umbră. Acolo unde un anumit număr de state se află în echilibru, politica externă abilă a unei puteri care se află în față este menită să câștige un avantaj asupra unui stat, fără a se pune într-o poziție de antagonism față de altele, antrenându-le într-o acțiune concertată. Din când în când, în Europa modernă, câștigurile potențiale au părut a fi mai mari decât pierderile probabile. Oamenii de stat puteau spera să împingă o situație până la limită, fără a determina toți posibili oponenți să se unească. Atunci când eventualii dușmani sunt mai mulți ca număr, unitatea de acțiune dintre ei este dificil de reglementat. Liderii naționali puteau, prin urmare, să considere – sau să spere cu tot dinadinsul, așa cum au făcut Bethmann Hollweg și Adolf Hitler înaintea celor două războaie mondiale – că nu s-ar putea forma nici o opoziție unită. Interdependența părților, difuziunea pericolelor, confuzia răspunsurilor – acestea sunt caracteristicile politicii de mare putere, în cadrul lumilor multipolare.

Dacă interesele și ambițiile intră în conflict, absența crizelor este mai îngrijorătoare decât recurența lor. Crizele sunt produse de hotărârea unui stat de a opune rezistență față de o schimbare pe care alt stat încearcă s-o facă. Situația Statelor Unite și a Uniunii Sovietice le face să opună rezistență, pentru că, în privința chestiunilor importante, ele nu pot spera că alții o vor face în locul lor. Acțiunea politică din cadrul lumii postbelice a reflectat această situație. Gherilele comuniste care acționau în Grecia au inspirat Doctrina Truman. Înăsprirea controlului Uniunii Sovietice asupra statelor din Europa de Est a dus la Planul Marshall și la Tratatul Atlantic Privind Apărarea, acestea dând, la rândul lor, naștere Cominformului și Pactului de la Varșovia. Planul de a forma un guvern vest-german a produs Blocada Berlinului. Și tot așa au stat lucrurile, de-a lungul deceniilor '50, '60 și '70. Reacțiile noastre sunt adaptate față de acțiunile Uniunii Sovietice, iar cele ale ei față de ale noastre, ceea ce a dus la o din ce în ce mai solidă balanță bipolară.

Într-o lume bipolară nu există periferii. Fiind doar două puteri capabile de a acționa la scală mondială, orice se întâmplă oriunde reprezintă, potențial, o preocupare pentru ambele. Bipolaritatea extinde raza geografică de acțiune a preocupărilor ambelor puteri. De asemenea, ea lărgeste clasa factorilor incluși în competiția dintre ele. Întrucât aliații contribuie cu relativ puțin la capabilitățile superputerilor, ele își concentrează atenția asupra propriilor lor aranjamente. Într-o lume multipolară, cine este un pericol pentru cine reprezintă adesea o chestiune neclară; tendința de a ține atent sub observație toate schimbările dezechilibrante și de a răspunde la ele prin orice efort ar putea fi necesar este, în

mod consecvent, slăbită. Într-o lume bipolară, schimbările o pot afecta pe fiecare dintre cele două puteri în mod diferit, aceasta însemnând, una peste alta, că puține schimbări din lume sau din cadrul domeniului național al fiecăreia, este probabil să fie considerate irelevante. Competiția devine mai ușor de înțeles, și totodată mai larg răspândită. Nu doar pregătirea militară, ci, de asemenea, și creșterea economică sau dezvoltarea tehnologică devin subiecte de intensă și constantă preocupare. Autodependența părților, claritatea pericolelor, certitudinea cu privire la cine trebuie să le înfrunte – acestea sunt caracteristicile politicii de mare putere, într-o lume bipolară.

Calculul greșit, făcut de unele mari puteri sau de toate, reprezintă sursa pericolului într-o lume multipolară ; reacția exagerată a uneia sau a ambelor superputeri reprezintă sursa pericolului într-o lume bipolară. Bipolaritatea încurajează Statele Unite și Uniunea Sovietică să transforme evenimentele nedorite în crize, făcând totodată ca cele mai multe dintre ele să fie lipsite de consecințe. Fiecare poate să piardă enorm doar în condițiile războiului cu cealaltă ; în privința puterii și a bogăției, ambele au mai mult de câștigat de pe urma dezvoltării pașnice a resurselor interne, decât dacă ar curta și ar câștiga de partea sa – sau ar lupta și impune – alte state din lume. O rată de creștere cu cinci procente, susținută timp de trei ani, adaugă produsului național brut american o sumă care depășește o jumătate din PNB al Germaniei de Vest și în întregime pe cel al Marii Britanii (anul de referință 1976). În cazul Uniunii Sovietice, în condițiile în care deține o jumătate din valoarea produsului nostru național brut, câștigurile imaginabile se dublează cantitativ. Ele tot ar fi de o importanță minoră. Doar Japonia, Europa de Vest și Orientul Mijlociu reprezintă câștiguri care, dacă sunt dobândite de Uniunea Sovietică, ar putea altera balanța produselor naționale brute și distribuția resurselor, într-un mod suficient pentru a reprezenta un pericol.

Totuși, începând cu al doilea război mondial, Statele Unite au răspuns într-un mod costisitor, în locuri aflate la distanță, față de evenimente capricioase, care cu greu ar fi putut afecta soarta cuiva din afara regiunii. Ce e mai rău : calculul greșit sau reacția exagerată ? Calculul greșit este mai probabil să permită desfășurarea unor serii de evenimente care, în cele din urmă, amenință cu o schimbare a echilibrului, antrenând puterile în război. Reacția exagerată este cel mai mic rău, deoarece ea presupune doar costuri în bani și ducerea unor războaie limitate.

Pe deasupra, dinamica unui sistem bipolar furnizează un instrument de corectare. Într-un război fierbinte sau într-unul rece – așa cum se întâmplă în cazul oricărei competiții strânse – domină situația externă. La mijlocul anilor '50, John Foster Dulles lansa proteste vehemente la adresa neutraliștilor imorali. În același ton, liderii ruși spuneau că neutraliștii sunt fie proști, fie marionete ale țărilor capitaliste. Însă ideologia nu a prevalat mult timp asupra intereselor. Atât Rusia,

cât și America au ajuns să accepte statele neutraliste și chiar să le imprime curaj. Uniunea Sovietică a ajutat Egiptul și Irakul, țări care își țineau adeptii comuniști în închisori. La sfârșitul anilor '50, și de-a lungul anilor '60, Statele Unite, după ce acordaseră asistență economică și militară Iugoslaviei comuniste, au făcut din India neutralistă cel mai preferat stat primitor de ajutor economic¹. Conform retoricii Războiului Rece, clivajul esențial al lumii era cel între democrația capitalistă și comunismul ateu. Însă, privită prin prisma dimensiunii mizelor și prin cea a forței conflictului, ideologia a fost subordonată interesului politicilor Americii și Rusiei, care s-au comportat mai mult ca puterile tradiționale, decât ca liderii unor mișcări mesianice. Într-o lume în care două state, unite prin antagonismul lor reciproc, îl pun, de departe, în umbră pe oricare altul, impulsurile către un răspuns calculat ies cel mai clar în evidență, iar sancțiunile la adresa comportamentului iresponsabil își ating forța maximă. Astfel, două state, izolaționiste prin tradiție, neinițiate în căile politicii internaționale și renumite pentru comportamentul impulsiv, s-au dovedit în curând – nu întotdeauna și pretutindeni, dar întotdeauna în cazuri cruciale – a fi vigilente, atente, precaute, flexibile și prevăzătoare.

Unii au crezut că, odată cu explozia bombei atomice deasupra Hiroșimei, a început o lume nouă. În procesul de conturare a comportamentului națiunilor, forțele perene ale politicii sunt mai importante decât noua tehnologie militară. Statele rămân principalele vehicule ale ideologiei. Fraternitatea internațională a autocraților, după 1815, liberalismul cosmopolit al mijlocului secolului al XIX-lea, socialismul internațional de dinainte de primul război mondial, comunismul internațional din timpul deceniilor ce au urmat Revoluției Bolșevice – în toate aceste cazuri mișcările internaționale erau confiscate de națiunile individuale, programele internaționale erau manipulate de guvernele naționale, ideologia devenind un reazem pentru politica națională. Astfel, Uniunea Sovietică, pe timp de criză, a căpătat contururi rusești, iar politica americană, lăsând de-o parte retorica liberală, a ajuns să fie realist și precaut construită. Prin forța evenimentelor, atât ei, cât și noi, am fost constrânși să ne comportăm în moduri contrazise atât în termenii lor, cât și ai noștri. Politologii, extrăgând propriile inferențe din caracteristicile statelor, nu se grăbeau să evalueze procesul. Inferențele trase din caracteristicile sistemelor numerelor mici iau mai degrabă naștere pe cale politică. Economiiștii au cunoscut demult faptul că trecerea timpului face mai ușoară coexistența pașnică dintre principalii competitori. Ei devin familiarizați unul cu altul; ei învață cum să-și interpreteze reciproc mișcările și cum să se

1. Din 1960 și până în 1967, ajutorul nostru economic acordat Indiei l-a depășit pe cel combinat, economic și militar, pe care l-am acordat vreunei alte țări (publicațiile US Agency for International Development, din diferiți ani).

adapteze sau să se opună lor. „În mod fără echivoc”, după cum spune Oliver Williamson, „experiența conduce către un nivel mai înalt de atașament” față de înțelegerile făcute și față de practicile comun acceptate (Williamson, 1965, p. 227). Viața devine mai predictibilă.

Teoriile despre competiția perfectă ne vorbesc despre piață, și nu despre competitori. Teoriile despre competiția oligopolistă ne spun câte ceva despre ambele. În aspecte importante, competitorii devin asemănători unii cu alții, pe măsură ce competiția lor continuă. Așa cum am remarcat în capitolul al șaselea, aceasta se aplică statelor, ca și firmelor. Astfel, William Zimmerman a descoperit nu numai că Uniunea Sovietică, în anii '60, a abandonat viziunile sale bolșevice asupra relațiilor internaționale, dar și că viziunile sale au devenit, în bună parte, similare cu ale noastre (Zimmerman, 1969, pp. 135, 282). Similaritatea crescândă a atitudinilor competitorilor, ca și experiența pe care o au unii față de alții, facilitează adaptarea relațiilor lor.

Aceste avantaje se pot întâlni în cazul sistemelor numerelor mici. De ce fel de avantaje suplimentare se bucură realmente părțile unei perechi, atunci când au de-a face una cu alta? Pe măsură ce un grup se reduce, membrii săi se confruntă cu mai puține opțiuni, atunci când iau în considerare cine trebuie să aibă de-a face cu cine. În parte datorită faptului că aceștia elimină dificila întreprindere a alegerii, cel mai mic dintre grupuri își conduce afacerile cel mai ușor. Acolo unde sunt mai mult de două părți, solidaritatea unui grup este întotdeauna periclitată, deoarece părțile pot încerca să-și îmbunătățească situațiile, combinându-se. Interdependența multiplică ostilitatea și teama. În situația în care sunt mai mult de două părți, ostilitatea și teama îi pot determina pe *A* și pe *B* să caute sprijinul lui *C*. Dacă ambii îl curtează pe *C*, ostilitatea și teama lor cresc. Atunci când un grup se restrânge la doar doi membri, alegerea dispăre. În privința chestiunilor de importanță ultimă, fiecare poate să trateze doar cu celălalt. Nu poate fi făcut nici un apel la părți terțiare. Un sistem cu doi membri are proprietăți unice. Tensiunea din sistem este ridicată, deoarece fiecare poate să facă atât de mult pentru și în direcția celuilalt. Însă, deoarece nu poate fi făcut nici un apel la părți terțiare, presiunea în direcția unui comportament moderat este foarte mare (*cf.* Simmel, 1902; Bales și Borgatta, 1953). Negocierea între mai mult de două părți este dificilă. Negociatorii se îngrijorează cu privire la chestiunile aflate în joc. În cazul în care sunt mai mult de două puteri, fiecare își mai face griji și în legătură cu modul în care forța poziției sale va fi afectată de combinațiile pe care ea și alții le pot face. Pe deasupra, dacă două sau câteva puteri ajung la o înțelegere, ele trebuie să se întrebe dacă înțelegerea va fi încălcată sau negată de acțiunile celorlalți.

Să luăm în discuție chestiunea dezarmării. Pentru a ajunge chiar și la soluții limitate, trebuie să fie îndeplinită cel puțin una dintre următoarele două condiții. Mai întâi, dacă posibilul câștigător al unei curse a înarmărilor dorește să-și

reducă programul, înțelegerea devine posibilă. În anii '20, Statele Unite – țara care ar fi putut câștiga o cursă navală a înarmărilor – au preluat conducerea în ceea ce privește negocierea limitărilor. Interesul propriu al potențialilor perdanți i-a determinat să meargă mai departe. Tot la fel au stat lucrurile și în privința necesarei – chiar dacă nu și unicei – condiții prin care Tratatul de la Washington Privind Limitarea Armamentelor Navale a devenit posibil. În al doilea rând, dacă două puteri își pot lua în considerare interesele și temerile reciproce, fără a sta prea mult pe gânduri în privința modului în care capabilitățile militare ale altora le afectează pe ale lor, înțelegerea devine posibilă. În 1972, tratatul prin care se limita desfășurarea rachetelor antibalistice reprezintă un exemplu dramatic al acestei situații. Mijloacele de apărare împotriva rachetelor balistice, deoarece promet a fi eficiente împotriva rachetelor lansate în număr mic, sunt utile împotriva forțelor nucleare ale terților. Datorită vastei lor superiorități, Statele Unite și Uniunea Sovietică au fost totuși capabile să-și limiteze armamentul lor defensiv. În măsura în care Statele Unite și Uniunea Sovietică trebuie să-și facă griji cu privire la forța militară a altora, capacitatea lor de a ajunge la înțelegeri bilaterale se micșorează. Până acum, acele îngrijorări au fost de mică anvergură¹.

Simplitatea relațiilor într-o lume bipolară și presiunile puternice care sunt generate fac ca cele două mari puteri să fie conservatoare. Cu toate acestea, structura nu poate, în nici un caz, să explice orice. Spun aceasta din nou, deoarece acuzația de determinism structural este ușor de adus. Pentru a explica rezultatele, trebuie observate capabilitățile, acțiunile și interacțiunile statelor, precum și structura sistemelor lor. Statele înarmate cu arme nucleare s-ar putea să aibă motivații mai puternice să evite războiul, decât statele înarmate convențional. Statele Unite și Uniunea Sovietică s-ar putea să fi considerat a fi mai dificil să învețe să conviețuiască una cu cealaltă, în anii '40 și '50, decât ar fi făcut-o națiunile mai experimentate și mai puțin ideologice. Cauzele localizate atât la nivel național, cât și internațional, fac ca lumea să fie mai mult sau mai puțin pașnică și stabilă. Îmi concentrez atenția asupra nivelului internațional, deoarece efectele structurii sunt, de obicei, trecute cu vederea sau greșit înțelese și din pricina faptului că scriu o teorie a politicii internaționale, nu una a politicii externe.

Atunci când afirm că Statele Unite și Uniunea Sovietică, asemeni entităților duopoliste din alte domenii, învață gradual cum să se poarte una față de cealaltă, nu spun implicit și că ele vor interacționa fără să se confrunte cu crize sau că vor accede ușor la cooperare. Calitatea relațiilor lor s-a schimbat, într-adevăr, simțitor, în anii '60 și '70. Îngrijorările din anii '40 și '50, legate de faptul că

1. Richard Burt a luat cu atenție în considerare câteva din modurile în care cresc îngrijorările (1976).

tensiunile ar fi putut ajunge la niveluri intolerabile, au fost contrabalansate, în anii '60 și '70, de temerile că America și Rusia ar putea ajunge la înțelegeri care să vizeze propriul lor avantaj, pe seama altora. Vest-europenii – în special cei din Germania și Franța – s-au neliniștit. Liderii chinezi au acuzat uneori Uniunea Sovietică că ar urmări dominația mondială, prin intermediul colaborării cu Statele Unite. Îngrijorările și temerile care au drept punct de plecare astfel de temeuri sunt exagerate. Uniunea Sovietică și Statele Unite se influențează una pe alta într-o măsură mai mare decât ar putea spera să o facă oricare alt stat care trăiește în umbra lor. În lumea prezentului, ca și în cea a trecutului recent, o condiție de opoziție mutuală ar putea mai degrabă să necesite decât să facă imposibilă o ajustare a diferențelor. Totuși, primul pas către încheierea înțelegerii nu conduce la pasul al doilea sau la al treilea. În schimb, ei sunt în legătură cu alte acțiuni și evenimente care mențin nivelul tensiunii destul de ridicat. Acesta este *pattern*-ul instituit de primul succes major de care s-au bucurat Uniunea Sovietică și Statele Unite, prin reglementarea în comun a afacerilor lor militare – Tratatul Privind Interzicerea Testelor Nucleare, din 1963. Interzicerea testelor a fost descrisă în Statele Unite ca reprezentând, eventual, un prim pas important către înțelegeri mai cuprinzătoare, care ar putea spori șansele de menținere a păcii. În același spirit, s-a afirmat că noi nu putem să scădem vigilența, pentru că obiectivele Uniunii Sovietice au rămas aceleași (cf. Rusk, 13 august 1963). Întrucât ele trebuie să se bazeze, cu referire la propria lor securitate, pe propriile lor mijloace, ambele țări sunt circumspecte în privința întreprinderilor comune. De vreme ce ele nu au de unde să știe că beneficiile vor fi egale, de vreme ce ele nu pot avea certitudinea că aranjamentele făcute le vor angaja în mod cert pe amândouă, fiecare încearcă să evite să-și asume un risc viitor, de dragul unui beneficiu prezent. Între părțile dintr-un sistem bazat pe autoajutorare, prevalează regulile de reciprocitate și de precauție. Preocuparea lor pentru pace și stabilitate le aduce laolaltă; temerile lor le separă. Ele sunt în mod corect numite *frère ennemi* și *parteneri adversari*.

Însă nu este cumva cu puțință ca adversitatea să anuleze spiritul de frățietate, sau ca percepția faptului de a se afla în opoziție să pună în umbră interesele reciproce? Un sistem al numerelor mici poate fi întotdeauna destrămat de acțiunile unuia precum Hitler sau de reacțiile unuia precum Chamberlain. De vreme ce acest lucru este adevărat, s-ar putea părea că ne aflăm în poziția inconfortabilă de a ne baza pe moderația, curajul și bunul-simț al celor care dețin poziții de putere. Date fiind capriciile omenești și impredictibilitatea reacției indivizilor față de evenimente, am putea avea sentimentul că singurul mijloc care ne mai stă la îndemână este să ne cufundăm în rugăciune. Putem totuși să ne consolăm la gândul că, asemeni celorlalți, cei care conduc activitățile marilor

state nu sunt, în nici un chip, agenți liberi. Dincolo de fărâma necesară de speranță, că liderii vor răspunde în mod concret, stă posibilitatea de a lua în calcul presiunile care-i încurajează să procedeze astfel. Într-o lume în care două state, unite prin antagonismul lor reciproc, le domină, de departe, pe oricare altele, imboldurile către un răspuns calculat ies cel mai bine în evidență, iar sancțiunile la adresa comportamentului iresponsabil își ating forța maximă. Identitatea, ca și comportamentul liderilor, sunt afectate de prezența presiunilor și de claritatea provocărilor. Unii pot deplânge eșecul lui Churchill de a dobândi controlul asupra guvernului britanic în anii '30, deoarece el știa ce fel de acțiuni erau necesare pentru a menține un echilibru de putere. Churchill nu a fost adus la putere în urma difuzei amenințări de război din anii '30, ci doar ca urmare a pericolului acut al înfrângerii, după ce războiul a început. Dacă un popor care reprezintă unul din cei doi poli ai lumii tolerează în prezent conducători incompetenți, el își asumă riscuri clar perceptibile. Să presupunem că liderii Statelor Unite și ai Uniunii Sovietice sunt aleși avându-se în special în vedere sarcinile pe care vor trebui să le îndeplinească. Alte țări, dacă doresc, pot să beneficieze de luxul de a selecta liderii care își vor satisface în cel mai înalt grad popoarele, grație modului în care sunt administrate afacerile interne. Statele Unite și Uniunea Sovietică nu pot.

Nu este vorba de faptul că s-ar întreține speranța utopică, după care toți viitorii conducători americani și ruși vor întruchipa în propriile persoane un set complicat de virtuți aproape de perfecțiune, ci mai degrabă de faptul că presiunile unei lumi bipolare le încurajează cu putere să acționeze pe plan internațional în moduri mai bune decât cele la care ne-am putea aștepta, având în vedere caracterele lor. Am formulat această propoziție în 1964 ; Nixon, în calitate de președinte, a confirmat-o. Nu este vorba de faptul că cineva și-ar pune cu seninătate încrederea în caracterul pașnic sau chiar în supraviețuirea lumii, ci mai degrabă de faptul că optimismul ponderat este justificat, atât timp cât pericolele față de care fiecare trebuie să reacționeze sunt atât de clar prezente. Oricare dintre țări poate pierde controlul sau ceda în fața epuizării și slăbiciunii. Faptul că necesitățile sunt clare sporește șansele ca ele să fie satisfăcute, însă nu oferă nici o garanție. Pericolele din afara granițelor pot să unifice un stat și să-i îndemne poporul către acțiuni eroice. Sau, așa cum s-a întâmplat în cazul în care Franța a înfruntat Germania lui Hitler, presiunile externe pot împărți liderii, să pună în încurcătură publicul și să le sporească dorința de a ceda. Se poate, de asemenea, întâmpla ca dificultățile de adaptare și necesitatea unei acțiuni calculate să devină, pur și simplu, prea covârșitoare. Claritatea cu care necesitățile de acțiune pot fi acum observate poate fi ștearsă de fulgerarea orbitoare a exploziilor nucleare. Teama că aceasta s-ar putea întâmpla întărește forțele și procesele pe care le-am descris.

IV

Un sistem de două puteri are numeroase virtuți. Înainte de a le explica mai detaliat, ar trebui examinată chestiunea durabilității lumii bipolare din prezent. Sistemul este stabil în mod dinamic, așa cum am demonstrat. Nu am examinat totuși numeroasele aserțiuni conform cărora America și Rusia sunt pe cale de a-și pierde, sau poate chiar și-au pierdut avantajul efectiv asupra altor state, așa cum s-a întâmplat cu marile puteri de dinainte și cum se poate întâmpla, cu siguranță, din nou. Să ne întrebăm mai întâi dacă limita superiorității americane și rusești este *realmente* pe cale să se erodeze în mod serios și apoi să examinăm relația dintre puterea militară și controlul politic.

În urma examinării ascensiunii și decăderii națiunilor de-a lungul secolelor, nu se poate trage decât concluzia că pozițiile naționale se modifică în mod lent. Lăsând de-o parte chestiunea războiului, fundamentele de natură economică – sau de o alta – ale puterii nu se schimbă mai rapid în cazul unei națiuni mari decât o fac în situația alteia. Diferențele privind ratele de creștere economică nu sunt nici destul de mari și nici suficient de stabile pentru a modifica *status*-urile, altfel decât pe termen lung. Franța și principalii săi oponenți din cadrul războaielor napoleoniene reprezentau, de asemenea, principalii participanți inițiali la primul război mondial, în situația în care Prusia devenise între timp Germania, iar Statele Unite s-au alăturat ulterior. Chiar astfel de înfrângeri totale, ca cele suferite de Franța lui Napoleon și de Germania lui Wilhelm, nu au răsturnat aceste țări din pozițiile de mari puteri. Cel de-al doilea război mondial a schimbat, într-adevăr, distribuția celor care au jucat rolul de mari puteri; alții nu mai puteau să concureze cu Statele Unite și cu Uniunea Sovietică, decât în cazul în care combinau, la scară largă, geografia și populația cu dezvoltarea economică și tehnologică. Intrarea în club a fost mai ușoară, atunci când marile puteri erau mai multe ca număr și mai mici ca dimensiune. Când a fost vorba de un număr mai mic și de dimensiuni mai mari, obstacolele în calea intrării s-au înmulțit. Cu toate acestea, de-a lungul timpului, chiar și ele pot fi surmontate. Cât poate dura un avantaj inițial, înainte ca vreun al treilea sau un al patrulea stat să fie în stare să treacă peste obstacole? Și, mai exact, cât sunt ele de mari?

Deși nu atât de mari pe cât erau ele pe vremuri, ele sunt mai mari decât ne-ar putea face unii să credem. Una din teme recentului discurs american este aceea că suntem o „putere industrială în declin”. C.L. Sulzberger, de exemplu, a anunțat, în luna noiembrie a anului 1972, că „SUA se află în situația de a nu mai fi gigantul global de acum douăzeci de ani”. Cota producției noastre globale, a

pretins el, „a scăzut de la 50 la 30 de procente” (Sulzberger, 15 noiembrie 1972, p. 47). O asemenea utilizare improprie a cifrelor ar putea fi surprinzătoare, dacă nu ne-am fi familiarizat să auzim despre declinul sigur al Americii. În vara anului 1971, președintele Nixon a remarcat că, acum 25 de ani, „eram pe primul loc în lume, din punct de vedere militar” și, de asemenea, „pe primul loc, din punct de vedere economic”. Statele Unite, a adăugat el, „produceau mai mult de 50 de procente din totalul bunurilor lumii”. Însă nu mai este așa. Până în 1971, „în loc ca doar America să fie pe primul loc în lume, privită din punct de vedere economic, în calitate de putere mondială preeminentă, și în loc să existe doar două superputeri, dacă gândim în termeni economici și ne referim la potențialitățile economice, există, în prezent, cinci centre de mare putere în lume” (Nixon, 6 iulie 1971).

Farsa pe care Sulzberger și Nixon ne-au jucat-o nouă – și, fără îndoială, și lor înșile – ar trebui să fie vizibilă. În 1946, anul de comparație ales de Nixon, cea mai mare parte a lumii industriale din afara Statelor Unite zăcea în ruină. Până în 1952, anul de comparație ales de Sulzberger, Marea Britanie, Franța și Rusia își redobândiseră niveluri de producție antebelice, însă nu avuseseră loc miracolele economice de tipul celui german și al celui japonez. În anii care au urmat imediat după război, Statele Unite bineînțeles că produceau un procent neobișnuit de mare din bunurile lumii¹. Acum, din nou, ca și înainte de război, noi producem aproximativ un sfert din bunurile lumii, ceea ce reprezintă dublul și triplul producției următoarelor două mari economii care urmează în clasament, și anume, cea a Uniunii Sovietice și cea a Japoniei. Și acest lucru vrea, în vreun fel, să spună că „în loc să fim numărul unu”, am ajuns să fim doar una din cinci puteri?

Rata de creștere în condiții de recuperare economică este mai rapidă decât cea specifică unei baze normale. Ratele de recuperare ale altor economii au redus imensa prăpastie dintre America și alte țări industriale la una care tot mare rămâne, însă mai puțin. Nici o dovadă nu sugerează vreo altă erodare semnificativă a poziției actuale a Americii. Multe însă sugerează că am devenit atât de familiarizați cu excepționala noastră dominanță postbelică, încât acum ajungem să manifestăm o senzitivitate neobișnuită față de progresele altora, fie că le egalează sau nu pe ale noastre. În privința jocului de natură economico-tehnologică, Statele Unite dețin cărțile câștigătoare. Creșterea economică și competitivitatea depind, într-o mare măsură, de superioritatea tehnologică. Statele Unite

1. Cu toate acestea, Nixon și Sulzberger chiar au supraestimat dominanța economică americană din perioada postbelică. W.S. și E.S. Woytinsky creditează Statele Unite cu 40,7 procente din totalul venitului mondial din 1948, în comparație cu cele 26 de procente, din anul 1938. Estimările lor se pare că sunt cele mai bune (Woytinsky și Woytinsky, 1953, pp. 389, 393-395).

dețin conducerea, pe care o mențin alocând mai mult decât alte țări cercetării și dezvoltării. În acest punct, ne induc din nou în eroare enunțurile recente. *The International Economic Report of the President*, propus în martie 1976, avertiza Congresul că „Statele Unite nu au ținut pasul cu creșterea și cu relativa importanță a eforturilor destinate C&D*, venite din partea unora dintre principalii săi competitori străini, în special din partea Germaniei și Japoniei” (CIEP, p. 119). Acest enunț ar trebui tradus în așa fel, încât să se poată citi: sporirea, de către Germania și Japonia, a cheltuielilor destinate C&D, le-a adus aproximativ la nivelul american de cheltuieli, până în 1973 (vezi apendicele, tabelul II). O mare parte a declinului înregistrat de America, referitor la cheltuieli, de-a lungul deceniului, reflectă o alocare redusă în privința fondurilor destinate cercetării și dezvoltării legate de tehnologia spațială și de apărare, care, oricum, au puțin de-a face cu poziționarea economică. De vreme ce suma cheltuielilor este evaluată ca un procent din PNB, cu atât mai mult suma totală a cheltuielilor naționale ale Americii rămâne disproporționat de mare. Suma cheltuielilor este reflectată de rezultate, așa cum sugerează câteva exemple. În cei 29 de ani care au urmat reluării, din anul 1943, decernărilor Premiilor Nobel destinate științei, americanii au câștigat 86 din cele 178 acordate (Smith și Karlesky, 1977, p. 4). În 1976, am devenit prima țară din lume care a luat toate Premiile Nobel. (Acest lucru bineînțeles că a condus la apariția unor articole în presă, care avertizau că ar urma un iminent declin al supremației științifice și culturale americane, în parte deoarece celelalte țări reduc decalajul în privința cheltuielilor destinate cercetării în moduri pe care tocmai le-am rezumat. Se poate presupune că avertismentul este întemeiat; cu greu am putea face mai mult). Între 1953 și 1973, Statele Unite produceau 65 de procente dintr-un total de 492 de inovații tehnologice majore. Pe locul doi s-a situat Marea Britanie, cu 17 procente (*ibidem*). În 1971, la fiecare zece mii de angajați din cadrul sistemului american de forță de muncă, 61,9 erau oameni de știință și ingineri. Cifrele comparabile pentru următoarele țări non-comuniste care urmează în ierarhizare reprezentau 38,4 procente, în cazul Japoniei, 32,0, în cazul Germaniei de Vest, și 26,2, în cel al Franței. În cele din urmă, avantajul nostru în privința exportului de bunuri prelucrate a depins foarte mult de exportul produselor de înaltă tehnologie. În cei trei ani, începând cu 1973 și până în 1975, acele exporturi au crescut până la o rată medie anuală de 28, 3 procente (IERP**, 1976, p. 120).

Oricum ar fi făcute evaluările, Statele Unite reprezintă țara care deține controlul. Se poate pune întrebarea dacă poziția de lider nu este una costisitor de

* Cercetării și Dezvoltării; în lb. engl., *R&D: Research and Development* (n.tr.).

** *International Economic Report of the President* (n.tr.).

menținut. Țările în curs de dezvoltare, de exemplu, Rusia și Japonia, au avut de câștigat de pe urma adoptării tehnologiei create cu costuri mari, în țări cu economii mai avansate. Pentru patru motive, acest lucru nu mai este cu ușurință posibil. Mai întâi, complexitatea tehnologiei zilelor noastre lasă să se înțeleagă faptul că înalta specializare pe anumite chestiuni poate fi arareori separată de competența din alte domenii. Cum poate o țară să fie pe locul întâi, în privința oricărui tip de tehnologie complicată, fără a avea un acces deplin la cele mai sofisticate computere? Țări la fel de avansate precum Uniunea Sovietică și Franța au resimțit dificultățile pe care le sugerează întrebarea. În al doilea rând, viteza schimbării tehnologice înseamnă că rămănerile în urmă se prelungesc și se multiplică. „Țările care sunt doar cu un pas în urmă”, spunea Victor Basiuk, „se găsesc frecvent în situația de a fabrica produse deja la limita ieșirii din uz” (Basiuk, f.a., p. 489). În al treilea rând, chiar dacă Statele Unite nu dispun de o piață internă suficient de mare pentru a permite exploatarea deplină și eficientă a câtorva tehnologii posibile, ea se apropie totuși de scala cerută, mai mult decât oricare altă țară. Avantajul este unul impresionant, de vreme ce majoritatea proiectelor vor continua să fie mai degrabă naționale, decât internaționale. În al patrulea rând, decalajele de natură economică și tehnologică se presupune că vor deveni mai relevante, în cadrul politicii internaționale. Parțial, acest lucru se întâmplă datorită impasului militar. Se mai întâmplă și pentru că în lumea de azi, și cu atât mai mult în cea de mâine, rezervele suficiente de materiale de bază nu mai pot fi dobândite cu ușurință și la un preț scăzut. Forarea adâncurilor marine, dezvoltarea de substituenți pentru resurse rare, pentru a le înlocui cu produse sintetice fabricate din materiale ușor disponibile – acestea sunt capacitățile care vor deveni din ce în ce mai importante pentru stabilirea prosperității, dacă nu și a viabilității economiilor naționale.

Am menționat un număr de teme care figurează ca plusuri într-un registru de evidență american. Nu cumva am trecut cu vederea aspecte care ar trebui să apară ca minusuri? Nu cumva am trasat un tablou disproporționat? Da, așa am făcut; însă, în acest caz, avem de-a face cu o lume disproporționată. Este greu să ne gândim la dezavantajele pe care le suferim noi și care să nu reprezinte dezavantaje și mai severe pentru alte țări importante. Uniunea Sovietică se bucură de multe din avantajele pe care le au Statele Unite și de unele care nouă ne lipsesc, în special de cele cu privire la înzestrările cu resurse naturale. Având o jumătate din produsul nostru național brut, ea este totuși nevoită să facă mari eforturi pentru a rămâne în cursă. Se poate presupune că întrebarea care trebuie pusă nu este dacă o a treia sau o a patra țară va pătrunde în cercul marilor puteri într-un viitor previzibil, ci mai degrabă dacă Uniunea Sovietică poate ține pasul.

Uniunea Sovietică, de la război încoace, a fost capabilă să se ia la întrecere cu Statele Unite, în anumite părți ale lumii, cheltuind în scopuri militare un procent

disproporționat de mare din venitul său mai redus. Fiind deja dezavantajată de necesitatea de a susține o populație mai mare decât a Americii pe baza unei jumătăți din produsul acesteia, ea cheltuiește proporțional mai mult decât Statele Unite pentru apărare, probabil între 11 și 13 procente din PNB, în comparație cu circa 6 procente din PNB cheltuite de Statele Unite între 1973 și 1975¹. Sarcina unor cheltuieli militare atât de ridicate este împovărătoare. Doar Iranul și statele care se confruntă în Orientul Mijlociu cheltuiesc proporțional mai mult. Unii și-au făcut griji în legătură cu faptul că Republica Populară Chineză ar putea să meargă pe o astfel de cale, că ar putea mobiliza națiunea în vederea creșterii rapide a producției, concomitent cu dobândirea unei capabilități militare extinse și moderne. Este îndoielnic că ar putea realiza vreunul din aceste obiective, e sigur că nu pe ambele și absolut sigur că nu pe al doilea în lipsa celui dintâi. În calitate de viitoare superputere, Republica Populară Chineză abia se întrezărește, într-un orizont prea îndepărtat pentru a face speculații demne de luat în seamă.

Europa de Vest este singura candidată pe termen scurt – să spunem, până la sfârșitul mileniului. Perspectivele sale s-ar putea să nu fie sclipitoare, dar cel puțin potențialul ei este real, având nevoie doar să fie evidențiat din punct de vedere politic. Însumate, cele nouă state ale Europei de Vest au o populație puțin mai mare decât Uniunea Sovietică și un PNB care îl depășește pe al ei cu până la 25 de procente. Unirea nu se va realiza mâine și, dacă s-ar realiza, Europa nu va obține instantaneu recunoașterea. O Europă unită, care, de-a lungul anilor, și-a dezvoltat competența politică și puterea militară, se va trezi într-o zi că reprezintă a treia superputere, clasându-se, probabil, între Statele Unite și Uniunea Sovietică.

Doar dacă nu se unește Europa, Statele Unite și Uniunea Sovietică vor rămâne cu mult înaintea celorlalte state, din punct de vedere economic. Dar acest lucru le face, prin el însuși, să iasă în evidență? În domeniul afacerilor internaționale, forța rămâne ultimul arbitru. Astfel, unii au crezut că, prin dobândirea de arme nucleare, terții își reduc distanța față de marile puteri. „Pentru că, asemeni prafului de pușcă din altă epocă”, după cum este avansat un argument, „armele nucleare trebuie să aibă, ca rezultat ultim, transformarea celor mici în egalii celor mari” (Stillman și Pfaff, 1961, p. 135). Și totuși, praful de pușcă nu a încetășat distincția dintre marile puteri și celelalte, la fel cum nu au făcut-o nici armele nucleare. Armele nucleare nu sunt marii egalizatori care au fost uneori considerați că ar fi. Lumea a fost bipolară la sfârșitul anilor '40, când Statele Unite aveau puține bombe atomice, iar Uniunea Sovietică nu avea nici una. Armele nucleare nu au cauzat situația de bipolaritate; alte state, dobândindu-le, nu pot modifica

1. Unele estimări referitoare la cheltuielile Uniunii Sovietice sunt mai mari. Cf. Brennan, 1977.

această condiție. Armele nucleare nu egalizează puterea națiunilor, deoarece ele nu modifică fundamentele economice ale puterii unei națiuni. Capabilitățile nucleare revalidează o condiție care ar putea să existe și în absența lor : chiar și în lipsa tehnologiei nucleare, Statele Unite și Uniunea Sovietică și-ar fi dezvoltat arme de o imensă forță distructivă. Ele se evidențiază în raport cu altele nu prin intermediul anumitor sisteme de armament, ci prin capacitatea lor de a exploata tehnologia militară la o scală largă și din perspectiva unor noi orizonturi științifice. Chiar dacă atomul nu ar fi fost niciodată dezintegrat, fiecare dintre ele le-ar fi depășit de departe pe celelalte în privința forței militare și oricare dintre ele ar fi rămas cea mai mare amenințare și sursă de potențial pericol pentru cealaltă.

Pentru că presupune costuri de cercetare atât de mari, armamentul modern a ridicat ștacheta pe care statele trebuie s-o depășească, pentru a deveni membri ai clubului superputerilor. Incapabile să se apropie în vreun fel, în privința cheltuielilor alocate cercetării, dezvoltării și producției, de nivelul american sau de cel rusesc, puterile mijlocii care încearcă să intre în competiție se află în mod constant în situația de a rămâne în urmă¹. Ele se găsesc în situația obișnuită a puterilor de rangul al doilea, de a imita armamentul mai avansat al competitorilor lor mai bogați, însă problemele lor sunt acum mult mai mari. Viteza competiției s-a intensificat de-acum. Dacă armamentul se modifică într-o mică măsură și cu o viteză redusă, țările mai mici pot spera ca, de-a lungul timpului, să acumuleze arme care să nu devină depășite. Construindu-și o forță nucleară, Marea Britanie a devenit mai dependentă de Statele Unite. Intenționând să-i urmeze exemplul, de Gaulle a decis totuși să meargă mai departe cu programul nuclear al Franței. Se poate să fi procedat astfel, crezând că submarinele dotate cu rachete constituiau cea dintâi forță mondială invulnerabilă și permanentă, că, în ce îi privea, rămânerea în urmă din punct de vedere militar luase sfârșit. Francezilor le place invulnerabilitatea. Totuși, dat fiind numărul mic de submarine pe care Franța l-a proiectat, numai unul sau două vor fi oricând disponibile. Monitorizarea continuă face ca detectarea și distrugerea lor să fie din ce în ce mai ușoară. Iar cele 18 rachete cu baza la sol ale Franței pot fi acoperite de rachetele balistice cu rază medie de acțiune ale Rusiei, pe care aceasta le deține într-o cantitate considerabilă. Oficialii francezi continuă să proclame invulnerabilitatea forțelor lor, așa cum aș

1. Între 1955 și 1965, Marea Britanie, Franța și Germania au cheltuit 10 procente din suma totală pe care America o alocă cercetării și dezvoltării militare ; între 1970 și 1974, a fost vorba de 27 de procente. Așa cum conchide Richard Burt, în afară de cazul în care țările europene colaborează în vederea producerii și procurării sistemelor militare, iar Statele Unite le cumpără pe cele europene, exploatarea noii tehnologii va mări inegalitatea dintre capabilitățile aliaților (Burt, 1976, pp. 20-21 ; și vezi Apendice, tabelul VI).

face-o și eu în locul lor. Însă nu mă voi putea considera credibil. În privința Statelor Unite și Uniunii Sovietice, fiecare își face griji referitor la faptul că cealaltă ar putea dobândi o capabilitate care să-i permită preeminența, fiecare depunând eforturi pentru a preveni acest lucru. Îngrijorările puterilor nucleare mai mici sunt incomparabil mai mari, ele neputând face mare lucru pentru a le diminua.

În trecut, puterile mai slabe își puteau îmbunătăți pozițiile făcând alianță, adăugând forța armatelor străine la cea proprie. Nu ar putea unele dintre statele de mijloc să facă împreună ceea ce ar fi incapabile de unele singure? Din două motive decisive, răspunsul este negativ. Forțele nucleare nu se pretează la însumări. Tehnologia sistemului nuclear de armament, cea a vehiculelor purtătoare, a dispozitivelor de detecție și supraveghere, a sistemelor de comandă și control contează mai mult decât mărimea forțelor. Combinarea forțelor naționale separate nu este de prea mare ajutor. Pentru a atinge înalte niveluri tehnologice, ar fi necesară colaborarea deplină a, să spunem, câtorva state europene. Atingerea acestui obiectiv s-a dovedit imposibilă din punct de vedere politic. Așa cum spunea adesea de Gaulle, existența armelor nucleare face ca alianțele să devină depășite. Din punct de vedere strategic, el avea dreptate. Acesta este un motiv în plus pentru ca NATO să fie privită mai degrabă ca o înțelegere care oferă garanții, decât ca o alianță de modă veche. Pentru a-și concentra puterile în vederea aducerii capabilităților lor la un nivel comparabil cu al superputerilor, statele ar trebui să ajungă la inaccesibila „manipulare secretă a tuturor variabilelor relevante”, de către oligopoliști. Reactualizând ceea ce spunea Fellner, știm foarte bine că la aceasta ele nu pot ajunge. Statele se tem să recurgă la o diviziune a muncii în eforturile lor strategice – de la cercetare și dezvoltare și până la producție, planificare și procesul de desfășurare a forțelor. Aceasta se întâmplă mai puțin din cauza faptului că vreunul dintre ele ar putea, în viitor, să ducă război cu un altul și mai mult datorită faptului că decizia oricăruia dintre ele de a utiliza armele împotriva unui terț le-ar putea fi fatală tuturor. Deciziile de a folosi armele nucleare pot fi decizii suicidare. Doar o autoritate națională poate fi investită cu putere de decizie, pentru a evoca iarăși ceea ce de Gaulle pretindea mereu. Motivele pentru care europenii se tem de lipsa de dispoziție a Americii de a riposta în numele lor sunt aceleași cu motivele pentru care statele mijlocii nu-și pot intensifica forțele, spre a acționa la niveluri globale și strategice, prin intermediul alianțelor încheiate între ele însele¹. Las deoparte numeroasele alte impedimente la adresa cooperării nucleare. Acestea sunt destul de solide. Doar prin intermediul fuziunii și al pierderii identității lor politice, statele mijlocii pot

1. Din aceleași motive, o superputere care rămâne în urmă nu se poate alia cu state mai puțin însemnate pentru a compensa slăbiciunea strategică.

să devină superputeri. Incapacitatea cumulării forțelor nucleare demonstrează din nou că, în lumea noastră bipolară, eforturile statelor mai puțin importante nu pot înclina balanța strategică.

A spune că răspândirea armelor nucleare păstrează intactă bipolaritatea, nu atrage după sine indiferența față de proliferare. Ea nu va face ca lumea să devină multipolară; ci s-ar putea să aibă alte consecințe bune sau rele. Cele rele sunt mai ușor de imaginat. Bipolaritatea a reprezentat garanția împotriva războiului dintre marile puteri, însă s-au dus suficiente războaie la scală mai mică. Perspectiva unui număr de state deținând arme nucleare, care ar putea fi prost controlate și vulnerabile, este una înfricoșătoare, nu din cauză că proliferarea ar putea schimba sistemul, ci datorită a ceea ce puterile mai mici și-ar putea provoca una alteia. Într-un influent articol din 1958, Albert Wohlstetter avertiza asupra pericolelor pe care le-ar putea aduce o „delicată balanță a terorii”. Acele pericole pot fi atrase asupra țărilor care dețin forțe nucleare neînsemnate, într-o situație în care o țară ar fi tentată să-și îndrepte preventiv armele împotriva unui adversar considerat a fi temporar vulnerabil. Trebuie să se adauge și faptul că aceste pericole nu au apărut în realitate. Se impune o reconsiderare a problemei proliferării nucleare, însă nu aici, de vreme ce eu intenționez doar să accentuez asupra faptului că o creștere a numărului de puteri nucleare nu pune în pericol structura bipolară a lumii.

Limitările la nivel de tehnologie și scală acționează în mod decisiv împotriva concurării marilor puteri de către statele mici, sub aspect nuclear. Aceleași limitări le plasează pe ultimele mai în urmă ca niciodată, în ceea ce privește armamentul convențional. Într-o măsură crescândă, armamentul convențional a devenit neconvențional. Sistemele de armament de înaltă tehnologie pot ajunge să domine câmpul de luptă. Un ofițer american descrie un avion de escortă, în fază de proiectare și destinat misiunilor de luptă tactică, care „va arunca o prelată electronică asupra mijloacelor lor de apărare aeriene, ceea ce va permite avioanelor noastre să atace fără nici un pericol, exceptând loviturile norocoase”. Un altul descrie capabilitatea ce ține de războiul electronic, ca pe „o cerință absolut necesară supraviețuirii, în cazul tuturor conflictelor viitoare” (Middleton, 13 septembrie, 1976, p. 7). Deși cerința poate fi una absolută, ea rămâne o condiție pe care doar Statele Unite și – ajungându-le din urmă – Uniunea Sovietică vor fi capabile s-o îndeplinească. De la armament individual la tancuri, de la avioane la rachete, armele au devenit mai scumpe. Cumpărarea lor în cantități și sortimente suficiente pentru efectivele militare ar însemna depășirea capabilității economice a majorității statelor. Cam din 1900 încolo, doar marile puteri, beneficiind de economii de scală, au putut desfășura flote moderne. Celelalte state s-au limitat la modelele de vase mai vechi și mai ieftine, în timp ce armatele lor continuau să fie copii în format mic ale armatelor marilor puteri. În prezent, armatele de

uscat, forțele aeriene și cele navale pot fi aduse la niveluri avansate ale tehnologiei doar de către marile puteri. Țări de talia Germaniei și Marii Britanii beneficiază de economii de scală, în privința producerii oțelului și a fabricării frigiderelor, în cea a asigurării infrastructurii de școli, a serviciilor de sănătate și a sistemelor de transport. În ceea ce privește aspectul militar, lucrurile nu mai stau așa în cazul lor. Lipsa progresului din domeniul electronicii, costul și complicațiile războiului convențional împiedică statele de mijloc să-și dezvolte întreaga gamă de arme, necesară într-un război terestru, aerian și maritim¹.

Marile puteri sunt puternice nu doar pentru că dispun de arme nucleare, ci și pentru că imensele lor resurse le îndreptățesc să genereze și să păstreze puterea în toate domeniile, în cel militar și în altele, la niveluri strategice și tactice. Barierele care trebuie depășite pentru a intra în clubul superputerilor nu au fost niciodată mai înalte și mai numeroase. Clubul va rămâne, pentru multă vreme, cel mai exclusivist din lume.

V

Nimeni nu se îndoiește de faptul că, în prezent, capabilitățile sunt mult mai strâns concentrate decât au fost vreodată în istoria modernă. Mulți însă argumentează că procesul de concentrare a capabilităților nu generează putere efectivă. Puterea militară nu mai aduce cu sine controlul politic. În ciuda vastei sale capabilități, nu cumva Statele Unite rămân „un Guliver încătușat, și nu un stăpân cu libertate de decizie” (Hoffmann, 11 ianuarie 1976, secțiunea iv, p.1)? Iar Uniunea Sovietică se potrivește și ea descrierii? Cele două superputeri, blocată fiecare în parte de forța nucleară a celeilalte, sunt, în privința obiectivelor politice importante, efectiv reduse la puterea statelor mai mici. Aceasta este o percepție obișnuită. Calitatea efectivă a statelor ia naștere tocmai în urma condiției lor de flagrantă inegalitate. Citim, de exemplu, că „schimbarea referitoare la natura potențialului mobilizabil făcut ca folosirea ei concretă în cazurile de urgență, de către nefericiții ei deținători, să fie destul de dificilă și contraproductivă. Ca o consecință, națiunile mult mai puțin înzestrate se pot comporta, în privința unei întregi game de chestiuni, ca și cum diferența de putere nu ar conta”. Concluzia devine inevitabilă, adugându-se că Statele Unite gândesc în „termeni cataclismici”, că ele trăiesc în așteptarea unui război atotcuprinzător și că-și

1. Vital a arătat foarte bine aceste chestiuni, având în atenție statele mici. Ele se aplică, la fel de bine, și statelor mijlocii (Vital, 1967, pp. 63-77).

bazează mai degrabă calculele militare pe forțele necesare într-o criză inevitabilă, dar improbabilă, decât pe ceea ce ar putea fi necesar în cazurile mai puțin spectaculoase, dar care, în realitate, e mai probabil să apară (Hoffmann, toamna 1964, pp. 1279, 1287-1288; cf. Knorr, 1966).

În termenii – care s-au bucurat de un larg ecou – ai lui John Herz, puterea absolută este egală cu neputința absolută, cel puțin atunci când este vorba de cele mai ridicate niveluri ale forței, reprezentate de arsenalele american și ruse (Herz, 1959, pp. 22, 169). La niveluri mai scăzute de violență, numeroase state pot concura ca și cum ar fi fundamental egale. Cele mai performante arme ale Statelor Unite și ale Uniunii Sovietice nu sunt de nici un folos, avantajul distinct al acestor două state fiind astfel negat. Însă cum stau lucrurile în cazul armelor nucleare americane sau rusești, folosite împotriva puterilor nucleare minore sau împotriva statelor care nu dețin nici un fel de arme nucleare? Din nou, în acest caz, „cea mai performantă” armă a celor mai puternice state se dovedește a fi utilizabilă în cel mai scăzut grad. Statul care este pregătit pentru o „ripostă masivă” nu este cert că va găsi ocazia de a-și folosi capabilitatea. Dacă amputarea unui braț ar constitui unicul remediu disponibil în cazul infectării unui deget, ar putea exista tentația să se spere la cea mai bună alternativă și să se lase boala netratată. Statul care poate acționa efectiv doar antrenând întreaga putere a arsenalului său militar ar putea să uite amenințările pe care le-a emis și ar putea fi de acord cu o situație descrisă altădată drept intolerabilă. Instrumentele care nu pot fi utilizate pentru a face față unor cazuri mai puțin importante – acelea care sunt moderat de periculoase și de dăunătoare – rămân neutilizate, până ies la iveală cazurile cu adevărat importante. Însă, în acest caz, apelul la forța majoră, în vederea apărării unui interes vital, ar duce la severul risc al represaliilor. În asemenea circumstanțe, cei puternici sunt împiedicați de propria putere; și, cu toate că cei slabi nu devin, prin aceasta, puternici, ei sunt, se spune, capabili să se comporte ca și cum ar fi.

Astfel de argumente sunt emise în mod repetat, ele trebuind să fie luate în serios. Într-un mod evident, o parte a conținutului este validă. Atunci când marile puteri se află într-un punct mort, statele mai mici dobândesc o libertate sporită de mișcare. Faptul că acest fenomen este observabil în prezent, nu ne spune nimic nou despre puterea celor slabi sau despre slăbiciunea celor puternici. Statele slabe au găsit adesea oportunități care să le permită manevrarea interstițiilor unei balanțe de putere. Într-o lume bipolară, liderii sunt liberi să impună politica, fără a ține cont de dorințele membrilor de alianță. După aceeași logică, cei din urmă sunt liberi să nu urmeze politica ce a fost stabilită. Așa cum și noi am făcut odată, ele se bucură de libertatea celor iresponsabili, de vreme ce securitatea lor este asigurată, în mare parte, ca urmare a eforturilor pe care le fac alții. Pentru a

menține atât balanța, cât și produsul ei implicit, sunt necesare eforturile continue ale Americii și Rusiei. Instinctele lor de autoconservare atrag după ele asemenea eforturi. Obiectivul ambelor state trebuie să fie acela de a perpetua un blocaj internațional, ca o minimă bază pentru securitatea fiecăreia dintre ele – chiar dacă aceasta ar trebui să însemne că cele două mari state duc tot greul, în timp ce cele mici sunt în câștig.

Armele nucleare strategice contracarează armele nucleare strategice (chiar dacă ele pot face mai mult decât atât). În situația în care fiecare stat trebuie să tindă către propria sa securitate, cu toate forțele sale, mijloacele adoptate de un stat trebuie să fie reglate ținând cont de eforturile celorlalte. Costul actualului *establishment* nuclear american, menținut într-un climat de pace, este comparabil, din punct de vedere funcțional, cu costul impus de un guvern, în vederea menținerii ordinii domestice și a asigurării securității interne. Asemenea cheltuieli nu sunt productive, în sensul în care vorbim despre alocarea de fonduri în vederea construirii de drumuri, dar nu sunt nici neproductive. Utilitatea lor este evidentă și, chiar dacă ar fi ca cineva să argumenteze cu succes în sens opus, consecințele acceptării argumentului i-ar demonstra rapid falsitatea. Forța este cea mai puțin vizibilă, acolo unde puterea este în modul cel mai deplin și mai adecvat prezentă (*cf.* Carr, 1946, pp. 103, 129-132). Puterea menține o ordine; folosirea forței semnalizează un posibil eșec. Cu cât o societate este mai bine ordonată și cu cât guvernul ei este mai competent și mai respectat, cu atât mai puțin va fi obligat sistemul său de poliție să facă apel la forță. În prezent, în Sandusky, apar mai puține conflicte decât apăreau altădată la frontiera de vest. În mod similar, în politica internațională, statele care dețin supremația, în termeni de putere, sunt mai rar nevoite să facă apel la forță. „Nerecurgerea la forță” – așa cum atât Eisenhower, cât și Hrușciiov se pare că realizaseră – reprezintă doctrina statelor puternice. Statele puternice sunt nevoite să folosească forța mai puțin des decât vecinii lor mai slabi, întrucât cei puternici pot mult mai adesea să-și protejeze interesele sau să-și pună în aplicare dorințele și în alte moduri – prin persuasiune și flatare, prin negocieri economice și acordare de mită, prin extinderea asistenței acordate și, în cele din urmă, prin impunerea de amenințări descurajatoare. De vreme ce statele care dispun de mari arsenale nucleare nu le „folosesc” realmente, se spune că forța iese din calcul. Un astfel de raționament este falacios. Posedarea puterii nu ar trebui identificată cu utilizarea forței, iar utilitatea forței nu ar trebui confundată cu utilizabilitatea sa. Introducerea unor asemenea confuzii în analiza puterii este comparabilă cu afirmația referitoare la faptul că efectivul de poliție care recurge arareori – dacă o face și atunci – la violență ar fi slab sau că un efectiv de poliție este puternic doar atunci când polițiștii trag cu armele. Pentru a varia tabloul, este comparabil cu a spune că o persoană cu largi posibilități nu

este bogată dacă ea cheltuiește puțin, sau că o persoană este bogată doar dacă cheltuiește o mare parte din bunurile sale.

Însă argumentul, pe care n-ar trebui să-l pierdem din vedere, este acela că, exact în felul în care banii unui avar se pot deprecia enorm ca valoare de-a lungul anilor, la fel, forța militară a marilor puteri și-a pierdut o bună parte din utilizabilitate. Dacă forța militară este asemenea monedei care nu poate fi cheltuită sau asemeni banilor care și-au pierdut o mare parte din valoare, în acest caz, nu ar fi vorba de o abținere de la folosire, ci doar despre o modalitate de a ține sub tăcere valoarea sa depreciată? Conrad von Hötendorf, șeful Marelui Stat-Major al armatei austro-ungare de dinaintea primului război mondial, privea puterea militară ca și cum ar fi fost o sumă de cheltuieli de capital, inutilă în afara cazului în care ar fi fost investită. În opinia sa, a investi forță militară înseamnă să o angrenezi în luptă¹. În raționamentul lui Conrad, forța militară este de cel mai mare folos în momentul angajării ei în război. În funcție de situația unei țări, ar avea o mai mare relevanță să se spună că forța militară este utilă în gradul cel mai înalt, atunci când le descurajează pe celelalte state să atace, adică atunci când nu este nevoie să fie deloc folosită în luptă. Atunci când cel mai puternic stat din punct de vedere militar este, de asemenea, și o putere *status-quo*, non-utilizarea forței este un semn al forței sale. Forța este cea mai utilă sau servește cel mai bine interesele unui astfel de stat, când nu este necesar să fie utilizată în dirijarea efectivă a conflictului. De-a lungul unui secol, care s-a sfârșit în 1914, flota britanică a fost destul de puternică încât să-i intimideze pe toți nou-veniții, în timp ce Marea Britanie ducea la bun sfârșit proiecte ocazionale de tip imperial, în locuri îndepărtate ale lumii. Doar pe măsură ce puterea Marii Britanii a slăbit forțele sale militare au fost folosite pentru a lupta într-un război total. Fiind întrebuintată, puterea sa militară a devenit, cu siguranță, mai puțin utilă.

Forța este ieftină, în special în cazul unei puteri *status-quo*, dacă simpla sa existență acționează împotriva folosirii ei. Dar atunci, ce înseamnă a spune că prețul plătit pentru folosirea forței a crescut, în timp ce utilitatea ei a scăzut? Este extrem de important și, într-adevăr, util, să se gândească în „termeni cataclismici”, să se trăiască cu spaima unui război total și să se fundamenteze calculele militare

1. „Sumele cheltuite pentru forța de război sunt bani risipiți”, susținea el, „dacă forța de război rămâne neutilizată, pentru a obține avantaje politice. În unele cazuri, simpla amenințare va fi suficientă, forța de război devenind astfel utilă, însă, în altele, ele pot fi obținute doar prin intermediul utilizării combative a însăși forței de război, adică printr-o angajare din timp într-un război; dacă este ratat acest moment, capitalul este irosit. În acest sens, războiul devine o mare întreprindere financiară a statului” (*apud* Vagts, 1956, p. 361).

pe forțele necesare unei crize inevitabile, dar improbabile. Faptul că Statele Unite procedează astfel și că și Uniunea Sovietică se pare că acționează la fel, face ca acest cataclism să fie mai puțin probabil să apară. Rețeaua vieții sociale și politice este țesută din înclinații și tendințe, din amenințări menite să descurajeze și sancțiuni. Dacă sunt eliminate ultimele două, organizarea societății va depinde în întregime de primele – o idee utopică, imposibil de pus în practică în acest tip de paradis. Dacă ea ar depinde în întregime de amenințare și pedeapsă, atunci organizarea societății va fi bazată pe pură coerciție. Politica internațională înclină către ultima condiție. Prezența zilnică a forței și încrederea recurentă în ea își pun amprenta pe afacerile statelor. De la Tucidide, în Grecia, și de la Kautilya, în India, utilizarea forței împreună cu posibilitatea de a o controla au constituit preocupările studiilor de politică internațională (Art și Waltz, 1971, p. 4).

John Herz a inventat sintagma „dilema securității”, pentru a descrie condiția în care statele, nesigure de intențiile lor reciproce, se înarmează de dragul securității și, procedând astfel, instituie un activ cerc vicios. Înarmându-se de dragul securității, statele se simt mai puțin sigure, cumpărând mai multe arme, deoarece mijloacele care servesc oricui în vederea securității reprezintă o amenințare pentru altul care, la rândul său, reacționează înarmându-se (Herz, 1950, p. 157). Oricare ar fi armamentul și oricât de multe state ar fi în sistem, statele trebuie să trăiască cu propria lor dilemă a securității, care este generată nu de dorințele, ci de situațiile lor. O dilemă nu poate fi rezolvată; ei i se poate face, mai mult sau mai puțin, față. Forța nu poate fi eliminată. Cum ar putea fi pacea posibilă, atunci când forța își arată teribila sa înfățișare nucleară? Am văzut, în acest capitol, că două puteri pot face față dilemei mai bine decât trei sau mai multe. Forțele nucleare de contralovitură sunt principalele mijloace puse în joc. Aceste mijloace par a fi aproape în întregime neutilizabile. Să fie acesta un motiv de regret? De ce este preferată forța „utilizabilă” – astfel încât Statele Unite și Uniunea Sovietică să fie capabile să poarte un război de felul celui pe care marile puteri sunt obișnuite să-l poarte ocazional? Întregul șir argumentativ implicat în aserțiuni referitoare la faptul că Statele Unite și Uniunea Sovietică sunt împiedicate de neutilizabilitatea forțelor lor pierde din vedere esențialul. Marile puteri se află în situația cea mai fericită, atunci când armele pe care ele le folosesc pentru a face față dilemei securității sunt și cele care fac improbabilă izbucnirea unui război între ele. Forțele nucleare sunt utile, iar utilitatea lor este reconfirmată, în măsura în care folosirea lor este preîntâmpinată. Forțele militare ale marilor puteri se dovedesc a fi cele mai utile și mai puțin costisitoare, atunci când sunt evaluate doar în bani, și nu și în vărsare de sânge.

Noțiunile ciudate cu privire la utilizabilitatea și la utilitatea forței decurg dintr-o teorie confuză și dintr-un eșec al reactualizării istorice. Marile puteri nu

sunt niciodată „stăpâni cu libertate de decizie”. Ele sunt întotdeauna „Guliveri”, mai mult sau mai puțin încătușați. Ele au, de obicei, vieți agitate. La urma urmelor, ele sunt nevoite să se ia la întrecere una cu alta și, cum marile puteri dețin o mare putere, acest lucru devine dificil. În anumite privințe, soarta lor ar putea fi de invidiat ; în multe altele însă, nu. Pentru a oferi un exemplu grăitor, ele duc mai multe războaie decât o fac statele mai mici (Wright, 1965, pp. 221-223 și tabelul 22 ; Woods și Baltzly, 1915, tabelul 46). Implicarea lor în războaie ia naștere din poziția pe care ele o au în sistemul internațional, nu din caracterele lor naționale. Atunci când ele se află la vârf sau aproape de el, se luptă ; pe măsură ce pierd din putere, ele devin pașnice. Să ne gândim la Spania, Olanda, Suedia și Austria. Și cele care au decăzut mai recent se bucură de un avantaj comparabil¹. Unii par să asocieze marea putere cu marea șansă, iar când norocul nu surâde, ei trag concluzia că și puterea s-a risipit. Unii se întreabă de ce.

Ca și mai înainte, marile puteri găsesc modalități de a utiliza forța, chiar dacă acum nu o folosesc pentru a-și face rău reciproc. Acolo unde puterea este percepută ca fiind echilibrată, indiferent dacă balanța este sau nu una de tip nuclear, ar putea să pară că rezultanta forțelor opuse este zero. Acest lucru induce însă în eroare. Vectorii forței naționale nu se întâlnesc într-un punct, fie și numai datorită faptului că puterea unui stat nu se instituie într-un singur vector. Forța militară este divizibilă, în special în cazul statelor care și-o permit într-un grad înalt. Într-o lume nucleară, contrar unor aserțiuni, dialectica inegalității nu are drept rezultat egalitatea efectivă a statelor puternice și a celor slabe. Armele nucleare contracarează armele nucleare ; ele mai servesc și la limitarea escaladării. Tentația unei țări, de a angaja, tot mai mari resurse de forță, este temperată, dacă oponenta ei deține capacitatea de a crește miza inițială. Forța poate fi folosită cu mai puțină ezitare de acele state capabile să pareze, să treacă la atac și să amenințe, la variate niveluri ale eforturilor militare. Pentru mai mult de trei decenii, puterea a fost strâns concentrată ; a fost utilizată și forța, dar nu în mod frenetic, ca în cazul războaielor mondiale ale acestui secol, ci într-un mod controlat și în vederea unor scopuri politice conștiente, chiar dacă nu întotdeauna corecte. Puterea poate

1. Să remarcăm cum putem fi induși în eroare de eșecul de a înțelege modul în care comportamentul unui stat este afectat de amplasamentul său. Ținând cont de cele spuse de Tucidide (vezi, mai sus, p. 178), să analizăm în contrast acest enunț al lui A.J.P. Taylor : „Timp de mulți ani după cel de-al doilea război mondial, am continuat să cred că va exista și o altă cursă germană pentru supremația europeană și că ar trebui să luăm măsuri pentru a o preîntâmpina. Evenimentele mi-au dovedit că m-am înșelat în totalitate. Am încercat să extrag lecții din istorie, ceea ce reprezintă întotdeauna o eroare. Germanii și-au modificat caracterul lor național” (Taylor, 4 iunie, 1976, p. 742).

fi prezentă, atunci când forța nu este folosită, însă forța este și ea utilizată pe față. O catalogare de exemple ar fi, în egală măsură, complexă și lentă. În partea americană a registrului contabil ar trebui să fie înscrise etape precum : plasarea trupelor în Berlin, aprovizionarea lui pe cale aeriană pe perioada blocadei, staționarea trupelor în Europa, instituirea de baze în Japonia și în alte părți, declanșarea războiului în Coreea și Vietnam și „punerea în carantină” a Cubei. Arareori, dacă nu chiar niciodată, a fost aplicată forța într-un mod mai variat, mai persistent și pe o mai mare întindere ; și arareori a fost ea mai conștient utilizată, în calitate de instrument al politicii naționale. De la al doilea război mondial înapoi, am fost martori la organizarea politică și la difuziunea puterii, iar nu la anularea forței, printr-un blocaj de natură nucleară.

Puterea a fost din abundență folosită, chiar dacă ocazional cu rezultate nefericite. După cum se spune despre statul care se abține de la punerea în aplicare a forței că și-ar trăda slăbiciunea, la fel, despre statul care are probleme în legătură cu exercitarea controlului se spune că și-ar etala natura defectuoasă a puterii sale. Într-o astfel de concluzie, eroarea elementară de a identifica puterea cu controlul este evidentă. Dacă puterea este identică cu controlul, atunci, cei care sunt liberi sunt puternici ; iar libertatea lor trebuie să fie înțeleasă ca un indicator al slăbiciunii celor care dispun de o mare putere materială. Însă cei slabi și dezorganizați sunt adesea mai puțin predispuși către control, decât cei care sunt bogați și bine disciplinați. Aici, trebuie din nou aduse în centrul atenției vechile truisme. Un adevăr vechi, formulat de Georg Simmel, este acesta : atunci când cineva „se împotrivește unei mulțimi difuze de inamici, el poate obține adesea victorii izolate, însă este foarte dificil să ajungă la rezultate decisive, care să fixeze în mod categoric relațiile concurențelor” (Simmel, 1904, p. 675).

Un adevăr încă și mai vechi, formulat de David Hume, este acela că „forța este întotdeauna de partea celor guvernați”. „Sultanul Egiptului sau împăratul Romei”, a continuat el să argumenteze, „și-ar putea trata supușii săi nevinovați ca pe animalele sălbatice, contrar sentimentelor și înclinațiilor lor. Însă el trebuie ca cel puțin pe *mamelucii* sau pe *gărzile sale pretoriene* să îi fi tratat ca pe oameni, în acord cu propria lor opinie” (Hume, 1741, p. 307). Cei care guvernează, fiind puțini ca număr, depind, în privința exercitării conducerii lor, de asentimentul – mai mult sau mai puțin voluntar – al supușilor lor. Dacă orice ordin ar fi întâmpinat cu o demoralizantă lipsă de interes, nici un guvernământ nu ar putea conduce. Iar dacă o țară, din pricina dezordinii sale interne și a lipsei de coerență, este incapabilă să se guverneze singură, nici un detașament străin, oricare ar fi forța militară de sub comanda sa, nu poate, în mod rezonabil, spera să facă acest lucru. Dacă problema este insurecția, atunci se pot cu greu nutri speranțe în legătură cu faptul că o armată străină va fi în stare să pacifice o țară incapabilă să

se guverneze singură. Forța militară, folosită pe plan internațional, reprezintă un mijloc de instituire a controlului asupra unui teritoriu, și nu unul de exercitare a acestuia în interiorul teritoriului respectiv. Amenințarea unei națiuni, de a face uz de forța militară, fie ea nucleară sau convențională, este cu preponderență un mijloc de a afecta comportamentul extern al altui stat, de a descuraja un stat de la a-și face din agresiune un scop în sine și de a veni în întâmpinarea agresiunii, în condițiile în care disuadarea ar da greș.

Disuadarea, fie că se face prin intermediul apărării sau prin acela al descurajării, este mai ușor de realizat decât „impunerea”, pentru a folosi un termen adecvat, inventat de Thomas C. Schelling (Schelling, 1966, pp. 70-71). Impunerea este mai dificil de obținut, iar planificarea sa este o afacere mai complicată. În Vietnam, Statele Unite s-au confruntat nu numai cu sarcina impunerii unei acțiuni particulare, ci și cu aceea a promovării unei ordini politice reale. Cei care argumentează, pornind de la o astfel de situație, că forța s-a depreciat ca valoare, eșuează, în analizele lor, sub aspectul aplicării proprii lor cunoașteri politice și istorice. Teoreticienii de renume ai ideologiei imperiale, cum ar fi Bugeaud, Galliéni și Lyautey, au jucat atât roluri politice, cât și militare. Într-o manieră similară, eforturile contrarevoluționare reușite au fost dirijate de oameni precum Templer sau Magsaysay, care au combinat resursele militare cu instrumentele politice (cf. Huntington, 1962, p. 28). Forțele militare, fie ele de natură internă sau externă, sunt insuficiente, dacă se are în vedere sarcina pacificării, ele fiind cu atât mai insuficiente, cu cât o țară este scindată de facțiuni, în timp ce locuitorii ei sunt angajați politic și activi. Unele evenimente pot reprezenta o schimbare ; altele sunt doar simplă repetare. Dificultatea experimentată de Statele Unite, în încercarea lor de a aduce pacea în Vietnam și de a stabili un regim preferat, reprezintă o simplă repetare. Franța s-a luptat în Algeria, între 1830 și 1847, pentru o cauză similară. Marea Britanie s-a confruntat cu un popor bur extrem de hotărât, în războiul purtat împotriva lui între anii 1898 și 1903. Franța, când a dus lupta, era considerată ca având cea mai bună armată din lume, iar Marea Britanie o flotă imbatabilă (Blainey, 1970, p. 205). A spune că statele puternice din punct de vedere militar sunt neputincioase, din pricină că nu pot restabili cu ușurință ordinea în cazul statelor minore, este ca și cum s-ar spune că un ciocan pneumatic nu are forță, pentru că nu este potrivit pentru a perfora o dantură strică. Este vorba de confundarea destinației instrumentelor și despre confundarea mijloacelor puterii externe cu instanțele guvernării interne. Incapacitatea de a exercita controlul *politic* asupra altora nu implică slăbiciune *militară*. Statele puternice nu pot face chiar orice cu forțele lor militare, așa cum a înțeles cu acuitate Napoleon ; ele sunt însă capabile să facă lucruri pe care statele slabe din punct de vedere militar nu le pot face. Republica Populară Chineză nu poate

să rezolve problemele ce țin de guvernare din unele țări latino-americe, mai mult decât ar putea-o face Statele Unite în Asia de Sud-Est. Însă Statele Unite pot interveni cu o mare forță militară în părți îndepărtate ale lumii, concomitent cu exercitarea unei descurajări efective la adresa escaladării. Astfel de acțiuni depășesc capabilitățile tuturor statelor, nu însă și pe ale celor mai puternice.

Diferențele de forță contează realmente, chiar dacă nu și în cazul oricărui obiectiv imaginabil. Deducerea slăbiciunii celor puternici din această propoziție restrictivă ar însemna o greșită întrebuintare a cuvintelor. S-ar putea deduce, dintr-un caz ca cel al Vietnamului, nu *slăbiciunea* marii puteri militare într-o lume nucleară, ci, în schimb, o ilustrare clară a *limitelor* forței militare din lumea prezentului, ca dintotdeauna.

În cadrul evenimentelor repetate se ascunde o diferență care nu a fost menționată. Succesul sau eșecul în locuri periferice contează acum mai puțin, vorbind în termeni materiali, decât a însemnat pentru marile puteri de dinainte. Această diferență derivă din schimbarea care are loc în sistem. Cei care studiază politica internațională tind să considere că războaiele le-au adus, în trecut, învingătorilor avantaje economice sau de altă natură și că, prin contrast, Statele Unite nu-și pot folosi în prezent forța militară, în vederea unor realizări pozitive (de exemplu, Morgenthau, 1970, p. 325 ; Organski, 1968, pp. 328-329). Asemenea viziuni greșesc asupra câtorva chestiuni demne de luat în seamă. Mai întâi, succesele americane sunt trecute cu vederea. Consolidarea securității în Europa de Vest este o realizare pozitivă ; la fel poate fi considerată și apărarea Coreei de Sud, iar lista poate continua cu ușurință. În al doilea rând, profiturile întreprinderilor militare din trecut sunt supraestimate (Schumpeter, 1919, p. 18 ; cf. Sorel, pp. 1-70 ; Osgood și Tucker, 1967, p. 40). În al treilea rând, de ce Statele Unite ar trebui să fie interesate de extinderea controlului militar asupra altora, când noi dispunem de atât de multe pârghii pașnice de influență, este un fapt lăsat nespecificat. Pe deasupra, eforturile interne ale Americii contribuie cu mai mult la propria sa bogăție, decât se întâmplă în cazul oricăror câștiguri imaginabile, înregistrate în străinătate. Statele Unite, ca și Uniunea Sovietică au mai multe motive să fie satisfăcute de *status-quo*-ul lor, decât au avut cele mai multe dintre marile puteri de dinainte. De ce ar trebui să ne gândim să folosim forța în vederea unor realizări pozitive, când ne aflăm în situația fericită de a nu fi nevoiți să ne facem griji decât cu privire la obiectivele negative, privind apărarea și descurajarea ? A ne lupta este greu, ca întotdeauna ; a ne abține de la a lupta este mai ușor, deoarece miza este atât de mică. Léon Gambetta, premier francez după înfrângerea Franței de către Prusia, a remarcat că, din cauză că vechiul continent este pe cale să se sufocă, sunt necesare debușee, cum ar fi Tunisul. Aceasta pare a aduce cu o anticipare a lui Hobson. Enunțul a fost doar unul ce ținea de interesul

propriu, întrucât, așa cum mai spunea Gambetta, Alsacia-Lorena trebuie să rămână mereu în inimile francezilor, chiar dacă, pentru o lungă perioadă de timp, ea nu putea fi și pe buzele lor (Gambetta, 26 iunie, 1871). Câștigurile pe care Franța le-ar putea înregistra peste granițe au fost apreciate mai puțin ținându-se cont de ceea ce reprezentau prin ele însele și mai mult pentru că ele ar fi putut să revigoreze Franța, în vederea unei alte runde a întrecerii franco-germane. Jules Ferry, un premier ulterior, argumenta că Franța avea nevoie de colonii, ca să nu decadă pe poziția a treia sau a patra în Europa (Power, 1944, p. 192). O astfel de retrogradare ar pune capăt oricărei speranțe de a redobândi Alsacia-Lorena. Iar Ferry, cunoscut sub numele de *Le Tonkinoise*, a pierdut puterea în 1885, când întreprinderile sale sud-est asiatice păreau mai degrabă a slăbi Franța decât a contribui la forța pe care ar fi putut-o demonstra în Europa. Pentru Statele Unite, în privința aceleiași părți a lumii, miza cea mare, așa cum au descris-o declarațiile oficiale, era generată pe plan intern – era vorba de onoarea și de credibilitatea noastră, cu toate că definirea acestor termeni era deconcertantă. Așa cum au observat unii încă de la început, cu referire la acel conflict, și așa cum cei mai mulți au observat pe parcurs, în termeni de politică globală, în Vietnam, miza era neînsemnată (în Stoessinger, 1976, în capitolul 8, se arată că aceasta era opinia lui Kissinger). Insignifianța internațional-politică a Vietnamului poate fi înțeleasă numai în termeni de structură mondială. Eșecul Americii în Vietnam a fost tolerabil, deoarece nici succesul și nici eșecul nu au contat mult pe plan internațional. Victoria nu ar fi transformat lumea într-una a hegemoniei americane. Înfrângerea nu ar fi transformat lumea într-una a hegemoniei rusești. Indiferent de rezultat, duopolul americano-rusesc se menținea.

Puterea militară nu mai aduce cu sine controlul politic, însă, în acest caz, nu l-a adus niciodată. Cucerirea și guvernarea sunt procese diferite. Totuși, înalții oficiali, ca și teoreticienii, conchid, din mai vechea dificultate de a utiliza în mod efectiv forța, că aceasta a devenit de-acum depășită și că structurile internaționale nu mai pot fi definite în raport cu distribuția capabilităților între state.

Cum poate lămuri cineva confuzia? În două moduri. Primul, argumentat mai devreme în variate feluri, este acela că utilitatea forței este în mod greșit identificată cu utilizarea ei. Datorită pozițiilor lor favorizate, Statele Unite și Uniunea Sovietică sunt nevoite să recurgă la forță mai puțin decât au făcut-o majoritatea marilor puteri de dinainte. Forța este mai utilă ca niciodată, pentru confirmarea *status-quo*-ului, chiar dacă nu pentru schimbarea lui, menținerea *status-quo*-ului reprezentând obiectivul minimal al oricărei mari puteri. Mai mult, deoarece Statele Unite dispun de un însemnat avantaj economic și politic asupra multor altor state și deoarece atât Statele Unite, cât și Uniunea Sovietică sunt autosuficiente într-o măsură mai mare decât au fost majoritatea marilor puteri anterioare,

ele nu prea au nevoie să folosească forța pentru a asigura alte obiective, în afara propriei lor securități. Aproape toate rezultatele economice și politice nefavorabile au un impact prea neînsemnat pentru a necesita folosirea forței în vederea prevenirii lor, iar rezultatele economice și politice puternic preferate pot fi îndeajuns asigurate, fără recursul la forță. Oricum, în vederea dobândirii de câștiguri economice, forța a constituit arareori un mijloc eficient. Deoarece Statele Unite și Uniunea Sovietică sunt în siguranță în lume, în afara amenințărilor reciproce ele găsesc puține motive internațional-politice pentru a recurge la forță. Cei care cred că forța este mai puțin utilă, ajung la această concluzie fără a-și pune problema dacă există un motiv suficient de întemeiat, pentru marile puteri ale prezentului, să folosească forța în scopul constrângerii altora.

A doua sursă a confuziei referitoare la putere își află rădăcinile în definirea sa ambiguă. Suntem induși în eroare de definiția americană a puterii – pragmatic alcătuită și tehnologic influențată –, o definiție care echivalează puterea cu controlul. Puterea este, în acest caz, măsurată în funcție de capacitatea de a-i determina pe oameni să facă ceea ce altcineva ar vrea ca ei să facă, un lucru pe care altfel ei nu l-ar fi făcut (*cf.* Dahl, 1957). Această definiție poate servi anumitor scopuri, însă se potrivește cu greu cerințelor politicii. A defini „puterea” drept „cauză” înseamnă a se confunda procesul cu rezultatul. A identifica puterea cu controlul înseamnă a afirma că pentru a-ți impune voința, doar puterea este necesară. Acest lucru este în mod evident fals; altminteri, ce le-ar mai rămâne de făcut strategilor politici și militari? A utiliza puterea înseamnă a pune în aplicare capabilitățile cuiva, în încercarea de a schimba comportamentul altcuiva, în anumite moduri. Faptul dacă *A*, punându-și în aplicare capabilitățile, câștigă supunerea așteptată din partea lui *B*, depinde de capabilitățile și strategia lui *A*, de capabilitățile și contra-strategia lui *B* și de toți acești factori la un loc, așa cum sunt ei afectați de situația respectivă. Puterea este o cauză între altele, de care ea nu poate fi izolată. Definiția relațională obișnuită a puterii omite să ia în considerare modul în care actele și relațiile sunt afectate de structura acțiunii. Evaluarea puterii în raport cu supunerea determină pierderea din vedere a efectelor neintenționate, ceea ce duce la eliminarea, într-o bună măsură, a politicii din cadrul politicii.

În conformitate cu obișnuita definire americană a puterii, un eșec în a-ți impune voința înseamnă o dovadă de slăbiciune. Cu toate acestea, în politică, agenții puterii nu reușesc să-și imprime voința asupra altora, exact în modurile în care intenționează aceștia. Intenția unui act și rezultatul său vor fi arareori identice, deoarece rezultatul va fi afectat de persoana sau de obiectul asupra căruia și-a instituit acțiunea și va fi condiționat de mediul în cadrul căruia își face apariția. Atunci, ce anume ar putea fi substituit definiției care, din punct de vedere practic și logic, nu se poate susține? Fac apel la vechea și simpla idee,

conform căreia un agent este puternic, în măsura în care îi afectează pe alții mai mult decât aceștia îl afectează pe el. Cei slabi pot înțelege acest lucru ; cei puternici, s-ar putea să nu. Prim-ministrul Trudeau a spus odată că, pentru Canada, a fi vecina Americii „este, în anumite privințe, ca și cum cineva ar dormi cu un elefant. Indiferent cât de prietenos sau chiar de blând este animalul (...) omul s-ar neliniști la fiecare mișcare bruscă și la fiecare zgomot” (*apud* Turner, 1971, p. 166). În calitate de conducător al unui stat slab, Trudeau percepe semnificația puterii noastre în moduri care nouă ne scapă. Datorită ponderii capabilităților noastre, acțiunile americane au un impact zguduitor, fie că noi ne proiectăm sau nu politici efective sau ne punem în slujba lor capabilitățile, în vederea atingerii anumitor finalități.

Cum este distribuită puterea? Care sunt efectele unei distribuții date de putere? Aceste două întrebări sunt distincte, iar răspunsul care să li se potrivească este extrem de important din punct de vedere politic. În definiția puterii pe care tocmai am respins-o, cele două întrebări se amestecă, devenind în mod iremediabil indiscernabile. Identificarea puterii cu controlul duce la observarea slăbiciunii, oriunde voința cuiva este împiedicată. Puterea este un mijloc, iar rezultatul punerii ei în aplicare este, în mod necesar, incert. Pentru a fi adecvată din punct de vedere politic, puterea trebuie să fie definită în termenii distribuției capabilităților ; gradul de extindere a puterii cuiva nu poate fi dedus din rezultatele pe care acel cineva poate sau nu să le obțină. Paradoxul pe care unii l-au identificat în așa-numita neputință a puterii americane dispare, dacă puterii i se dă o definiție concretă din punct de vedere politic. Definirea inteligentă a puterii și compararea situațiilor cu care s-au confruntat marile puteri actuale și anterioare demonstrează că utilitatea puterii a crescut.

VI

Politica internațională se înscrie, în mod necesar, într-un sistem al numerelor mici. Avantajele de a avea un număr puțin mai mare de mari puteri sunt, în cel mai bun caz, de o relevanță scăzută. Am descoperit, în schimb, că avantajele de a scădea câteva și de a obține doar două sunt decisive. „Problema celor trei corpuri” trebuie să fie totuși lăsată pe seama fizicienilor. Ar putea politologii sau decidenții politici spera să urmărească mai în detaliu traiectoriile a trei sau mai multe state care interacționează? Cazurile care se plasează între simpla interacțiune a două entități și între interacțiunile predictibile, din punct de vedere statistic, ale unui număr foarte mare, sunt cel mai dificil de scos la lumină. Am văzut care sunt

complicațiile cu referire la afacerile militare ale lumilor multipolare. Sorțile marilor puteri sunt strâns interconectate. Marile puteri ale unei lumi multipolare, în cursul acțiunilor menite a le îmbunătăți propriile traiectorii au, probabil, din când în când, nevoie de ajutor din partea altora. Friedrich Meinecke descria astfel situația Europei din perioada lui Frederic cel Mare „un set de state-puteri izolate, solitare și totuși unite prin crescânde lor ambiții comune – aceasta era starea de lucruri către care dezvoltarea organismului statal european a condus lucrurile, începând cu sfârșitul Evului Mediu” (Meinecke, 1924, p. 321). Din punct de vedere militar și economic, interdependența s-a dezvoltat, pe măsură ce regiunile autosuficiente ale Europei feudale au fost unificate de către statele moderne. Marile puteri ale unei lumi bipolare sunt într-o mai mare măsură autosuficiente, interdependența dintre ele scăzând. Această condiție distinge sistemul prezent de cel de dinainte. Din punct de vedere economic, America și Rusia sunt în mod clar mai puțin interdependente și în mod remarcabil mai puțin dependente de alții, decât au fost mai înainte marile puteri. Din punct de vedere militar, scăderea interdependenței este încă și mai izbitoare, deoarece nici o mare putere nu se poate asocia cu vreo alta, din cauza „crescândelor lor ambiții comune”.

Două mari puteri pot să facă față una alteia mai bine decât în cazul mai multor puteri. Sunt ele, de asemenea, în stare să facă față câtorva dintre problemele comune ale lumii, într-o măsură mai eficientă decât o poate face un grup mai numeros de mari puteri? Până acum, am pus în evidență aspectul negativ al puterii. Puterea nu aduce cu sine controlul. Ce anume aduce ea? Chestiunea este luată în considerare în cadrul capitolului următor, în care sunt analizate posibilitățile – și necesitatea – managementului și controlului pe plan internațional.

Capitolul 9

Managementul afacerilor internaționale

Dacă puterea cu siguranță nu aduce cu sine controlul, ce *anume* face în mod practic ? În principal, patru lucruri. Mai întâi, puterea pune la dispoziție mijloacele de menținere a autonomiei unui actor care se vede confruntat cu forța pe care o manifestă ceilalți. În al doilea rând, o putere mai mare lasă loc unor arii de acțiune mai largi, în timp ce face ca rezultatele acțiunii să rămână incerte. Despre două avantaje am discutat. Următoarele două necesită elaborare.

În al treilea rând, cei mai puternici se bucură de marje de siguranță mai largi, atunci când au de-a face cu cei mai puțin puternici, și au mai multe de spus în legătură cu jocul care trebuie jucat și cu modul în care trebuie să se desfășoare acesta. Duncan și Schnore au definit puterea în termeni ecologici, ca pe „capacitatea unui ansamblu de activități și habitate de a stabili condițiile în care trebuie să funcționeze celelalte” (Duncan și Schnore, 1959, p. 139). Părțile dependente au un anume efect asupra celor independente, însă cele din urmă au un mai mare efect asupra primelor. Cei slabi trăiesc în pericol. Președintele companiei Chrysler, John Riccardo, remarca : „Suntem nevoiți să luăm decizii bune. Cu cât ești mai mic, cu atât mai mult trebuie să iei decizii bune” (Salpukas, 7 martie, 1976, III, p. 1). General Motors poate pierde bani cu acest model, cu celălalt sau cu toate, pentru o bună perioadă de timp. Chrysler, dacă procedează așa, dă faliment. Fie că este vorba de corporații sau state, cei care sunt slabi și foarte presăți trebuie să aibă mare grijă. Astfel, Nguyen Van Thieu, în termenii care urmează, respingea înțelegerea cu privire la încheierea războiului din Vietnam, pe care Kissinger, aliatul, și Le Duc Tho, adversarul, o încheiaseră în luna octombrie a anului 1972 :

Reprezentați un gigant, dr. Kissinger. Așa că vă permiteți, probabil, luxul de a fi relaxat cu privire la această înțelegere. Eu nu-mi permit. Un tratat nereușit nu înseamnă nimic pentru dumneavoastră. Ce înseamnă pierderea Vietnamului de Sud, dacă privim la harta lumii ? Doar un punct. Pierderea Vietnamului de Sud vă poate fi chiar benefică. Ar putea fi benefică în privința îngrădirii Chinei, benefică pentru strategia dumneavoastră

mondială. Însă un vietnamez neînsemnat nu se joacă cu o hartă strategică a lumii. Pentru noi, nu este vorba despre o chestiune de alegere între Moscova și Peking. Este o chestiune de alegere între viață și moarte (*apud* Stoessinger, 1976, p. 68).

Statele slabe operează dispunând de marje înguste de libertate. Actele inoportune, politicile defectuoase, și manevrele greșit calculate au rezultate fatale. Prin contrast, statele puternice pot fi neatente ; ele își permit să nu tragă învățăminte ; ele pot să facă mereu și mereu aceleași greșeli stupide. Mai concret, ele pot reacționa cu încetineală și pot aștepta să vadă dacă actele aparent amenințătoare se dovedesc într-adevăr astfel. Ele pot fi indiferente față de cea mai mare parte a amenințărilor, deoarece doar un mic număr de amenințări, dacă ar fi duse până la capăt, le pot afecta în mod serios. Ele se pot retrage, până când ambiguitatea evenimentelor se risipește, fără a le fi teamă că vor rata momentul acțiunii efective.

În al patrulea rând, o mare putere le permite deținătorilor ei să aibă acces la o poziție importantă din sistemul din care fac parte și le garantează capacitatea de a acționa în interes propriu. Pentru ei, managementul devine atât demn de luat în seamă, cât și posibil. Cum și de ce sunt îndeplinite sarcinile manageriale pe plan internațional, reprezintă subiectul acestui capitol. În cadrul sistemelor autosuficiente, așa cum știm, părțile aflate în competiție consideră câștigurile relative mai importante decât cele absolute. Câștigurile absolute devin mai importante, pe măsură ce competiția slăbește. Două condiții fac cu puțință ca Statele Unite și Uniunea Sovietică să se preocupe mai puțin cu înregistrarea câștigurilor relative, și mai mult cu dobândirea celor absolute. Prima este dată de stabilitatea echilibrului din sistemele cu două părți, stabilitate reîntărită prin intermediul armelor ce fac posibilă contralovitura nucleară. Acolo unde o capacitate de atac preventiv este aproape la fel de dificil de imaginat ca și dobândirea ei concretă, câștigurile și pierderile nu este obligatoriu să fie atât de atent contabilizate. Cea de-a doua condiție este dată de distanța dintre două state puternice aflate în vârf și următoarele două, distanță care îndepărtează pericolul de a fi ajunse din urmă de state terțiare. Statele Unite au câștigat relativ atunci când OPEC a crescut de cinci ori prețul petrolului, între 1973 și 1977 (*cf.* mai sus, pp. 211-241). Celelalte țări industriale non-comuniste au avut mai mult decât noi de suferit. Uneori se făcea aluzie la faptul că, din acest motiv, Statele Unite erau mai prompt de acord cu acțiunile OPEC. În trecut, existând numeroase puteri aflate în competiție, s-ar fi putut da crezare afirmațiilor tendențioase, nu însă și acum. Într-un sistem autosuficient, atunci când echilibrul între marile puteri este stabil și când distribuția capabilităților naționale este serios dezechilibrată, preocuparea pentru câștigurile absolute poate lua locul îngrijorărilor cu privire la cele relative. Cei care sunt în

mod nejustificat favorizați pot iniția – sau se pot deschide către – eforturi colective, chiar și atunci când ceilalți au în mod disproporționat de câștigat de pe urma lor.

În acest capitol, voi arăta mai întâi cum este realizat, în ciuda dificultăților, managementul pe plan internațional și apoi voi lua în considerare trei sarcini pe care managerii le pot îndeplini. Ca de obicei, vom observa modul în care sarcinile sunt diferit aduse la îndeplinire, pe măsură ce numărul executanților lor variază.

I

În relațiile dintre state, unde competiția este nereglementată, războaiele apar ocazional. Cu toate că, sub unul dintre aspectele sale, războiul reprezintă un mijloc de adaptare în interiorul sistemului internațional, apariția războiului este adesea în mod greșit înțeleasă drept indicând faptul că sistemul însuși s-a prăbușit. Incidental, cum s-a întâmplat pe perioada unei bune părți din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, războiul era tolerabil, de vreme ce era circumscris și cu un efect distructiv limitat. Costurile războiului par a fi în prezent înspăimântător de mari. De vreme ce tipurile cele mai impresionante de largi și complicate sisteme autoreglatoare operează doar în cadrul unor ordini reglementate, managementul efectiv al afacerilor națiunilor pare a reprezenta o necesitate stringentă. Acolo unde, la nivel internațional, puterea este necontrolată, este rezonabil să se aștepte ca statele să-și adapteze relațiile prin intermediul politicilor lor independente, în lipsa războiului, care să servească drept mijloc de reglementare? Aceasta ar însemna să se ceară din partea sistemelor internațional-politice mai mult decât se așteaptă din partea economiei sau politicii interne. Însă, descriind așteptările în acest fel, este automat presupus, în mod implicit, că războiul și riscul de război sunt mai dureros de suportat decât costurile construirii și susținerii sistemelor de management și că funcțiile manageriale sunt, în acest moment, defectuos îndeplinite. Am examinat deja costurile sistemelor manageriale. Absența lor să însemne oare că funcțiile manageriale nu sunt îndeplinite? Sunt îndeplinite sarcini guvernamentale, în cazul domeniilor anarhice, și, dacă este așa, care sunt condițiile care le promovează realizarea? De vreme ce, pe plan internațional, există sarcini manageriale importante de adus la îndeplinire, neexistând nici o instanță actuală sau potențial viitoare care să le îndeplinească, suntem nevoiți să pornim în căutarea unui substitut pentru guvernământ. Cel mai bine putem începe căutarea întrebându-ne de ce acțiunea colectivă în vederea binelui comun este greu de realizat în cazul domeniilor anarhice.

Se ridică două dificultăți. Prima este ilustrată prin luarea în considerare a unui număr de fabrici care poluează un râu cu reziduurile lor. A renunța la deversarea

deșeurilor în râu, în timp ce alții continuă să procedeze la fel, n-ar aduce nici un avantaj. Gestionarea adecvată a deșeurilor este costisitoare. Dacă unele întreprinderi își decontează costurile pe seama comunității, toate le vor urma exemplul. Industriile se bucură de deplina libertate de gestionare a deșeurilor ; comunitatea, să spunem, a potențialilor înotători sau pescari, suportă costurile. În aceste circumstanțe, nu va mai fi nimic de făcut, în afară de faptul ca toate industriile să poată fi obligate să suporte costurile totale ale operațiunilor lor, plătind pentru gestionarea adecvată a deșeurilor. Aceasta este fațeta monedei propusă de Alfred Kahn (*cf. supra* capitolul 6, partea I, secțiunea 3).

A doua dificultate este percepută atunci când privim la reversul monedei. De anumite bunuri și servicii, dacă devin disponibile, se bucură toți membrii unui grup, fie că ei contribuie sau nu la plata lor. Parcurile publice, departamentele de pompieri, forțele de poliție și instituțiile militare servesc cetățenii la scară largă. Și cei care plătesc pentru asemenea servicii, și cei care nu plătesc, beneficiază în egală măsură. Astfel de servicii reprezintă bunuri colective – bunuri care, odată furnizate de oricare dintre membrii unui grup, pot fi consumate de către toți. Astfel, cu toții au motive să dea înapoi, sperând că ceilalți vor suporta costurile – ceea ce nimeni nu ar fi dispus să facă. Asemenea servicii nu vor fi furnizate sau se vor găsi în cantități insuficiente dacă nu li se cere tuturor să plătească.

A face ca sarcina să fie îndeplinită în folosul binelui comun este dificil de realizat. Cum anume variază dificultățile, în cadrul societăților de structuri diferite? Reglementarea afacerilor colective este cu atât mai necesară, cu cât părțile se afectează unele pe altele într-un mod mai sever, prin intermediul interacțiunilor lor. Cu cât avansează diviziunea muncii, cu atât mai complicată devine reglementarea activităților comune, până în momentul în care, în cele din urmă, fie se prăbușește sistemul, din cauza lipsei de reglementare, fie unele dintre părți se dovedesc a fi specialiste în administrarea afacerilor din cadrul sistemului în ansamblu. Grație unui management eficient al afacerilor colective, specializarea continuă rapid. Pentru a obține și mai mult în această privință, este necesară diferențierea suplimentară a părților. Pe măsură ce interdependența se transformă în integrare, diviziunea muncii devine, deopotrivă, politică și economică. Unitățile anterior asemănătoare devin distincte din punct de vedere funcțional, pe măsură ce unele dintre ele preiau sarcinile ce reveneau sistemului în ansamblu (*cf. Durkheim, 1893 ; Park, 1941*). Aceasta ar fi soluția guvernamentală. Guvernele îi constrâng pe cei a căror cooperare este necesară pentru succesul proiectelor comune, forțându-i să plătească pentru serviciile asigurate de furnizorii bunurilor colective. Pe plan național, tirania micilor decizii este depășită, bunurile colective putând fi furnizate în mod adecvat. Costurile organizării în vederea obținerii

acestor rezultate pot, cu toate acestea, depăși beneficiile așteptate. Pe plan internațional, proiectele comune pot să nu fie asumate, întrucât cooperarea statelor recalcitrante este dificil de asigurat. Pe plan internațional, bunurile colective ar putea să nu fie asigurate, deoarece furnizorii ar urma să-i servească pe cei care refuză să plătească prețul care le revine. Organizarea în vederea obligării celor necooperanți și a colectării plăților de la pasagerii clandestini (*free riders*) este foarte dificilă. Pe plan internațional, tirania micilor decizii nu este depășită, iar bunurile colective nu sunt furnizate în mod adecvat¹. Să însemne aceasta că nu se întreprinde nici un efort internațional? Cu siguranță, se face mai puțin peste graniță decât acasă, însă *mai puțin* nu înseamnă *nimic*. Ceea ce se face și cum anume variază odată cu numărul de mari puteri din sistem. „Cu cât mai multe, cu atât mai bine”, este concluzia la care au ajuns cei mai mulți cercetători; adică, șansele de pace se presupune că sporesc, pe măsură ce numărul de state antrenate în jocul politic de putere crește, ajungând cel puțin la un număr de cinci. Se acordă puțină atenție unei alte vechi zicale: „Treaba tuturor nu este treaba nimănui”. Existența unui număr de state se spune că facilitează adaptările privind distribuția de putere dintre ele și, chiar dacă știm că acest lucru nu este adevărat, politica internațională oricum se presupune a nu fi treaba oricui. Din nou, aici atenția se concentrează asupra legăturilor cu excluderea structurii, accentuându-se astfel mai degrabă asupra adaptării decât a controlului.

Ce observăm, atunci când ne concentrăm mai degrabă asupra managementului și controlului statelor decât asupra relațiilor dintre ele? Un exemplu invocat de Baumol este sugestiv, cu toate că omite factorul dimensiune (Baumol, 1952, pp. 90-91). Să presupunem că niște fermieri speriați de secetă ar fi capabili să producă ploaia, angajând pe cineva să „însămânțeze” norii*. Ei ar pune capăt secetei, atât pentru ei, cât și pentru fermierii vecini, care ar putea refuza să-și aducă contribuția la costuri, de vreme ce oricum vor avea de câștigat. Producerea ploii este un bun colectiv. Cei câțiva fermieri care au cele mai mari parcele pot decide să îl furnizeze. Deoarece numărul părților este mic, ei pot spera să ajungă la o înțelegere, fiind presați de dimensiunea loturilor lor și de urgența nevoii lor. Așa cum a arătat Mancur Olson Jr., „cu cât grupul este mai mare, cu atât mai puțin va contribui la interesele sale comune” (Olson, 1965, pp. 36, 45). Invers, cu cât un grup este mai mic și cu cât sunt mai puțin egale interesele membrilor

1. Din extinsa și excelenta literatură dedicată teoriei bunurilor colective, consider că lucrarea lui Baumol (1952) și cea a lui Olson (1965) sunt extrem de sugestive. Ruggie (1972) descrie cu perspicacitate dificultățile organizaționale la care mă refer.

* Procedură prin care se introduc particule de gheață carbonică sau cristale de iodură de argint într-un nor, cu scopul de a provoca precipitații (n.tr.).

săi, cu atât mai mare devine probabilitatea ca unii membri – cei mai însemnați – să acționeze în interesul grupului, așa cum ei îl definesc, și nu doar în vederea celui propriu. Cu cât este mai mare dimensiunea relativă a unei unități, cu atât aceasta își identifică propriul interes cu interesul sistemului. Acest lucru devine evident, dacă se analizează cazul-limită. Dacă unitățile își sporesc dimensiunea, pe măsură ce continuă competiția, în cele din urmă, una dintre ele va lua locul celorlalte. Dacă o unitate absoarbe sistemul, distincția dintre interesul unității și cel al sistemului dispare. Dacă nu se ia în calcul acest caz extrem, în orice domeniu populat de unități care sunt similare din punct de vedere funcțional, dar de capabilități diferite, cele care dispun de cea mai mare capabilitate își asumă responsabilități speciale. Lucrul rămâne valabil, indiferent dacă unitățile sunt grupuri de rudenie, firme sau națiuni. United States Steel, o firmă organizată în vederea producerii de oțel și de profituri, în zilele sale de apogeu și-a asumat și sarcini reglatoare – menținerea stabilității prețului la niveluri suficient de ridicate pentru a obține profituri și suficient de scăzute pentru a-i descuraja pe cei nou-veniți (Berglund, 1907 ; Burns, 1936). Sarcinile ce țin de ansamblul sistemului sunt dificil de îndeplinit. De ce ar trebui să le preia unitățile mai mari? Ca și celelalte, ele doresc ca sistemul lor să fie ordonat și pașnic și ca interesele comune să fie luate în seamă. Spre deosebire de celelalte, ele pot acționa în vederea influențării condițiilor lor de viață. Organizațiile caută să reducă incertitudinile din cadrul mediului lor. Unitățile care au o cotă suficient de însemnată în sistem, vor acționa pentru binele lui, chiar dacă, pentru acest scop, plătesc disproporționat. Marile corporații fac *lobby* în vederea promovării unor legi care să servească intereselor industriilor în cadrul cărora activează. Marile corporații impun niveluri de salarizare pentru industriile lor, atunci când cad la înțelegere cu sindicatele. Marile corporații își țin sub control industriile, acționând în vederea excluderii noilor competitori. Marile corporații convertesc puterea, care reprezintă produsul capabilităților lor superioare, într-o măsură de control, în afară de cazurile în care guvernele le împiedică să procedeze astfel.

Pe plan internațional, cum anume pot fi rezolvate problemele legate de asigurarea plății pentru sarcinile colective și de participarea la ele? Cu cât este mai mic numărul de mari puteri și cu cât sunt mai mari disparitățile dintre cele câteva state cele mai puternice și celelalte, cu atât este mai probabil ca primele să acționeze în interesul sistemului, participând la managementul – sau intervenind în afacerile – statelor mai mici. Probabilitatea ca marile puteri să încerce să conducă sistemul este cea mai ridicată, atunci când numărul lor se reduce la două. Acolo unde există un număr mai mare de mari puteri, preocupările unora dintre ele sunt regionale, nu globale. Acolo unde există doar două, îngrijorările lor legate de acțiunile reciproce fac astfel ca preocupările lor să cuprindă tot globul.

Pentru toate puterile, cu excepția Statelor Unite și a Uniunii Sovietice, problemele sunt locale sau regionale. Ele sunt, cu siguranță, mai puțin decât globale. Pentru Statele Unite și, din ce în ce mai mult, pentru Uniunea Sovietică, problemele regionale reprezintă o parte a preocupărilor lor globale. Fiecare dintre ele adoptă o perspectivă ce ține de ansamblul sistemului. Statele Unite și Uniunea Sovietică contribuie cu 38 de procente din totalul produsului brut mondial și cu circa 80 de procente din totalul cheltuielilor militare mondiale. Celelalte aproximativ 150 de state contribuie cu restul. Nici Statele Unite, nici Uniunea Sovietică nu se pot comporta ca niște state „obișnuite”, pentru că nu asta sunt. Pozițiile lor extraordinare în cadrul sistemului le determină să-și asume sarcini pe care alte state nu au nici impulsul și nici capacitatea să le îndeplinească.

Care sunt aceste sarcini? În ordinea descrescătoare a importanței, ele sunt: transformarea sau menținerea sistemului, conservarea păcii și managementul problemelor economice sau de alt gen comune.

II

Sistemele sunt fie menținute, fie transformate. Să analizăm posibilitățile de transformare ale sistemelor, înaintea problemelor care țin de menținerea lor. În cadrul sistemelor economice, oricare dintre cele câteva firme dominante are mai multe de spus în privința tuturor chestiunilor care o afectează, decât ar avea o firmă, dintre alte câteva sute mai mici. Oligopoliștii pot să prefere duopolul, în timp ce pot să nu fie de acord asupra celor două firme, din câteva, care ar trebui să supraviețuiască. Duopoliștii pot să prefere monopolul sau pot să dorească, eventual, ca grijile lor legate de managementul piețelor să fie împărtășite de un cerc mai larg de firme. În politica internațională, posibilitățile nu sunt mai puține, ci mai numeroase, decât în cadrul unui sector restrâns dintr-o economie, tocmai pentru că nici o instanță nu este capabilă să limiteze eforturile pe care le fac statele în vederea transformării sistemului în care trăiesc. Principalele entități care alcătuiesc sistemul sunt, totodată, și managerii lui. Ele încearcă să facă față afacerilor de zi cu zi; ele pot, de asemenea, căuta să afecteze natura și traiectoria schimbării. Peste sistem nu se poate trece; nici un manager autorizat al afacerilor națiunilor nu va apărea în viitorul previzibil. Pot sistemele internaționale să fie schimbate prin acțiunile principalilor lor membri? Într-o lume multipolară, o singură mare putere – sau două ori trei combinate – poate elimina alte state, în calitate de mare putere, înfrângându-le în război. Reducerea unei lumi multi- la una tri- sau bipolară ar schimba structura sistemului. Războaiele care elimină

destule mari puteri rivale sunt războaie transformatoare de sistem. În istoria modernă, doar cel de-al doilea război mondial a reușit acest lucru. Într-o lume bipolară, una dintre puterile conducătoare poate tinde către hegemonie sau poate căuta să lărgască cercul marilor puteri, promovând unirea unora dintre statele mijlocii. Odată cu al doilea război mondial, Statele Unite au mers, o bună perioadă de timp, pe firul ambelor obiective, deloc ușor de conciliat. Statele Unite au constituit cea mai activă putere a acestei perioade, așa că vom trece la analizarea politicii lor.

Statele Unite își pot justifica acțiunile întreprinse peste granițe fie într-unul, fie în ambele moduri. Mai întâi, putem exagera amenințarea rusească sau comunistă, reacționând exagerat față de pericole neînsemnate. Teoria dominoului este una necesară, dacă, pentru acțiuni militare periferice, se impune oferirea unei justificări tradiționale, în termeni de securitate. În al doilea rând, putem acționa pentru binele altor popoare. Asemenea unora dintre marile puteri de mai înainte, putem să identificăm presupusele îndatoriri ale celor bogați și puternici, legate de ajutorarea celorlalți, cu propriile noastre convingeri despre cum ar trebui să arate o lume mai bună. Anglia pretindea a-și fi asumat sarcina rasei albe; Franța vorbea despre propria sa *mission civilisatrice*. În același spirit, și noi spunem că acționăm în vederea creării și menținerii ordinii mondiale. Convingerea conform căreia noi trebuie să fim preocupați de orice pericol îndepărtat, este analitic distinctivă de tema ordinii mondiale, care s-a dezvoltat pe baza vechilor idei americane, referitoare la autodeterminarea națională. Cu toate acestea, în practică, ele sunt strict conectate. Interesul țării cu privire la securitate a ajuns să fie identificat cu menținerea unei anumite ordini. În cazul țărilor aflate în top, acesta este un comportament predictibil. Ele leagă îngrijorările, necesare sau exagerate, cu privire la securitate de preocuparea referitoare la starea sistemului. Odată ce interesele unui stat ajung la un anumit grad, ele devin autosustenabile. În încercarea de a proiecta o ordine ce ține de securitatea internațională, Statele Unite își promovează totodată și interesele economice, dând expresie aspirațiilor sale politice cu privire la lume.

Câteva exemple, grupate în așa fel încât să fie puse în lumină diferite aspecte ale temei ordinii mondiale, îi vor clarifica importanța. Expresiile postbelice timpurii ale temei, iar câteva chiar și în ziua de astăzi, surprind preocuparea anticomunistă în moduri destul de simple. Încă din septembrie 1946, Clark Clifford argumenta, într-un memorandum adresat președintelui Truman, că „cele mai bune șanse ale noastre de a-i influența pe liderii sovietici constau în a face cât se poate de clar faptul că o acțiune care vine în contradicție cu concepția pe care noi o avem despre o ordine mondială adecvată se va întoarce în dezavantajul regimului sovietic, în timp ce o acțiune prietenoasă și cooperantă va aduce

avantaje. Dacă această poziție poate fi menținută suficient de ferm și suficient de îndelungat, atunci logica sa va trebui, până la urmă, să penetreze sistemul sovietic” (Clifford, septembrie 1946, p. 480). Anticomunismul nu este numai un scop în sine ; el mai reprezintă și un mijloc de a crea o lume decentă. Mai recent, Adam Ulam remarca faptul că istoria postbelică poate sugera „care schimbări ale comportamentului Rusiei favorizează o conciliere cu Statele Unite, ce progrese produse în America primejduiesc influența pe care ea o are în lume și, implicit, viitorul instituțiilor democratice” (Ulam, 1971, p. vi). Atât Clifford, cât și Ulam leagă opoziția față de Uniunea Sovietică și extinderea influenței americane de menținerea și dezvoltarea unei ordini mondiale corecte.

Un al doilea set de exemple depășește tema anticomunistă, fără a o elimina din discuție, concentrându-se direct asupra importanței construirii unei ordini mondiale. Responsabilitatea care ne-ar reveni cu privire la reordonarea lumii a devenit tema recurentă în timpul mandatelor prezidențiale ale lui Kennedy și Johnson. Președintele Kennedy, ținând, în 1962, un discurs cu ocazia zilei de 4 Iulie, făcea această declarație : „Acționând pe cont propriu și de unii singuri, noi nu putem instaura dreptatea pe tot cuprinsul lumii. Nu-i putem asigura liniștea internă sau contribui la apărarea sa comună ori promova bunăstarea sa generală și binecuvântările libertății, pentru noi înșine sau pentru posteritatea noastră. Însă uniți cu alte națiuni libere, le putem face pe toate sau chiar mai mult. (...) Putem pune în mișcare o putere menită să descurajeze, suficient de puternică pentru a preîntâmpina orice agresiune și, în ultimă instanță, putem contribui la crearea unei lumi a domniei legii și a liberei alegeri, făcând ca lumea războiului și a coerciției să dispară” (Kennedy, 23 iulie 1962). Similare vor fi și beneficiile unei uniuni americano-europene. Câțiva ani mai târziu, senatorul Fulbright, fiind dintotdeauna un eficient purtător de cuvânt al tendințelor novatoare, a formulat, în înțelesul lor deplin, aspirațiile noastre mondiale. În *The Arrogance of Power*, o carte inspirat intitulată, el a insistat asupra faptului că, întrucât lumea e capabilă să se autodistrugă, este „esențial ca instinctul de competiție al națiunilor să fie ținut sub control”. Și a adăugat că America, „în calitate de cea mai puternică națiune din lume, reprezintă singura națiune înzestrată cu capacitatea de a conduce lumea, în efortul de a modifica natura politicii sale” (Fulbright, 1966, p. 256). În mod mai simplu, președintele Johnson descria obiectivul puterii militare americane ca fiind acela de „a pune capăt conflictului” (Johnson, 4 iunie 1964). Niciodată liderii unei națiuni nu au exprimat ambiții mai exagerate, aceasta însemnând însă și că, niciodată în istoria modernă, o mare putere nu s-a bucurat într-o măsură atât de mare de un avans economic și tehnologic asupra unicei mari puteri care a rămas în cursă.

Un imperiu atlantic este dificil de construit. Pentru non-americiani, el s-ar întoarce împotriva imperativului internațional, care se traduce: „ai grijă de tine!”. Orice aparent succes american reprezintă încă un stimul pentru eforturile rusești. Pe deasupra, cei slabi, temându-se că-și pierd identitatea, limitează cooperarea cu cei mai puternici. Ei nu doresc să fie martori la supradimensionarea, ci la echilibrarea puterii. De Gaulle a rostit cu voce tare temeri pe care și alții le trăiseră – în schema americană, statele europene ar putea ocupa poziții subordonate. Pentru a construi un imperiu atlantic, cu o Europă de Vest scindată, ar trebui să aducem statele europene în mod separat, succesiv și fără dubiu, sub umbrela noastră. Eforturile în vederea acestui scop ar putea, prin ele însele, să provoace statele europene să caute mai susținut unirea politică, așa cum, cu alte ocazii, le-am încurajat adesea să facă.

Promovarea unei schimbări în sistem, fie construind o hegemonie mondială, fie promovând o anumită zonă la statutul de mare putere, ajutând-o să atingă unitatea politică, reprezintă unul dintre proiectele grandioase ale istoriei. N-ar trebui să fim nici surprinși, și nici triști, pentru că a eșuat. Retorica umanitară, prin care ne exprimam aspirațiile, precum și evidentele bune intenții pe care le conținea, n-ar trebui să mascheze pericolele. Să luăm mai întâi hegemonia. Nu se poate presupune că liderii unei națiuni superioare ca putere vor defini întotdeauna cu înțelepciune politicile, vor plănui cu subtilitate tacticile sau vor aplica cu rezerve forța. Posedarea unei mari puteri a încurajat adesea națiunile către non-necesara și neraționala angajare a forței, defecte față de care nici noi nu suntem imuni. Pentru un stat sau pentru o combinație de state, a împiedica utilizarea de către alții a forței, într-o lume în care nemulțumirile și disputele abundă, a pune capăt conflictului într-o lume beligerantă, ar pretinde tot atât de multă înțelepciune, cât și putere. De vreme ce dreptatea nu poate fi obiectiv definită, tentația unei națiuni puternice este de a pretinde că soluția pe care caută ea s-o impună este una justă. Pericolele aduse de slăbiciune sunt corelate cu tentațiile puterii.

Și cum rămâne însă cu speranța americană, aceea că sarcinile sale globale ar putea fi împărtășite în cadrul unui cerc mai larg, odată ce un stat vest-european ar deveni a treia mare putere? Cu toate că mulți americani au sperat într-o Europă Unită, puțini au luat în considerare implicațiile sale nefavorabile. Statele Unite nu trebuie să-și facă prea multe griji legate de mișcările hazardate sau de evenimentele nedorite care ar putea veni din partea statelor slabe. Cu privire la implicațiile pe care le presupune o mare putere, oriunde s-ar manifesta ea, trebuie totuși să ne manifestăm preocuparea. Principalele neajunsuri ale unei mari puteri, atunci când nu sunt autoinduse, iau naștere ca urmare a efectelor politicilor urmate de alte mari puteri, fie că aceste efecte sunt sau nu intenționate. Această

idee sugerează că o Europă Unită ar crea neplăceri. Henry Kissinger a remarcat acest lucru. Ambivalența predomină în lucrarea sa, *Troubled Partnership*, o carte despre NATO. Unită, Europa ar fi un bastion împotriva Uniunii Sovietice, însă liderului alianței i-ar veni mai ușor să trateze cu o Europă a statelor separate. Ambivalența de care a dat dovadă ar putea explica de ce, în calitate de secretar de stat, propunea o nouă „Cartă” pentru Europa, fără ca el însuși să înscrie ceva în ea. El a făcut totuși această remarcă: „Noi știam că o Europă Unită ar putea fi un partener mai independent. Însă am presupus, poate într-un mod prea necritic, că interesele noastre comune vor fi asigurate în virtutea lungii noastre istorii în privința cooperării” (Kissinger, 24 aprilie 1973). Asumpția este neîntemeiată. Apariția unei Europe Unite ar orienta structura politicii internaționale dinspre bi- către tripolaritate. Din motive ce țin de tradiție, de compatibilitate politică și de preferință ideologică, o nouă Europă ar putea, foarte bine, să vireze către vest; însă noi știm că trăsăturile interne și preferințele națiunilor nu furnizează suficiente temeiuri pentru a prezice comportamentul. O Europă recent unită și Uniunea Sovietică ar putea reprezenta cele mai slabe dintre cele trei mari puteri. În sistemele de autoajutorare, forțele externe propulsează părțile mai slabe unele către celelalte. Părțile mai slabe, prezice teoria noastră, tind să se combine, pentru a contrabalansa forța celor puternici. Uniunea Sovietică ar putea face eforturi în vederea acestui rezultat, în timp ce Europa ar putea să beneficieze, întrucât părțile mai slabe plătesc mai mult pentru sprijinul care le este acordat. Nu neapărat în privința unei mari confruntări, ci în multe chestiuni importante, Uniunea Sovietică și noua Europă ar putea coopera în moduri pe care le-am putea considera neplăcute.

Kissinger ar fi putut adăuga, așa cum puțini o fac atunci când vine vorba despre punerea în discuție a perspectivelor privind unitatea europeană, că cei care studiază politica internațională – care, în privința multor altor chestiuni, nu prea cad de accord – au intuit dintotdeauna că o lume cu trei mari puteri ar fi cea mai puțin stabilă din toate. Cei care nutresc această convingere și care totuși ar saluta o Europă unită trebuie să se bazeze pe forțele de contralovitură pe care le dețin vechile superputeri și pe care cea nouă ar putea să le dezvolte pentru a depăși instabilitatea sistemică. Întrebarea pusă este dacă o cauză care acționează la nivelul unității ar putea nega un efect ce ține de nivelul sistemic. Acest lucru este cu siguranță posibil. Argumentul nu va consta în a afirma că efectele tripolarității devin diferite, ci în a postula că arsenalul înzestrat cu anumite caracteristici le depășește. Deși forțele de contralovitură pot perpetua un blocaj între mai mult de două puteri, trebuie luate în calcul mai multe îndoieli în legătură cu cine va ajuta pe cine și mai multă incertitudine cu privire la cine anume deține capabilitățile de contralovitură și cine pe cele de primă lovitură, și

abia apoi să se mizeze pe faptul că sistemul ar putea rămâne pașnic și stabil, în ciuda dificultăților inerente. Ar trebui să preferăm bipolaritatea. Până la urmă, probabil că la aceasta concluzie am ajunge, în ciuda declarațiilor – slăbind treptat în intensitate și fervoare – care afirmă contrariul. Chiar și un atât de înflăcărat pro-european, precum George Ball, ar putea refuza cu obstinație perspectiva unei lumi tripolare, dacă aceasta ar amenința să devină realitate. Așa cum ne-am putea aștepta din partea unor duopoliști practici, Statelor Unite și Uniunii Sovietice le-ar plăcea să-și mențină pozițiile. Ocazional, ele cooperează în vederea acestei situații, așa cum au stat lucrurile în cazul Tratatului Privind Neproliferarea. Unul dintre obiectivele lui a fost exprimat de William C. Foster, în perioada în care era director al Agenției privind Controlul Armamentului și Dezarmării: „Atunci când luăm în calcul costul care ne revine, în încercarea stopării răspândirii armelor nucleare, nu ar trebui să pierdem din vedere faptul că larg răspândita proliferare nucleară ar putea să însemne o erodare substanțială a diferenței de putere, pe care imensa noastră bogăție și infrastructură industrială de mult ne-au oferit-o, în comparație cu o bună parte din restul lumii” (Foster, iulie 1965, p. 591). Statelor Unite le-ar plăcea să-și mențină poziția favorizată și, după cât se pare, la fel și Uniunii Sovietice (vezi Waltz, 1974, p. 24). Câștigurile estimative, în cadrul unei lumi tripolare, sunt mai puțin atractive decât cele presupuse de menținerea exclusivității clubului.

În ciuda unei anumite retorici anacronice, venite din partea celor mai îndârjiți propovăduitori ai Războiului Rece, finalitățile americane s-au reorientat dinspre schimbarea sistemului către cele privind menținerea sistemului și activarea în interiorul acestuia. Doctrina Nixon a anunțat cotitura. Celelalte state vor fi nevoite să facă mai mult, cu toate că va trebui să le asigurăm mai departe securitatea. În mod clar, contribuția noastră ar trebui să fie menită nu modificării balanței puterii mondiale, ci doar conservării ei. Kissinger, în calitate de secretar de stat, definea misiunea noastră, odată cu începutul anilor '70, ca fiind orientată către dezangajarea din războiul din Vietnam „într-un mod care a păstrat intactă capacitatea noastră de a proiecta și influența dezvoltarea unei noi ordini internaționale” (Kissinger, 10 ianuarie 1977, p. 2). Aceasta amintește de aspirația pe care America a întreținut-o fără încetare din perioada mandatului prezidențial al lui Woodrow Wilson încoace, aceea de a reordona lumea ; însă nu este vorba de aceasta. Kissinger nu concepea ordinea mondială în termeni structurali precis definiți, ci se gândea mai degrabă la sarcina de a modela, de-a lungul anilor, relații organizate și pașnice între principalele părți ale lumii. Aceasta reprezintă mai degrabă sarcina menținerii și punerii în funcțiune a sistemului, în locul tentativei de a-l transforma.

Această profundă modificare a definiției misiunii americane marchează ajungerea la maturitate a lumii bipolare. „Maturizarea” ar trebui să fie înțeleasă în

două sensuri. Mai întâi, predominanța americană anterioară, extraordinară, într-o lume sever ruınată de război, s-a diminuat ca urmare a unei asimetrii mai puțin drastice a distribuției capabilităților naționale. Așa cum a afirmat Kissinger, Uniunea Sovietică a atins recent „un veritabil statut de mare putere”, înlăturând copleșitoarea „disparitate privind puterea strategică, dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică” (Kissinger, 23 decembrie 1975, p. 2). În al doilea rând, Statele Unite și Uniunea Sovietică au demonstrat treptat că au învățat să se comporte ca în cazul unor puteri duopoliste calculate – moderând intensitatea competiției lor și cooperând, ocazional, în vederea avantajului reciproc, dar continuând între timp să se supravegheze circumspect una pe cealaltă. Această situație, dacă este corect observată și exploatată, permite o anumită răsturnare a semnificației expansiunii globale americane, o expansiune asumată în mod ironic, în numele opoziției față de comunism.

Maturizarea lumii bipolare este cu ușurință confundată cu disoluția sa. La mijlocul anilor '70, declinul competiției hegemonice, într-o eră a destinderii, precum și proeminența relațiilor dintre nord și sud i-au determinat pe mulți să creadă că lumea nu mai putea fi definită în termeni bipolari. Însă declinul competiției americano-ruse și importanța crescută a problemelor lumii a treia nu implică sfârșitul bipolarității. Comportamentul american și rusesc s-a modificat, întrucâtva, de-a lungul timpului, însă este vorba de o modificare în direcția în care se așteaptă ca ele să se îndrepte, atât timp cât lumea rămâne bipolară (cf. capitolul 8, partea a III-a).

III

Existând doar două mari puteri, ne putem aștepta ca ambele să acționeze în vederea menținerii sistemului. Se poate oare presupune că ele ar putea asigura și alte funcții, precum cea a promovării păcii generale și a ajutorării altora în a-și rezolva problemele ce țin de securitate? Pe plan național, managementul este asigurat din punct de vedere instituțional. Pe plan internațional, nu. Sarcinile manageriale sunt îndeplinite în ambele domenii, însă în moduri foarte diferite. Această diferență, structural generată, dă naștere posibilității ca managementul afacerilor internaționale să fie subapreciat în mod nejustificat. Domeniul intern este privit ca fiind domeniul anticipărilor ordonate, în care guvernele controlează actele cetățenilor, oferind recompense și impunând sancțiuni, emițând legi și creând reglementări. Problemele interne sunt cuprinse în aria controlului de stat ; nu și problemele ce țin de politica externă. Enunțul pare a fi un truism, însă

această calitate îi dispare dacă se accentuează mai degrabă asupra controlului, decât asupra ariei. Ce a fost mai dificil – moderarea și ținerea sub control a comportamentul Rusiei, în cazul Berlinului și al Cubei, sau, în ceea ce privește teritoriul Statelor Unite, determinarea persoanelor de rase diferite să se accepte unele pe altele, în calitate de persoane egale, înfruntarea delincvenței juvenile, asigurarea adeziunii unor syndicate divizate față de protocoalele salariale sau ținerea sub control a mulțimilor violente și prevenirea revoltelor în marile orașe? Problemele de management din cadrul celor două domenii sunt diferite, însă nu în mod invariabil mai dificile în unul, decât în celălalt. Deoarece până și cele mai puternice națiuni nici nu controlează absolut totul și nici nu-i influențează pe toți în direcția propriilor lor interese, este lesne, deși greșit, să se tragă concluzia că un control privind afacerile internaționale ar fi exagerat de dificil de proiectat. Dacă el este sau nu astfel, depinde de tipul de control preconizat și variază de la un sistem internațional la altul.

Statele se străduiesc să-și mențină autonomia. În vederea acestui scop, marile puteri ale unei lumi multipolare impun strategii, se combină și, ocazional, se luptă. Unele state duc războaie pentru a le împiedica pe altele să ajungă la un dezechilibru al puterii, care să fie în favoarea lor. Fără legătură cu propriul lor interes, marile puteri duc războaie de echilibrare a puterii. Luptând în vederea propriului lor interes, ele produc un bun colectiv, ca un subprodus care ar trebui apreciat de statele care nu doresc să fie cucerite¹. Obiectivele de război pe care le-a dezvoltat Germania pe parcursul implicării în primul război mondial impuneau anexarea integrală sau parțială a micilor țări învecinate. Ele nu puteau împiedica Germania să-și realizeze ambițiile; doar celelalte mari puteri o puteau face. Nu este garantat un rezultat favorabil. Menținerea echilibrului a fost realizată mai devreme, prin divizarea și împărțirea Poloniei între Prusia, Rusia și Austria, fapt ce demonstrează din nou implicarea activă a marilor puteri în managementul sistemului propriu, chiar dacă acest lucru nu era pe placul Poloniei. Se sugerează, prin aceasta, un lucru demn de avut tot timpul în vedere. Pe plan internațional, este pusă în practică o parte destul de însemnată din cadrul procesului de management, cu toate că managerilor s-ar putea să nu le placă disconfortul și pericolul pe care acesta le presupune, iar cei administrați să nu-i agreeze pe manageri și nici rezultatele pe care ei le produc. Nimic legat de aceasta nu este neobișnuit. Managerii și realizările lor adesea displac publicului, un enunț care se menține valabil, în egală măsură, pentru directorii de corporație, pentru șefii de sindicat, pentru funcționarii publici sau pentru marile puteri. Țările imperialiste de stil vechi nu erau entuziast apreciate de majoritatea supușilor lor, nici japonezii,

1. Într-un studiu nepublicat, Stephen Van Evera insistă în mod riguros asupra acestui punct.

în procesul lor de unire în cadrul „Marii Sferă Est-Asiatică de Coproșperitate”, și nici germanii, atunci când erau pe cale să creeze noua ordine enunțată de Hitler. Toate acestea reprezintă exemple ale proceselor de management, influențare, exercitare a controlului și conducere a afacerilor mondiale sau regionale, realizate de marile puteri.

În general, ar trebui să ne așteptăm – ceea ce, de altfel, am și experimentat – la un mai mare efort managerial, atunci când este vorba despre o lume bipolară, comparativ cu ceea ce se așteaptă, de obicei, de la o lume multipolară. Atenția managerilor este concentrată doar asupra celor două mari puteri și, după câte știm, ei sunt suficient de motivați pentru a ține sub supraveghere afacerile globale. Atât Statele Unite, cât și Uniunea Sovietică au considerat că soarta multor altora ar trebui să cadă în grija lor. Edward W. Brooke a surprins bine ideea în primul său discurs ținut în Senat. În Vietnam noi nu duceam, a declarat el, un război, care să fie înțeles „ca un sacrificiu necesar, în numele unui echilibru global al puterii”. Noi duceam, în schimb, un război „drept”, în vederea asigurării a ceea ce este „cel mai bine pentru Vietnamul de Sud, și cel mai onorabil și decent, pentru noi înșine” (Brooke, 23 martie 1967, p. 8). Avea dreptate. Cu siguranță, noi nu ne-am luptat pentru a obține profit sau din necesitate. Statele, și în special cele mari, nu acționează doar de dragul propriului lor interes. Ele acționează, de asemenea, și pentru binele comun al omenirii. Însă binele comun este definit de către fiecare dintre ele pentru noi toți, definițiile intrând în conflict. Ne-am putea teme mai mult de aroganța purtătorilor de sarcini globale, decât de egoismul celor care sunt orientați către propriile lor interese, îngust definite. Agenții care dețin mari capacități le pot folosi pentru a-i ajuta pe alții sau pentru a le face rău. Puternica dorință de a acționa pentru binele altui popor, așa cum îl definim noi, a devenit periculoasă, în special la începutul anilor '60, pe când ne converteam resursele economice superioare în capacitate militară, într-un ritm pe care Uniunea Sovietică nu-l putea egala. Competiția strânsă subordonează ideologia interesului; statele care se bucură de un avantaj de putere asupra competitorilor lor cei mai apropiați sunt determinate să acorde o atenție exagerată pericolelor minore, iar peste granițe să pună în aplicare strategii sofisticate, care trec dincolo de satisfacerea intereselor definite strict în termeni de securitate. În anii războiului american din Vietnam, ne-am bucurat de un asemenea avans asupra Uniunii Sovietice, în ceea ce privea superioritatea militară, încât ne permiteam să angajăm o jumătate de milion de oameni în război, fără să creștem procentul produsului național brut alocat apărării și fără să ne diminuăm poziția strategică, vizavi de Uniunea Sovietică. Cu o astfel de capacitate enormă, Statele Unite puteau acționa nu împotriva Uniunii Sovietice, ci în pofida amenințării pe care o presupune puterea ei. Cum putem spera că deținătorii unei mari

puteri nu vor devasta o regiune, în numele creării și menținerii ordinii mondiale ? La nivelul sistemului internațional, se poate spera că puterea, care a devenit recent mai echilibrată, va rămâne astfel. O competiție militară, dacă este una strânsă, necesită precauție din partea competitorilor. La nivelul națiunii, putem spera că forțele interne împiedică liderii naționali să întreprindă aventuri periculoase și inutile. Presiunile venite din partea opoziției publice față de politicile aventuroase pot realiza acest lucru în Statele Unite ; slăbiciunea unei economii rămase în urmă și o tehnologie înapoiată o pot face în Uniunea Sovietică.

Nu putem spera ca agenții puternici să urmeze politici care să fie întocmai corecte ; putem spera ca ei să nu greșească întru totul. Eșecurile americane în Asia de Sud-Est nu ar trebui să pună într-o lumină defavorabilă rolul util pe care Statele Unite l-au jucat și continuă să-l joace, în Asia de Nord-Est, în Europa, în Orientul Mijlociu sau în alte locuri. Așa cum au repetat suficient de des oficialii americani, noi nu suntem jandarmul lumii. Însă, din păcate, în termenii președintelui Johnson, „nu există nimeni altcineva care să-și poată asuma o asemenea misiune” (Johnson, 5 mai 1965, p. 18). Enunțul care afirmă „că Statele Unite nu pot fi jandarmul lumii”, așa cum a remarcat ulterior Kissinger, „exprimă una dintre acele generalități care necesită o anumită elaborare. Esența chestiunii este aceea că securitatea și progresul, în cele mai multe părți ale lumii, depind de un anumit angajament american” (Kissinger, 23 decembrie 1975, p. 3). Statele Unite, având un milion de oameni staționați peste granițe, chiar înainte de a se implica în Vietnam, au înconjurat lumea noncomunistă, începând cu paralela 38, trecând prin Coreea spre est, până la Berlin. Chiar am jucat rolul de jandarm mondial și încă îl mai jucăm, funcția de poliție reprezentând o sarcină guvernamentală. Ne achităm de sarcină într-o mare măsură, spre satisfacția multor altora, lucru care ne costă mult mai mult pe noi, decât pe ei. Principala satisfacție reiese din popularitatea în scădere a sloganului scris pe ziduri, în multe orașe străine : „Americanilor, plecați acasă ! ”. Descoperim acum că ni se cere mai des să venim decât să plecăm, mai des să intervenim decât să stăm deoparte. Exemplele evidente abundă. Arabii se așteaptă de la noi să impunem presiuni asupra israelienilor. Israelienii se așteaptă ca noi să-i aprovizionăm și să-i susținem. Liderii din sudul Africii se așteaptă ca noi să rezolvăm în favoarea lor problemele coloniale care au rămas nesoluționate. Treptat și fără prea mult entuziasm, sud-coreenii își iau rămas bun de la trupele americane, dar vor continua să primească întăriri militare americane pe lângă suportul maritim și aerian. Liderii chinezi doresc să vadă retrase din Asia trupele americane însă, lasă ei să se înțeleagă, nu prea multe dintre ele și nu prea repede. Multe țări au ajuns să se obișnuiască cu dependența lor, continuând să mizeze pe noi, pentru a le ajuta să-și poarte de grijă. Europa de Vest reprezintă exemplul cel mai izbitor de dependență prelungită. Vest-europenii,

în ciuda unui dezechilibru al veniturilor economice menit să le confere un avantaj față de Rusia, continuă să se aștepte ca noi să le asigurăm, în cea mai mare parte, propria apărare. „Vă rugăm să stați!” a înlocuit dictonul „Plecați acasă!”, ca slogan popular. Într-adevăr, Georg Leber și Helmut Schmidt au transformat îndemnul „Trebuie să rămâneți!” într-un mesaj imperativ al repetatelor lor enunțuri privind securitatea europeană. Leber, ministrul german al Apărării, între 1972 și 1978, ne-a avertizat că, în ceea ce privește angajamentul nostru militar față de Europa, „nu există nici substituent politic, nici militar, nici psihologic, nici unul furnizat de un singur stat european și nici, laolaltă, de diferite state europene” (Leber, 27 februarie 1973, p. 50). Schmidt, ministrul Apărării și al Finanțelor, înainte de a deveni cancelar în 1974, a exclus în mod insistent din calcul, de-a lungul anilor, un efort german mai considerabil, deoarece „lipsa banilor, a resurselor umane și a sprijinului popular ar face imposibilă o astfel de soluție – lăsând, într-o oarecare măsură, deoparte gravele efecte politice pe care le-ar putea avea atât în Est, cât și în Vest” (*apud* Newhouse, 1971, p. 83). În argumentarea sa cu privire la faptul că, din punct de vedere politic și economic, Germania de Vest nu-și putea spori eforturile, el ar fi trebuit să adauge că cheltuielile de apărare pe care ea se străduia să le suporte se ridicau până la 3,3 procente din PNB. În același timp, noi cheltuim aproape opt procente din PNB pentru apărare, din care aproximativ două procente din PNB mergeau către personalul și echipamentul militar, pe care-l păstrăm fie în, fie pentru Europa. Din 1973 și până în 1976, dintre statele vest-europene, doar Marea Britanie a cheltuit mai mult de patru procente din PNB pe apărare, noi cheltuind aproximativ șase procente. Unele state europene își puteau permite să facă mai mult. Contribuția suplimentară pe care oricare dintre ele ar fi putut-o aduce ar fi avut totuși un impact scăzut. Ele au o tendință mai mică de a-și crește contribuțiile, decât de a construi argumente și de a lua măsuri menite să mențină eficiența angajamentului american, lucru pe care Germania, Franța și Marea Britanie cu toate îl fac, fiecare în modul său particular (*cf.* Waltz, 1974).

Într-o lume a statelor-națiune, o anumită reglementare a afacerilor militare, politice și economice este, din când în când, extrem de necesară. Cine o va asigura? În privința celei mai mari părți a cazurilor importante – cele de o extinsă importanță economică și cele care amenință să explodeze în violență militară –, Statele Unite reprezintă adesea singura țară având o șansă rezonabilă de a interveni efectiv. În cazul acestor chestiuni, o șansă rezonabilă s-ar putea să nu fie una considerabilă. Acordând un oarecare ajutor, noi realmente dobândim un anume control. Influențăm strategiile politico-militare pe care le urmează alții și decidem ocazional dacă ei vor iniția sau nu un război. Astfel, Kissinger l-a avertizat pe ambasadorul israelian Dinitz, în toamna anului 1973, „să nu acționeze

preventiv”. Iar ambasadorul nostru, Keating, a subliniat avertismentele, spunând israelienilor că, dacă ei atacă primii, în lipsa unei dovezi irefutabile a agresiunii arabe, se vor lupta de unii singuri (Stoessinger, 1976, p. 179). Statele Unite nu au fost capabile să prevină războiul dintre israelieni și arabi. Ele au ținut în frâu războaiele, încurajând părțile către o înțelegere. În cazul regiunii de sud a Africii, ele nu se pot aștepta la mai mult de o mixtură comparabilă, a eșecului și succesului. Totuși, dacă Statele Unite nu întind o mână de ajutor, în încercarea de a rezolva cele mai importante și mai dificile probleme, atunci cine? „Putem avansa dincolo de o Pax Americana sau chiar de o Pax Ruso-Americana”, a spus un cercetător canadian, „însă nu avem nici o șansă, dacă ne reîntoarcem la condiția neinspirată, în care doar celor slabi le pasă de ordinea internațională” (Holmes, 1969, p. 244).

În ciuda dificultăților pe care le presupune managementul internațional, Statele Unite au acordat, probabil, o prea mare importanță managementului afacerilor mondiale, începând cu cel de-al doilea război mondial. Claritatea cu care sunt definite pericolele și îndatoririle într-o lume bipolară determină cu ușurință țara care-și identifică propria sa securitate cu menținerea ordinii mondiale să reacționeze exagerat. Faptul că am gestionat o mare parte a afacerilor mondiale, timp de o treime de secol, ne-a încurajat credința că lumea va fi într-o stare mai rea dacă renunțăm să mai manifestăm o astfel de preocupare atentă față de ea. Unii și-au făcut griji cu privire la faptul că, după războiul din Vietnam, America se va debarasa prea rapid de responsabilitățile globale. Din trei motive, îngrijorarea este neîntemeiată. Mai întâi, interesul puterilor predominante față de consumul bunurilor colective este suficient de puternic, pentru a le determina să-și asume procurarea acelor bunuri, fără a fi corespunzător plătite. Ele au imboldul de a acționa în interesul păcii generale și al unei securități în sens larg a națiunilor, chiar dacă vor acționa în avantajul celorlați în aceeași măsură în care o fac pentru beneficiul propriu, și chiar dacă ceilalți plătesc costuri disproporționat de mici. Astfel, Mancur Olson, Jr. deduce o „tendință de «exploatare» a celor puternici de către cei mici” (Olson, 1965, p. 35). Statele aflate în frunte joacă roluri de conducere, în privința managementului afacerilor mondiale, și aceasta cu atât mai mult atunci când numărul lor se reduce la doar două. În al doilea rând, alții s-ar putea să-și facă griji cu privire la credibilitatea angajamentelor noastre, noi însă nu. Credibilitatea noastră reprezintă problema lor, nu a noastră, cu toate că, la mijlocul anilor '70, numeroși lideri americani au greșit, punând problema în mod serios. Avem, câteodată, motive serioase să ne împovărăm cu sarcinile altora; însă cu greu ne putem asuma temerile lor cu privire la gradul în care se poate miza pe noi, în condițiile în care acele temeri îi pot determina să facă mai mult pentru a se ajuta pe ei înșiși, lăsându-ne nouă mai puține sarcini, în ceea ce-i

privește. În al treilea rând, deprinderile manageriale care s-au format pe parcursul a trei decenii sunt atât de profund fixate, încât pericolul continuă să fie acela ca noi să facem prea mult, mai degrabă decât prea puțin.

Managementul este dificil de întreprins; reglementarea afacerilor statelor este dificil de planificat. Aceste enunțuri sunt în mod cert adevărate, ceea ce face ca gradul de extindere și chiar de succes al managementului american – și da, și al celui rusesc – să fie impresionant. Am spus puține lucruri despre Uniunea Sovietică, deoarece Statele Unite au purtat cea mai mare parte a sarcinii managementului global, sub aspect militar și, chiar într-o măsură mai mare, sub cel economic. Uniunea Sovietică și-a ordonat, desigur, cu solitudine propria sferă de influență, doar atât cât a fost suficient s-o poată menține. Procedând astfel, ea a contribuit la pacea și stabilitatea internațională, chiar dacă nu și la libertățile est-europenilor (vezi Licklider, 1976-1977). Marile puteri au un anumit interes în acele zone a căror instabilitate ar putea duce la implicarea lor, iar prin aceasta, la război. Instabilitățile din Balcani au generat primul război mondial. Ar fi putut lumea noastră bipolară să tolereze crizele și războaiele dintre statele est-europene într-o manieră mai mare decât a făcut-o vechea lume multipolară? Considerând că răspunsul este „nu”, unii au argumentat că lumea de dinainte și cea actuală sunt, în mod comparabil, instabile și predispuse către război. Această observație pune în umbră o diferență vitală dintre cele două sisteme. Acum, controlarea afacerilor est-europene de către o singură mare putere este tolerată de către cealaltă, deoarece intervențiile lor concurente ar putea genera pericole exagerate. Astfel, John Foster Dulles, apărător al procesului de eliberare, a dat asigurări Uniunii Sovietice, atunci când ungurii s-au revoltat, în octombrie 1956, că nu vom interveni în acțiunile lor de a-i reprima. Cu toate că am prefera ca est-europenii să și-i aleagă în mod liber pe cei care să-i guverneze, putem totuși înțelege că managementul Uniunii Sovietice, într-o parte a lumii tradițional instabilă, își are și părțile lui bune. Prin intermediul testelor și încercărilor, în Europa de Est și pretutindeni, o diviziune a muncii manageriale este mai corespunzător reglementată în cadrul lumilor bipolare decât în cele multipolare.

Întrebându-ne care sunt posibilitățile de management al afacerilor mondiale, ar trebui, de asemenea, să ne întrebăm cât de mare ar putea fi necesitatea managementului. Nevoia de management crește, pe măsură ce statele devin din ce în ce mai strâns interdependente. Dacă interdependența este cu adevărat strânsă, fiecare stat este constrâns să trateze acțiunile celorlalte state ca și cum ele ar constitui evenimente ce se petrec în interiorul propriilor sale granițe. Reciprocitatea dependenței determină fiecare stat să le supravegheze pe celelalte, cu precauție și suspiciune. O scădere a interdependenței scade nevoia de control. Am învățat, putem spera, că teoria dominoului nu se susține, nici din punct de

vedere economic, nici sub aspect militar. Un grad de autosuficiență, laolaltă cu deținerea de mari capabilități, izolează o națiune de restul lumii, transferând efectele manevrelor adverse, care originează în afara arenei sale naționale. În același timp, strânsa concentrare de putere, care este implicată de interdependența scăzută, induce numărului mic de state din topul piramidei puterii atât un interes mai mare în privința exercitării controlului, cât și o mai mare capacitate de a proceda astfel. Dimensiunea celor două mari puteri le conferă o anumită capacitate de control și, în același timp, le izolează, într-o măsură considerabilă, de efectele comportamentului celorlalte state. Inegalitatea națiunilor generează o condiție de echilibru, la un nivel scăzut de interdependență. În absența unei reglementări autoritare, faptul că între statele mari conexiunile sunt laxe, precum și existența unui anumit grad de control exercitat de ele, contribuie la promovarea păcii și a stabilității. Dacă membrii unui domeniu anarhic se află într-o condiție de interdependență scăzută, concertarea eforturilor, în vederea îndeplinirii scopurilor comune, este mai puțin des revendicată. Controlul, mai degrabă decât reglementarea precisă, și prevenția, mai degrabă decât coordonarea în vederea realizărilor pozitive, constituie operațiile de importanță-cheie. A interzice folosirea forței prin intermediul amenințării cu forța, a se opune cu forță la forță, a influența politicile statelor cu amenințarea sau cu folosirea forței – toate acestea au constituit și continuă să constituie mijloacele cele mai importante de control, în privința chestiunilor ce țin de securitate. În condițiile unei distribuții extrem de inegale a puterii mondiale, unele state, manipulând amenințarea cu forța, sunt în stare să modereze utilizarea forței pe plan internațional de către alții. Tot aceste state, în virtutea puterii lor superioare, sunt capabile să absoarbă eventualele schimbări destabilizatoare, care emană de pe urma apelurilor la violență pe care ele nu le controlează sau nu le pot controla.

IV

Cum rămâne însă cu toate celelalte probleme care implică eforturile concertate ale unui anumit număr de națiuni? Probleme la care m-am referit (de exemplu, la cei patru *p* – poluare, penurie, populare și proliferare) se insinuează uneori în vârful agendei internaționale. Blocajul militar dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică ar putea să creeze condițiile propice pentru ca ele să rămână acolo pentru lungi perioade. Cine le va gestiona? Mulți au început să creadă, în anii 1970, că Statele Unite nu o pot face, deoarece economia noastră nu mai reprezintă economia dominantă a lumii (*cf.* Ullman, octombrie 1976, pp. 3-4). Într-adevăr, nu o

putem face, în sensul că problemele internaționale de orice natură nu pot fi niciodată rezolvate de o singură națiune, fără să fie ajutată. Într-adevăr, noi nu putem acum să fim pe cont propriu, în ceea ce privește gestionarea unor probleme ce țin de comerț, de bani și de domeniul finanțelor, în aceeași măsură în care am fost la Bretton Woods, în 1944. Într-adevăr, nu putem opri răspândirea armelor nucleare, deși putem acționa mai mult ca oricine, în direcția prevenirii proliferării lor (*cf.* Kissinger, 30 septembrie 1976, pp. 8-9; Nye, 30 iunie 1977, pp. 5-6).

Nimeni nu va nega faptul că eforturile colective sunt necesare, dacă problemele comune trebuie să fie cumva rezolvate sau administrate. Realizarea proiectelor comune implică o anumită concertare a eforturilor, într-o mai mare măsură în prezent decât mai înainte, în lumea postbelică. Problemele globale nu pot fi rezolvate unilateral, de o singură națiune, ci doar de un anumit număr de națiuni acționând împreună. Cine însă poate să pună la dispoziție mijloacele și cine va achita principala parte din costuri? În afară de cazul în care o facem noi, asocierile între națiuni, în vederea cooperării, vor avea o întindere și un efect limitate. Am spus deja suficient de multe despre rolul nostru în chestiunile economice și în alte asemenea chestiuni, despre avantajul pe care-l câștigăm de pe urma poziției noastre relativ independente și despre incapacitatea Uniunii Sovietice, oricare ar fi înclinațiile acesteia, de a contribui într-o mare măsură la managementul afacerilor non-militare ale lumii. Din punct de vedere economic, Statele Unite reprezintă, de departe, puterea dominantă. Dacă puterea dominantă nu conduce, ceilalți nu o pot urma. Toate națiunile s-ar putea să se afle în aceeași ambarcațiune mondială fragilă, însă una dintre ele este cel mai adânc ancorată. În domeniul afacerilor economice și sociale, ca și în privința chestiunilor militare, celelalte țări sunt înclinate să ne cedeze nouă o mare parte din sarcini. Creșterea interdependenței, conform opiniei acceptate, a comprimat spațiul, instituind oportunități de administrare a afacerilor mondiale. Interdependența crescută conduce cu certitudine la o mai mare nevoie privind managementul afacerilor colective, însă nu produce și un manager capabil de a-l pune în practică. Din perspectivă globală sau la nivel macro, Statele Unite și Uniunea Sovietică au nevoie, cel mai mult dintre toate, să fie administrate. Teoria noastră modifică perspectiva, până la una aflată la nivel micro. Problema care apare, privind lucrurile în lumina teoriei, nu este aceea de a spune cum să administrăm lumea, incluzând marile ei puteri, ci de a spune cum anume variază posibilitatea ca marile puteri să administreze în mod constructiv afacerile internaționale, pe măsură ce sistemul se schimbă.

Apendice

Tabelele prezentate în continuare au fost elaborate de Stephen Peterson.

Tabel I. Exporturi plus importuri, ca procent din produsul național^a

Perioadele	Țările											
	Marea Britanie		Franța		Germania		Italia		Japonia		Uniunea Sovietică	
	Anii	%	Anii	%	Anii	%	Anii	%	Anii	%	Anii	%
Sfârșitul secolului al XIX-lea	1877-85	49	1875-84	52	1880-89	34	1889-90	26	1879-87	13		1879-88
	1887-95	45	1885-94	50	1890-99	30	1891-00	25	1888-97	26		1889-98
Înainte de primul război mondial	1897-05	41	1895-04	49	1901-09	34	1901-10	31	1898-07	34		1899-08
	1909-13	52	1905-13	54	1910-13	38	1911-13	34	1908-13	33		1904-13
Perioada interbelică	1924-28	38	1920-24	51	1925-29	31	1925-29	30	1918-27	41	b	1919-28
	1929-33	28	1925-34	42	1930-34	22	1930-34	20	1928-37	41		1929-38
	1934-58	24	1935-38	33	1935-38	12	1935-38	15	1938-31	31		1939-48
Perioada de după cel de-al doilea război mondial	1949-53	37	1950-54	38	1950-54	26	1950-52	26	1950-56	21	1955	1944-53
	1960	32	1960	23	1960	30	1960	26	1960	20	1960	1960
	1965	30	1965	22	1965	32	1965	26	1965	19	1965	1965
	1970	33	1970	25	1970	34	1970	30	1970	20	1970	1970
	1975	41	1975	32	1975	39	1975	40	1976	23	1975	1975

Note :

^aExporturile ca procent din PNB, plus importurile ca procent din PNB.

^bDatele din perioada interbelică pentru Uniunea Sovietică nu sunt date. Ele induc în eroare, din cauza depreciilor rapide a rublei naționale și a discrepanței dintre valoarea rublei naționale și a celei internaționale, ca unitate de cont. În virtutea ultimului motiv și datorită diferenței de evaluare a comerțului internațional și a celui din interiorul blocului comunist, datele ar trebui interpretate cu precauție.

Surse : Toate datele din perioada reprezentând mijlocul anilor '50, cu excepția celor referitoare la Uniunea Sovietică, sunt din Kuznets, ianuarie 1967, tabelul I, pp. 96-120. Toate datele, începând cu 1960 încoace, exceptându-le pe cele referitoare la Uniunea Sovietică, sunt din CIEP, ianuarie 1977, tabelele 1, 18, 19. Datele cu privire la PNB, valabile pentru Uniunea Sovietică, sunt din CIEP, ianuarie 1977, tabelul 2, p. 138. Datele privind comerțul, valabile pentru anul 1955, sunt din Mitchell, 1975, p. 499 ; cele valabile pentru anii 1960 și 1965, din evidența Fondului Monetar Internațional ; cele referitoare la anii 1970 și 1975, din evidența Oficiului de Statistică al ONU, 1977, pp. 424-427.

Tabelul II. Valoarea fluxului net de capital, pentru țările selectate, ca procent al formării de capital brut și al produsului național brut

Țara și valorile	1880-89	1890-99	1900-09	1910-13	1922-25	1926-30	1931-35	1951-55	1956-59	1961-65	1966-70	1971-75
Marea Britanie												
FNC/FCB ^a	80,0	48,0	49,0	139,0	27,0	15,0	+6,0 ^c	9,0	9,0	5,0	1,0	+9,0
FNC/PNB ^c	4,8	3,3	3,9	7,7	2,0	1,3	+0,5	1,0	1,0	0,9	0,2	+2,0
Franța												
FNC/FCB	46,0	13,0	19,0	17,0	7,3	17,0	+3,4	4,0	0,1	0,2	1,4	+1,0
FNC/PNB	0,9	2,6	4,0	3,5	2,0	3,2	+0,7	1,0	0,02	0,1	0,4	0,2
Germania												
FNC/FCB	30,0	11,0	10,0	17,0	v.n. [*]	33,0	104,0	2,0	3,0	+1,0	5,3	+5,4
FNC/PNB	3,1	1,4	1,5	2,6	v.n.	3,1	3,1	0,5	1,0	+0,2	1,3	+1,3
Japonia												
FNC/FCB	v.n.	v.n.	v.n.	v.n.	v.n.	v.n.	v.n.	0,7	0,2	1,4	1,4	3,0
FNC/PNB	v.n.	v.n.	v.n.	v.n.	v.n.	v.n.	v.n.	0,2	0,04	0,4	0,5	1,0
Statele Unite												
FNC/FCB	+3,2	0,2	+0,5	+2,7	2,0	3,0	+3,0	4,6	7,1	4,7	2,0	2,5
FNC/PNB	+0,7	0,1	+0,1	+0,5	0,4	0,5	+0,4	1,0	1,2	1,0	0,4	0,4

Note :

^a Raportul dintre fluxul net de capital și formarea capitalului brut.

^b Raportul dintre fluxul net de capital și produsul național brut.

^{*} v.n. – valoare negativă (n.tr.).

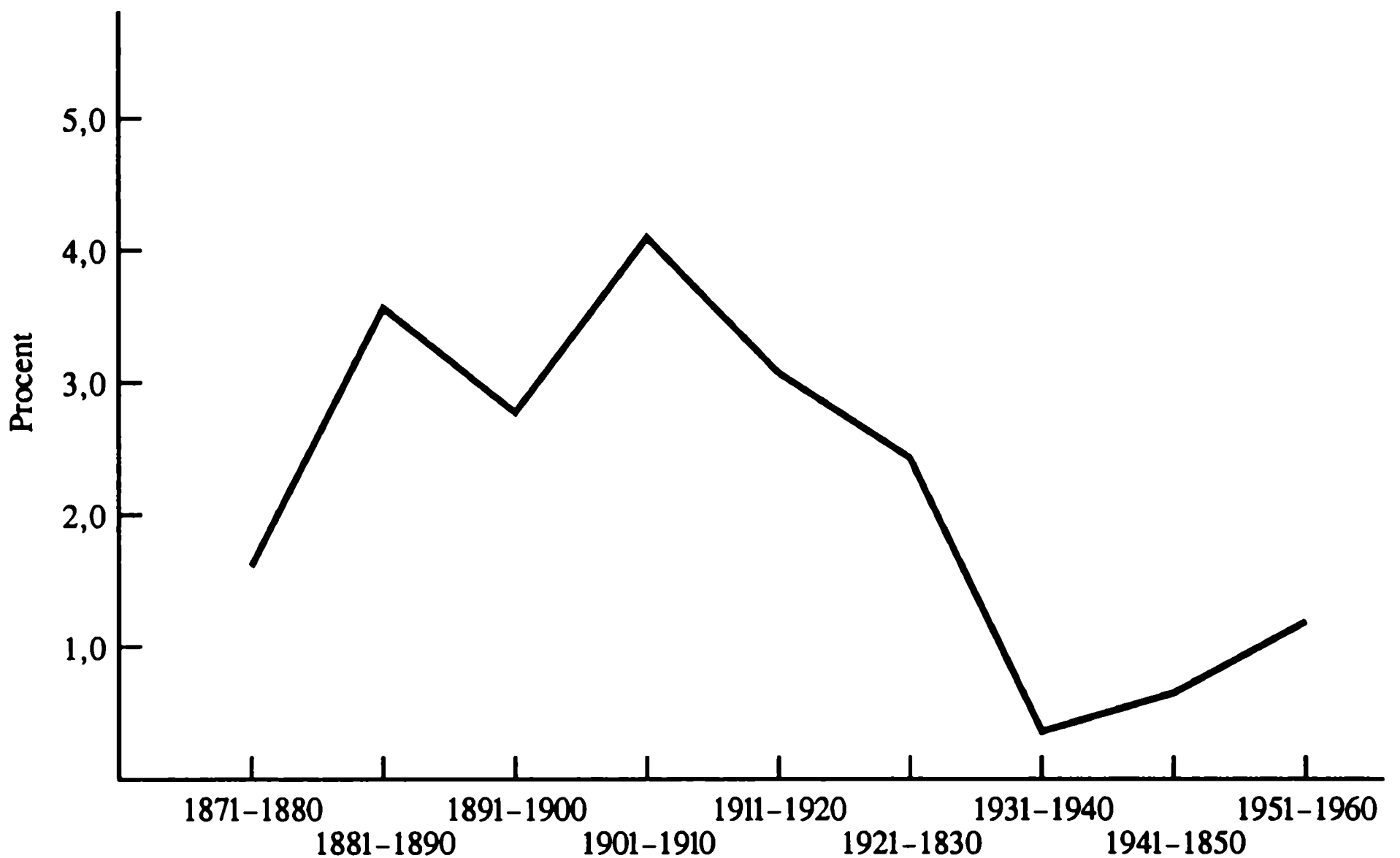
^c Semnul „+” este valabil pentru influxul net.

Tabelul II. Continuare

Surse : Datele referitoare la perioada de dinaintea primului război mondial sunt extrase din trei surse. Mediile privitoare la fluxul net de capital sunt calculate după cele din Bloomfield 1968, Apendice I, pp. 42-43. Valorile cu privire la produsele naționale brute și la formările de capital brut, valabile pentru Europa, sunt extrase din Mitchell, 1975, pp. 781-782, 785, 790, 797. Valorile cu privire la produsele naționale brute și la formările de capital brut, valabile pentru Statele Unite, sunt obținute din documentele Biroului Statelor Unite Privind Recensământul, 1976, partea I, pp. 224-231. Datele valabile pentru perioada interbelică sunt din trei surse. Mediile privitoare la fluxul net de capital, pentru toate țările, cu excepția Germaniei, sunt extrase din documentele Institutului Regal Al Afacerilor Internaționale, 1937, tabelul I, pp. 10-11. Valorile cu privire la produsele naționale brute și la formările de capital brut, valabile pentru Europa, sunt extrase din Mitchell, 1975, pp. citate. Valorile cu privire la produsele naționale brute și la formările de capital brut, valabile pentru Statele Unite, sunt obținute din documentele Biroului Statelor Unite Privind Recensământul, 1976. Datele valabile pentru perioada cuprinsă între 1951 și 1959 sunt din patru surse. Valorile fluxurilor de capital sunt extrase din documentele Departamentului de Afaceri Economice al ONU, 1961, tabelul 3, pp. 6-7. Valorile cu privire la produsele naționale brute și la formările de capital brut, valabile pentru Europa, sunt extrase din Mitchell, 1975, pp. 792-795. Valorile cu privire la produsele naționale brute, valabile pentru Statele Unite, sunt obținute din documentele Biroului Statelor Unite Privind Recensământul, 1976. Valorile cu privire la formările de capital brut, valabile pentru Statele Unite, sunt obținute din documentele Oficiului de Statistică al ONU, 1957 și 1961. Datele valabile pentru perioada cuprinsă între 1961 și 1975 sunt din trei surse. Valorile fluxurilor de capital sunt extrase din documentele OCDE (Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică)*, din diferiți ani, ca și valorile produselor naționale brute, valabile pentru perioada cuprinsă între 1961 și 1970. Valorile produselor naționale brute, valabile pentru perioada cuprinsă între 1971 și 1975 sunt din CIEP, martie 1976, p. 137. Valorile cu privire la formările de capital brut, valabile pentru Europa, din perioada cuprinsă între 1961 și 1975, sunt extrase din documentele OCDE, din diferiți ani, iar valorile cu privire la formările de capital brut, valabile pentru Statele Unite, sunt obținute din documentele Oficiului de Statistică al ONU, 1961, 1970 și 1974.

* În lb. engl., *OECD – Organisation for Economic Cooperation and Development* (n.tr.).

Tabelul III. Coeficientul cu privire la emigrarea europeană, ca procent din totalul populației europene^a

Note :

^a Fiecare punct reprezintă totalul coeficientului de emigrare, din decursul unui deceniu, ca procent al mediei populației, valabile pentru un deceniu. Graficul exclude partea europeană a Rusiei. Ca o privire de ansamblu, este de remarcat faptul că, din 1846 și până în 1932, aproximativ 95 de procente din totalul emigrației intercontinentale au provenit din Europa, iar din 1821 până în 1932, în jur de 58 de procente din totalul emigranților s-au stabilit în SUA (Kuznets, 1966).

Surse : Datele privind emigrația au fost extrase din Mitchell, 1975, p. 135. Datele privind populația, valabile pentru perioada cuprinsă între 1871 și 1930, sunt calculate în conformitate cu cele din Kucyzynski, 1969, tabelul I, pp. 230-231. Datele privind populația, valabile pentru perioada cuprinsă între 1931 și 1960, sunt din evidența Oficiului de Statistică al ONU, 1966, p. 103.

Tabelul IV. Exporturi plus importuri, ca procent din totalul comerțului mondial, pentru țările selectate

Ani	Marea Britanie ^a	Franța	Germania	Italia	Japonia	Uniunea Sovietică	Statele Unite ^b
1870-80	20,4	10,8	9,7	3,0	v.n.*	4,5	8,0
1880-89	22,4	10,2	10,3	2,9	v.n.	3,9	9,8
1913	15,5	7,3	12,1	2,9	v.n.	12,8	12,9
1928	13,7	6,1	9,3	2,8	v.n.	8,3	17,3
1937	14,1	4,8	8,3	2,3	5,1	7,4	16,0
1955	9,7	5,3	6,6	2,4	2,3	3,3	14,6
1960	8,7	4,9	8,1	3,1	3,3	4,2	13,4
1965	8,0	5,7	9,4	4,0	4,2	4,8	14,4
1970	6,9	6,3	11,0	4,9	6,2	3,9	15,0
1975	5,8	6,4	10,0	4,5	6,6	4,0	13,0

Note :

^a Marea Britanie și Irlanda, pe parcursul anului 1937.

^b America de Nord, în perioada cuprinsă între anii 1913-1937.

* v.n. – valoare negativă (n.tr.).

Surse : Datele valabile pentru perioada cuprinsă între 1870 și 1937 sunt extrase din Kuznets, 1966, pp. 306-308. Datele valabile pentru anul 1955, cu excepția celor referitoare la Uniunea Sovietică, sunt extrase din CIEP, martie 1976, tabelele 17-18, pp. 146-147. Datele valabile pentru Uniunea Sovietică, din anul 1955, sunt extrase din Mitchell, 1975, p. 499. Datele valabile pentru anii 1960 și 1965 sunt extrase din evidențele Fondului Monetar Internațional ; cele din perioada cuprinsă între 1970 și 1975, din documentele Oficiului de Statistică al ONU, 1977, pp. 424-427.

Tabelul V. Investițiile americane directe, după zona și sectoarele selectate

Anul și tipul de zonă	Valoarea contabilă ^a	Procente ale ID ^b ale SUA (%)	Procente cu referire la industria extractivă (%)	Procente cu referire la industria manufacturieră (%)
1945				
Zone dezvoltate ^c	\$ 4,809	57	14	24
Zone în curs de dezvoltare ^d	3,560	43	16	7
ID totale ale SUA	8,369		30	31
1950				
Zone dezvoltate	5,356	45	10	24
Zone în curs de dezvoltare	6,447	55	28	8
ID totale ale SUA	11,804		38	32
1955				
Zone dezvoltate	10,070	53	16	25
Zone în curs de dezvoltare	9,115	47	26	8
ID totale ale SUA	19,185		42	33
1960				
Zone dezvoltate	19,319	61	21	29
Zone în curs de dezvoltare	12,546	39	23	5
ID totale ale SUA	31,865		44	34
1965				
Zone dezvoltate	32,312	65	20	32
Zone în curs de dezvoltare	17,162	35	19	7
ID totale ale SUA	49,474		39	39
1970				
Zone dezvoltate	51,819	69	19	34
Zone în curs de dezvoltare	19,168	31	12	7
ID totale ale SUA	75,456		31	41
1975				
Zone dezvoltate	91,139	68	19	34
Zone în curs de dezvoltare	34,874	32	10	8
ID totale ale SUA	133,168		29	42

Note :

^a Exprimată în milioane de dolari americani la valoarea curentă.

^b Investiții directe ale SUA.

^c Incluzând Europa de Vest, Canada, Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud.

^d Toate celelalte țări.

Surse : Toate datele, cu excepția celor valabile pentru anul 1970, sunt extrase din următoarele numere ale publicației *Survey of Current Business* : datele pentru anul 1945, din numărul din ianuarie 1951, tabelul 4, p. 22 ; pentru 1950, cel din decembrie 1952, tabelul 1, p. 8 ; pentru 1955, cel din august 1956, tabelul 3, p. 19 ; pentru 1960 și 1965, cel din octombrie 1970, tabelul 9, p. 31 ; pentru 1975, cel din august 1976, tabelul 14, p. 49. Datele pentru anul 1970 provin de la Departamentul de Comerț al SUA, de la Biroul de Analiză Economică, 1975, tabelul 5, p. 5.

Tabelul VI. Cheltuieli naționale destinate cercetării și dezvoltării

Țări	Creșterea medie anuală a cheltuielilor destinate C&D, 1963-1973 (%)	Cheltuieli brute și procentul din PNB alocate C&D					
		1963		1967		1973	
		Valoarea ^a	Procentul (%)	Valoarea	Procentul (%)	Valoarea	Procentul (%)
Marea Britanie	4,3	\$2,160	2,3	\$2,649	2,3	\$3,340	1,9
Franța	10,2	1,300	1,6	2,562	2,3	3,982	1,6
Germania de Vest	14,1	1,463	1,4	2,084	1,7	8,329	2,4
Canada	8,7	430	1,3	828	1,5	1,092	0,9
Japonia	15,5	1,023	1,4	1,952	1,5	8,159	2,0
Uniunea Sovietică ^b	9,4	7,665 ^c	3,6	9,100	3,6	21,323	4,7
Statele Unite	4,4	19,215	3,4	25,330	3,0	30,120	2,3

Note :

^a Estimată în milioane de dolari americani, la valoarea curentă.

^b Datele se refeă la cheltuielile destinate „științelor exacte”.

^c Datele din 1965.

Surse : Datele referitoare la OCDE pentru anii 1963 și 1967 sunt extrase din Ruggie, 1974, tabelele III-1 și III-2, pp. 181-183. Cheltuielile brute referitoare la OCDE și procentele din PNB, valabile pentru 1973, sunt extrase din CIEP, martie 1976, p. 119, și din rapoartele OCDE, 1976, pp. 10, 48, 88, 260, 290, 532. Datele referitoare la cheltuielile destinate Cercetării și Dezvoltării, valabile pentru Uniunea Sovietică, sunt extrase din Nolting, 1976, tabelul I, p. 8. Datele referitoare la PNB, cu privire la Uniunea Sovietică, provin de la Oficiul de Statistică al ONU, 1976, p. 185.

Tabelul VII. Cotele de cheltuieli destinate instalațiilor și echipamentelor, care revin CMN deținute de SUA, estimate în raport cu formarea brută de capital fix din cadrul industriilor manufacturiere din șapte țări relevante, între 1966 și 1970

	Cheltuieli destinate instalațiilor și echipamentelor, ca procente ale formării brute de capital fix (FBCF)							Valoarea totală pentru cele șapte țări		
Tipul de industrie	Marea Britanie (%)	Franța (%)	Germania de Vest (%)	Belgia-Luxemburg (%)	Canada (%)	Mexic (%)	Brazilia ^a (%)	Cheltuieli destinate I&E (în milioane de dolari)	FBCF ^b (în milioane de dolari)	I&E ca procent al FBCF ^c (%)
1966										
Întreaga industrie manufacturieră	16,3	4,3	9,2	17,0	42,7	6,7	12,4	\$ 3,014	\$22,407	13
Alimentară	4,6	1,9	1,4	v.n. ^d	22,5	2,7	v.n. ^d	109 ^e	2,670 ^e	4
De chimicale	15,8	1,9	5,1	23,3	86,6	20,8	16,8	561	4,348	12
De metale neprelucrate și prelucrate	11,3	1,7	1,8			4,0	v.n. ^d	195 ^f		
De mașini	21,5	15,4	19,4	19,3	64,0	5,3	50,8	748	8,579 ^f	20
De echipament de transport	47,6	8,8	37,8			3,1	28,2	831		
Toate celelalte industrii manufacturiere	11,6	1,0	1,1	10,6	23,6	8,2	6,7	570	6,810	8
1970										
Întreaga industrie manufacturieră	20,9	5,8	12,3	14,1	32,2	9,3	18,3	4,152	29,739	13
Alimentară	4,4	0,9	2,0	v.n. ^d	23,5	3,1	11,1	163 ^g	4,030 ^g	4
De chimicale	17,9	2,1	10,4	24,9	68,1	10,7	27,4	691	5,155	13

Tipul de industrie	Cheltuieli destinate instalațiilor și echipamentelor, ca procent al formării brute de capital fix (FBCF)						Valoarea totală pentru cele șapte țări			
	Marea Britanie (%)	Franța (%)	Germania de Vest (%)	Belgia-Luxemburg (%)	Canada (%)	Mexic (%)	Brazilia ^a (%)	Cheltuieli destinate I&E (în milioane de dolari)	FBCF ^b (în milioane de dolari)	I&E ca procent al FBCF ^c (%)
De metale neprelucrate și prelucrate	21,1	1,0	8,4			8,3	11,9	457		
De mașini	29,0	23,3	27,8	12,0	57,8	13,9	57,1	1,292	11,482	22
De echipament de transport	45,5	9,8	27,8			17,9	25,6	870		
Toate celelalte industrii manufacturiere	19,2	2,8	2,7	10,8	20,5	13,0	5,9	679	9,072	7

Note :

^a Cifrele pentru anul 1970 se bazează pe datele din 1969 referitoare la FBCF.

^b Formarea brută de capital fix.

^c Cheltuielile destinate instalațiilor și echipamentelor (I&E), ca procent al formării brute de capital fix.

^d Incluse în rubrica „toate celelalte industrii manufacturiere”

^e Cifrele exclud industria de procesare a alimentelor din Belgia-Luxemburg și Brazilia. Cifrele corespunzătoare acestor țări sunt incluse în rubrica „toate celelalte industrii manufacturiere”.

^f Cifrele exclud industria de metale neprelucrate și prelucrate din Brazilia. Cifrele corespunzătoare sunt incluse în rubrica „toate celelalte industrii manufacturiere”.

^g Cifrele exclud industria de procesare a alimentelor din Belgia-Luxemburg, în cazul căreia datele relevante sunt incluse în rubrica „toate celelalte industrii manufacturiere”.

Sursa : Senatul SUA, Comitetul Pentru Finanțe, februarie 1973, tabelul 9, p. 411.

Tabelul VIII. Valoarea totală a comerțului : exporturile mondiale și din țările selectate, comparate cu exporturile realizate de CMN ale SUA și de filialele lor cu capital majoritar din străinătate, din 1966 și 1970

	Valoarea ^a				Creșterea sau descreșterea (-) din 1966 până în 1970				Exporturile CMN ca procent al exporturilor totale	
	1966		1970		Valoarea ^a		Procent		1966 (%)	1970 (%)
	Total	CMN	Total	CMN	Total	CMN	Total (%)	CMN (%)		
Zona sau țara										
Valoarea totală a comerțului mondial	\$201,80	\$43,046	\$309,200	\$72,759	\$107,400	\$29,713	53,2	69,0	21	24
Statele Unite	29,998	19,241	42,593	29,420	12,595	10,173	41,2	52,9	64	69
Canada	9,551	3,327	16,187	6,852	6,636	3,525	69,5	105,9	35	42
America Latină și restul Emisferei Vestice	10,871	4,333	13,260	4,746	2,389	413	22,0	9,5	40	36
– Mexic ^b	1,199	126	1,402	217	203	91	16,9	72,2	11	16
– Brazilia ^b	1,741	152	2,738	222	997	70	57,3	46,1	9	8
Marea Britanie	14,132	2,664	19,351	3,374	5,219	710	36,9	26,7	19	17
Comunitatea Economică Europeană	52,650	4,532	88,520	8,607	35,870	4,219	68,1	89,9	9	10
– Belgia-Luxemburg ^b	6,832	875	11,609	1,558	4,777	683	69,9	78,1	13	13
– Franța ^b	10,889	779	17,742	1,552	6,853	773	62,9	99,2	7	9
– Germania de Vest ^b	20,134	1,424	34,189	2,666	14,055	1,242	69,8	87,2	7	8
Japonia	9,777	84	19,318	350	9,541	266	97,6	316,7	1	2

	Valoarea ^a				Creșterea sau descreșterea (-) din 1966 până în 1970				Exporturile CMN ca procent al exporturilor totale	
	1966		1970		Valoarea ^a		Procent		1966	1970
	Total	CMN	Total	CMN	Total	CMN	Total	CMN		
Zona sau țara										
Japonia	9,777	84	19,318	350	9,541	266	97,6	316,7	1	2
Restul Europei de Vest	19,538	2,494	29,639	4,409	10,101	1,915	51,7	76,8	13	15
Europa de Est și URSS	21,200	v.n.*	31,000	v.n.	9,101	-	46,2	-	-	-
Australia/Noua Zeelandă/ Africa de Sud	5,844	340	7,993	758	2,149	418	36,8	122,9	6	9
Restul Asiei și Africii	25,210	4,655	37,100	10,029	11,890	5,374	47,2	115,4	18	27
Nelocalizate, pe plan internațional	89	1,369	99	3,747	10	-	11,2	-	-	-

Note :

^a Estimată în milioane de dolari americani, la valoarea curentă.

^b Parțial estimată de Comisia Tarifară, în locul intrării sau intrărilor care nu sunt permise de agenția inițială.

* v.n. – valoare negativă (n.tr.)

Sursa : Senatul SUA, Comitetul Pentru Finanțe, februarie 1973, tabelul A-1, p. 354.

Tabelul IX. Produse manufacturate : exporturile realizate de CMN ale SUA și de filialele lor cu capital majoritar din străinătate, ca procent al cifrei de exporturi ale țărilor selectate, din 1966 și 1970

Țările																		
	Totalul tuturor țărilor listate		Statele Unite		Canada		Marea Britanie		Franța		Germania de Vest		Belgia-Luxemburg		Mexic		Brazilia	
	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)
Tipul de industrie																		
Întreaga industrie manufacturieră	28	30	65	68	39	44	16	16	6	10	7	8	10	14	16	30	15	29
De produse alimentare	38	38	132	176	42	25	12	13	3	7	13	15	6	10	11	22	5	6
De hârtie și produse derivate	36	68	61	54	31	30	3	7	3	7	1	5	9	14	0	0	66	83
De chimicale și produse derivate	31	28	73	61	57	29	16	22	7	8	2	5	28	41	23	24	19	213
De cauciuc	33	30	72	79	21	42	16	18	13	8	0	3	15	41	100	200	0	60
De materiale neprelucrate și prelucrate	13	16	64	75	4	6	9	6	1	0,6	1	3	0,4	5	3	15	0	3
De mașini, cu excepția celor electrice	27	26	47	45	23	34	21	19	23	21	7	7	37	33	0	37	22	716
De mașini electrice	34	30	76	69	38	26	20	17	8	7	4	7	15	26	56	71	20	28
De echipament de transport	53	56	102	104	104	85	30	32	2	17	21	22	20	6	275	110	120	40

Țările																		
	Totalul tuturor țărilor listate		Statele Unite		Canada		Marea Britanie		Franța		Germania de Vest		Belgia-Luxemburg		Mexic		Brazilia	
	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)	1966 (%)	1970 (%)
Tipul de industrie																		
De textile și confecții	3	7	15	26	11	34	0,4	0,4	0,3	0,3	0,1	0,6	1	14	2	7	6	3
Tipografică și poligrafică	18	18	36	44	7	29	14	8	3	4	0	2	17	8	13	11	v.n.*	v.n.
De instrumente	34	44	57	75	431	442	28	45	17	20	7	9	8	4	300	50	200	v.n.
Alte tipuri de industrie manufacturieră	14	15	26	36	22	35	3	2	0,7	10	2	7	1	1	17	11	14	v.n.

Sursa : Datele sunt extrase din evidențele Senatului SUA, Comitetul Pentru Finanțe, februarie 1973, tabelele A de la 24 până la 27, pp. 377-380.

* v.n. – valoare negativă (n.tr.).

Tabelul X. Dependența de importurile de petrol, în cazul anilor selectați, pentru Europa de Vest, Japonia și Statele Unite

Țările și anii	Importurile de petrol : milioane de tone metrice	Importurile de petrol : procente ale rezervei de energie (%)	Importuri de petrol din Orientul Mijlociu : milioane de tone metrice	Importuri de petrol din Orientul Mijlociu : procente ale rezervei de energie (%)
Europa de Vest				
1967	451	50	230	25
1970	644	57	309	28
1973	756	60	513	41
1976	682	64	467	37
Japonia				
1967	121	62	102	52
1970	211	73	173	60
1973	284	80	216	61
1976	262	74	196	55
Statele Unite				
1967	130	9	10	0,7
1970	170	10	9	0,5
1973	313	17	41	2
1976	365	20	95	5

Surse : Datele referitoare la importurile totale de petrol și la importurile de petrol din Orientul Mijlociu sunt din evidențele deținute de British Petroleum Company, 1967, 1970, 1973, 1976 ; datele cu privire la consumul total de energie, din cele ale anului 1976, p. 25.

Tabelul XI. Estimări cu privire la energie făcute de Statele Unite, Europa de Vest și Japonia, pentru perioada cuprinsă între anii 1973-1990

Țările și anii	Importurile de petrol ca procent al consumului de energie (%)	Importurile nete de energie ca procent al consumului de energie ^a (%)
Europa de Vest		
1973 ^b	59	62
1980 ^c	36	42
1985	28	35
1990	24	33
Japonia		
1973 ^b	77	89
1980	67	85
1985	61	80
1990	56	75
Statele Unite^d		
1973 ^b	18	17
1980	20	19
1985	20	19
1990	18	17

Note :

^a În importurile de energie se includ cărbunele, petrolul și gazele naturale.

^b Date actuale.

^c Cifrele estimate pentru SUA se bazează pe aceste asumptii principale : o creștere anuală a PNB cu 4,3 procente până în 1980 și cu 4,0 procente după această dată ; o creștere anuală a populației cu 1 procent ; existența doar a unor schimbări graduale, în privința tehnologiei ce ține de energie, cu excepția celei referitoare la gazificarea și lichefierea cărbunelui și la controlul emisiilor oxidice și sulfuroase, înainte de anul 1985, precum și cu privire la introducerea, în scopul producerii de energie, a reactoarelor multiplicatoare, după această dată (Dupree și West, Departamentul Privind Conservarea și Dezvoltarea Resurselor Naturale ale SUA, 1972, pp. 14-15).

^d Cifrele privind importul de energie sunt mai mici decât cele referitoare la importurile de petrol, pentru toți anii, din cauza exportului de cărbune.

Sursa : Departamentul Privind Conservarea și Dezvoltarea Resurselor Naturale ale SUA, iunie 1976, pp. 43, 45, 47.

Tabelul XII. Modificarea procentuală cu privire la consumul zilnic de petrol, înregistrată în cazul țărilor selectate, în perioadele 1973-1977 și 1976-1977

Țara	1973-1977 (%)	1976-1977 (%)
Marea Britanie	-19,5	-1,5
Franța	-8,6	-1,4
Germania de Vest	-10,8	-0,5
Italia	-5,0	-2,6
Japonia	-0,7	-7,0
Statele Unite	-7,5	+8,8

Sursa : Stabler și Tanner, 31 octombrie 1977, p. 1.

Bibliografie

- Allison, Graham T. (1971), *Essence of Decision*, Little, Brown, Boston.
- Allison, Graham T. și Morton Halperin (primăvara, 1972). „Bureaucratic politics : a paradigm and some policy implications”, *World Politics*, vol. 24.
- Andrade, E.N. de C. (1957), *An Approach to Modern Psysis*, Doubleday, New York.
- Angell, Normann (1913), *The Great Illusion*, ediția a IV-a revizuită și adăugită, Putnam's, New York.
- Angyal, Andras (ianuarie 1939), „The structure of wholes”, *Philosophy of Science*, vol. 6.
- Aron, Raymond (1966), *Peace and War : A Theory of International Relations*, Doubleday, Garden City.
- Aron, Raymond (1967), „What is a theory of international relations?”, *Journal of International Affairs*, vol. 21.
- Aron, Raymond (1970), „Theory and theories in international relations : a conceptual analysis”, în Norman D. Palmer (ed.), *A Design for International Relations Research*, monografia a X-a, American Academy of Political and Social Science, Philadelphia.
- Art, Robert J. (1973), „The influence of foreign policy on seapower : new weapons and Weltpolitik in Wilhelminian Germany”, *Sage Professional Paper in International Studies*, vol. 2., Sage Publications, Beverly Hills.
- Art, Robert J. și Kenneth N. Waltz (1971), „Technology, strategy, and the uses of force”, în Art, R.J. și Waltz, K.N. (eds.), *The Use of Force*, Little, Brown, Boston.
- Ashby, W. Ross (1964), *An Introduction to Cybernetics*, Chapman și Hall, Londra.
- Bain, Joe S. (1956), *Barriers to New Competition*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Bales, Robert F. și Edgar F. Borgatta (1953), „Size of Group as a factor in the interaction profile”, în A. Paul, Hare, Edgar F., Borgatta și Robert F., Bales (eds.) (1965), *Small Groups : Studies in Social Interaction*, Knopf, New York.
- Baran, Paul A. și Paul M., Sweezy (1966), *Monopoly Capital : An Essay on the American Economic and Social Order*, Monthly Review Press, New York.
- Barnard, Chester I. (1944), „On planning the world government”, în Barnard, C. (ed.) (1948), *Organization and Management*, Harvard University Press, Cambridge.
- Barnet, Richard J. și R.E., Muller (1974), *Global Reach*, Simon and Schuster, New York.
- Basiuk, Victor (f.a.), „Technology, Western Europe's alternative futures, and American policy”, Institute of War and Peace Studies, Columbia University, New York.
- Baumol, William J. (1952), *Welfare Economics and the Theory of the State*, Longmans, Green, Londra.

- Beaufre, André (1965), „Nuclear deterrence and world strategy”, în Karl H., Cerny și Henry W., Briefs (eds), *NATO in Quest of Cohesion*, Praeger, New York.
- Berglund, Abraham (1907), *The United States Steel Corporation*, Columbia University Press, New York.
- Bergsten, C. Fred și William R., Cline (mai 1976), „Increasing international economic interdependence : the implications for research”, *American Economic Review*, vol. 66.
- Bertalanffy, Ludwig von (1968), *General Systems Theory*, Braziller, New York.
- Blainey, Geoffrey (1970), *The Causes of War*, Macmillan, Londra.
- Bloomfield, Arthur I. (1968), „Patterns of fluctuation in international investment before 1914”, *Princeton Studies in International Finance*, nr. 21, Department of Economics.
- Boltzman, Ludwig (1905), „Theories as representations”, extras tradus de Rudolf Weingartner, în Arthur, Danto și Sidney, Morgenbesser (eds.) (1960), *Philosophy of Science*, World Meridian Books, Cleveland.
- Boulding, Kenneth E. și Tapan, Mukerjee (1971), „Unprofitable empire ; Britain in India, 1800-1967 : a critique of the Hobson-Lenin thesis on imperialism”, *Peace Research Society Papers*, vol. 16.
- Brennan, Donald G. (primăvara, 1977), „The Soviet military build-up and its implications for the negotiations on strategic arms limitation”, *Orbis*, vol. 21.
- Brejnev, L.I. (5 octombrie 1976), „Brezhnev gives interview on French TV”, *The Current Digest of the Soviet Press* (3 noiembrie 1976), vol. 28, Ohio State University, Columbus.
- Briggs, Asa (1968), „The world economy : interdependence and planning”, în C.L., Mowat (eds.), *The New Cambridge Modern History*, vol. 12, Cambridge University Press, Cambridge.
- British Petroleum Company Ltd. (diferiți ani), *B.P. Statistical Review of the World Oil Industry*, Britannic House, Londra.
- Brooke, Edward (23 martie 1967), „Report on Vietnam and Asia”, *Congressional Record*, GPO, Washington, D.C.
- Brown, Michael Barratt (1970), *After Imperialism*, ediție revizuită, Humanities Press, New York.
- Buchanan, James M. și Gordon, Tullock (1962), *The Calculus of Consent*, University of Michigan Press, Ann Arbor. (Pentru ediția în limba română, vezi Buchanan, James M. și Gordon, Tullock, *Calculul consensului*, Editura Expert, București, 1995.)
- Buckley, Walter (ed.) (1968), *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist, A Sourcebook*, Aldine, Chicago.
- Buharin, Nikolai (1917/1973), *Imperialism and World Economy*, Monthly Review Press, New York.
- Burns, Arthur Robert (1936), *The Decline of Competition*, McGraw-Hill, New York.
- Burt, Richard (1976), „New Weapons Technologies : Debate and Directions”, *Adelphi Papers*, nr. 126, Londra.
- Carr, Edward Hallet (1946). *The Twenty Years' Crisis : 1919-1939*, ediția a II-a (1964), Harper and Row, New York.
- Chamberlin, E.H. (1936), *The Theory of Monopolistic Competition, a Re-orientation of the Theory of Value*, Harvard University Press, Cambridge.
- Chou En-Lai (1 septembrie 1973), „Excerpts from Chou's report to the 10th Congress of the Chinese Communist Party”, *New York Times*.
- Churchill, Winston S. (1950), *The Grand Alliance*, Houghton Mifflin, Boston.

- Clifford, Clark (septembrie 1946), „American relations with the Soviet Union”, în Arthur, Krock (1968), *Memoirs*, Funkand Wagnalls, New York.
- Collins, Joseph (10 septembrie 1977), „Britain is awarded Ford engine plant in stiff competition”, *New York Times*.
- Conant, James B. (1947), *On Understanding Science*, Yale University Press, New Haven.
- Conant, James B. (1952), *Modern Science and Modern Man*, Columbia University Press, New York.
- Cooper, Richard N. (1968), *The Economics of Interdependence*, McGraw-Hill, New York.
- Cooper, Richard N. (ianuarie 1972), „Economic interdependence and foreign policy in the seventies”, *World Politics*, vol. 24.
- Crittenden, Ann (31 decembrie 1976), „U.S. seen safe from supplycuts of major minerals”, *International Herald Tribune*.
- Crossman, Richard (1977), *The Diaries of a Cabinet Minister*, vol. 3 : *Secretary of State for Social Services, 1968-1970*, Hamish Hamilton and Jonathan Cape, Londra.
- Dahl, Robert A. (iulie 1957), „The concept of power”, *Behavioral Science*, vol. 2.
- De Gaulle, Charles (14 ianuarie 1963), „Seventh press conference held by General de Gaulle as President of the French Republic in Paris at the Elysee Palace”, *Major Adresses, Statements and Press Conferences : 19 mai 1958-31 ianuarie 1964*, Service de Presse et d'information, Ambassade de France, New York.
- De Tocqueville, Alexis (1840/1966), *Democracy in America*, ediție îngrijită de J.P. Mayer și Max Lerner, traducere de George Lawrence, Harper and Row, New York.
- Deutsch, Karl W. (1966), „Recent trends in research methods in political science”, în James C., Charlesworth (ed.), *A Design for Political Science : Scope, Objectives, and Methods*, monografia a X-a, American Academy of Political and Social Science, Philadelphia.
- Charlesworth, James C. și Singer, J. David (aprilie 1964), „Multipolar power systems and international stability”, *World Politics*, vol. 16.
- Diesing, Paul (1962), *Reason in Society*, University of Illinois Press, Urbana.
- Disraeli, conte de Beaconsfield (1880), *Endymion*, Longmans, Green, Londra.
- Djilas, Milovan (1962), *Conversations with Stalin*, traducere de Michael B. Petrovich, Harcourt, Brace and World, New York.
- Downs, Anthony (1967), *Inside Bureaucracy*, Little, Brown, Boston.
- Dowty, Alan (1969), „Conflict in war potential politics : an approach to historical macroanalysis”, *Peace Research Society Papers*, vol. 13.
- Duncan, Otis D. și Leo F., Schnore (septembrie 1959), „Cultural, behavioral, and ecological perspectives in the study of social organization”, *Journal of American Sociology*, vol. 65.
- Dupree, Ealter G. și West, James A. (1972), *United States Energy Through the Year 2000*, US Department of the Interior, GPO, Washington, D.C.
- Durkheim, Emile (1893/1964), *The Division of Labor in Society*, Free Press, New York. (Pentru ediția în limba română, vezi Durkheim, Emile, *Diviziunea muncii sociale*, Editura Albatros, București, 2001.) *The Economist*, (13 august 1977), „Business brief : imitating IBM”.
- Emmanuel, Arghiri (1972), *Unequal Exchange : A Study of the Imperialism of Trade*, traducere de Brian Pearce, Monthlz Review Press, New York.
- Feis, Herbert (1930/1964), *Europe, the World's Banker, 1870-1914*, August M. Kelly, New York.

- Fellner, William (1949), *Competition among the Few*, Knopf, New York.
- Finney, John W. (18 ianuarie 1976), „Dreadnought or dinosaur”, *New York Times Magazine*.
- Finney, John W. (28 noiembrie 1976), „Strategic stockpile : for whose security”, *New York Times*.
- Follett, Mary Parker (1941), *Dynamic Administration ; the Collected Papers of Mary Parker Follett*, ediție îngrijită de H.C. Metcalf și L. Urwick, Management Publications Trust, Bath.
- Ford, Gerald R. (16 ianuarie 1975), „State of the union message to Congress”, *New York Times*.
- Fortes, Meyer (1949), „Time and social structure : an Ashanti case study”, în Fortes M. (ed.), *Social Structure : Studies Presented to A. R. Radcliffe-Brown*, Clarendon Press, Oxford.
- Foster, William C. (iulie 1965), „Arms control and disarmament”, *Foreign Affairs*, vol. 43.
- Fox, William T.R. (1959), „The uses of international relations theory”, în Fox W.T.R. (ed.), *Theoretical Aspects of International Relations*, University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- Franke, Winfried (1968), „The italian city-state system as an international system”, în Morton A., Kaplan (ed.), *New Approaches to International Relations*, St. Martin's, New York.
- Fulbright, J. William (1966), *The Arrogance of Power*, Random House, New York.
- Gaitskell, Hugh (1 martie 1960), „House of Commons”, *Parliamentary Debates*, vol. 618, HMSO, Londra.
- Gallagher, John și Ronald, Robinson (august 1953), „The imperialism of free trade”, *Economic History Review*, seria a II-a, vol. 6.
- Galtung, Johan (1971), „A structural theory of imperialism”, *Journal of Peace Research*, vol. 8.
- Gambetta, Léon (1899), „France after the German conquest”, fragment din discursul ținut la Bordeaux în 26 iunie 1871, în *The World's Best Orations*, vol. 6, editat de David J. Brewer, Fred P. Kaiser, St. Louis.
- Gilpin, Robert (1975), *U.S. Power and the Multinational Corporation*, Basic Books, New York.
- Giscard D'Estaing, Valéry (1 iunie 1976), „France's defense policy”, Service de Presse et d'information, Ambassade de France, New York.
- Goodwin, Geoffrey L. (1976), „International Institutions and the limits of interdependence”, în Avi, Shlaim (ed.), *International Organisations in World Politics : Yearbook, 1975*, Croom Helm, Londra.
- Greene, Murray (1952/1961), „Schumpeter's imperialism – a critical note”, în Harrison M. Wright (ed.), *The „New Imperialism”*, Heath, Boston.
- Gregor, James (iunie 1968), „Political science and the uses of functional analysis”, *American Political Science Review*, vol. 62.
- Grundy, Kenneth W. (aprilie 1963), „Nkrumah's theory of underdevelopment, an analysis of recurrent themes”, *World Politics*, vol. 15.
- Haas, Ernst B. (iulie 1953), „The balance of power : prescription, concept, or propaganda ?”, *World Politics*, vol. 5.
- Halle, Louis J. (1955), *Civilization and Foreign Policy*, Harper, New York.
- Halperin, Morton (1974), *Bureaucratic Politics and Foreign Policy*, Brookings, Washington.

- Hamilton, Alexander, John, Jay și James, Madison (1787-1788), *The Federalist*, Modern Library, Random House, New York.
- Harris, Errol E. (1970), *Hypothesis and Perception*, Allen and Unwin, Londra.
- Heisenberg, Werner (1971), *Physics and Beyond*, traducere de Arnold J. Pomerans, Harper and Row, New York.
- Hertz, Heinrich (1894), *The Principles of Mechanics*. Introducerea lucrării a fost retipărită în Arthur, Danto și Sidney, Morgenbesser (eds.), *Philosophy of Science*, World Meridian Books, Cleveland, 1970.
- Herz, John H. (ianuarie 1950), „Idealist internationalism and the security dilemma”, *World Politics*, vol. 2.
- Herz, John H. (1959), *International Politics in the Atomic Age*, Columbia University, New York.
- Hobbes, Thomas (1651), *Leviathan*, ediție îngrijită de Michael Oakeshott, Basil Blackwell, Oxford, f.a.
- Hobson, J.A. (1902/1938), *Imperialism : A Study*, Allen and Unwin, Londra.
- Hoffmann, Stanley (aprilie 1959), „International relations : the long road to theory”, *World Politics*, vol. 11.
- Hoffmann, Stanley (1961), „International systems and international law”, în Hoffmann, S., *The State of War : Essays on the Theory and Practice of International Politics*, Praeger, New York, 1965.
- Hoffmann, Stanley (1963a), „Minerve et Janus”, în Hoffmann, S., *The State of War : Essays on the Theory and Practice of International Politics*, Praeger, New York, 1965.
- Hoffmann, Stanley (1963b), „Rousseau on war and peace”, în Hoffmann, S., *The State of War : Essays on the Theory and Practice of International Politics*, Praeger, New York, 1965. (Pentru varianta în limba română a articolului, vezi Hoffmann, Stanley, „Conceptia lui Rousseau despre război și pace”, în Hoffmann, Stanley, *Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale*, Editura Știința, Chișinău, 1999.)
- Hoffmann, Stanley (30 ianuarie 1964), „Cursing de Gaulle is not a policy”, *The Reporter*, vol. 30
- Hoffmann, Stanley (toamna, 1964), „Europe's identity crisis : between the past and America”, *Daedalus*, vol. 93.
- Hoffmann, Stanley (1968), *Gulliver's Troubles*, McGraw-Hill, New York.
- Hoffmann, Stanley (6-7 martie 1972), „Over there, part I and part II”, *New York Times*.
- Hoffmann, Stanley (11 ianuarie 1976), „Groping toward a new world order”, *New York Times*.
- Holmes, John W. (primăvara, 1969), „The American problem”, *International Journal*, vol. 24.
- Hosoya, Chihiro (aprilie 1974), „Characteristics of the foreign policy decision-making system in Japan”, *World Politics*, vol. 26.
- Hume, David (1741), „Of the first principles of government”, în Henry D. Aiken (ed.), *Hume's Moral and Political Philosophy*, Hafner, New York, 1948.
- Hume, David (1742), „Of the balance of power”, în Charles W., Hendel (ed.), *David Hume's Political Essays*, Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1953. (Pentru varianta în limba română, vezi Hume, David, „Despre Balanța Puterii”, în *Eseuri politice*, Editura Humanitas, București, 2005.)
- Huntington, Samuel P. (1962), „Patterns of violence in world politics”, în Huntington, S.P. (ed.), *Changing Patterns of Military Politics*, Free Press, New York.

- Hymer, Stephen (mai 1970), „The efficiency (contradictions) of multinational corporations”, *American Economic Review*, vol. 60.
- Imlah, A.H. (1958), *Economic Elements in the Pax Britannica*, Harvard University Press, Cambridge.
- Isaak, Alan C. (1969), *Scope and Methods of Political Science*, Dorsey, Homewood, Ill.
- Jaeger, Werner (1939), *Paideia : The Ideals of Greek Culture*, vol. I, Oxford University Press, New York.
- Jervis, Robert (1976), *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton.
- Jervis, Robert (ianuarie 1978), „Cooperation under the security dilemma”, *World Politics*, vol. 30.
- Johnson, Chalmers A. (1966), *Revolutionary Change*, Little, Brown, Boston.
- Johnson, Lyndon Baines (4 iunie 1964), „Excerpts from speech to Coast Guard”, *New York Times*.
- Johnson, Lyndon Baines (5 mai 1965), „Text of President's message on funds for Vietnam”, *New York Times*.
- Kahn, Alfred E. (1966), „The tyranny of small decisions : market failures, imperfections, and the limits of econometrics”, în Bruce M., Russett (ed.), *Economic Theories of International Relations*, Markham, Chicago, 1968.
- Kaplan, Morton A. (1957), *System and Process in International Politics*, Wiley, New York.
- Kaplan, Morton A. (octombrie 1966), „The new great debate : traditionalism vs. science in international relations”, *World Politics*, vol. 19.
- Kaplan, Morton A. (1969), *Macropolitics : Selected Essays on the Philosophy and Science of Politics*, Aldine, Chicago.
- Katona, George (septembrie 1953), „Rational behavior and economic behavior”, *Psychological Review*, vol. 60.
- Katzenstein, Peter J. (toamna, 1975), „International interdependence : some longterm trends and recent changes”, *International Organization*, vol. 29.
- Keefe, Eugene K. et al. (1971), *Area Handbook for the Soviet Union*, GPO, Washington, D.C.
- Kennedy, John F. (23 iulie 1962), „The goal of an Atlantic partnership : address by President Kennedy”, *Department of State Bulletin*, vol. 42.
- Keynes, John Maynard (1920), *The Economic Consequences of the Peace*, Harcourt, Brace and Howe, New York.
- Keynes, John Maynard (1 septembrie 1926), „The end of laissez-faire-II”, *New Republic*, vol. 48.
- Keynes, John Maynard (f.a.), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Harcourt, Brace, New York.
- Kindleberger, Charles P. (1969), *American Business Abroad*, Yale University Press, New Haven.
- Kissinger, Henry A. (1957), *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, Harper, New York.
- Kissinger, Henry A. (1964), *A World Restored*, Grosset and Dunlap, New York.
- Kissinger, Henry A. (1965), *The Troubled Partnership*, McGraw-Hill, New York.
- Kissinger, Henry A. (vara, 1968), „The white revolutionary : reflections on Bismarck”, *Daedalus*, vol. 97.
- Kissinger, Henry A. (24 aprilie 1973), „Text of Kissinger's talk at A.P. meeting here on U.S. relations with Europe”, *New York Times*.

- Kissinger, Henry A. (10 octombrie 1973), „At Pacem in Terris conference”, *News Release*, Bureau of Public Affairs : Department of State.
- Kissinger, Henry A. (20 aprilie 1974), „Good partner policy for Americas described by Secretary Kissinger”, *News Release*, Bureau of Public Affairs : Department of State.
- Kissinger, Henry A. (13 octombrie 1974), „Interview by James Reston of the New York Times”, *The Secretary of State*, Bureau of Public Affairs : Department of State.
- Kissinger, Henry A. (13 ianuarie 1975), „Kissinger on oil, food, and trade”, *Business Week*.
- Kissinger, Henry A. (16 ianuarie 1975), „Interview : for Bill Moyers' Journal”, *The Secretary of State*, Bureau of Public Affairs : Department of State.
- Kissinger, Henry A. (24 ianuarie 1975), „A new national partnership”, *The Secretary of State*, Bureau of Public Affairs : Department of State.
- Kissinger, Henry A. (13 septembrie 1975), „Secretary Henry A. Kissinger interviewed by William F. Buckley, Jr.”, *The Secretary of State*, Bureau of Public Affairs : Department of State.
- Kissinger, Henry A. (23 decembrie 1975), „Major topics : Angola and detente”, *The Secretary of State*, Bureau of Public Affairs : Department of State.
- Kissinger, Henry A. (30 septembrie 1976), „Toward a new understanding of community”, *The Secretary of State*, Bureau of Public Affairs : Department of State.
- Kissinger, Henry A. (10 ianuarie 1977), „Laying the foundations of a long-term policy”, *The Secretary of State*, Bureau of Public Affairs : Department of State.
- Knight, Frank Hyneman (1936), *The Ethics of Competition and Other Essays*, Allen and Unwin, Londra.
- Knorr, Klaus (1966), *On the Uses of Military Power in the Nuclear Age*, Princeton University Press, Princeton.
- Koestler, Arthur (1971), „Beyond atomism and holism – the concept of the holon”, în Koestler, A. și J.R., Smythies (eds.), *Beyond Reductionism*, Beacon, Boston.
- Kucyznski, Robert R. (1969), *The Measurement of Population Growth : Methods and Results*, Gordon Breach, New York.
- Kuhn, Thomas (1970), „Reflections on my critics”, în Imre, Lakatos și Alan, Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kuznets, Simon (iarna, 1951), „The state as a unit in study of economic growth”, *Journal of Economic History*, vol. 11.
- Kuznets, Simon (1966), *Modern Economic Growth*, Yale University Press, New Haven.
- Kuznets, Simon (ianuarie 1967), „Quantitative aspects of the economic growth of nations : paper X”, *Economic Development and Cultural Change*, vol. 15.
- Lakatos, Imre (1970), „Falsification and the methodology of scientific research programs”, în Imre, Lakatos și Alan, Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Landau, Martin (1972), *Political Theory and Political Science*, Macmillan, New York.
- Langer, William L. (1950), *European Alliances and Alignments, 1871-1890*, ediția a II-a, Random House, New York.
- Laski, Harold J. (1933), „The economic foundations of peace”, în Leonard, Woolf (ed.), *The Intelligent Man's Way to Prevent War*, Victor Gollancz, Londra.
- Leber, Georg (27 februarie 1973), „Retain balance of power although at lower profile”, *The Bulletin*, vol. 23, Press and Information Office, Government of the federal Republic of Germany, Bonn.

- Le Bon, Gustave (1896), *The Crowd*, T. Fisher Unwin, Londra. (Pentru ediția în limba română, vezi Le Bon, Gustave, *Psihologia mulțimilor*, trad. de Mariana Tabacu, Editura Antet XX Press, București, f.a.)
- Lenin, V.I. (1916/1939), *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*, International Publishers, New York. (Pentru ediția în limba română, vezi Lenin V.I., *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, Editura Politică, București, 1968.)
- Lévi-Strauss, Claude (1963), *Structural Anthropology*, traducere de Claire Jacobson și Brooke Grundfest Schoepf, Basic Books, New York. (Pentru ediția în limba română, vezi Lévi-Strauss, Claude, *Antropologie structurală*, Editura Politică, București, 1978.)
- Levy, Marion J. (1966), *Modernization and the Structure of Societies*, vol. II, Princeton University Press, Princeton.
- Licklider, Roy E. (iarna 1976-1977), „Soviet control of eastern Europe : morality versus American national interests”, *Political Science Quarterly*, vol. 91.
- Lieber, Robert J. (1972), *Theory and World Politics*, Winthrop, Cambridge, Massachusetts.
- Lippmann, Walter (aprilie 1950), „Break-up of the two power world”, *Atlantic Monthly*, vol. 85.
- Lippmann, Walter (5 decembrie 1963), „NATO crisis – and solution : don't blame De Gaulle”, *Boston Globe*.
- List, Friedrich (1844/1916), *The National System of Political Economy*, traducere de Sampson S. Lloyd, Longmans, Green, Londra.
- Livernash, E.R. (1963), „The relation of power to the structure and process of collective bargaining”, în Bruce M., Russett (ed.), *Economic Theories of International Politics*, Markham, Chicago, 1968.
- Magdoff, Harry (1969), *The Age of Imperialism*, Monthlz Review Press, New York.
- Magdoff, Harry (septembrie-octombrie 1970), „The logic of imperialism”, *Social Policy*, vol. 1.
- Manning, C.A.W. (1962), *The Nature of International Society*, Wiley, New York.
- Mao Tse-Tung (ianuarie 1930), „A single spark can start a prairie fire”, în *Mao Tse-Tung : Selected Works*, vol. I, International Publishers, New York, 1954.
- Mao Tse-Tung (1936), „Strategic problems of China's revolutionary war”, în *Mao Tse-Tung : Selected Works*, vol. I, International Publishers, New York, 1954.
- Mao Tse-Tung (1939), „The Chinese Revolution and the Chinese Communist Party”, în *Mao Tse-Tung : Selected Works*, vol. III, International Publishers, New York, 1954.
- March, J.C. și H.A., Simon (1958), *Organizations*, Wiley, New York.
- Martineau, Harriet (1853), *The Positive Philosophy of Auguste Comte : Freely Translated and Condensed*, ediția a III-a, vol. II, Kegan Paul-Trench-Trubner, Londra 1893.
- Marx, Karl și Friedrich, Engels (1848), *Communist Manifesto*, Charles H. Kerr, Chicago, 1946. (Pentru ediția în limba română, vezi Karl, Marx și Friedrich, Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Editura Politică, București, 1969.)
- McClelland, Charles A. (1970), „Conceptualization, not theory”, în Norman D., Palmer (ed.), *A Design for International Relations Research*, monografia a X-a, American Academy of Political and Social Science, Philadelphia.
- McKenzie, R.D. (iulie 1927), „The concept of dominance and world-organization”, *American Journal of Sociology*, vol. 33.
- Meinecke, Friedrich (1924/1957), *Machiavelism*, traducere de Douglas Scott, Routledge and Kegan Paul, Londra.

- Middleton, Drew (13 septembrie 1976), „Growing use of electronic warfare is becoming a source of major concern for world's military powers”, *New York Times*.
- Mitchell, B.R. (1975), *European Historical Statistics, 1750-1970*, Columbia University Press, New York.
- Moore, Barrington Jr. (1950), *Soviet Politics : The Dilemma of Power*, Harvard University Press, Cambridge.
- Morgenthau, Hans J. (1961), *Purpose of American Politics*, Knopf, New York.
- Morgenthau, Hans J. (1970a), „International relations: quantitative and qualitative approaches”, în Norman D., Palmer (ed.), *A Design for International Relations Research*, monografia a X-a, American Academy of Political and Social Science, Philadelphia.
- Morgenthau, Hans J. (1970b), *Truth and Power*, Praeger, New York.
- Morgenthau, Hans J. (1973), *Politics Among Nations*, ediția a V-a, Knopf, New York.
- Morgenthau, Hans J. (28 martie 1974), „Detente: the balance sheet”, *New York Times*.
- Nadel, S.F. (1957), *The Theory of Social Structure*, Free Press, Glencoe, III.
- Nagel, Ernest (1956), *Logic Without Metaphysics*, Free Press, Glencoe, III.
- Nagel, Ernest (1961), *The Structure of Science*, Harcourt, Brace and World, New York.
- Nau, Henry R. (iarna 1974-1975), „U.S. foreign policy in the energy crisis”, *Atlantic Community Quarterly*, vol. 12.
- Newhouse, John *et al.* (1971), *U.S. Troops in Europe*, Brookings, Washington, D.C.
- Nicolson, Nigel (ed.) (1966), *Harold Nicolson : Diaries and Letters, 1930-193*, Collins, Londra.
- Nixon, Richard M. (6 iulie 1971), „President's remarks to news media executives”, *Weekly Compilation of Presidential Documents*, 12 iulie, 1971.
- Nixon, Richard M. (5 august 1971), „Transcript of the President's news conference on foreign and domestic matters”, *New York Times*.
- Nolting, Louvan E. (septembrie 1976), „The 1968 reform of scientific research, development, and innovation in the U.S.S.R.”, *Foreign Economic Report*, nr. 11, US Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, GPO, Washington, D.C.
- Nye, Joseph S., Jr. (30 iunie 1977), „Time to plan: the international search for safeguardable nuclear power”, *The Department of State*, Bureau of Public Affairs: Department of State.
- O'Connor, James (1970), „The meaning of economic imperialism”, în Robert I., Rhodes (ed.), *Imperialism and Underdevelopment, a Reader*, Monthly Review Press, New York.
- Olson, Mancur, Jr. (1965), *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge.
- Organski, A.F.K. (1968), *World Politics*, ediția a II-a, Knopf, New York.
- Osgood, Robert E. și Robert W., Tucker (1967), *Force, Order, and Justice*, Johns Hopkins Press, Baltimore.
- Pantin, C.F.A. (1968), *The Relations between the Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Park, Robert E. (1941), „The social function of war”, în Leon, Bramson și George W., Goethals (eds.), *War*, Basic Books, New York, 1964.
- Pepper, Stephen C. (1942), *World Hypotheses*, University of California Press, Berkeley.
- Platt, John Rader (octombrie 1956), „Style in science”, *Harper's Magazine*, vol. 213.
- Polanyi, Michael (noiembrie 1941), „The growth of thought in society”, *Economica*, vol. 8.
- Polanyi, Michael (1958/1964), *Personal Knowledge*, Harper Torchbooks, New York.
- Polanyi, Michael (iunie 1968), „Life's irreducible structure”, *Science*, vol. 160.

- Popper, Karl R. (1935/1959), *The Logic of Scientific Discovery*, Basic Books, New York.
(Pentru ediția în limba română, vezi Popper, Karl R., *Logica cercetării*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.)
- Power, Thomas F. (1944), *Jules Ferry and the Renaissance of French Imperialism*, Octagon Books, New York.
- Rapoport, Anatol (1968), „Foreward”, în Walter, Buckley (ed.), *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist, A Sourcebook*, Aldine, Chicago.
- Rapoport, Anatol și William J., Horvath (1959), „Thoughts on organization theory”, în Walter, Buckley (ed.), *Modern Systems Research for the Behavioral Scientist, A Sourcebook*, Aldine, Chicago, 1968.
- Riker, William H. (1962), *The Theory of Political Coalitions*, Yale University Press, New Haven.
- Robbins, Lionel (1939), *The Economic Basis of Class Conflict and Other Essays in Political Economy*, Macmillan, Londra.
- Robinson, W.S. (iunie 1950), „Ecological correlations and the behavior of individuals”, *American Sociological Review*, vol. 15.
- Rosecrance, Richard N. (1963), *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*, Little, Brown, Boston.
- Rosecrance, Richard N. (septembrie 1966), „Bipolarity, multipolarity and the future”, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 10.
- Rosecrance, Richard N. (1973), *International Relations, Peace or War?*, McGraw-Hill, New York.
- Rosecrance, Richard N. și Arthur, Stein (octombrie 1973), „Interdependence: myth or reality?”, *World Politics*, vol. 26.
- Rousseau, Jean J. (1762), „A discourse on political economy”, în *The Social Contract and Discourses*, traducere de G.D.H. Cole, Dutton, New York, 1950.
- Royal Institute of International Affairs (1937), *The Problem of International Investment*, Oxford University Press, Londra.
- Ruggie, John Gerard (septembrie 1972), „Collective goods and future international collaboration”, *American Political Science Review*, vol. 66.
- Ruggie, John Gerard (1974), „The State of the Future: Technology, Collective Governance, and World Order”, teză de doctorat, University of California, Berkeley.
- Rusk, Dean (13 august 1963), „Text of Rusk's statement to Senators about Test Ban Treaty”, *New York Times*.
- Salpukas, Agis (7 martie 1976), „Chrysler prunes its growth to thicken its profits”, *New York Times*.
- Scheffler, Israel (1967), *Science and Subjectivity*, Bobbs-Merrill, Indianapolis.
- Schelling, Thomas (1966), *Arms and Influence*, Yale University Press, New Haven.
- Schmidt, Helmut (7 octombrie 1975), „Schmidt, Ford «cautiously optimistic» on world's economic recovery”, *The Bulletin*, Press and Information Office, Government of the Federal Republic of Germany, vol. 23, Bonn.
- Schneider, William (1976), *Food, Foreign Policy, and Raw Materials Cartels*, Crane, Russak, New York.
- Schumpeter, Joseph A. (1919), „The sociology of imperialism”, în Joseph, Schumpeter, *Imperialism and Social Classes*, traducere de Heinz Norden, Meridian Books, New York, 1955.
- Shubik, Martin (1959), *Strategy and Market Structure*, Wiley, New York.

- Simmel, Georg (iulie 1902), „The number of members as determining the social form of the group”, *Journal of Sociology*, vol. 8.
- Simmel, Georg (martie 1904), „The sociology of conflict, II”, *American Journal of Sociology*, vol. 9.
- Simon, Herbert A. (1957), *Models of Man*, Wiley, New York.
- Singer, H.W. (mai 1950), „U.S. foreign investment in underdeveloped areas : the distribution of gains between investing and borrowing countries”, *American Economic Review*, vol. 40.
- Singer, J. David (octombrie 1961), „The level of analysis problem”, *World Politics*, vol. 14.
- Singer, J. David (1969), „The global system and its subsystems : a developmental view”, în James N., Rosenau (ed.), *Linkage Politics : Essays on the Convergence of National and International Systems*, Free Press, New York.
- Singer, J. David, Stuart, Bremer și John, Stuckey (1972), „Capability distribution, uncertainty, and major power war, 1820-1965”, în Bruce M., Russett (ed.), *Peace, War, and Numbers*, Sage Publications, Beverly Hills.
- Smith, Adam (1776), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, ediție îngrijită de Edwin Cannan, Arlington House, New Rochelle, N.Y., f.a. (Pentru ediția în limba română, vezi Smith, Adam, *Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, Editura Academiei, București, 1962.)
- Smith, Bruce L.R. și Joseph, J. Karlesky (1977), *The State of Academic Science*, vol. I, Change Magazine Press, New Rochelle, N.Y.
- Smith, M.G. (iulie-septembrie 1956), „On segmentary lineage systems”, *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, vol. 86.
- Smith, M.G. (1966), „A structural approach to comparative politics”, în David, Easton (ed.), *Varieties of Political Theories*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.
- Snyder, Glenn H. (1966), *Stockpiling Strategic Materials*, Chandler, San Francisco.
- Snyder, Glenn H. și Paul, Diesing (1977), *Conflict among Nations*, Princeton University Press, Princeton.
- Sorel, Albert (1885/1964), *Europe under the Old Regime*, capitolul 1, vol. I, *L'Europe et la Revolution Francaise*, Harper and Row, New York.
- Stabler, Charles N. și James, Tanner (31 octombrie 1977), „Energy breather”, *Wall Street Journal*.
- Staley, Eugene (1935), *War and the Private Investor*, Doubleday, Doran, Garden City, N.Y.
- Stephenson, Hugh (1973), *The Impact of Multinational Corporations on National States*, Saturday Review Press, New York.
- Sterling, Richard W. (1974), *Macropolitics : Interational Relations in a Global Society*, Knopf, New York.
- Stigler, George J. (1964), „Theory of oligopoly”, în Bruce M., Russet (ed.), *Economic Theories of International Poltics*, Markham, Chicago, 1968.
- Stillman, Edmund O. și William, Pfaff (1961), *The New Politics : America and the End of the Postwar World*, McCann, New York.
- Stinchcombe, Arthur (1968), *Constructing Social Theories*, Harcourt, Brace and World, New York.
- Stoessinger, John G. (1976), *Henry Kissinger : The Anguish of Power*, W.W. Norton, New York.
- Strachey, John (1960), *The End of Empire*, Random House, New York.

- Strange, Susan (ianuarie 1971), „The politics of international currencies”, *World Politics*, vol. 22.
- Sulzberger, C.L. (15 noiembrie 1972), „New balance of peace”, *New York Times*.
- Taylor, A.J.P. (4 iunie 1976), „London Diary”, *New Statesman*, vol. 91.
- Thomas, Brinley (1961), *International Migration and Economic Development*, UNESCO, Paris.
- Tucidide (cca 400 îH), *History of the Peloponnesian War*, Modern Library, Random House, New York, 1951. (Pentru ediția în limba română, vezi Tucidide, *Războiul peloponesiac*, Editura Științifică, București, 1966).
- Toulmin, Stephen (1961), *Foresight and Understanding*, Harper and Row, New York.
- Trollope, Anthony (1880/1892), *The Duke's Children*, vol. I-III, Geddie, Philadelphia.
- Troțki, Leon (1924/1971), *Europe and America : Two Speeches on Imperialism*, Pathfinder Press, New York.
- Tugendhat, Christopher (1971), *The Multinationals*, Eyre and Spottiswoode, Londra.
- Turner, Louis (1971), *Invisible Empires*, Harcourt, Brace, Jovanovich, New York.
- Ulam, Adam (1971), *The Rivals*, Viking, New York.
- Ullman, Richard H. (octombrie 1976), „Trilateralism : «partnership» for what ? ”, *Foreign Affairs*, vol. 55.
- Vagts, Alfred (1956), *Defense and Diplomacy : The Soldier and the Conduct of Foreign Relations*, King's Crown Press, New York.
- Veblen, Thorstein (1915), „The opportunity of Japan”, în Leon, Ardzrooni (ed.), *Essays in our Changing Order*, Viking, New York, 1954.
- Vital, David (1967), *The Inequality of States*, Oxford University Press, Oxford.
- Von Laue, Theodore H. (1963), „Soviet diplomacy : G.V. Chicherin, People's Commissar for Foreign Affairs 1918-1930”, în Gordon, A. Craig și Felix, Gilbert (eds.), *The Diplomats 1919-1939*, vol. I, Atheneum, New York.
- Wallerstein, Immanuel (septembrie 1974), „The rise and future demise of the world capitalist system : concepts for comparative analysis”, *Comparative Studies in Society and History*, vol. 16.
- Waltz, Kenneth N. (1954), „Man, the State, and the State System in Theories of the Causes of War”, teză de doctorat, Columbia University, New York.
- Waltz, Kenneth N. (1959), *Man, the State, and War : A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York. (Pentru ediția în limba română, vezi Waltz, Kenneth N., *Omul, statul și războiul*, Editura Institutul European, Iași, 2001.)
- Waltz, Kenneth N. (vara, 1964), „The stability of a bipolar world”, *Daedalus*, vol. 93.
- Waltz, Kenneth N. (iulie 1965), „Contention and management in international relations”, *World Politics*, vol. 18.
- Waltz, Kenneth N. (1967a), *Foreign Policy and Democratic Politics : The American and British Experience*, Little, Brown, Boston.
- Waltz, Kenneth N. (1967b), „International structure, national force, and the balance of world power”, *Journal of International Affairs*, vol. 21.
- Waltz, Kenneth N. (septembrie 1967a), „The relation of states to their world”, studiu elaborat cu ocazia conferinței anuale a Asociației Americane de Științe Politice.
- Waltz, Kenneth N. (septembrie 1967b), „The politics of peace”, *International Studies Quarterly*, vol. 11.
- Waltz, Kenneth N. (1970), „The myth of national interdependence”, în Charles P., Kindleberger (ed.), *The International Corporation*, M.I.T. Press, Cambridge.

- Waltz, Kenneth N. (1971), „Conflict in world politics”, în Steven, L. Spiegel și Waltz, K.N. (eds.), *Conflict in World Politics*, Winthrop, Cambridge, Massachusetts.
- Waltz, Kenneth N. (1974), „America's European policy viewed in global perspective”, în Wolfram F., Hanrieder (ed.), *The United States and Western Europe*, Winthrop, Cambridge, Massachusetts.
- Waltz, Kenneth N. (1975), „Theory of international relations”, în Fred, Greenstein și Nelson, Polsby (eds.), *The Handbook of Political Science*, Addison-Wesley, Reading, Massachusetts.
- Watzlawick, Paul, Janet Helmick, Beavin și Don, D. Jackson (1967), *Pragmatics of Human Communication*, Norton, New York.
- Weaver, Warren (1947), „Science and complexity”, în Weaver, W. (ed.), *The Scientists Speak*, Boni and Gaer, New York.
- Wehler, Hans-Ulrich (august 1970), „Bismarck's imperialism, 1862-1890”, *Past and Present*, vol. 34.
- Weltman, John J. (mai 1972), „The processes of a systemicist”, *The Journal of Politics*, vol. 34.
- Whitehead, Alfred North (1925), *Science and the Modern World*, Macmillan, New York.
- Wiener, Norbert (1961), *Cybernetics, or Control and Communication in the Animal and Machine*, ediția a II-a, M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts. (Pentru ediția în limba română, vezi Wiener, Norbert, *Cibernetica sau știința comenzii și comunicării la ființe și mașini*, Editura Științifică, București, 1966.)
- Wight, Martin (1966), „The balance of power”, în H., Butterfield și Martin, Wight (eds.), *Diplomatic Investigations: Essay in the Theory of International Politics*, Allen and Unwin, Londra. (Pentru o versiune extinsă a studiului, vezi Wight, Martin, *Politica de putere*, Editura Arc, Chișinău, 1998, capitolul „Echilibrul puterii”.)
- Wight, Martin (1973), „The balance of power and international order”, în Alan, James (ed.), *The Bases of International Order*, Oxford University Press, Londra.
- Wight, Martin (1977), *Systems of States*, Humanities Press, Atlantic Heights, N.J.
- Wilkins, Mira (1974), *The Maturing of Multinational Enterprise: American Business Abroad from 1914 to 1970*, Harvard University Press, Cambridge.
- Williams, William A. (1962), *The Tragedy of American Diplomacy*, ediție revizuită, Dell, New York.
- Williamson, Oliver E. (1965), „A dynamic theory of inter-firm behavior”, în Bruce, M. Russett (ed.), *Economic Theories of International Politics*, Markham, 1968, Chicago.
- Wohlstetter, Albert (ianuarie 1958), „The delicate balance of terror”, *Foreign Affairs*, vol. 37.
- Wolff, Richard D. (mai 1970), „Modern imperialism: the view from the metropolis”, *American Economic Review*, vol. 60.
- Woods, Frederick Adams și Alexander, Baltzly (1915), *Is War Diminishing?*, Houghton Mifflin, Boston.
- Woytinsky, W.S. și E.S., Woytinsky (1953), *World Population and Production*, Twentieth Century Fund, New York.
- Wright, Quincy (1965), *A Study of War: Second Edition, with a Commentary on War since 1942*, University of Chicago Press, Chicago.
- Young, C. Kenneth (1976), *Stanley Baldwin*, Weidenfeld and Nicolson, Londra.
- Zimmerman, William (1969), *Soviet Perspectives on International Relations, 1956-1967*, Princeton University Press, Princeton.

- CIEP (Council on International Economic Policy) (decembrie 1974), *Special Report : Critical Imported Materials*, GPO, Washington, D.C.
- CIEP (Council on International Economic Policy) (martie 1976), *International Economic Report of the President*, GPO, Washington, D.C.
- CIEP (Council on International Economic Policy) (ianuarie 1977), *International Economic Report of the President*, GPO, Washington, D.C.
- International Herald Tribune* (mai 1977), „The outlook for France”.
- International Monetary Fund, Bureau of Statistics (diferiți ani), *Direction of Trade*, New York.
- New York Times* (5 decembrie 1977), „More boycott insurance, not less”.
- Newsweek* (25 martie 1974), „Oil embargo : the Arab's compromise”.
- OECD (Organization for European Cooperation and Development) (diferiți ani), *Economic Surveys*, Paris.
- OECD (Organization for European Cooperation and Development) (1976), *Main Economic Indicators : Historical Statistics 1960-1975*, Paris.
- Survey of Current Business* (diverse teme), U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis, GPO, Washington, D.C.
- UN Department of Economic Affairs (1949), *International Capital Movements During the Inter-War Period*, New York.
- UN Department of Economic and Social Affairs (1961), *International Flow of Long Term Capital and Official Donations*, New York.
- UN Department of Economic and Social Affairs (1973), *Multinational Corporations and World Development*, New York.
- UN Statistical Office (1957, 1961, 1970, 1974), *Yearbook of National Accounts Statistics*, New York.
- UN Statistical Office (1966), *Demographic Yearbook, 1965*, New York.
- UN Statistical Office (1976), *Statistical Yearbook, 1975*, vol. 27, New York.
- UN Statistical Office (1977), *Statistical Yearbook, 1976*, vol. 28, New York.
- US Agency for International Development, Statistics and Reports Division (diferiți ani), *US Overseas Loans and Grants : July 1, 1945-*, GPO, Washington, D.C.
- US Bureau of the Census (1975), *Statistical Abstract, 1974*, GPO, Washington, D.C.
- US Bureau of the Census (1976), *Historical Statistics of the United States : Colonial Times to 1970*, GPO, Washington, D.C.
- US Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis (1975), *Revised Data Series on US Direct Investment Abroad, 1966-1974*, GPO, Washington, D.C.
- US Department of the Interior (iunie, 1976), *Energy Perspectives 2*, GPO, Washington, D.C.
- US Senate Committee on Finance (februarie 1973), *Implications of Multinational Firms for World Trade and Investment and for U.S. Trade and Labor*, GPO, Washington, D.C.
- US Senate Committee on Government Operations, Permanent Subcommittee on Investigations (august 1974), *Selected Readings on Energy Self-Sufficiency and the Controlled Materials Plan*, GPO, Washington, D.C.

Indice

A

Abordări și teorii sistemice 71-95 ; adepți ai 94-95 ; finalitate a 73 ; abordarea analitică în comparație cu 72 ; cauză și efect în cadrul 118 ; compoziție și eficacitate ale 105-112 ; deficiențe ale 97-105 ; definire și diferențiere de cele reduționiste 47 ; explicare a 71-74 ; teoretizate de Hoffmann, critica lor 77-84 ; teoretizate de Kaplan, critica lor 84-94 ; abordări și teorii reduționiste și 97-118 ; teoretizate de Rosecrance, critica lor 74-77 ; structura în cadrul 112-118 ; teoretizate de Waltz.

Vezi Structuri politice

Actul de Ajustare în Agricultură (1936) 186

Acțiune colectivă pentru binele comun ; dificultatea realizării 263-267 ; nevoia de 280

Afaceri internaționale ; probleme economice și de altă natură 280-281 ; managementul 261-281 ; pacea, conservarea ei 273-280 ; menținerea sau transformarea sistemului 267-273 ; sarcini privind sistemul în ansamblu, îndeplinirea lor 263-267

Africa de Sud ; importuri americane din 203

Agencia Americană Pentru Dezvoltare Internațională 235

Agencia Federală Pentru Instruirea Populației 203

Agencia Internațională pentru Energie 215

Agencia privind Controlul Armamentului și Dezarmarea 272

Aglomerări umane ; imperialism al 56-57

Agricultură, SUA ca furnizor al altora 203-204

Al Doilea Act Privind Reforma (1867), britanic 124

Al doilea război mondial 239 ; interdependența înainte și după 199-200 ; condiții

preliminare 226-227, 232-233 ; reînarmarea după 175 ; transformarea sistemului 267-268

Albee, Edward 114

Algeria 255

Alianța Duală (1879) 175

Alianțe ; în evaluarea teoriei 94, 162, 168, 175 ; flexibile 92, 225-226, 229 ; polaritate și 43, 74 ; strategii cu privire la 105, 142, 162, 227-228, 230-232, 246, 249

Aliniere ; în contrast cu balansare 176-177

Allison, Graham T. 172

Alsacia-Lorena 227, 257

Amin, Idi 148

Analogie cu teoria economică a pieței 131-133, 136-137, 142

Andrade, E.N. de C. 33

Angell, Norman 195

Anglia (Marea Britanie) ; alianțe 227-228 ; ca echilibrator în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea 224-225 ; cheltuieli destinate apărării 277-278 ; economie influențată de firmele americane 206-207 ; Produsul Național Brut (PNB) 234 ; imperialismul 53-57, 60 ; investiții în străinătate 217-219 ; *pattern*-uri de comportament politic comparate cu cel american 122-130 ; Consiliul pentru Cercetare Științifică 206 ; tehnologie 243-245

Angyal, Andras 73

Anticomunism 268-269

Arabi ; și războiul cu Israelul 276, 278 ; interacțiunea evreilor cu 104 ; criza petrolului 210, 213 ; SUA și 278

Arghiri, Emmanuel 64

Aristotel 29, 32-33

Arme nucleare 244-248, 250, 253-254, 281

Aron, Raymond 78, 81, 99, 102

Art, Robert J. 25, 252
 Ashby, W. Ross 31, 74, 144
 Asquith, H. (prim-ministru) 128
 Atena; oraș-stat 177-178; imperialism al 56-57
 Attlee, Clement 128, 210
 Australia; importurile SUA din 203
 Austria; împărțirea Poloniei 274; victoriile asupra 178, 183
 Austro-Ungaria; alianța Germaniei cu 175-176; înaintea primului război mondial 227-230, 251
 Autoajutorare; în ordinea anarhică 158-159; balanța de putere și 166-167; cooperare și 151-153; principiu al 133-134
Avuția națiunilor 116
 Avuție; distribuire deficientă a 50-51

B

Bain, Joe S. 190
 Balansare; alinierea, în contrast cu 175-177; pe plan intern și extern 228-230; în cadrul sistemelor multipolare și bipolare 223-224
 Balanța de putere; politica privind, vechiul și noul mod de abordare 223-232; sistem al, conceptul lui Kaplan 92-94; sistem al, reguli ale 85-88. *Vezi și* Teoria balanței de putere
 Balcani 228, 279
 Baldwin, S. (prim-ministru) 128, 225
 Bales, Robert F. 236
 Balfour (prim-ministru) 128
 Ball, George 272
 Baltzly, Alexander 253
 Baran, Paul A. 50, 59, 65-66
 Barnard, Chester I. 161
 Barnet, Richard J. 204
 Basiuk, Victor 243
 Baumol, William J. 190, 265
 Belgia-Luxembourg; economie influențată de firmele SUA 207
 Berglund, Abraham 266
 Bergsten, C. Fred 201
 Berlin; blocada 233, 254; protecția 274-276
 Bertalanffy, Ludwig von 73, 92-93
 Bethman Hollweg 233
 Bipolaritate (lume bipolară); avantaje ale 232-239; interdependență scăzândă și 259-260; durabilitatea celei actuale 240-248;

interdependență economică în 192-193; marile puteri în 217-219; conceptul lui Hoffmann despre 80-83; conceptul lui Kaplan despre 92-93, 95; maturizarea 272-273; interdependența militară în 231-232; conceptul lui Rosecrance despre 75-76; trecerea către 108-110; structurală, comparată cu formarea blocurilor în lumea multipolară 228-232; presupusa dispariție a 181-183; stabilitatea sistemului și 221-224. *Vezi și* Afaceri internaționale; Polaritate

Biroul Federal Privind Energia 216

Biroul Statelor Unite privind Recensământul 217

Bismarck, Otto von 178, 182

Blainey, Geoffrey 229, 255

Bloc; formarea în cadrul lumii multipolare 227-230

Bolșevici 164, 178

Boltzman, Ludwig 35

Borgatta, Edgar F. 236

Boulding, Kenneth E. 51-52

Brazilia; economie influențată de firmele SUA 206-207

Brejnev, Leonid I. 213

Bremer, Stuart 42

Brennan, Donald G. 244

Bretton Woods 281

Briggs, Asa 195

Brooke, Edward W. 275

Brown, Michael Barratt 52, 59, 61

Buchanan, James M. 190

Buckley, Walter 73

Buckley, William F., Jr. 100

Bugeaud, Th. 255

Buharin, Nikolai 195

Burns, Arthur Robert 266

Burt, Richard 237, 245

C

Callaghan, J. (prim-ministru) 126, 128

Campbell-Bannerman, H. (prim-ministru) 128

Canada; alianță 230-232; economie influențată de firmele SUA 207; SUA și 259; SUA, importuri din 203

Capitalism monopolist; imperialism al 56

Capitalism; imperialism și 55-56. *Vezi și* Imperialism

- Cartea I a Macabeilor* 103
 Carter, Jimmy 215
 Cauzalitate ; corelație și 28-29
 Cehoslovacia 232
 Cercetare și dezvoltare (C&D) ; militară 245 ;
 a firmelor americane 206 ; cheltuieli ame-
 ricane destinate 241-242
 Chamberlain, Neville 128, 232, 238
 Chamberlin, E.H. 196
 Cheltuieli destinate apărării ; în vederea evi-
 tării stagnării economice 65-66 ; în siste-
 mul de tip autoajutorare 153 ; SUA și
 URSS 243-245 ; SUA și Europa de Vest
 277-278
 China ; balanța de putere și 231-232 ; capa-
 bilitate militară 244-245 ; structura, înce-
 pând din anii 1920 și până în anii 1940
 237 ; statut de superputere 182-183
 Chou En-Lai 68
 Churchill, Winston 125, 128, 158, 227, 239
 Cibernetică 73, 92
 Cicerin, Gh.V. (ministru de Externe) 179
 CIEP (*Council on International Economic
 Policy*) 194, 203-204, 217, 242
Cine se teme de Virginia Woolf ? 114
 Clifford, Clark 268-269
 Cline, William R. 201
 Coaliții ; balanța de putere și 175-179
 Collins, Joseph 208
 Columbia ; conflict civil în 148
 Cominform 233
 Competiție ; economică și politică comparate
 190-192 ; efecte ale 177-179 ; în speciali-
 zare 149-152 ; ca mediu al constrângerii
 structurale 115-117
 Comportament ; patternuri derivate din con-
 strângeri structurale 133-136 ; structură
 fără 62-65
 Comte, Auguste 131
 Comunitatea Economică Europeană (CEE)
 110 ; studiul Comisiei 207
 Conant, James B. 34, 36, 106
 Concepția etatocentrică a politicii interna-
 ționale 136-138
 Conferința de la Geneva (1922) 179
 Conformitatea în sistemul anarchic 177-179
 Consiliul privind Politica Economică Inter-
 națională. *Vezi* CIEP
 Cooper, Richard N. 194, 176-197
 Cooperare, limitare de către structura inter-
 național-politică 150-152
 Coordonarea în structurile internațional-poli-
 tice 129, 136-137
 Copernic 39
 Coreea 232, 254, 276
 Corelație, cauzalitate și 27-29
 Corporații multinaționale (CMN) ; ca ter-
 men impropriu 208-209 ; vulnerabilitate
 a 204
 Crittenden, Ann 203
 Crossman, Richard 126
 Cuba ; „carantina” asupra 254
- D**
- Dahl, Robert A. 258
 Deducția ; rolul în construcția teoriei 38-39
 Departamentul de Afaceri Economice al ONU
 204, 286
 Dependență ; diferite grade de 212-214 ; a
 marilor puteri 214-219. *Vezi* și Inter-
 dependență economică ; Interdependență
 militară
 Descurajare ; factori de 253-256
 „Despre Balanța Puterii” 169
 Deutsch, Karl W. 28-30, 185
 Dezarmare 236-238
 Diesing, Paul 156, 159, 190
 „Dilema securității” 252
 Dinitz (ambasador) 277
 Disraeli, conte de Beaconsfield 127
 Distribuția capacităților ; în structurile poli-
 tice interne 122-123 ; în structurile inter-
 național-politice 141-143 ; ierarhizarea
 statelor și 182-184 ; responsabilitate asu-
 mată de actorii deținând cea mai mare
 capabilitate 266-267. *Vezi* și Interdepen-
 dență economică ; Afaceri internaționale ;
 Interdependență militară
 Diviziunea muncii în cadrul națiunilor și
 între ele 149-153
 Djilas, Milovan 159
 Downs, Anthony 159
 Dowty, Alan 168
 Duc Tho, Le 261
 Dulles, John Foster 234, 279
 Duncan, Otis D. 261
 Durkheim, Emile 150, 163, 170, 264

E

- „Echifinalitate” 94, 118
 Echilibrul în sistemul de cinci puteri 223-226
Economist, The 206, 210
 Eden, Anthony 125, 128
 Egipt; ajutorul sovietic către 235
 Einstein, Albert 34
 Eisenhower, Dwight D. 125, 250
 Emulația în sistemul anarhic 177-179
 Engels, Friedrich 53, 195
 „Eroare analitică” 102
 Escaladare 253, 256
 Estonia 191
 Europa; de Est, management întreprins de URSS cu privire la 279-281; unită 244, 269-271; cele 9 țări vest-europene 201; țări ale Europei de Vest; alianțe 230-232; dependența de SUA 203-204, 265-267, 276-277; criza petrolului și 209-214. *Vezi și țările după nume*
 Evrei; interacțiunea arabilor cu 103-104; exterminarea de către Hitler a 148. *Vezi și Israel*

F

- Fairchild Corporation 208
 Feedback; definiția dată de Kaplan 92-93
 Feis, Herbert 54
 Fellner, William 151-152, 190, 246
 Ferry, Jules 257
 Finney, John W. 203
 Flandin, P.E. (ministru de Externe) 225
 Follett, Mary Parker 114
 Ford Motor Company 139, 187, 208
 Ford, Gerald R. 213-214
 Fortes, Meyer 121
 Forță; folosirea legitimă a 149; limitele celei militare 255-256; folosirea națională și internațională a 158-162; amenințarea cu 162, 239; utilitate, folosire și nefolosire a 248-259, 239. *Vezi și Interdependență militară; Război*
 Forțe de contralovitură; instabilitate sistemică și 271
 Foster, William C. 234, 272
 Fox, William T.R. 130
 Franke, Winfried 87
 Franța; în Algeria 255; alianțe 175-176, 226-228, 231; balanța de putere și 231;

General Electric și 206-207; imperialismul 54, 56; în războaiele napoleoniene și în primul război mondial 240; programul nuclear 245-246; tehnologie 242-243; victorii asupra 178, 183-184, 256-257; al doilea război mondial și 239

Frederic cel Mare 260

Fulbright, J. William 269

Funcție; distribuția capabilităților în sistemul politic intern 123; dispariția 62-65; nediferențiată în sistemul internațional-politic 141

G

- Galilei 29, 32
 Gallagher, John 61
 Galliéni, J. 255
 Galtung, Johan 59, 62-67
 Gambetta, Léon 256-257
 Gasset, Ortega y 161
 Gaulle, Charles de 206-208, 210, 245-246, 270
 General Electric 207
 Germania de Vest; dependență a 207-208, 213, 276-277; formarea guvernului 233; Produsul Național Brut (PNB) 234; tehnologie 242
 Germania; alianța cu Austro-Ungaria 175-176; cheltuieli destinate cercetării și dezvoltării 241-242, 245; managementul sistemului 274-275; înaintea primului război mondial 217-218, 227-228; în timpul primului război mondial 240, 274-275; înaintea celui de-al doilea război mondial 225-227, 232; în timpul celui de-al doilea război mondial 238-239. *Vezi și Germania de Vest*
 Gilpin, Robert 196
 Goodwin, Geoffrey I. 212
 Grecia 233, 252
 Greene, Murray 57
 Gregor, James 86
 Grundy, Kenneth W. 57
 Grupul parlamentar laburist; mișcarea muncitorească în opoziție cu 129
Gulliver's Troubles 79
 Guvernământ mondial 159-160

H

Haas, Ernst B. 166
 Halle, Louis J. 104
 Halperin, Morton 172
 Harris, Errol E. 34, 173
 Heath, E. (prim-ministru) 125, 128
 Heisenberg, Werner 37
 Herz, John H. 249, 252
 Hessler, Ellyn 89
 Hilferding, Rudolf 53
 Hiroşima 235
 Hitler, Adolf 75, 148, 225, 227, 233, 239, 275
 Hobbes, Thomas 104, 148, 185
 Hobson, J.A. 49-57, 61, 67-68, 97-98, 102, 256
 Hoffmann, Stanley 84-85, 87, 183, 248-249 ;
 ca teoretician al sistemelor 77-85, 87
 Holmes, John W.
 Holmes, John W. 278
 Home (prim-ministru) 128
 Homer 28
 Honeywell 207
 Horvath, William J. 72
 Hosoya, Chihiro 129
 Hötendorf, Conrad von 251
 Hruşcirov, Nikita 250
 Hume, David 169, 254
 Huntington, Samuel P. 255
 Hymer, Stephen 59

I

„Iluzia inductivistă” 30
 Imlah, A.H. 217
 Imperialism ; al marilor puteri 56-57 ; surplu-
 suri şi 56 ; ca management de sistem 275 ;
 inadecvare teoretică 67-69 ; calitatea
 teoriei 47-48 ; redefinirea teoriei 58-67 ;
 enunţarea teoriei 49-52 ; testarea teoriei
 53-57
Imperialismul 49-57
 „Imperialismul porţilor deschise” 61
 „Impunere” 255
 India ; Kautilya în 252 ; SUA, ajutor acordat
 235
 Inducţie ; folosirea de către cei care studiază
 politica 31 ; utilitate a 34-35, 38-39
 Industrialism ; capitalism, imperialism şi 55-56

Inegalitate ; importanţă a 197-198 ; interde-
 pendenţă şi 210, 218 ; virtuţi ale 184-185
 Inocenţiu al III-lea, papă 130
 Integrare în cadrul naţiunilor 149-153
 „Interdependenţa asimetrică” 215
 Interdependenţă „sectorială” 215-216
 Interdependenţă economică ; condiţii identi-
 ficat în sistemul internaţional 202-209 ;
 grade ale, în sistemul internaţional 202-
 -216 ; a marilor puteri 216-219 ; crescută,
 argumente în favoarea 192-193 ; inegali-
 tăţi ale statelor, virtuţi ale 183-184 ; ca
 vulnerabilitate reciprocă 199-201 ; număr
 optim al polarităţii 181-192 ; efecte poli-
 tice 209-217 ; management al probleme-
 lor şi 279-281 ; ca senzitivitate 193-199 ;
 avantajele sistemelor numerelor mici 188-
 -192 ; caracteristicile sistemelor numerelor
 mici 185-188 ; cauze şi efecte structurale
 181-219 ; concepţii teoretice despre 192-
 -202 ; SUA şi URSS, dominanţa asupra
 240-244
 Interdependenţă militară ; politica balanţei
 de putere, vechiul şi noul mod de abordare
 224-232 ; avantajele bipolarităţii 232-239 ;
 bipolaritate şi interdependenţă în scădere
 229-230, 259-260 ; forţă, utilitatea, folo-
 sirea şi nefolosirea ei 248-259 ; cauze şi
 efecte structurale 221-260 ; stabilitatea
 sistemului 221-224 ; superioritatea SUA
 şi a URSS 240-248
 Interdependenţă ; asimetrică 215-216 ; bipo-
 laritate şi 259-260 ; definită în termeni
 ai pieţei 193-198 ; definită în termeni
 politici 199-201 ; economică 181-219 ;
 militară 221-260 ; între naţiuni 149-153 ;
 sectorială 215-216 ; concepţia sistemică
 despre 201
 Interes naţional, conceptul de 187
 International Business Machines (IBM) 139,
 206-207
*International Economic Report of the
 President* (IERP) 242
International Herald Tribune 207
 Ipoteză ; derivare a 34-35 ; inferenţă şi
 testare a 41-42
 Irak ; ajutorul sovietic către 235
 Iran ; cheltuieli destinate apărării 244
 Isaak, Alan C. 32, 72

Israel ; și războiul cu arabii 210, 278 ; SUA și 276-278

Iugoslavia ; ajutorul Statelor Unite către 235

J

Jaeger, Werner 178

Japonia ; baze în 254 ; dependența de importurile din SUA 204 ; competiția cu sistemul militar prusac 178 ; imperialism al 54-56 ; prim-miniștri în 129 ; cheltuieli destinate cercetării și dezvoltării 241-242 ; managementul sistemului de către 274-275

Jervis, Robert 25, 66, 156, 228

Johnson, Chalmers A. 161

Johnson, Lyndon Baines 269, 276

K

Kahn, Alfred E. 155, 264

Kaiser, Henry J. 190

Kaiser-Frazer 190

Kant, Immanuel 32, 34, 82

Kaplan, Abraham 90-91

Kaplan, Morton A. 101-102, 229 ; ca teoretician al sistemelor 84-94

Karlesky, Joseph J. 242

Katona, George 131

Katzenstein, Peter J. 200

Kautilya 252

Keating, ambasador 278

Kennedy, John F. 269

Keynes, John Maynard 50-51, 157, 191, 218

Kindleberger, Charles P. 137

Kissinger, Henry A. 213, 257, 261, 271-273, 276-277

Knorr, Klaus 249

Koestler, Arthur 92

Kuhn, Thomas S. 39

L

Lakatos, Imre 45, 60

Landau, Martin 40

Laski, Harold J. 51

Law, Bonar 128

Le Bon, Gustave 115

Leber, Georg 277

Legi probabilistice 27-28

Legi ; definiție 27 ; teorie și 45

Lenin, V.I. 49-50, 53-56, 58-61, 65, 67-68, 152, 179, 195. *Vezi și* Imperialism

Letonia 191

Lévi-Strauss, Claude 30

Levy, Marion J. 101-103

Liber schimb ; imperialism al 56-57, 61, 65-66

Licklider, Roy E. 279

Lieber, Robert J. 85

Liga Națiunilor 74, 109

Lippman, Walter 181

Lipsa materiilor prime 202

Lituania 191

Litvinov, M. 227, 232

Livernash, E.R. 161

Lloyd George, David 128

Locke, John 195

Lyautey, H. 255

M

MacDonald, Ramsay 124, 128

Machiavelli, N. 165

Machines Bull 206

Macmillan, H. (prim-ministru al Marii Britanii) 125, 128

Macroteorie, economică și internațional-politică 157

Magdoff, Harry 59, 65

Magsaysay 255

Malthus 50

Manifestul Comunist 53, 195

Manning, C.A.W. 78

Mao Tse-Tung 64, 68, 164

Mare putere (mari puteri) ; imperialism al 56-57, 66-67 ; teoria politicii internaționale și 111-112 ; dependență scăzută a 217-219 ; dependență militară, polaritate și 230-231 ; număr optim de 181-192 ; politica în lumea bipolară 232-239 ; stabilitatea sistemului și 222-223. *Vezi și* Putere

Marea Britanie. *Vezi* Anglia

Marea iluzie (The Great Illusion) 195

„Marea Sferă Est-Asiatică Extinsă de Coprosperitate” 275

Martineau, Harriet 131

Marx, Karl 53, 60, 64, 71, 195

McClelland, Charles A. 93

McKenzie, R.D. 209

Meinecke, Friedrich 165, 260

Menținerea sistemelor 272-273
 Metternich 182
 Mexic ; economie afectată de firmele americane 207-208
 Middleton, Drew 247
 Mill, James 52
 Mișcarea muncitorească ; grupul parlamentar laburist în opoziție cu 129
 Mișcări transnaționale 138. *Vezi și* Interdependență
 Model al unei teorii ; definiție 34. *Vezi și* modele după nume
 Modelul „paritate-fluiditate” 42
 Modelul „preponderență-stabilitate” 42
 Modelul general al sistemelor ; inaplicabilitate a 95
 Modelul jocului de sumă zero 109
 Montesquieu 78, 117
 Moore, Barrington Jr. 179, 227
 Morgenthau, Hans J. 100-103, 165-166, 169, 171-172, 229, 256
 Mukerjee, Tapan 51-52
 Muller, R.E. 204
 Multipolaritate (lume multipolară) ; formarea blocurilor în 229-230 ; marile puteri în 217 ; interdependență militară în 231 ; trecerea de la 109-110 ; presupusa trecere către 182 ; stabilitatea sistemului și 221-224. *Vezi și* Polaritate

N

Nadel, S.F. 73, 120, 170
 Nagel, Ernest 30, 32, 36, 38
 Napoleon I 75-76, 148, 195, 240, 255
 Națiuni și structuri naționale. *Vezi* Structuri politice interne ; Sisteme și structuri ierarhice ; State ; Unități ; națiuni după nume
 Națiunile Unite (Organizația Națiunilor Unite) ; în cadrul sistemului de securitate colectivă 225 ; ca regulator al sistemului 75
 Nau, Henry R. 216
 Neocolonialism 59-67
 Newhouse, John 277
Newsweek 213
 Newton, I. 29, 32, 37, 55
 Nicolson, Nigel 226
 Nixon, Richard M. 183, 213, 239, 241, 272
 Nkrumah 57
 Nye, Joseph 281

O

O'Connor, James 55
 Oficiul Național Privind Standardele, Programul privind Stimularea Tehnologiilor Experimentale 202-203
 Olson, Mancur, Jr. 190, 225, 265, 278
 Ordine internațională legitimă 100
 Ordine internațională revoluționară 100-101
 Ordine internațională, legitimă și revoluționară 100
 Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) 231, 246, 271
 Organizația Tratatului de la Varșovia (OTV) 230-231
 Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC) 202, 215, 262
 Organski, A.F.K. 168, 256
 Orientarea modernă a politologilor ; abordare tradiționalistă și 98-101
 Orientarea tradiționalistă a politologilor ; orientarea modernă și 98-101
 Orientul Mijlociu, cheltuieli destinate apărării 244. *Vezi și* Arabi ; Petrol
 Osgood, Robert E. 256

P

Pace, conservare a 273-280
 Pactul de la Varșovia 233
 Pantin, C.F.A. 102
 Park, Robert E. 264
 Pauli, Wolfgang 37
 Peirce, C.S. 30
 Pepper, Stephen C. 39
 Petrol ; criză a 210-211 ; importuri, grade diferite ale dependenței de 214
 Pfaff, William 244
 Planul Marshall 233
 Planul Privind Energia, SUA 214-216
 Planul Strategic Privind Rezerva de Petrol 215
 Platon 35
 Platt, John Rader 36
 Poincaré, Henri 36
 Polanyi, Michael 161
 Polaritate ; alianțe și 142 ; determinanți ai 181-184 ; interdependență economică și 192-193, 217 ; număr optim 181-192 ; modificări ale 109 ; avantaje ale sistemelor numerelor mici 188-192 ; caracteristici

- ale sistemelor numerelor mici 185-188 ; stabilitate și 221-224 ; tripolaritate și Europa Unită 271-272. *Vezi și* Bipolaritate ; Multipolaritate
- Politica externă ; explicații ale, diferențierea teoriei politicii internaționale de 171-172 ; SUA, începând cu al doilea război mondial 267-273. *Vezi și* Afaceri Internaționale
- Polonia 274
- Poluare 193, 280-281
- Popper, Karl 173
- Populație 193, 280-281
- Power, Thomas F. 257
- Premiul Nobel 242
- Președinți americani, prim-miniștri britanici comparați cu 123-128
- Primi-miniștri britanici ; președinți americani comparați cu 123-128
- Primul război mondial ; planurile de război ale Germaniei 274-275 ; participanți 240 ; condiții preliminare 217, 227-228, 232
- Principii ordonatoare ; ale structurilor politice interne 120 ; ale structurilor internațional-politice 130-135
- Proces de socializare ; al statelor nonconformiste 178-179 ; în calitate de constrângere structurală 114-118
- Produsul Național Brut (PNB) ; balanță a 234
- Proliferare 193, 272, 280-281
- Prusia ; victorii militare 183, 256-257 ; în războaiele napoleoniene 240 ; împărțirea Poloniei 274
- Putere ; în anarhie 177 ; conformare și 258 ; definită în termeni de distribuție a capacităților 259 ; efecte asupra deținătorilor de 261-263 ; dezechilibru de, avantaje ale 184-185 ; măsurare a, determinanți ai polarității și 181-184. *Vezi și* Mare putere (Mari puteri)
- R**
- Rapoport, Anatol 44, 72
- Războaiele napoleoniene 226, 240
- Război Civil American 124-125, 148
- Război ; cauze ale, teoretice 105 ; teorii economice ale 68-69 ; teoria Hobson-Lenin și 49-50 ; între state 159-162 ; transformarea sistemului 267-268. *Vezi și* Pace ; războaie după denumiri
- Războiul peloponesiac 177-178
- Războiul Rece 235, 272
- Reacție exagerată 234
- Realpolitik* 165-166
- Rebeliunea din Taiping 148
- Rebeliunea din Taiping 148
- „Relație” ; dubla semnificație a 120
- Riccardo, John 261
- Riker, William H. 86
- Robbins, Lionel 196
- Robinson, Ronald 196
- Roma ; imperialismul ei 56-57
- Rosecrance, Richard N. 74-77, 79, 84, 102, 200
- Rousseau, Jean-J. 82
- Ruggie, John Gerard 25, 265
- Rusia (URSS) ; alianțe 175-176, 225-227, 230-231 ; ajutorul acordat altora 234 ; cheltuieli destinate apărării 243-244 ; dependența de importurile din SUA 204 ; dependență economică 200, 218 ; politică de mare putere în cadrul lumii bipolare 232-239 ; imperialism al 54 ; conservarea păcii 273-280 ; reînarmarea după Cel De-Al Doilea Război Mondial 175 ; împărțirea Poloniei 274 ; socializarea în sistem 178-179 ; epurările făcute de Stalin în 148 ; SUA și, dominanța economică a 241-244 ; SUA și, dominarea prin intermediul arsenalului militar al 244-248 ; politica americană începând cu Cel De-Al Doilea Război Mondial și 100, 267-273
- Rusk, Dean 238
- S**
- Salpukas, Agis 261
- Sărăcie 193, 280-281
- Scheffler, Israel 45
- Schelling, Thomas C. 255
- Schimbare ; supraexplicare și problema privind 65-67 ; structurală 108-110 ; structurală, ca remediu pentru efectele structurale 154-156 ; structură și 143-145. *Vezi și* Interdependență economică ; Interdependență militară
- Schliemann, Heinrich 28
- Schmidt, Helmut 213, 277
- Schneider, William 204
- Schnore, Leo, F. 261

- Schumpeter, Joseph 57-58, 102, 256
- Securitate ; colectivă, sisteme în vederea asigurării 224-225 ; forță menită să controleze 280 ; ca cel mai important obiectiv în anarhie 177
- Senzitivitate ; interdependența ca 193-198
- Shubik, Martin 170, 190
- Simmel, Georg 190, 236, 254
- Simon, Herbert A. 172
- Singer, H.W. 60
- Singer, J. David 42-43, 99, 185
- Sistem (sisteme) ; bipolare, avantaje ale 235-236 ; compoziție a 119 ; definiția dată de Kaplan 88 ; menținere sau transformare 267-273 ; de numere mici, avantaje ale 188-192 ; de numere mici, caracteristici ale 185-188 ; sarcini la nivel de, îndeplinirea lor 263-267. *Vezi și* Sisteme și structuri anarhice ; Sisteme și structuri ierarhice ; Abordări și teorii sistemice
- Sisteme și structuri anarhice ; comportamente și rezultate comparate cu 147-165 ; schimbare și 144-145 ; nediferențiere funcțională a 141-142 ; ierarhie și 162-165 ; interdependența în cadrul 149-153 ; ca principiu ordonator al structurilor internațional-politice 130-131, 136 ; strategii în cadrul 154-158 ; violența în cadrul 147-149 ; virtuți ale 158-162
- Sisteme și structuri ierarhice ; sisteme și structuri anarhice și 162-165 ; comportamente și rezultate comparate cu sistemul anarhic 152-165 ; schimbare și 145 ; afaceri colective, reglementarea 264-265 ; integrarea în cadrul 149-153 ; ca principiu organizator al structurilor politice interne 122 ; strategii în cadrul 154-158 ; violența în 147-149. *Vezi și* Structuri politice interne
- Sistemul ptolemeic al astronomiei și al politicii internaționale 83
- Smith, Adam 37, 116, 131-132, 195
- Smith, Bruce L.R. 242
- Smith, M.G. 73, 139
- Snyder, Glenn H. 25, 156, 203
- Sparta 177-178
- Specializarea în sistemele ierarhice și anarhice 149-153
- Stabilitate ; a sistemului internațional-politic 221-224 ; menținere a sistemului sau transformarea lui 267-273 ; tripolaritate și 271-272
- Staley, Eugene 69
- Stalin 148
- State ; inegalitate a, virtuți ale 184-185 ; ca „unități similare” 138-140 ; determinanți ai ierarhizării 183-184
- Statele Unite ; alianțe 230-231 ; ajutor acordat altora 234 ; autonomie și influență 197 ; Războiul Civil 148 ; dependență economică 199-200, 218 ; în criza energetică 211, 214-215 ; politica de mare putere în cadrul lumii bipolare 232-239 ; Produsul Național Brut (PNB) 234 ; imperialism al 56-57 ; importuri și exporturi 202-203 ; investiții în străinătate 204-209, 217 ; conservarea păcii 273-280 ; politica, începând cu al doilea război mondial 99-100, 175, 267-273 ; Patternuri de comportament politic comparate cu cele britanice 123-129 ; cercetare și dezvoltare 241-242 ; URSS și, dominație economică 241-244 ; URSS și, dominație militară 244-248 ; primul război mondial 240
- Statistică ; utilitate a 29-30
- Stein, Arthur 200
- Stephenson, Hugh 207
- Sterling, Richard W. 156
- Stigler, George J. 190
- Stillman, Edmund O. 244
- Stinchcombe, Arthur 42, 114
- Stoessinger, John G. 257, 262, 278
- Strachey, John 52
- Strange, Susan 194
- Strategii ; alianță 227-232 ; structuri și 154-158
- Structură (structuri) ; ca agenți 112-113 ; anarhia și ierarhia – ca singurele tipuri ale 162-165 ; fără comportament sau dispariția funcției 62-65 ; cauză și efect și 118 ; efecte ale, identificare a 130 ; ca set de condiții constrângătoare 112-113 ; dimensiune și, efecte economice ale 188-189 ; socializare, competiție și 117-118 ; strategii și 154-158 ; în teoria sistemelor 112-118 ; utilitatea conceptului 108. *Vezi și* Interdependență economică ; Interdependență militară ; Structuri politice
- Structuri internațional-politice ; teoria balanței de putere 166-172 ; distribuția capabilităților 141-143 ; schimbare și 143-145 ;

principiu ordonator 130-135 ; stabilitatea sistemului 221-224 ; teoria sistemelor 130-143 ; teoria sistemelor, evaluarea ei 173-179 ; metode de construire a teoriei 165-173 ; caracterul unităților 136-140. *Vezi și* Structuri și sisteme anarhice ; Interdependență economică ; Afaceri internaționale ; Interdependență militară

Structuri politice 119-145 ; schimbare și 143-145 ; caracteristici ale 120-121 ; probleme privind definirea 119-121 ; interne 121-129 ; internaționale, definire a lor 130-143

Structuri politice interne ; distribuția capacităților 122-124 ; principiu ordonator 120-122 ; procese politice conturate de 123-128 ; caracterul unităților 122-123. *Vezi și* Structuri și sisteme ierarhice

Stuckey, John 42

Subordonarea în cazul structurilor politice interne 121-122

Suez 230

Sulzberger, C.L. 240-241

Supraviețuire ; motivație a statelor 134-135 ; interes național și 187 ; stabilitate și 222

Surplusuri ; imperialism și 56-57

Survey of Current Business 204, 217

Suveranitate ; definire a 139

Sweezy, Paul M. 50, 59, 65-66

T

Taylor, A.J.P. 253

Tema ordinii mondiale din politica americană 269

Templer 255

Teoria balanței de putere ; asumptii privind statele 166-167 ; evaluare a 173-179 ; așteptări care decurg din 173-174 ; concepții eronate despre 167-172 ; condiții pentru ca politica balanței de putere să predominie 169-171

Teoria dominoului 218-219, 268

Teoria economică a imperialismului. *Vezi* Imperialism

Teoria Hobson-Lenin. *Vezi* Imperialism

Teorie microeconomică ; analogie cu 131-133, 136-137, 142

Teorie ; asumptii de bază despre 166 ; construire a 37-41 ; definire a 32-33 ; descriere a 36 ; a politicii internaționale,

metode de construire 165-172 ; a politicii internaționale, evaluare a 173-179 ; legi și 27-45 ; semnificație a 27-36 ; supra-explicare, problema schimbării și 65-67 ; reduționistă și sistemică diferențiate 47 ; autovalidantă 60-61 ; structură fără comportament sau dispariția funcției 62-65 ; testare a 41-44 ; folosită pentru derivarea de ipoteze 45. *Vezi și* Teorii reduționiste ; Abordări și teorii sistemice

Teorii reduționiste ; deficiențe ale 97-105 ; definite și diferențiate de cele sistemice 47 ; imperialism, inadecvare a 67-69 ; imperialism, redefinire a 58-67 ; imperialism, enunțare a 49-53 ; imperialism, testare a 53-57 ; supraexplicare, problema schimbării și 65-67 ; popularitate a 47-49 ; autovalidante 60-61 ; structură fără comportament sau dispariția funcției 62-65 ; teorii sistemice și 97-118

Teoriile marxiste despre imperialism 59-60, 65-67

Termeni descriptivi ; definire în conformitate cu teoria 40

The Arrogance of Power 269

The Federalist Papers 185

Thieu, Nguyen Van 261

„Tirania micilor decizii” 155 ; exemple ale 186 ; în cadrul managementului național și internațional al afacerilor colective 264-265 ; în cazul statelor care se confruntă cu probleme de ordin global 157-158

Tirpitz, Alfred von 178

Tocqueville, Alexis de 78, 185

Tonkinoise, Le 257

Toulmin, Stephen 33

Transformare a sistemelor 267-273

Tratatul Atlantic Privind Apărarea 233

Tratatul de la Washington privind Limitarea Armamentelor Navale 237

Tratatul privind Interzicerea Testelor Nucleare (1963) 238

Tratatul Privind Neproliferarea 272

Tripla Alianță 230

Tripla Antantă 227

Tripolaritate ; Europa unită și trecerea către 271-272

Troia 28

Trollope, Anthony 126

Troțki, Lev 58, 178

Troubled Partnership 271

Trudeau, Pierre 259

Truman, doctrina 233

Truman, Harry S. 232, 268

Tucidide 104, 177-178, 252-253

Tucker, Robert W. 256

Tugendhat, Christopher 207-208

Tullock, Gordon 190

Tunis 256

Turner, Louis 206, 259

U

Uganda 139

Ulam, Adam 269

Ullman, Richard H. 280

Ungaria 279. *Vezi și* Austro-Ungaria

Unități ; repartizare a, ca proprietate a sistemului 120 ; politice interne, caracteristici ale 123 ; în ordinea ierarhică 122 ; internațional-politice, caracteristici ale 136-140 ; „similare” ; statele ca 138-140 ; definiția structurii omițând 119

„Unități similare”, statele ca 138-140

United States Steel ; sarcinile privind sistemul în ansamblu ale 266

Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (URSS) 68, 213, 294. *Vezi* Rusia

V

Vagts, Alfred 251

Van Evera, Stephen 176, 274

Variabile ; definiție 113 ; rolul definițiilor în testarea teoriilor 43

Veblen, Thorstein 58, 102

Vietnam 254-257, 261-262, 272, 275-276, 278

Violență națională și internațională 147-149. *Vezi și* Război

Vital, David 248

Von Laue, Theodore H. 179

Vulnerabilitate mutuală ; interdependența ca 199-201

W

Wallerstein, Immanuel 71

Waltz, Kenneth N. 82, 123, 176, 194, 252, 272, 277

Watzlawick, Paul 73, 114, 118

Weaver, Warren 40

Wehler, Hans-Ulrich 56

Weltman, John J. 87

Westfalia ; Tratatul din 184

Whitehead, Alfred North 48

Wiener, Norbert 73, 92

Wight, Martin 166

Williams, William A. 59

Williamson, Oliver E. 190, 236

Wilson, H. (prim-ministru) 126, 128

Wilson, Woodrow 272

Wohlstetter, Albert 247

Wolff, Richard D. 59

Woods, Frederick Adams 253

Woytinsky, E.S. 217, 241

Woytinsky, W.S. 217, 241

Wright, Quincy 176, 222, 253

Z

Zimmerman, William 236

COLLEGIUM. Relații internaționale

au apărut :

Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.) – *Manual de Relații Internaționale*

Kenneth N. Waltz – *Teoria politicii internaționale*

în pregătire :

Edward A. Kolodziej – *Securitatea și relațiile internaționale*

Hans J. Morgenthau – *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*

Joshua S. Goldstein, Jon C. Pevehouse – *Relații internaționale*

www.polirom.ro

Redactor : Emanuel Grosu

Coperta : Radu Răileanu

Tehnoredactor : Luminița Modoranu

Bun de tipar : decembrie 2006. Apărut : 2006

**Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iași, Tel. & Fax : (0232) 21.41.00 ; (0232) 21.41.11 ;
(0232) 21.74.40 (difuzare) ; E-mail : office@polirom.ro**

**București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174**

Tel. : (021) 313.89.78 ; E-mail : office.bucuresti@polirom.ro

**Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail : office@luminatipo.com**

**Relații
internaționale**

Kenneth N. Waltz

TEORIA POLITICII INTERNAȚIONALE

Examinarea teoriilor referitoare la politica internațională, elaborarea unei noi teorii care să depășească limitările celor anterioare și analiza aplicațiilor teoriei astfel construite reprezintă principalele obiective ale lucrării lui Kenneth N. Waltz. Prin viziunea sa „neorealistă”, autorul se desparte de „realismul clasic” și fundamentează o abordare științifică, inspirată din teoria economică neoclasică și centrată pe importanța structurii sistemului internațional ca factor explicativ. Publicat pentru prima dată în 1979, volumul continuă să se afle în centrul dezbaterilor din domeniul relațiilor internaționale, constituind un reper major pentru profesorii și studenții de la facultățile de profil și, în același timp, un instrument indispensabil pentru oricine vrea să înțeleagă fenomenul politic internațional.

„«Mai este cineva Realist?», se întrebau acum câțiva ani, polemic, autorii unui studiu ce pune în evidență inevitabila criză de identitate a venerabilei școli de gândire, pe fondul expansiunii agendelor de cercetare și a dezbaterilor cu oponenții teoretici. Cei care ar înclina către un răspuns afirmativ ar putea fi, astăzi, întrebați: «Mai este cineva waltzian?». Probabil că nu puțini își vor asuma deschis această influență, chiar dacă aria lor de cercetări s-a desprins, între timp, de realismul structural al lui Kenneth Waltz.”

Lucian-Dumitru Dîrdală

Legi și teorii • Teorii reduționiste • Abordări și teorii sistemice • Teorii redu-
ționiste și sistemice • Structuri politice • Ordini anarhice și balanțe de putere •
Cauze structurale și efecte economice • Cauze structurale și efecte militare •
Managementul afacerilor internaționale

Collegium

Editura POLIROM
www.polirom.ro

ISBN 973-46-0447-3
978-973-46-0447-0

9 789734 604470